GÎRLEANU

SCRIERI ALESE

Ediiie îngrijită,
sfudiu introductiv
şi bibliografie de
TEODOR VÎRGOLICI

Voi. I

Bucur«}{i
SDITURA PENTRU LITERATURĂ
1963

STUDIU INTRODUCTIV

în jurul anului 1900, o nouă generaţie de scriitori intra entuziastă în literatura romînă. Era generaţia reprezentată prin Mihail Sadoveanu şi Tudor Arghezi, prin scriitori de mai mare sau mai modest talent, cum sînt Gala Galaction, N. D, Cocea, Octavian Goga, St. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Panait Cerna, I. A. Bassarabescu, Jean Bart, C. Sandu-Aldea şi alţii, care au constituit prezenţe active fie numai în primele decenii ale veacului, fie în tot decursul epocii contemporane.

Printre cei ce-şi făceau intrarea în literatura romînă la începutul acestui secol se numără şi Emil Gîrleanu. Opera sa, alcătuită din nuvele, schiţe şi povestiri, nu are dimensiuni largi, desfăşurarea ei fiind curmată de moartea prematură a scriitorului, în 1914. Ca şi St. O. Iosif, Dimitrie Anghel şi Panait Cerna, stinşi din viaţă între 1913—1914, Emil Gîrleanu a păşit în lumea amintirii cînd nu împlinise încă 40 de ani, cînd mai avea atîtea planuri de realizat. Totuşi, moştenirea sa literară prezintă calităţi incontestabile, care-i asigură stima şi interesul posterităţii.

Emil Gîrleanu s-a născut în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1878, în Iaşi. Tatăl său, colonelul Emanoil Gîrleanu (1846—1918), descindea dkitr-o veche familie moldovenească, din împrejurimile Bacăului, fiind unul din cei şase copii ai serdarului Dincă Gîrleanu. Mama scriitorului, Pulcheria, decedată în 1896,, provenea din familia Antipa. La naşterea lui Emil, părinţii locuiau în apropierea Copoului. Incîntătorul peisaj- înconjurător a desfătat copilăria scriitorului, i-a sădit încă din fragedă vîrstă dragostea de frumos, 1-a sensibilizat, predispunîndu-1 la reverie. „Am crescut — spune Emil Gîr-

leanu — pe ulița boierească a lașului, pe «Podul-Verde», cum i se zicea Odată, în fața grădinii lui Mihai-vodă Sturza și în coasta pădurii Copoului. Am crescut pe ulița din capătul căreia privirea pătrundea pînă departe, spre șesul întins, în fundul căruia Cetățuia se ridica deodată, ca înălțată de niște brațe uriașe, mîndre că pot scălda în razele soarelui un asemenea juvaer."[1] Locurile natale au determinat și în alt sens drumul vieții lui Emil Gîrleanu. Locuind în imediata apropiere a cazărmilor ieșene, copilul este martorul *vieții* de regiment, lăsîndu-se impresionat de strălucirea exercițiilor și parăzilor militare, pentru care capătă o vie dragoste, ceea ce-1 va determina, mai tîrziu, să îmbrățișeze eJ însuși cariera armelor, devenind ofițer. La aceasta a contribuit, desigur, și educația primită de la tatăl său. „îmi aduc aminte —• notează scriitorul — cum ascultam, toată ziua, trîmbițele, al cărora glas războinic făcea să răsune cazărmile ce ne înconjurau casa. Toată lumea militărească era tărăbuitâ lîngă noi, *«la deal»*. Nu o dată am rămas uimit, în poartă, clnd regimentul de *linie* pornea la paradă, cu tarnburul-major în frunte, un țigan cît un munte, purtînd în cap o căciulă de urs, cît o baniță de mare, haine numai aur, și în mînă un buzdugan pe care îi azvîrlea în aer de se rotea de două ori. apoi îl prindea în palmă și-1 ținea o clipă sus, pîtiă ce clocotea glasul de tunet al tobei celei mari. Din poarta ogrăzii duceam mîna la pălărie, să salut militărește pe tata, care mergea călare în fruntea batalionului. Tata, parcă-1 văd, se uita de sus, pleca sabia spre gîtul calului, ca să-mi răspundă, iar eu mă credeam un soldat strașnic."[2]

Emil Gîrleanu urmează clasele primare la Școala publică de băieți nr. 2 din Sărărie. Aici învață după *Povățuitoriul copiilor* al lui Ion Creangă, pe care-1 va păstra tot timpul vieții cu venerație și despre care va scrie într-un moment de reîntîlnire cu îngălbenitele file: „Nici un colț rupt, — am iubit cartea aceasta, se vede c-ara iubit-o"[3]. în iunie 1889, după absolvirea școlii primare, intră la liceul din localitate. Nu urmează însă decît primele trei clase, deoarece, fie din porniri personale, fie din dorința tatălui, se reînscrie în clasa I

[1] Emil Gîrleanu, *Cea dintâi durere.* București, Alcalay„ 1909, p. 7.
* *Ibidem.*
* Emil Gîrleami, *Priveliști din țăfă, schițe, însemnări,* ed. a ÎI-a, 'București, Alcâlay, 1925, p. £43.

la Școala de fii de militari din Iași, în urma examenului de admitere ținut în august i892 și trecut cu media 12,68.[1] La această școală, Gîrleanu dobîndește, pe lîngă cunoștințele de specialitate, și o vie admirație față de marii creatori ai literaturii noastre. Profesorul de limba romînă, Drăghici, le preda în așa fel materia, încît elevii deprind încă de pe băncile școlii temeinice învățăminte. „De atunci — notează Gîrleanu — cunosc scrierile lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, ale lui Creangă, Slavici, poeziile lui Eminescu și Coșbuc. Sîht pagini, comparații, strofe care și azi le pot spune pe dinafară, deși de învățat nu le-am învățat niciodată pe de rost, ci numai le ascultam."[2]

în vacanțele de vară, Gîrleanu se ducea la bunica sa, într-un sat de lîngă Tîrgu-Frumos. Din gară, pleca cu căruța lui moș Gheorghe, străbătea pădurea Strungăi, apoi semănăturile, ochii lui urmărind întinderile : „Privirea mi se pierdea departe, departe, spre fundul zării, unde munții cu pădurile se prefăceau în nouri străvezii, ce mi se păreau că se destramă încetul cu încetul în aerul vaporos al zilelor de vară ; și cînd se pierdeau la vreo cotitură a drumului, cînd iar apăreau, întrupîndu-se în alte chipuri și sub alte fețe"[3]. Verile petrecute în casa și în satul bunicii au constituit în viața lui Gîrleanu momente importante, care vor avea urmări directe în opera sa. Aici el cunoaște noi frumuseți ale naturii, folclorul, realitățile satului și oamenii din popor. în timpul zilei hoinărea prin cîmpiile de prin împrejurimi, prin pădure, căuta să pătrundă tair nele vieții plantelor, gîzelor și animalelor, lumea „celor care nu cuvîntă". Iar seara asculta „multe, din alte vremuri, spuse domol și cu rost de bunica, ce știa așa de frumos a povesti, în cerdacul de, lemn încărcat cu flori de bună-dimineața, care așteptau zorile spre a se redeschide iar"[4].

Absolvind Școala militară, Emil Gîrleanu își continuă drumul spre cariera armelor, intrînd în Școala de artilerie, geniu și marină. Dar, după un an de cursuri și trei luni de specializare la marină, părăsește această școală, deoarece, spirit visător, nedeprins cu științele exacte, rămîne corigent la matematici. Și cum infanteria era singura armă care nu cerea calcule al-

[1] *Certificatul de admisibilitate* se află în arhiva familiei scriitorului.
* Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară, schițe, însemnări,* ed. cit., p. 247.
[3] Emilgar, *Din trecut,* în *Făt-Frumos,* an. I, nr. 9, 15 iulie 1904, p. 135.
[4] Loc. *cit.*, pp. 137—138.

gebrice, se hotărăşte să se dedice acesteia, trecînd la Şcoala de infanterie din Dealul Spirii. Aici are coleg pe Gh. Brăescu, cunoscutul scriitor de mai tîrziu, critic al vechii armate. în 1898 primeşte gradul de sublocotenent de infanterie şi este repartizat la Regimentul 13 „Ştefan cel Mare" din Iaşi.

După obţinerea gradului de ofiţer, eliberat fiind de cursuri şi de activitatea pregătirii de specialitate, Emil Gîrleanu se dedică literaturii, începînd să frecventeze cercul scriitoricesc din jurul revistei *Arhiva,* condusă de A. D. Xenopol, şi cel al ziarului *Evenimentul.* Intenţionează chiar să urmeze Facultatea de litere, la care se şi înscrie în 1900, dar nu persevereazâ.

Sub pseudonimul Emilgar, pentru a nu fi recunoscut de superiori, care priveau nefavorabil preocupările extramilitare ale ofiţerilor, Emil Gîrleanu publică prima sa lucrare literară, poezia *Iubitei,* în revista *Arhiva,* în numărul din iulie-august 1900. Continuă apoi să colaboreze atît la această revistă, cît şi la ziarul *Evenimentul,* începînd din ianuarie 1901, cu recenzii, cronici literare şi plastice, versuri şi schiţe.

Activitatea publicistică a tînărului sublocotenent nu va rămîne tăinuită multă vreme. Aflîndu^se, superiorii îl admonestează, pregătindu-i mutarea disciplinară în alt oraş. Maiorul Georges Macri din Bîrlad, unchiul său, ceru să fie trimis în acest oraş.

Venind în Bîrlad, pe la jumătatea anului 1902, Emil Gîrleanu întîlneşte şi aici o atmosferă culturală prielnică preocupărilor sale literare. Tradiţia presei bîrlădene, întemeiată cu ani în urmă de ziare şi reviste ca *Sâmănătorul* (1870—1876), *Gheorghe Lazâr* (1887—1889) şi *Voâea Tutovei* (1891—1892, 1897), era continuată în acel timp de ziarul *Paloda* (înfiinţat încă din 1881), în jurul căruia se strînseseră o serie de dascăli animatori ai ideilor culturale, precum şi tineri cu visuri literare, printre care G. Ionescu, cunoscut apoi sub numele de G. Tutoveanu, Dimitrie Nanu, Atanasie Mîndru şi Corneliu Vasiliu, care va semna mai tîrziu Corneliu Moldovanu. La acest grup se mai adăuga altă serie de tineri cu preocupări artistice şi culturale, printre care Becescu-Sylvan, doctorul în litere Ghergheli, N. Lupu-Kostaki şi alţii. Cu aceştia, Emil Gîrleanu leagă o strînsă prietenie, făurindu-şi împreună planuri de viitor, din realizarea cărora se va naşte mai întîi *Paloda literară* şi apoi *Făt-Frumos.*

La Bîrlad, Emil Gîrleanu cunoaşte pe Marilena Voinescu, fiica inspectorului comunal Teodor Gr, Voinescu, cu care se logodeşte. Au stat însă aproape doi ani logodiţi, deoarece Marilena nu avea dota necesară pentru a se putea căsători cu un ofiţer, cum prevedeau regulamentele militare din acea vreme. Intervenţii în favoarea logodnicilor se făceau din multe părţi. Bătrînul nuvelist N. Gane, cu autoritatea de primar al laşului, îi scria astfel, la 28 aprilie 1905, unei persoane influente : „El doreşte să se căsătorească cu domnişoara Voinescu, care nu are zestrea reglementară. Fă deci toate chipurile pe lîngă generalul Mânu sau pe lîngă cine vei şti, să-i acorde o dispensă şi să-i aprobe actele. Se cade să se facă această favoare d-lui Gîrleanu, care este un tînăr de talent şi de viitor."[1] Cu toate acestea, căsătoria n-a fost aprobată de forurile militare, ceea ce 1-a determinat pe Gîrleanu să demisioneze din armată. Astfel, Ia 12 februarie 1906 se căsători cu Marilena Voinescu, unicul lor copil fiind Rodica, pentru care scriitorul a nutrit o dragoste nemărginită.

Evoluţia ideologică şi artistică a lui Emil Gîrleanu este strîns legată de atmosfera şi problemele epocii în care îşi face intrarea în literatură. începîndu-şi activitatea scriitoricească în prima decadă a acestui veac, cînd sămănătorismul se manifestă tot mai pronunţat ca un curent retrograd, diversionist, exercitînd o influenţă nefastă asupra multor scriitori interesaţi sincer în schimbarea situaţiei ţărănimii împilate, Emil Gîrleanu nu rămîne străin de toată această frămîntare de idei şi atitudini.

Sămănătorismul, ca expresie ideologică a claselor exploatatoare, începe să se constituie încă de la sfîrşitul veacului al XIX-lea, cum s-a subliniat, cu justeţe, în studiile publicate în ultimul timp de G. C. Nicolescu, Mircea Zaciu, Al. Săndulescu, Z. Ornea şi Silvian Iosifescu.[2] El a apărut ca o re-

[1] Scrisoarea, inedită, se află în posesia noastră.

[2] G. C. Nicolescu, *Sămănătorismul,* în *Viaţa romînească,* nr. 11, noiembrie 1059, p. 106 i Mircea Zaciu, *Sămănătorismul,* în *Tribuna,* 21 ianuarie 1960, 28 ianuarie I960, 4 februarie 1960, 11 februarie 1960 ; Al. Săndulescu, *Discuţii despre sămănătorism,* în *Gazeta literară,* 10 martie 1960 ; Z. Ornea, *Confruntări şi delimitări cu privire la sămănătorism şi poporanism,* în *laşul literar,* nr. 10, 1960 ? Silvian Iosifescu, *Probleme privind studierea marxfstă a unor curente literare,* în *Lupta de clasă,* nr. 12, 1960.

acţie ideologico-politică a burgheziei şi moşierimii împotriva atitudinilor şi forţelor înaintate ale societăţii romîneşti din epoca respectivă. La sfîrşitul veacului trecut, proletariatul romînesc devine o forţă revoluţionară activă, se transformă dintr-o clasă în sine într-o clasă pentru sine, se reorganizează, în 1893 înfiinţîndu-se Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. Proletariatul nostru cunoaşte un puternic avînt revoluţionar la începutul secolului al XX-lea, mai ales sub înrîurirea primei revoluţii ruse. Mişcarea muncitorească nu-şi limitează însă sfera de influenţă numai la mediul industrial, al oraşelor. In primul deceniu al veacului nostru, idealurile de luptă ale clasei muncitoare pătrund tot mai mult şi tot mai adînc în lumea satelor, a ţărănimii, luînd fiinţă, în acest mediu, numeroase cercuri socialiste.

Concomitent cu creşterea avîntului revoluţionar al proletariatului industrial, se accentuează şi nemulţumirea şi revolta ţărănimii crunt exploatate, edificatoare fiind desele răscoale care au loc la sfîrşitul veacului trecut, mai ales în anii 1888, 1889 şi 1894. La începutul primului deceniu al veacului de faţă, mizeria şi suferinţa ţărănimii se agravează, ura şi revolta împotriva împilatorilor şi exploatatorilor nu mai pot fi înăbuşite, cum va dovedi anul de flăcări 1907.

In faţa acestui complex de situaţii, clasele exploatatoare, burghezia şi moşierimea, şi-au dat seama că existenţa şi interesele lor sînt în pericol, şi atunci au pornit contraatacul, propagînd, sub cele mai variate forme, o diversiune social-politică, ideologică, cunoscută sub denumirea de sămănătorism. In această diversiune, burghezia şi moşierimea au reuşit să înşele şi mica burghezie, anexînd-o ca remorcă la interesele lor.

în ce consta caracterul diversionist, reacţionar al ideologiei sămănătoriste ?

Elogierea boierimii, cu intenţia de a propaga ideea reacţionară a „armoniei" sociale, de a abate atenţia de la lupta de clasă, a constituit una din principalele direcţii diversioniste* în articolul *Boierimea de ţară care se duce,* publicat în revista *Sămănâtorul* din 2 noiembrie 1905, N. Iorga se mărturisea mîhnit de faptul că „vremurile moderne au adus, pe lîngă păcatele noastre cele vechi, şi unul nou, foarte greu, ura de clasă". Pe de altă parte, ideologii burgheziei şi moşierimii lansau cele mai înverşunate teze naţionalist-şovine şi

antisemite, încercînd să acrediteze ideea că groaznicele realităţi sociale din acea vreme erau provocate numai de acţiunile arendaşilor de altă naţionalitate, ale cîrciumarilor evrei, ale „veneticilor". Prin această diversiune, clasele posedante sperau să anihileze lupta de clasă, transformînd-o într-o ură de rasă, să înşele masele ţărăneşti asuprite, nemulţumirea şi revolta acestora să nu se mai îndrepte împotriva marilor latifundiari, împotriva moşierilor, împotriva boierilor aşa-zişi „de neam", de „viţă veche".

Idilizarea trecutului, caracteristică ideologiei sămănătoriste, era, de asemenea, în ' concordanţă cu interesele moşierilor, care căutau prin toate mijloacele să perpetueze relaţiile de tip feudal. Această teză retrogradă avea drept scop demonstrarea faptului că vremurile de odinioară, „patriarhale", ar fi fost atît de „fericite" deoarece s-ar fi aflat sub oblăduirea „înţeleaptă" şi plină de „bunătate" a boierimii, văzută ca singura păstrătoare de tradiţii, legată de pămînt, înţelegătoare faţă de soarta ţărănimii. Dezvoltarea capitalismului, care aducea cu sine alte relaţii sociale, subminîndu-le pe cele feuâale, schimbînd totodată şi mentalitatea oamenilor, nemulţumea pe cei interesaţi în conservarea vechilor stări de lucruri. De aici regretul pentru vremurile „patriarhale", pentru stingerea boierimii, aversiunea faţă de oraş şi idilizarea satului.

Intenţionînd să îndepărteze ţărănimea de clasa muncitoare de la oraşe, al cărei avînt revoluţionar ia amploare în epoca respectivă, reprezentanţii claselor exploatatoare au strecurat cu perfidie, prin intermediul ideologiei sămănătoriste, ideea că oraşul constituie un adevărat iad, un mediu de descompunere fizică şi morală, stăpînit de cele mai înjositoare paltinii şi dorinţe deşarte. Şi ca soluţie, îndemnau la refugiu în lumea satului, pe care îl prezenta, însă, cu totul fals, ca pe o oază de seninătate, linişte şi fericire. Idealizînd şi idilizînd satul, înfăţişîndu-1 ca un rai de belşug şi fericire, sămănătorismul îl prezenta totodată şi ca singurul leagăn în care s-ar fi păstrat tradiţiile şi datinile din bătrîni. Numai că, tot din tendinţa de a îndepărta ţărănimea de ideile şi idealurile noi, progresiste, afirmate în epoca respectivă mai ales prin lupta clasei muncitoare, sămănătorismul exalta cu exclusivitate credinţele, tradiţiile şi obiceiurile retrograde, înapoiate, întreţinînd misticismul, superstiţiile şi practicile primitive. Sămănătorismul, spune G. C. Nicolescu în studiul său asupra acestui

curent, este aşadar „gruparea forţelor mic-burgheze la remorca burghezo-moşierimii şi îndeosebi a moşierimii contra mişcării muncitoreşti şi primejdiei ce o reprezenta întîlnirea forţelor proletariatului cu ale .ţărănimii nemulţumite, oferind refugiul în satul considerat ca o chintesenţă a naţionalului" *K*

Pentru a propaga aceste concepţii reacţionare, diversioniste, reprezentanţii ideologiei claselor exploatatoare şi-au concentrat atenţia în primul rînd asupra literaturii, exercitînd, în acest mod, o influenţă funestă, mai slabă sau mai accentuată, asupra multor scriitori din epoca respectivă. Principala tribună de manifestare a sămănătorismului a fost revista *Sâmănătoruî,* de unde i s-a tras şi denumirea, secondată de alte reviste, cum sînt *Făt-Frumos, Ramuri, Luceafărul, Junimea literară.*

Revista *Sămănâtorul* a apărut la 2 decembrie 1901, din iniţiativa lui Spiru Haret, pe atunci ministru al instrucţiunii publice, primii ei conducători fiind A. Vlahuţă şi G, Coşbuc. în articolele-program publicate în primele numere, cei doi scriitori aveau unele idei bine intenţionate, cerînd o literatură legată de viaţa poporului, de realităţile din ţara noastră. G. Coşbuc, de pildă, arăta, în articolul *Uniţi,* apărut în nr. 2, că „noi cu literatura astăzi nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre, nu stăm nici în mijlocul poporului nostru". Caracterul retrograd al sămănătorismului se face însă simţit din chiar articolele-program ale revistei, cei doi directori, A. Vlahuţă şi G. Coşbuc, datorită unor confuzii şi neclarităţi de concepţie, imprimă şi o linie greşită orientării revistei. Bunăoară, în cel de al doilea număr al ei, A. Vlahuţă cerea o literatură care să zugrăvească şi „puterea providenţială a unui preot, a unui învăţător, a unui primar", contura o viziune idilică asupra satului, îndemnînd la „armonia" claselor sociale, în articolul *Probleme privind studierea marxistă a unor curente literare,* apărut în *Lupta de clasă,* nr. 12 din 1960, Silvian Iosifescu sublinia cu justeţe că „ideea caracteristică a Unei iluzorii unităţi naţionale deasupra contradicţiilor sociale, accentul pus pe contradicţia sat-oraş se regăsesc şi în articolele-program publicate de Vlahuţă şi Coşbuc".

' G. G. Nicolescu, *Noi precizări ca privire la sămănătorism, în Viata romînească,* nr. 10, octombrie 1960, p. 113.

Accentuarea acestor trăsături înapoiate, evoluţia lor către diversiune a fost favorizată de schimbarea conducerii revistei, începînd cu cel de al doilea an de apariţie, 1903, *Sămănâtorul* intră sub direcţia lui N. lorga. Noul conducător imprimă revistei un caracter naţionalist, o atitudine de compasiune faţă de boierimea pe cale de dispariţie, infiltrează ideea împăcării între clase. în articolul programatic O *nouă epocă de cultură,* publicat la puţin timp după venirea sa la conducerea revistei, N. Iorga cerea scriitorilor „cărţi pe rîndurile inspirate ale căror să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogatei doamne şi a sătencei" *. După 1906, cînd N. Iorga se retrage de la conducerea *Sămănătorului,* în locul lui venind A. C. Popovici, sămănătorismul alunecă tot mai mult pe panta naţionalismului şi şovinismului, constituindu-se pe deplin într-o diversiune a claselor exploatatoare. A. C. Popovici „dă revistei un caracter făţiş şi violent reacţionar", precizează Silvian Iosifescu în acelaşi articol din *Lupta de clasă.*

Dintre scriitorii maturi, numai Vlahuţă şi Coşbuc, ca întîii conducători ai *Sămănătorului,* au propagat, îndeosebi prin articolele-program, unele idei conforme cu tezele retrograde ale acestui curent. Scriitorii tineri, care debutaseră aproape cu toţii în jurul anului 1900, s-au lăsat însă mult mai lesne captaţi în mrejele sămănătorismului. Mai întîi, datorită faptului că nu erau încă pe deplin formaţi, nu aveau încă bine clarificată şi bine consolidată o viziune reală, justă asupra celor ce se întîmplau în jurul lor. în al doilea rînd, fiindcă cei mai mulţi dintre ei proveneau din mediul rural sau aveau legături intime cu acest mediu, şi deci erau sincer îndureraţi de situaţia grea a ţărănimii, erau însufleţiţi de dorinţa de a contribui la rezolvarea pozitivă a problemei ţărăneşti. Din nefericire, sentimentele lor patriotice, bine intenţionate, au fost înşelate, mistificate, canalizate în direcţii contrare, convertite, sub paravanul unor lozinci frumoase în aparenţă, dar, în esenţă, îmbibate de cele mai retrograde şi înapoiate principii. Ideologia sămănătoristă a influenţat atît pe scriitorii autentici, de mare talent, cît şi pe cei mai modeşti sau minori, deoarece era ideologia dominantă în societatea romînească de atunci, împărţită în clase antagoniste, ideologia claselor dominante.

' N. Iorga, O *nouă epocă de cultură,* în *Sămănâtorul,* an. II, nr. 20, 18 mai 1903, p. 309.

Această influentă a înnurit vremelnic, accidental, scriitori care au creat, în general, o operă realistă, cu valoare social-umană; şi artistică.

In perioada de constituire a sămănătorismului, Emil Gîrleanu adoptă mai întîi o atitudine de expectativă. De pe la jumătatea anului 1902 şi pînă la începutul anului 1904, Emil Gîrleanu nu se manifestă de loc, nu publică nimic. în 1903, în numărul 2 al revistei *Arta* din Iaşi, deşi este menţionat printre cei care „au mai anunţat articole pentru numerele viitoare", totuşi nu colaborează cu nimic. Doar în unicul număr al revistei ieşene *Reînvierea,* din decembrie 1903, publică un articol despre prefaţa lui Mihail Kogălniceanu la O *repetiţie moldovenească sau Noi şi iar noi* de Costache Caragiali. S-ar putea afirma că absenţa lui Emil Gîrleanu din publicistică s-ar datora mutării sale, ca ofiţer, la Bîrlad. în sprijinul unei asemenea afirmaţii nu s-ar putea aduce însă nici un argument temeinic. întîi, pentru că, aşa cum reiese din corespondenţa sa cu G. Tutoveanu[1], Emil Gîrleanu mai păstra legături cu revista *Arhiva* din Iaşi, fără a mai publica ceva. în al doilea rînd, pentru că în Bîrlad existau ziarul *Paloda* şi revista *Paloda literară,* în care putea să publice. Mult mai aproape de adevăr sîntem însă dacă emitem părerea că această perioadă în care nu mai tipăreşte nimic este pentru Emil Gîrleanu o perioadă de căutări, de oscilare şi de aderare la una din poziţiile estetice ale. vremii.

Rezultatul acestei perioade ni-1 oferă revista *Făt-Frumos,* apărută la 15 martie 1904, la Bîrlad. Pornită din iniţiativa lui Emil Gîrleanu, în colaborare cu D. Nanu şi G. Tutoveanu, revista *Făt-Frumos* are de la început un pronunţat caracter sămănătorist. Rolul jucat de această publicaţie în răspîndirea ideilor înapoiate ale acestui curent literar era subliniat încă din acea vreme de către N. Iorga, directorul *Sămănătorului,* în articolul *Curentul nou,* publicat în *Făt-Frumos* din 15 noiembrie 1904, in care, deşi exagera poziţia *Luceafărului,* spunea : „Astăzi sînt trei reviste tinere care înfăţişează curentul cel nou în literatura şi cugetarea romînească. *Făt-Frumos* din Bîrlad stă la mijloc între *Sămănâtorul* bucureştean şi *Luceafărul* din Budapesta. Aproape orice se cuprinde într-una din aceste reviste ar putea să-şi afle locul şi în celelalte două."

[1] E. Veroni, G. Ursu, *Corespondenţă literară,* in *Scrisul nostru,* an. I, nr. 6—7, iunie-iulie 1929, p. 6.

Deşi se anunţa că apare sub conducerea unui comitet, revista avea de fapt ca director pe Emil Gîrleanu. într-un proces-verbal alcătuit şi semnat de membrii redacţiei, Corneliu Moldovanu, A. Mîndru, D. Nanu şi I. Antonovici, publicat în *Paloda* din 28 octombrie 1904, se preciza că „iniţiatorul şi directorul literar al revistei este d-l E. Gîrleanu-Emilgar".

Atît Emil Gîrleanu, cît şi ceilalţi colaboratori au imprimat revistei *Făt-Frumos,* încă de la primul număr, o făţişă atitudine sămănătoristă, lăsîndu-se tutelaţi de ideile propagate de N. Iorga şi de odiosul profesor universitar naţionalist A. C. Cuza. într-o scrisoare din 10 noiembrie 1904, semnată de Emil Gîrleanu şi D. Nanu, prin oare mulţumeau lui N. Iorga pentru articolul *Curentul nou,* se spunea : „Toţi cei din jurul revistei *Făt-Frumos* vă mulţumesc din suflet pentru articolul ce aţi binevoit a ne trimite. în acest sens vă vom urma, rămînînd pururea lîngă d-voastră. Primiţi, vă rugăm, expresiunea neţărmuritei admiraţiuni şi deplinul nostru devotament."[1] Şi în scrisorile lui Emil Gîrleanu către N. Iorga, afecţiunea şi ataşamentul faţă de mentorul sămănătorismului erau mărturisite deschis. De pildă, într-o scrisoare din 17 aprilie 1906, vorbind despre greutăţile întîmpinate în tipărirea revistei *Făt-Frumos,* Gîrleanu îi scria : „Anul al doilea, de nu voi putea-o scoate la 3 luni o dată într-un singur volum, vom veni cu toţii la *Sămănâtorul,* lîngă povaţa d-tră înţeleaptă. In orice caz, chiar dacă va apărea şi al doilea an revista, tot vom scrie aşa încît să putem fi şi la revista-mumă."[2]

Concomitent cu înrîurirea exercitată de ideologia *Sămănătorului* de sub conducerea lui N. Iorga, colaboratorii revistei *Făt-Frumos* au suferit şi influenţa funestă a lui A. C. Cuza, pe care şi-1 luaseră drept îndrumător apropiat. în amintitul proces-verbal, pe lîngă precizarea faptului că Emil Gîrleanu era conducătorul revistei, se mai sublinia că *Făt-Frumos* apărea „sub îndrumarea directă a d-lui A. C. Cuza". într-adevăr, chiar din cel de al doilea număr al revistei, A. C. Cuza începe să-şi răspândească teoriile sale naţionaliste, şovine, propagînd împăcarea claselor sociale, teorii care se înscriau întru totul în programul retrograd, diversionist al sămănătorismului. Astfel, în articolul *Ideea naţională romînă,* apărut

[1] I. E. - Torouţiu, *Studii şi documente literare,* vol. VII, p. 372.
[2] *Idem,* p. 374.

în nr. 2 al revistei *Făt-Frumos,* din 1 aprilie 1904, A. C. Cuza se ascundea cu perfidie după o frază a lui N. Bălcescu din *Cuvint preliminariu* la *Magazinul istoric pentru Dacia,* care suna astfel: „Romînii au trebuinţă astăzi să se întemeieze în patriotism şi în curaj şi să cîştige statornicie în caracter", şi mistificîndu-i barbar adevăratele sensuri, se deda la ruşinoase atacuri şovine, naţionaliste.

în paginile revistei *Făt-Frumos,* sămănătorismul s-a manifestat atît pe plan teoretic, cît şi pe plan literar, beletristic. Naţionalismul, şovinismul şi antisemitismul, ca şi teza reacţionară a „armoniei" sociale, au fost propagate cu acerbă brutalitate de A. C. Cuza prin articole ca *Şcoala lui Ştefan-vodă*[1], *Naţionalism şi cosmopolitism*[2], *Naţionalitatea in artă*[3] şi altele.

înrîuriţi de programul ideologic promovat de N. Iorga prin *Sămănâtorul* şi tutelaţi de mistificările şi exaltările naţionaliste ale lui A. C. Cuza, scriitorii grupaţi în jurul revistei *Făt-Frumos,* toţi de origine şi mentalitate mic-burgheză, au început să publice producţii literare tipic sămănătoriste, conforme cu tezele şi preceptele acestui înapoiat curent literar. Poeziile, schiţele şi nuvelele publicate aici de către G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu, A. Mîndru, D. Nanu, I. Ciocîrlan, Vasile Pop, N. Stoleriu, şi alţii, erau viciate de concepţiile sămănătoriste, preocuparea lor exclusivă fiind aceea de a aduce un elogiu boierimii, de a exprima regretul după aşa-zisele vremuri „patriarhale", de a zugrăvi lumea satului, a ţărănimii, în culori trandafirii, idilice, presărată numai cu flori, cu cîntece şi iubiri feciorelnice, ca şi cînd biciul boierului şi baioneta jandarmului ar fi dispărut cu decenii în urmă.

Influenţa cea mai puternică a suferit-o, în primul rînd, Emil Gîrleanu, conducătorul revistei. Ea este evidentă în unele articole ca *Înstrăinaţii*[4] isau *Ion Creangă şi Mihaiî Eminescu*[5], bîntuite de naţionalism, dar mai ales în schiţele şi povestirile pe care le publică aici, cum sînt *Conu Iordache*

[1] *Făt-Frtimos,* nr. 7—8, 15 iunie—1 iulie 1904.
[2] *Idem,* nr. 23—24, 1 iulie 1905.
* *Idem,* nr. 2, 15 septembrie 1905, nr. 7, 1 decembrie 1905.
* *Făt-Frumos,* nr. 3, 15 aprilie 1904.
[5] *Idem,* nr. 6, 1 iunie 1904.

Iovu[1], *Sineturile conului Gheorghieş*[2], *O zi ca altele*[3], *Sufletul nu-mbâtrîneşte**, *Suflet de femeie*[5], *Franţ*[6], *Furtună*[7], *Odată*[8] şi altele. în perioada în care se află la conducerea revistei *Făt-Frumos,* Emil Gîrleanu începe să colaboreze şi la *Sămănâtorul,* prima dată cu schiţa *Boierul Furtună*[9]. Toate schiţele şi nuvelele publicate în aceste două reviste sînt tributare în întregime sămănătorismului, sînt viciate de regretul după vremurile „patriarhale", elogiază boierimea. Ele vor alcătui primul volum al lui Gîrleanu, *Bătrînii — schite din viaţa boierilor moldoveni,* apărut în 1905.

După ce revista *Făt-Frumos* îşi încetează apariţia, la 1 februarie 1906, Emil Gîrleanu părăseşte Bîrladul, stabilindu-se la Bucureşti, unde se dedică în întregime literaturii. Alături de Corneliu Moldovanu, D. Nanu şi A. Mîndru, foştii redactori de la Bîrlad, veniţi şi ei în Bucureşti, Gîrleanu depune eforturi susţinute pentru a scoate din nou *Făt-Frumos,* de data aceasta în capitală, cum reiese din corespondenţa sa cu G. Tutoveanu.[10] Revista *Făt-Frumos* rămîne însă un vis nerealizat tocmai pînă la 1 martie 1909, cînd reapare, dar numai trei numere.

Neputînd să întemeieze o revistă a sa, pe care şi-o dorea mult şi pentru realizarea căreia se trudea neobosit, Emil Gîrleanu se alătură redacţiei *Sămănătorului,* urmîndu-1 pe N. Iorga cu fidelitate.

în 1906 intervine însă ruptura dintre N. Iorga şi *Sămănătorul.* Unele cauze ale acestei rupturi au fost arătate, în 1908, de St. O. Iosif, M. Sadoveanu şi I. Scurtu în scrisoarea lor deschisă adresată lui N. Iorga, publicată în *Sămănâtorul.* Cei trei semnatari ai scrisorii arătau că N. Iorga a părăsit revista deoarece „d-sa, de la o vreme, nu mai vroia să ţină seamă că *Sămănâtorul* a fost întemeiat ca o revistă *impersonală,* ci vroia să-i dea un caracter personal tot mai pronunţat, în

[1] *Făt-Frumos,* nr. 13, 1 octombrie 1904.
[2] *Idem,* nr. 14, 15 octombrie 1904.
[3] *Idem,* nr. 19, 15 februarie 1905.
[4] *Idem,* nr. 20, 4 iunie 1905.
[5] *Idem,* nr. 23—24, 1 iulie 1905.
[6] *Idem,* nf. 1, 1 septembrie 1905.
[7] *Idem,* nr. 6, 15 noiembrie 1905.
[8] *Idem,* nr. 8—9, 1 ianuarie 1906.
[9] *Sămănătorul.* an. III, nr. 37, 12 septembrie 1904, p. 585.
[10] E. Veroni, *Corespondenţă literară, loc. cit.,* p. 5.

paguba intereselor literare de obşte", şi că „d-sa cerea să ne solidarizăm cu orice atitudine publică a d-sale, chiar străină de literatură" *. Aceste cauze sînt atestate şi de Dimitrie Anghel într-un articol al său despre N. Iorga, în care scrie : *„Sămănătorul* a mers şi a creat curentul pe care îl ştim cu toţii. Cauzele dezmembrării, însă, au rămas ascunse şi sînt multe. Printre altele, voi spune numai că cea dintîi a fost poate că personalitatea d-lui Iorga se acuza prea covîrşitoare şi că el a uitat că şi noi, ceilalţi mai mărunţi, aveam poate şi noi o scînteie asupra căreia suflam cu deznădejde ca s-o mărim şi că poate era ceva şi în sufletele noastre, că aveam şi noi unele gînduri estetice ce poate nu se asemănau cu ale lui, şi că frumosul, pentru unii din noi, era poate altfel decît acela pe care îl vedea el."[2]

Cînd N. Iorga părăseşte *Sămănătorul,* dintre toţi redactorii revistei numai Emil Gîrleanu îi rămîne alăturat, urmîndu-1 la *Neamul rominesc,* revista nou înfiinţată.

Rămînerea lui Emil Gîrleanu alături de N. Iorga avea să fie însă de scurtă durată. Scriitorul nu mai are faţă de conducător atitudinea de mai înainte, nu mai împărtăşeşte aceleaşi idei, căutîndu-şi un drum propriu de dezvoltare. Detaşarea lui Emil Gîrleanu de N. Iorga, încheiată cu o ruptură definitivă la sfîrşitul anului 1906, se poate uşor sesiza încă din timpul activităţii sale la *Neamul rominesc.* în afară de cîteva note la „Cronica măruntă" şi „Felurimi", Gîrleanu nu publică în paginile acestei reviste decît trei articole. Conţinutul lor dovedeşte că scriitorul era animat de idei şi atitudini noi. Spre exemplu, în articolul *Veteranii,* vorbind, printre altele, de totalul dezinteres manifestat faţă de construirea Palatului Invalizilor, Emil Gîrleanu scria : „Cei bogaţi, tare bogaţi, n-au ajutat cu nimic ; aceia, ştiindu-se ei singuri invalizi, îşi fac palate pentru dînşii. Şi au făcut bine că n-au dat ajutor, căci, dacă palatul să rădica în Bucureşti, *supţirii* neamului nostru l-ar fi vizitat ca pe o grădină zoologică, iar, de s-ar fi înălţat afară de oraş, cîte *excursii* de plăcere, în automobile, n-ar fi îndurat acest nou local de petrecere."[3]

[1] St. O. Iosif, M. Sadoveanu, I. Scurtu, *Răspuns la o „somaţie",* în *Sămănătorul,* an. VII, nr. 5, 27 ianuarie 1908, p. 100.

[2] *D.* Anghel, *Triumful vieţii,* Bucureşti, Alcalay, 1912, p. 50.

[3] Emil Gîrleanu, *Veteranii* în *Neamul romlnesc,* an. I, nr. 5, 25 mai 1906, p. 71.

tar în articolul *Expoziţia naţională a tuturor rominilor,* scris cu ocazia mincinoasei expoziţii jubiliare din 1906, Gîrleanu amintea, îndurerat, soarta ţărănimii exploatate: „Dar cînd rătăceşti prin mijlocul atîtor avuţii strinse la un loc şi te gîndeşti la răsplata împărtăşită de aceşti oameni, şi cînd îţi aminteşti de chipurile lor slabe de mucenici, de copiii lor bolnavi de nemîncare, de cocioabele lor în care n-are unde sta lumina soarelui, cînd îţi aminteşti cum i^ai văzut pe cîmp, în mijitul zilei, începînd munca ce-o părăsesc tocmai noaptea tîrziu, muncind aproape degeaba, şi cînd ştii că nu cîteva mii, ci milioane ce alcătuiesc neamul tău stau în robia şi ticăloşia asta, te întrebi ce cauţi tu în incinta desfătării, şi ce caută desfătarea intr-o ţară uride se plînge atîta ?"[1]

La ruptura de N. Iorga au contribuit, într-o mare măsură, şi condiţiile în care lucra în redacţia *Neamului rominesc.* Cît timp s-a aflat în această redacţie, Gîrleanu a fost un adevărat salahor, era întrebuinţat în toate muncile tehnice şi administrative. însuşi N. Iorga mărturiseşte[2] că Emil Gîrleanu era utilizat la toate, încît şi cele 3.000 de adrese pentru abonaţi tot el le scria şi le lipea, de două ori pe săptămînă, pînă după miezul nopţii, ajutat de soţia sa. „Eu îl ajutam să facă expediţia. Scriam amîndoi adresele pe benzi"[3], îşi amintea şi Marilena Gîrleanu. Prost remunerat, scriitorul trăia greu, într-un neîntrerupt zbucium. Doveditoare sînt rîndurile din scrisoarea adresată lui N. Iorga, la 28 octombrie 1906: „Astăzi — scria Gîrleanu — n-am casă, nevasta mea o să nască, o să am copil... şi eu sînt silit să-mi fac bugetul cu 120 lei !... Acum însă e iarnă, sînt multe greutăţi... Aşa, dimineaţa sînt la revistă, iar după prînz trebuie să alerg să caut parale, ca să pot trăi."[4]

La sfîrşitul anului 1906, Emil Gîrleanu părăseşte definitiv redacţia *Neamului rominesc,* alăturîndu-se revistei *Convorbiri,* devenită mai apoi *Convorbiri critice,* de sub conducerea lui Mihail Dragomirescu. Deşi această revistă nu era situată pe poziţiile realismului, avînd mai mult un caracter eclectic, a

[1] Emil Gîrleanu, *Expoziţia naţională a tuturor rominilor,* în *Neamul lomînesc,* ari. I, 23, 27 iulie 1906, p. 360.

* N. Iorga, *Oameni cari au fost,* vol. II, Bucureşti, 1935, p. 110.

» De vorbă cu Marilena Gîrleanu, în *Universul literar,* an. XLVII, nr. 40, 19 noiembrie 1938, p. 8.

* I. B. Torouţiu, *op. cit.,* p. 399.

contribuit totuşi la schimbarea atitudinii scriitorului. In primul rînd, îl rupe tot mai mult de atmosfera sămănătoristă şi, prin aceasta, îl ajută să-şi dezvolte mijloacele de exprimare artistică.

La noua orientare a scriitorului a contribuit întreaga atmosferă social-politică şi culturală din perioada respectivă. Creşterea avîntului mişcării noastre muncitoreşti după revoluţia rusă din 1905, demascarea cruntei exploatări a maselor ţărăneşti de la noi, făcută de mulţi scriitori şi publicişti cu prilejul mincinoasei expoziţii jubiliare din 1906, a celor 40 de ani de domnie a lui Carol I, ani de sîngeroasă asuprire a poporului, afirmarea unei literaturi legate de aspiraţiile maselor muncitoare, cum este, de pildă, lirica lui D. Th. Neculuţă, toate acestea au deschis scriitorilor vremii o nouă viziune asupra realităţii.

O astfel de viziune începe să capete şi Emil Gîrleanu. El imprimă scrisului său un nou orizont. în conştiinţa fostului conducător al revistei sămănătoriste *Făt-Frumos* au biruit cinstea şi demnitatea, a biruit adevărul vieţii. Cu toate că în creaţia sa ulterioară se mai face simţită influenţa negativă a sămănătorismului, totuşi Emil Gîrleanu se desprinde din ce în ce mai mult de concepţiile obtuze, eronate, pe care el însuşi le promovase prin revista pe care a condus-o, păşind pe drumul creaţiei realiste.

începînd din anul 1907, Emil Gîrleanu părăseşte preocupările sale de a zugrăvi lumea apusă a boierimii, părăseşte idilismul, apropiindu-se din ce în ce mai mult de viaţa reală, descifrînd fapte, întîmplări, atitudini şi sentimente pline de semnificaţii şi dramatism. Apropierea de realitate, de oamenii simpli, îl determină să creeze schiţe şi nuvele străbătute de realism. în 1907, de pildă, deşi nu surprinde ecourile răscoalei, totuşi publică schiţe şi nuvele ca *Înecatul, Ochiul lui Turculeţ, Bolnavii, Punga şi* altele, care vorbesc cu atitudine critică despre realităţile din viaţa ţărănimii. După 1907, Gîrleanu începe să colaboreze şi la alte ziare şi reviste, ca *Viaţa literară şi artistică, Falanga literară şi artistică, Universul, Tribuna, Romînuî, Luceafărul* şi altele. Schiţele, nuvelele şi povestirile pe care le publică în această perioadă le va aduna în volumele *Cea dintâi durere* (1907), *Odată!* (1908), *Intr-o noapte de mai* (1908), *1877 — schiţe din război* (1908), *Punga* (1909), *Trei vedenii* (1910), *Nucul lui Odobac* (1910), *Amintiri şi schiţe* (1910) şi *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (1910).[1] O serie de schiţe şi însemnări, neintroduse în volumele de mai sus, ca şi o parte din articolele sale, au fost adunate în volumele postume *Visul lui Pilat, O lacrimă pe-o geană* şi *Privelişti din ţară, schiţe, însemnări,* apărute în 1915.

Emil Gîrleanu a fost unul dintre scriitorii generaţiei sale care nu s-a rezumat la citirea şi studierea clasicilor, ci a întreprins o acţiune susţinută de retipărire a operei lor. Astfel, a îngrijit şi a prefaţat ediţiile *Poezii* de Grigore Alexandrescu (1907), *Iluzii pierdute* de Mihail Kogălniceanu (1908), *Poezii, proză, scrisori* de C. Negri (1909), *Poezii populare* de V. Alecsandri (1909). Pe lîngă acestea, a revăzut şi republicat traducerea lui loan Barac din *Halima sau O mie şi una de nopţi* (1909). Gîrleanu se preocupa de retipărirea clasicilor pentru că vedea în ei oameni „cari au făcut întîii paşi spre desţelenirea limbii şi pentru trezirea şi întărirea conştiinţei naţionale"[2]. Din nobila sa dorinţă de a-i face pe scriitorii clasici cunoscuţi şi iubiţi de cele mai largi mase de cititori, de a contribui la luminarea şi culturalizarea poporului, s-a născut şi *Istoria populară a literaturii romîneşti povestită pentru popor,* descoperită recent, în manuscris, în Biblioteca Academiei R.P.R., printre hîrtiile rămase de la scriitor. Pornind de la cronicari şi ajungînd pînă la Ion Eliade Rădulescu, lucrarea fixează în linii mari cursul dezvoltării literaturii noastre din perioada respectivă. Fără să aibă pretenţia unei istorii literare întemeiate pe criterii ştiinţifice, ea se remarcă prin forma clară, vioaie şi curgătoare, de povestire populară.

La Bucureşti, Emil Gîrleanu depune o muncă neobosită şi entuziastă pentru strîngerea scriitorilor noştri într-o organizaţie a lor, într-o grupare profesională. întemeierea unei astfel de societăţi, prin care scriitorii să-şi poată coordona activitatea şi să-şi apere drepturile lor materiale, atît de mult batjocorite de editori şi proprietarii de reviste, era o

[1] La sfîrşitul volumului *Din lumea celor cari nu cuvîntă,* editat în 1910, în lista lucrărilor lui Emil Gîrleanu sînt menţionate, prematur, şi volumele *Pe Bistriţa la vale* şi *1910 — Pagini, însemnări şi gînduri — Jurnal,* ambele purtînd data de 1911. Ele nu au mai apărut însă.

[2] Emil Gîrleanu, *Prefaţă* la ediţia *Poezii, proză, scrisori* de C. Negri, Bucureşti, Minerva, 1909, p.. V.

dorință legitimă, însuflețind deopotrivă pe toți creatorii de frumos, în primul rînd pe cei tineri.

Sprijinit de St. O. Iosif şi Dimitrie Anghel, Gîrleanu convoacă, în ziua de 28 aprilie 1908, pe toți scriitorii din București și din provincie, într-o încăpere a berăriei „Wilhelm", din str. Edgar Quinet, unde s-a hotărît înființarea Societății Scriitorilor Romîni, s-a ales primul comitet de conducere şi s-au votat statutele.

Ca secretar al societății,. Emil Gîrleanu s-a străduit să stimuleze afirmarea conştiinței profesionale scriitoriceşti prin solidaritatea confraților în cadrul societății. La 5 februarie 1910, cînd se inaugurează primul sediu al Societății Scriitorilor Romîni, Gîrleanu rostea aceste cuvinte edificatoare pentru strădaniile depuse în această direcție : „Lăsăm pe cei ce vor veni după noi să judece dacă, într-o vreme cînd cuvîntul *de scriitor* era totuna cu cel de *copist,* fapta acelora care au avut îndrăzneala să întroneze acest cuvînt din nou, în adevăratul şi înaltul lui înțeles, va însemna ceva în mersul istoric al literaturii noastre. Lăsăm tot lor sarcina să arate dacă aceşti tineri au avut sau nu dreptate atunci cînd au socotit că talentul e o proprietate absolut personală, că, prin urmare, împărtăşindu-1 altora, se cuvine a fi răsplătit, şi că deci îndeletnicirea scrisului înseamnă o profesiune...

în şaptezeci de ani de literatură romînească, astăzi e întîiaşi dată cînd scriitorii romîni se întrunesc supt un acoperămînt al lor. Vedeți-1 : e modest, e o odaie mică, — să ne ție mai strîns apropiați... Căci cea mai mare mîngîiere a noastră e aceea că ştim sigur cum că roadele muncii şi jertfei noastre cei de după noi le vor culege, că ştim sigur că, dacă în scrisul nostru ei nu vor găsi mult, vor afla mult în această faptă a noastră, care va fi o încununare a vieții şi activității noastre de scriitori."[1]

Ales, în adunarea din 20 noiembrie 1911, preşedinte al Societății Scriitorilor Romîni, Gîrleanu reuşeşte ca, în acelaşi an, respectiva societate să fie recunoscută ca persoană morală de către Parlament.[2]

[1] *Cuvintele spuse de către d. Em. Gîrleanu cu prilejul inaugurării localului Societății Scriitorilor Romîni,* în *Falanga literară şi artistică,* an. I, nr. 6, 14 februarie 1910, p. 4.

[2] Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară, schițe, însemnări,* p. 175.

O muncă şi mai neobosită, mai plină de încordare, depune Gîrleanu ca director al Teatrului Național din Craiova, unde este numit la 11 iunie 1911, avînd ca secretar pe Liviu Rebreanu. Cînd Gîrleanu ocupă această funcție, respectivul teatru se afla într-o situație dezastruoasă; era încărcat de datorii, avea un local insalubru, scena şi decorurile erau mizerabile. „La Craiova — îşi aminteşte Corneliu Moldovanu — se juca, vai de lume ! O sală ca un grajd şi o scenă cît o plăpomărie... Pereții dărăpănați şi decoruri tărcate de ploaia prelinsă din bagdadie. Sobele teatrului, ascunse sub rampă, dogoreau ca la brutărie."[1] Ca director, scriitorul întreprinde imediat acțiuni energice, transformatoare. „Gîrleanu — scrie mai departe Corneliu Moldovanu — nu s-a mulțumit să încaseze leafa fără bătaie de cap, ci s-a pus să reformeze. A stricat, a dărîmat, a schimbat pînă a pus rînduială A avut curajul să joace chiar piese romîneşti..."

Prima stagiune a Teatrului Național din Craiova, sub directoratul lui Emil Gîrleanu, s-a deschis la 9 octombrie 1911. Scriitorul s-a străduit şi a reuşit ca, o dată cu această stagiune, teatrul să intre într-o nouă fază de dezvoltare, să înceapă o activitate la înălțimea sarcinilor care-i reveneau. Festivitatea de deschidere a stagiunii respective a fost alcătuită dintr-un *Prolog* de Dimitrie Anghel şi Victor Eftimiu, din piesa *Cînd ochii plîng* de A. de Herz, în care au jucat Agatha Bîrsescu şi Romald Bulfinsky, din „apoteoza în versuri pentru Eminescu", intitulată *Rapsozii,* de Victor Eftimiu. Tot în cadrul acestei festivități au citit din versurile lor St. O. Iosif, D. Nanu, Corneliu Moldovanu şi alții. Pe bună dreptate se remarca atunci, într-o cronică dramatică, că „d-1 Emil Gîrleanu a ținut cu orice preț ca deschiderea stagiunii din anul acesta să aibă toată înfățişarea unui început de eră nouă. Nu s-ar putea spune că d-sa a ținut să dea o evidență deosebită directoratului de azi, ci mai degrabă se poate spune că directoratul de azi a ținut să întrebuințeze şi haina sclipitoare a fastului pentru a da mai multă autoritate şi mai mult prestigiu unei instituții care nu întotdeauna s-a bucurat de aceste două lucruri."[2]

[1] Corneliu Moldovanu, *Emil Gîrleanu,* în *Flacăra,* an. III, nr. 39, 12 iulie 1914, p. 322.

[2] D. Tomescu, *Deschiderea Teatrului Național din Craiova,* în *Ramuri,* an. VI, nr. 22, septembrie 1911, p. 534.

In puținele stagiuni teatrale pe care le-a organizat pînă la prematura sa stingere din viață, Emil Gîrleanu a ridicat prestigiul teatrului, pe de o parte, iar pe de alta, a oferit publicului spectator reprezentații de bună calitate, cu piese romînești și străine, în care și-au dat concursul actori de real talent din companiile teatrale din capitală. Astfel, în 1912, Iancu Brezeanu a jucat în O *scrisoare pierdută,* și Tony Bulandra în *Heidelbergui de altădată,* iar în 1913, N. Soreanu în *Institutorii,* Lucia Sturdza-Bulandra în *Moartea civilă,* Maria Filotti în *Prostul,* și Petre Liciu în *Banii.*

îndată după numirea sa în funcția de director al Teatrului Național din Craiova, Emil Gîrleanu a încurajat punerea în scenă a celor mai valoroase lucrări din dramaturgia originală romînească. Și primul său gînd a fost, bineînțeles, la Caragiale, căruia i-a închinat o întreagă săptămînă de reprezentații cu piesele sale, la începutul anului 1912.

Preocupat continuu de a găsi noi modalități de îmbunătățire și dezvoltare a activității teatrului pe care îl conducea, precum și de a oferi publicului posibilitatea să asiste la cît mai multe și variate spectacole, Emil Gîrleanu a luat frumoasa inițiativă de a organiza o „rotație", un schimb de trupe între Teatrul Național din Craiova și Teatrul Național din Iași, al cărui director era Mihail Sadoveanu. Pusă în practică la începutul anului 1914, această nouă modalitate de activitate teatrală dădu rezultate lăudabile. în articolul *Rotația în teatru,* publicat în revista *Proza* din 1 februarie 1914, Gîrleanu arăta că „s-a alcătuit un repertoriu, din repertoriile celor 3 ani din urmă, întocmit astfel ca o trupă să nu joace din piesele avute pe afiș de trupa locală, și reprezentațiile au început, primite fiind cu multă bunăvoință de publicul obișnuit să meargă la teatru".

Pe lîngă activitatea depusă ca director al Teatrului Național din Craiova, Emil Gîrleanu desfășoară, în acest timp, și o febrilă muncă literară. începînd din ianuarie 1913 devine redactor la revista *Ramuri,* în redacția căreia introduce entuziasmul și avîntul care-1 caracterizau. Cea mai elocventă dovadă a neobositei sale trude creatoare, a prezenței sale mereu active în cîmpul literaturii o constituie însă revista *Proza,* al cărei prim număr apare la 1 februarie 1914, la Craiova. Această revistă era scrisă în întregime de Emil Gîrleainu, în însuși subtitlul ei specificîndu-se: „Revistă

bilunară scrisă de Emil Gîrleanu". Scriitorul redacta singur cele 16 pagini ale fiecărui număr. Revista *Proza,* pe care o scotea cu mari greutăți, scriind-o, așa cum mărturisește unul din contemporanii săi, „pe marginea aspră a unui pat de hotel"[1], se stinge însă după apariția celui de al treilea numai, o dată cu viața celui ce o scria.

în ultimele clipe ale vieții sale, Emil Gîrleanu nu numai că nu s-a bucurat de liniște și odihnă, dar a fost și profund mîhnit de intrigile și calomniile ce se țeseau împotriva sa, intrigi și calomnii sprijinite de oficialitatea culturală a burgheziei și moșierimii cu scopul de a-l înlătura de la direcția Teatrului Național.

în timp ce se afla la Cîmpulung, unde plecase pentru a se întrema în urma operației de rinichi pe care o suferise, un gazetăraș obscur din Craiova, Alexandru Olteanu, care uneltea să-i ocupe locul de director al Teatrului Național, recurge la o mare mîrșăvie, organizînd un proces calomniator în presă. Cîteva fițuici craiovene, ca *Avangarda* și *Alarma,* publicară articole pline de insulte și injurii la adresa lui Emil Gîrleanu, cerînd aducerea lui Alexandru Olteanu la conducerea teatrului.[2] Dar cea mai perfidă lovitură o dă ziarul craiovean *Liberalul,* care publică articolul *Neregulile de la Teatrul Național. Directoratul d-lui Emil Gîrleanu.** Adînca mîhnire cauzată de citirea acestui articol, adus de un răuvoitor la patul de suferință, a agravat boala scriitorului, l-a zdrobit sufletește, grăbindu-i sfîrșitul. Durerosul lui exod se întîmplă la 2 iulie 1914, cînd nu avea decît 36 de ani.

Emil Gîrleanu s-a stins din viață într-o atmosferă ostilă și nedreaptă, caracteristică unei societăți în care dorința de parvenire nu ocolea mijloacele cele mai josnice. Acest fapt l-au dezvăluit, încă de atunci, mulți scriitori și publiciști cinstiți. La numai cîteva zile după moartea scriitorului, în ziarul *Lumina* din Craiova, D. Tomescu scria, printre altele : „Gîrleanu a fost numit în funcția de director al Teatrului Național nu «din considerațiuni politice», ci în virtutea dru-

[1] C. S. Făgețel, *Emil Gîrleanu,* în *Ramuri,* an. IX, nr. 14—16, 15 iulie "— 15 august 1914, p. 227.

* Th. Andronescu-Rigo, *D. Ai. Olteanu a revenit la direcția Teatrului Național,* în *Avangarda,* an. I, nr. 10, 13 iunie 1914, p. 2» *Fraudele de la Teatrul Național, în Alarma,* an. XV, nf. 284, 5 mai 1914, p. 2.

« *Liberalul,* an. V, nr. 275, 27 iunie 1914, p. 3.

mului frumos pe care şi-l deschisese *singur* în mişcarea noastră literară. Nu «omul de casă» al d-lui C. Arion a fost numit, ci omul în faţa căruia se pleca si d-l Arion, aşa cum ne plecăm cu toţii în faţa celor care reprezintă în mijlocul nostru : munca unită cu talentul." Şi, în încheiere, spulbera minciunile grosolane şi injuriile cuprinse în articolul din *Liberalul, pe* care-l califica drept „act de brutalitate", scris „cu toată sălbătăcia de care sînt în stare oamenii hămesiţi după slujbe" [1]. Iar într-un alt articol, publicat la 4 ani de la moartea lui Emil Gîrleanu, Gala Galaction sublinia că „soarta lui Emilgar a fost soarta unei întregi generaţii de scriitori romîni", încheind cu o muşcătoare ironie la adresa societăţii de atunci: „Fericit Emilgar! Ai murit la vreme. Ai murit tocmai atunci cînd oamenii serioşi plănuiau, în taină, să te dea afară din postul tău de director al teatrului din Craiova şi să aşeze în locu-ţi un om cu scaun la cap. Un scriitor, un poet... este, prin firea lucrurilor, un om neserios, şi instituţiile noastre, ca să meargă atît de bine precum merg, trebuiesc conduse de altcineva decît de oameni de imaginaţie şi cu simţire." [2]

Moartea lui Emil Gîrleanu a îndoliat inimile celor ce-l iubiseră şi-l preţuiseră. Vechii săi prieteni şi confraţi îi închină rânduri şi versuri mişcătoare.[3]

Cincinat Pavelescu, în sonetul *Lui Gîrleanu,* o dată cu exprimarea durerii şi regretului său, acuza soarta amară a scriitorilor romîni din acele vremuri :

„Blînd, bun şi visător zîmbeşti-nainte
Şi nu-nţelegi că-n lacrima fierbinte
Ce-mi arde-n ochi tu-nvii ca un parfum.

Şi nici nu simţi că-n doliul ce-l poartă
Fiinţei tale, clipa mea de scrum,
Nu pling doar omul şi artistul, ci o soartă." [4]

[1] D. Tomescu, *Em. Gîrleanu judecat de „Liberalul" din Craiova,* în *Lumina,* an. I, nr. 11, 10 iulie 1914, p. 3.

[2] Gala Galaction, *Emilgar,* în *Renaşterea,* an. I, nr. 24, 21 iulie 1919, p. 1.

[3] G. Tutoveanu, *Bmil Gîrleanu,* în *Ramuri,* an. IX, nr. 14—16, 15 iulie—16 august 1914, p. 228 ? A. Mîndru, *Emil Gîrleanu,* în *Convorbiri literare,* an. XLVilI, nr. 7—8, iulie-august 1914, p. 844.

[4] Cincinat Pavelescu, *Lui Gîrleanu,* în *Flacăra,* an. IV, nr. 1—2, 25 octombrie 1914, p. 2.

Poezia *Iubitei,* cu care Emil Gîrleanu a debutat în revista ieşeană *Arhiva,* din iulie-august 1900, constituia o palidă înseilare de versuri, în maniera lui D. Anghel :

„Iii cupa parfumată a unei tuberoză,
A primei flori ţesute de dor în paradis,
Un flutur cu aripa brodată de o rază
Se tupilase dornic să-şi schimbe viaţa-n vis.

Tu l-ai zărit. Capriciul te-a îndemnat a-l prinde,
Ca-nlănţuit, sărmanul, de-un bold, la piept să-l ai ;
Sfărmîndu-i astfel visul şi viaţa-i, ce cuprinde
întreaga poezie a florilor de mai."

Debutînd ca poet, precum şi cu un ciclu de epigrame[1] şi o traducere din Paul Verlaine[2], la foarte scurtă vreme Emil Gîrleanu începe să publice cronici literare, dramatice, plastice, eseuri, schiţe şi nuvele. Epigramele erau însă, ca şi celelalte versuri, naive şi plate, împerecheri de cuvinte rimate, lipsindu-le poanta umoristică, spiritul ironic.

Cronicile literare, dramatice şi plastice dovedeau un om cu spirit de observaţie, cu un apreciabil bagaj de cunoştinţe, capabil să se orienteze în ierarhia valorilor. Edificatoare în acest sens sînt cronicile sale asupra romanelor *Fecioara* de Petru Vulcan şi *Străbunii* de Ludovic Dauş, asupra pieselor de teatru *Casta Diva* de Haralamb Lecca şi *Gura lumii* de I. Găvănescul, precum şi asupra *Expoziţiei permanente de pictură.* în analiza lucrărilor amintite, deşi era un începător, Gîrleanu nu se sfia să emită aprecieri severe asupra unor autori cunoscuţi în acea vreme. Pe Petru Vulcan îl denunţa ca pe un fals moralist, deoarece acesta, în prefaţa romanului său, afişa o ţinută morală pudică, pe cînd în cuprins se dovedea un pornograf. „Scriitori ca d-l Vulcan — spunea Gîrleanu — trebuiesc înfrînaţi prin orice mijloace de a da la iveală lucrări atît de dăunătoare, scoase nu din iubire de

[1] Emilgar, *Epigrame,* în *Arhiva,* an. XI. nr. 9—10, septembrie-bctombrîe 1900, p. 448.

[2] Emilgar, *Deznădejde* (după Paul Verlaine), în *Arhiva,* an. XI, nr. 9—10, septembrie-octombrie 1900, p. 450.

artă, ci numai dintr-o interesare josnică."[1] Cît despre romanul lui Ludovic Dauş, care încerca să reînvie întîmplări de pe vremea dacilor şi romanilor, din anul 251, afirma că e un adevărat eşec, ironizînd imaginaţia fantasmagorică şi modernizarea absurdă a personajelor de către autor. Interesant de remarcat e faptul că, în această cronică, fără a repudia romanul istoric, pe care îl admitea numai construit pe o solidă şi bogată documentaţie, Gîrleanu pleda pentru ancorarea scriitorului în actualitatea vremii sale: „Fiecare artist ar trebui să aibă ca chestiune de conştiinţă zugrăvirea lumii în care trăieşte"... „Romancierul, care trebuie să fie drept, să ne deie lucrurile supt adevărata lor formă şi nuanţă chiar atunci cînd le poetizează, trebuie să-şi aleagă părţi din viaţa văzută, pipăită şi întipărită bine în mintea lui."[2]

în aprecierea diferitelor lucrări de literatură şi artă, Emil Gîrleanu îşi propunea să fie obiectiv : „Criticul trebuie să iasă din orice nuanţă falsă a părerii lui, rămînînd imparţial şi judecind lucrarea din punctul de vedere artistic, avînd totdeauna în minte intenţia creatorului"[3]. Un exemplu grăitor al modului în care Emil Gîrleanu ştia să aprecieze o operă de artă îl constituie studiul său asupra vieţii, operei şi manuscriselor lui Ion Creangă, publicat în 1902, în *Arhiva,* unul din primele studii valoroase asupra marelui nostru povestitor. Gîrleanu sublinia mai întîi că „Ion Creangă a fost totdeauna lîngă cei din popor, lîngă cei mai apăsaţi de soartă", scriind, în continuare : „Pe Creangă l-au mişcat întotdeauna acele povestiri născute din sînul masei populare, din care el se trăgea de-a dreptul, şi mai mult ca oricine a fost în putinţă a le înţelege, ba, mai mult încă, a le da iarăşi înfrumuseţate printr-o haină atît de măiestrită cum e aceea a limbii în care, dînsul le-a îmbrăcat". Trecînd la analiza operei humuleşteanului, Gîrleanu reliefa modul în care realitatea a fost oglindită veridic, umorul robust, plin de miez, valoarea amănuntului semnificativ, baza folclorică a acestei opere, încheind : „Unic în literatura noastră, Creangă îşi are locul

[1] Emilgar, *Asupra romanului „Fecioara",* în *Arhiva,* an. XV, nr. 9—1Q, septembrie-octombrie 1900, p. 451.

[2] Emilgar, *Asupra romanului „Străbunii",* în *Arhiva,* an- XI, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1900, p. 556.

[3] Emilgar, *Asupra „Castei Diva",* în *Arhiva,* an. XI, nr. 7—8, iulie-august 1900, p. 369.

său de frunte, fiind singurul care a scris într-o limbă ce într-adevăr e a noastră"[1]. Puterea de analiză, de subliniere a realismului şi caracterului popular al operei lui Ion Creangă dovedea nu numai înclinaţiile de exeget literar ale lui Gîrleanu, cît, mai ales, interesul şi dragostea sa pentru marii noştri scriitori realişti, pentru cei ce aduceau în operele lor imagini din viaţa poporului. Acelaşi lucru îl demonstrează şi articolul despre I. L. Caragiale, publicat la 28 februarie 1901 în *Evenimentul,* cu prilejul sărbătoririi jubileului de 25 de ani de activitate literară a autorului *Scrisorii pierdute.* Observaţii judicioase şi interesante întîlnim şi în alte cronici şi articole publicate de Emil Gîrleanu la începutul activităţii sale scriitoriceşti. Aşa sînt, de pildă, cronicile asupra volumelor *Jurnal de bord* de Jean Bart şi *Dureri înăbuşite* de Mihail Sadoveanu. în acesta din urmă, cu o putere de percepţie sigură, care nu i-a fost dezminţită de creaţia ulterioară a confratelui său de generaţie, Gîrleanu sublinia că „acest foarte tînăr scriitor are puterea creatoare de care numai acei într-adevăr chemaţi se bucură. D-l M. Sadoveanu îmbogăţeşte repede şi într-un chip fericit literatura romînească. în acest scriitor de o bogăţie rară, paginile reies luminoase, pline de farmec şi de limpezime. D-l Sadoveanu are o mare putere de analiză ; d-sa are putinţa de a se scobori în cutele cele mai adînci ale sufletului ; durerile, clipele de mulţumire, de veselie sau de zbuciumare, frica zguduitoare sau bărbăţia plină de avînt sînt redate în culori vii şi adevărate."[2]

Propunîndu-şi, după cum am văzut în cronica asupra piesei *Casta Diva,* să se plaseze pe o poziţie obiectivă în aprecierea diferitelor lucrări de literatură şi artă, Emil Gîrleanu a reuşit, în cele mai multe cazuri, să respecte acest principiu, dar, uneori, nu a fost consecvent cu sine însuşi. Devierea de la acest principiu se observă mai ales în activitatea sa ulterioară, în perioada în care suferă influenţa nefastă a sămănătorismului. Ceea ce e mai întristător este faptul că, în această perioadă, căutînd să apere tezele şi preceptele sămănătoriste, Gîrleanu aluneca în polemici violente, lansa aprecieri şi insinuări mai puţin controlate.

1 Emilgar, *Ion Creangă,* în *Arhiva,* an. XII, nr. 7—8, iulie-august 1902, pp. 311 şi urm.

[2] Emilgar, *„Dureri înăbuşite" de M. Sadoveanu,* în *Făt-Frumos,* an. I, nr. 15, 15 noiembrie 1904, p. 233.

Astfel, cînd Ovid. Densusianu editează revista *Viafa nouă,* în 1905, Gîrleanu o repudiază fără măsură. Apariția acestei reviste, ca o tribună de promovare a simbolismului, era considerată de Gîrleanu drept un pericol pentru literatura sămănătoristă, pentru idilismul şi patriarhalismul care îi încețoşau gîndirea şi pe care, în acest articol, le apăra astfel : „Rămîie d-l Densusianu cu dorințele deşarte. Iar voi, tineri scriitori, rămîneți, ca şi pînă acum, rodnici de înțelepciunea voastră, cu sufletul îndreptat spre priveliştile mărețe şi senine, spre viața liniştită, curată şi duioasă a celor de la țară... Fugiți de aerul înăbuşitor de la oraşe, spre cîmpiile întinse, acoperite cu flori."[1]

Pe prozatorul de mai tîrziu îl prevestesc cele patru nuvele de debut •— *Dragul mamei, Dreptate cerească, Mama Catrina* şi *Mihai* — apărute în *Arhiva,* în anii 1900—1901. Aceste nuvele, deşi au conflicte naive, uneori cu o prea mare doză de sentimentalism, atrag atenția în primul rînd prin expresivitatea stilului lor. în *Dreptate cerească,* de pildă, in^ spirată din viața țărănimii, tabloul satului cuprins de secetă este realizat prin imagini sugestive, realiste : „Cerul era sticlos ca o față de cristal. în mijlocul lui, soarele sămăna cu o fereastră rotundă, pe deschizătura căreia se revărsa pînă jos pe pămînt o dogoreală omoTÎtoare... Pămîntul se împietrise de atîta arşiță şi începuse a crăpa, ca o stîncă supt loviturile unui ciocan de fier.

Drumurile sunau a deşert supt copitele vitelor ce se întorceau înspre sară flămînde, de pe cimpui dezbrăcat de iarbă. Pădurea se pleca jăluitoare, plîngîndu-şi moarta găteală de frunze. Rîul secase aproape cu totul, doar prin mijlocul lui o şuviță de apă se înfira ostenită, ca urma unei lacrămi, lunecată pe un obraz uscat de boală ; înşirate pe marginea ei, paserile satului sorbeau mereu din apa încropită, plecîndu-şi la fiecare înghițitură capetele pe spate, ca pentru o rugăgiune.

Ulițele satului erau pustii. Oamenii, ingîndurați, de-abia dacă mai păşeau pragul casei."[2]

[1] Emilgar, O *nouă revistă-: „Viața nouă",* în *Făt-Frumoa,* an. I, nr. 19, 15 februarie 1905, p. 301.

* Emilgar, *Dreptate cerească,* în *Arhiva,* an. XII, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1901, p. 48.

ft

Activitatea ulterioară a lui Emil Gîrleanu se va desfăşura, în bună măsură, p© coordonatele debutului. Versuri nu va mai scrie. Paralel cu creația originală, va mai traduce O *viață* de Guy de Maupassant, *Sapho* de A. Daudet, *Nevestele artiştilor* de A. Daudet, *Brinduşa* de Brieux, *Portofoliul* de O. Mirbeau şi *Păsări călătoare* de Descaves şi Donnay. îşi va continua, sporadic, activitatea de cronicar literar şi de valorificator al moştenirii literare, preocuparea de căpetenie, căreia i-a acordat cea mai mare atenție şi toate eforturile, rămînînd proza artistică.

Cum am mai arătat, după un debut literar bogat şi variat, Emil Gîrleanu absentează din publicistică timp de doi ani, în perioada respectivă asimilând şi lăsîndu-se tutelat de tezele şi preceptele înapoiate ale sămănătorismului, pe care va începe să le propage mai întîi prin revista *Făt-Frumos,* într-o serie de articole şi mai ales în schițele şi povestirile care au alcătuit primul său volum, *Bătrinii — schițe din viața boierilor moldoveni,* apărut în 1905. Intenționînd să evoce atmosfera şi oamenii laşului copilăriei şi al adolescenței, cum va face, în aceeaşi epocă, Dimitrie Anghel prin volumul său *fantome,* iar mai apoi Mihail Sadoveanu, Emil Gîrleanu alunecă pe panta interpretării eroftate şi false a trecutului, reînviind unele imagini care concordau cu tezele ideologiei sămănătoriste, imagini din viața ^celor de pe urmă boieri, îmbrăcați totdeauna în haină neagră, cu pălării înalte, rătăcind pe sub aleile de tei, cu ochii pierduți în urmărirea unui vis ce nu se poate îndeplini",, pe care îi văzuse în anii copilăriei. *A*

Cum. era şi firesc, viața acestor boieri nu i-a putut oferi lui Gîrleanu prilejul de a zugrăvi în schițele sale conflicte puternice, dTamatice, pline de intensitate. în tot cuprinsul volumului pluteşte o atmosferă de moleşeală, de lîncezeală, toate încercările scriitorului de a introduce o notă de patetic rămînînd zadarnice. Intriga schițelor este banală, statică, inexistentă aproape, este alcătuită din momente neesențiale, lipsite cu totul de însemnătate. Boierii, zugrăviți cu un idilism desuet, sînt incapabili de vreo acțiune majoră, duc o existență stereotipă, mărginită la cîteva mici gesturi fără semnificație şi fără nici o consecință. Conul Gheorghieş stă cuibărit în fundul divanului, cu cațaveica pe umeri, cu ochelarii

legaţi cu şireturi pe după urechi şi cu besecteaua cu sineturi în braţe, pe care le citeşte în fiecare zi, pierzîndu-se în amintirea unor vremuri apuse *(Sineturile conului Gheorghieş).* Tot din lipsa altei îndeletniciri, Iordache Iovu, „de două ori pe an, primăvara şi toamna, scotea «redingotele verzii, jiletcile spălăcite, şi le întindea pe frînghii în grădină, să le bată soarele şi vîntuL. Apoi le scutura, le lua una cîte una, le punea prin buzunări săculeţe cu boabe de piper, tutun, să le ferească de molii, şi le rînduia la loc, în dulap, pînă la o altă primăvară sau toamnă" *(Conul Iordache Iovu).* Coana Bălaşa, în timpul unei furtuni, nu face altceva decît să rostească *Tatăl nostru (Furtuna).* Conul Alecu se sperie de focurile de armă trase în ciori, ascunzîndu^se „în fundul divanului, speriat şi răsuflînd din greu" *(O zi ca altele).* Coana Sultana visează în van, rememorînd anii copilăriei şi ai tinereţii *(Sufletul nu-mbătrîneşte)* etc.

Sub influenţa ideologiei retrograde a sămănătorismului, Emil Gîrleanu a scris aceste schiţe cu tendinţa de a idealiza şi idiliza aşa-zişii boieri „de neam", cărora le atribuia, în mod fals, preconceput, o mare candoare sufletească. Boierii Racliş şi Gavrilă, hotărînd să se încuscreze, sfîrşesc prin a se îmbrăţişa, plîmgînd *(Bătrînii)* ; boierul Gavrilaş, supărîndu-se pe fiica sa pentru că a reparat o nadişancă veche, o iartă şi apoi piîngeJ*Nadişanca).* Cercetarea unor zapise şi documente îl face pe boierul Cantea şi pe vizitatorul său să încheie lectura prin lacrimi *(La un urmaş).* Boierul Furtună, din schiţa cu acelaşi nume, pare aprig şi hotărît, neîngăduind ca fiica sa să iubească pe ascuns, din care cauză o şi izgoneşte de la moşie. După plecarea acesteia, începe însă să plîngă. în alte schiţe, dacă în final nu se varsă lacrimi, totul se rezolvă cu o pasenţă sau o „concină prădată". în schiţa *Intr-o duminecă,* conflictul dintre un politician şi boierul Mihalache se sfîrşeşte printr-o concină prădată, pe care boierul o joacă cu soţia sa, după discuţia cu politicianul.

Gîrleanu încerca să acrediteze ideea că boierii ar fi fost oameni cumsecade, legaţi de pămînt, trăind în armonie cu ţăranii. Despre conu Gheorghieş, de pildă, spunea că, pe vremea cînd stăpînea o mare moşie, „împrumutase pe sineturi în dreapta şi-n stingă, căruia cum îi cerea", boierul călăuzindu-se, chipurile, după principiul că „omul trebuie să facă bine dacă vrea să trăiască între oameni".

m

Evocarea idilică a vieţii boierimii e corelată în schiţele lui Gîrleanu cu elogiul primitivismului, al vremurilor „patriarhale", pe care scriitorul, împreună cu personajele sale, le regretă. Alături de boierul Ionică Rodan, Gîrleanu suspină şi el după „farmecul" călătoriilor de altădată, cu butca sau cu trăsura, în chiotele surugiilor, considerînd trenul „o chichineaţă îngustă, fără aer, cu nişte fereşti de-o palmă, de-abia să poţi privi în ele".

Sentimentul de regret, de tristeţe, nota melancolică, nostalgică faţă de viaţa stinsă a boierimii, care cangrenează schiţele respective, derivă din situarea lui Emil Gîrleanu, în momentul scrierii lor, pe poziţiile retrograde ale sămănătorismului. Aceasta a determinat ca şi realizarea lor artistică să fie la un nivel extrem de coborît. Nefiind axate pe nici un conflict puternic, avînd o intrigă banală, dezlînată, zugrăvind o existenţă statică, cu preocupări minore, schiţele respective sînt lipsite de orice suflu epic, de dramatism, de orice putere emoţională. Dialogurile sînt convenţionale, plate, fără să imprime un ritm susţinut naraţiunii. Stilul e monoton, .lipsit de respiraţie, sărac în imagini şi culoare.

La apariţie, volumul *Bătrînii — schiţe din viaţa boierilor moldoveni* s-a bucurat de aprecieri superlative tocmai din partea acelora careidilizau viaţa „patriarhală" şi „primitivă". Unii dintre aceşti comentatori, ca E. Lovinescu, îi reproşau numai faptul că nu a zugrăvit mai amplu „viaţa acestor bătrîni, plină de o poezie arhaică şi primitivă" *.

Volumul *Bătrînii* reprezintă primul şi ultimul mare tribut pe care Emil Gîrleanu l-a plătit sămănătorismului. Creaţia sa ulterioară, deşi nu a fost scutită de unele influenţe ale ideologiei acestui curent, se caracterizează însă, în cea mai mare măsură, prin realism, evoluţia ei fiind dependentă de însăşi evoluţia ideologică şi artistică a lui Emil Gîrleanu, aşa cum ne-am străduit să o înfăţişăm în capitolul închinat biografiei scriitorului.

Opera lui Emil Gîrleanu, alcătuită din schiţe şi nuvele, zugrăveşte cu precădere fapte şi întîmplări extrase din cercetarea amănuntelor vieţii obişnuite, a existenţei cotidiene. Scriitorul a manifestat o preferinţă deosebită pentru faptele

' E. Lovinescu, *Paşi pe nisip,* Bucureşti, Librăria naţională, 1906, p. 174.

de mai mică întindere, pentru aşa-zisele „fapte diverse". Fără a cădea în naturalism, el a ştiut să descifreze semnificaţiile social-umane pe care le degajau aceste fapte aparent obişnuite. Că Emil Gîrleanu era conştient de importanţa cercetării acestor fapte şi întîmplări, o demonstrează articolul său ***Faptul divers,*** în care e sintetizată concepţia care l-a călăuzit în realizarea schiţelor şi nuvelelor sale, brodate pe acele fapte mărunte, ignorate de alţii. „A ! dar cînd ai sta să cercetezi — scria Gîrleanu — să adînceşti aceste fapte diverse, să le afli în tot înţelesul şi în toată adîncimea lor, să străbaţi şi să dezveleşti toată forma sufletească a eroului unei asemenea întîmplări, atunci vei vedea că ceea ce e înregistrat ca un biet «fapt divers» e însăşi viaţa, însăşi taina ei. Căci ce e existenţa aceasta dacă nu o înlănţuire de ***fapte diverse,*** o înlănţuire de întîmplări, cari, toate la un loc, alcătuiesc romanul unui om ? Nu e fapt divers care să nu poată da prilejul unei capodopere, unei nuvele sau unui roman care să închege pentru veşnicie una din feţele lumii aceştia." Şi adăuga, dînd ca exemplu pe Maupassant, de la care a avut mult de învăţat : „Fireşte că, supt condeiul reporterului, orice dramă rămîne supt rubrica «faptelor diverse», dar aceeaşi întîmplare, căzută supt lumina unui adevărat talent, poate da prilejul unei lucrări de seamă" *.

Emil Gîrleanu arăta că, pentru a putea sesiza semnificaţia şi importanţa faptelor aparent mărunte, pentru a putea discerne în ce măsură sînt sau nu ele caracteristice vieţii oamenilor, e necesar ca scriitorul să fie necontenit un fin şi atent observator al vieţii, să fie mereu în mijlocul oamenilor, să-şi însemne tot ceea ce e demn de reţinut. Gîrleanu se conducea în activitatea sa după asemenea criterii. în articolul ***Munca scriitorului,*** el amintea exemplul marilor creatori ai literaturii universale, Daudet, Maupassant, Zola, care îşi notau zilnic observaţiile în carnete sau fişe personale, dar şi pe marii noştri clasici, Eminescu, Alecsandri, Creangă, în manuscrisele cărora se află un noian de însemnări şi observaţii răzleţe, fructificate în operă.

în experienţa de viaţă cîştigată prin observarea atentă şi continuă a realităţilor şi a oamenilor, Emil Gîrleanu vedea

[1] Emil Gîrleanu, *Faplul divers,* în *Tribuna* (Arad), an. XV, nr. **12, 16** ianuarie **1911,** p. **1.**

condiţia principală a consolidării personalităţii unui scriitor. Căutînd să stabilească raporturile dintre scriitor şi realitatea înconjurătoare, în articolul ***Artistul şi lumea dinafară***[1]**,** Emil Gîrleanu arăta că materialului brut, luat ca obiect al zugrăvirii artistice, scriitorul trebuie să-i adauge ,,cîte ceva din întregul capital de observaţie pe care ochiul lui, în chip inconştient, l-a cules din atingerea lui cu viaţa" şi că „aceasta e lucrarea cu adevărat mintală, lucrarea neprevăzută", încheind : „Din acest capital de observaţie şi experienţă răsare partea cu adevărat personală a scriitorului, care-l şi aşază pe scara valorilor". Transfigurarea realităţii în opera sa de artă era considerată de Gîrleanu o condiţie absolut necesară. Afirmînd că „realitatea prinsă de ochiul unui artist e ***din nou creată",*** el preciza : „Transpusă, în toată cruditatea ei, fie pe-o pînză, fie într-o scriere literară, realitatea rămîne înjosită tocmai fiindcă luînd-o de pe temelia ei firească o aşezi pe o alta şubredă. Fotografia nu poate înlocui pictura, nici stenografia literatura."

Realismul operei pe care Emil Gîrleanu a creat-o după desprinderea sa din atmosfera viciată a revistelor sămănătoriste izvorăşte în primul rînd din cercetarea atentă, obiectivă a realităţii, din prezenţa sa activă în viaţă, în mijlocul oamenilor.

Realismul operei lui se hrăneşte şi din cercetarea minuţioasă, plină de dragoste şi admiraţie a operelor marilor noştri scriitori clasici, din însuşirea creatoare a bogatelor lor învăţăminte. Gîrleanu a văzut că în centrul acestor opere stă omul, cu toate problemele vieţii lui, a înţeles că forţa de emoţionare şi valoarea lor constă tocmai în corespondenţa dintre imaginea artistică şi adevărul vieţii. în multe din articolele sale, Gîrleanu îşi exprimă cu căldură admiraţia faţă de înaintaşi. în Grigore Alexandrescu, de pildă, vede omul şi scriitorul care „vibrează pentru durerea şi binele celorlalţi oameni", remarcînd că „prin aceste simţiminte a fost poetul mare, poetul care se înalţă deasupra tuturor contimporanilor săi şi, păşind decenii, vine de se aşază lîngă tovarăşul său de glorie, în literatura noastră, Mihail Eminescu"[2]. Cu aceeaşi admiraţie şi dragoste vorbeşte

[1] *Universul,* ari. XXVIII, nr. 300, **1** noiembrie 1910, p. 1.
[2] Emil Gîrleanu, *Gr. **M.** Alexandrescu, în Ramuri* (Craiova), an. VIII, nr. **1, 1** ianuarie **1913, p. 25.**

şi despre M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, I. L. Cara*
giale şi alţii.

în literatura inspirată de luptele pentru dobîndirea independenţei naţionale, schiţele lui Gîrleanu din volumul ***1877 — schiţe din război*** aduc o notă originală. V. Alecsandri, în ***Ostaşii noştri, G.*** Coşbuc, în ***Cîntece de vitejie,*** Al. Macedonski, în poezii ca ***Steagul, Plevna, Armatei romine,*** M. Sadoveanu, în ***Povestiri din război,*** şi alţii \ au zugrăvit cu precădere încleştarea luptei, dezlănţuirea vijelioasă a forţelor armate, reliefînd eroismul ostaşilor romîni, spiritul lor de jertfă patriotică. Emil Gîrleanu nu se opreşte însă asupra luptei propriu-zise decît fugitiv, într-o frază sau două, necesare creării atmosferei sau situării în timp şi spaţiu a acţiunii schiţei respective. El insistă aproape exclusiv asupra stărilor sufleteşti şi a atitudinilor morale ale luptătorilor, ale oamenilor simpli, axîndu-şi schiţele pe nobila idee de umanitate.

Eroii schiţelor sînt oameni simpli, din lumea satelor. Pe lîngă sentimentul patriotic, asupra căruia, ce-i drept, Gîrleanu nu insistă, lăsîndu-l pe cititor să-l deducă din ansamblul naraţiunii, ei sînt înzestraţi cu o mişcătoare omenie, sînt firi uşor impresionabile în faţa tragismului vieţii altor oameni. Soldatul Cardaş, din schiţa ***Santinela,*** pornind în patrulare noaptea, pe o ploaie torenţială, ajunge să se adăpostească împreună cu un turc, aflat şi el într-o misiune similară, sub frunzarul unui copac. După ce turcul pleacă, soldatul Cardaş se teme ca acesta să nu fie ucis de ceilalţi membri ai patrulei, făcîndu-şi un raţionament simplu, dar edificator pentru gradul de umanitate ce-l caracteriza : „De ce, săracu? se întreabă Cardaş. Cine ştie de unde l-au adus pe meleagurile astea ? Cine ştie pe cîţi hrănea dînsul acolo, într-un sat, în vreo cocioabă hrentuită ?... îşi făcea şi el datoria, ca oricare soldat..." Şi de aceea, cînd îşi reîntîlneşte tovarăşii din patrulă, raportează calm comandantului lor : „Nimic, bună pace, să trăiţi, domn' sergent !"

Frumoasele trăsături morale ale ostaşilor romîni se reliefează mai ales în acele cazuri în care ei se află în faţa răniţilor din tabăra adversă. Schiţa ***Răniţii*** este ilustrativă în

[1] Cf. Ioan Săndulescu, *Poezia lirică din timpul războiului pentru neatirnare,* Bucureşti, 1908.

acest sens. Un grup de soldaţi, în frunte cu un caporal, cercetează cîmpul de luptă pentru a aduna răniţii romîni şi ruşi. Printre aceştia găsesc însă şi un turc. La întrebarea unui soldat : „Pe ista îl luăm, domn' căprar ?", „căprarul stete puţin pe gînduri, pe urmă vorbi hotărît : — Cum să nu-l luăm ! Se cheamă, că-i om, şi că-i rănit... Să-l ridicăm." Hotărîrea este luată fără ezitare, în numele omeniei.

Schiţa ***Prizonierul,*** ce ne aminteşte prin atmosfera generală schiţa ***Convoiul*** de Mihail Sadoveanu şi începutul romanului ***Papucii lui Mahmud*** de Gala Galaction, aduce imaginea raporturilor umane dintre ostaşii romîni şi prizonierii turci. Brigadierul Păilă, unul din însoţitorii convoiului de prizonieri, trăieşte o adevărată dramă interioară văzînd că prizonierii care cad în zăpada cîmpului sînt lăsaţi pradă gerului şi corbilor. Pe un tînăr sublocotenent turc, căzut în drum, încearcă să-l ridice. Neputînd, porneşte mai departe. Sub apăsarea unei nelinişti sufleteşti, el se întoarce însă, întinde pistolul său turcului, care se sinucide, scăpînd de o moarte chinuitoare.

Emil Gîrleanu reuşeşte să concentreze diferite stări sufleteşti ale mai multor oameni într-un tot unitar, în jurul unui singur element din natură, cum face în schiţa ***Răniţii.*** Un romîn, un rus şi un turc, toţi trei grav răniţi, îşi deapănă firul vieţii privind o rază de soare care străbate printr-o crăpătură a cortului, „topindu-se pe pămînt într-un bănuţ de aur". Gîndurile şi ochii lor „se îndreptară deodată spre dînsa, ca la ceva la care aveau cîteşitrei dreptul să se uite şi de lumina căreia să se bucure".

în schiţele sale, Gîrleanu aminteşte, prin notaţii succinte, şi prietenia de arme romîno-rusă din timpul războiului de la 1877, exprimîndu-şi deseori admiraţia pentru vitejia ostaşului rus, pentru alesele lui trăsături morale. în unele schiţe, prin cîte o aluzie integrată în firul naraţiunii, sugerează lupta comună a rominilor şi ruşilor. în ***Cîteva zile din august 1877,*** admiraţia pentru un viteaz ofiţer rus este afirmată direct : „Se spun fapte mari despre generalul Skobelef ; a fost eroul zilei de alaltăieri. Iubit la nebunie de către soldaţi, Skobelef are şi faima omului viteaz ce este. Se pare că soldaţii lui merg cu el cîntînd. Şi nu dau înapoi, pentru că el e mereu înainte." Cu aceeaşi admiraţie vorbeşte şi despre calităţile morale ale soldaţilor ruşi : „Am băgat de seamă că soldatul

rus cîntă toată vremea. El nici nu-şl dă seama cînd străbate etapele. Şi lucrul acesta îi ţine mereu împrospătat în suflet dorul de casă, de ţara lui. Cîntecul îl înfierbîntă şi-i dă şi îndrăzneală."

Cititorul neavizat al schiţelor din volumul *1877* este înclinat să creadă că autorul lor a participat efectiv la luptele pentru dobîndirea independenţei ţării noastre. Şi aceasta pe bună dreptate, deoarece schiţele respective lasă o impresie de autenticitate. Totul este firesc redat, încît te face să crezi că scriitorul a fost martor al evenimentelor, că a trăit alături de oamenii zugrăviţi.

Deşi sînt străbătute de realism, redînd veridic latura umană a eroilor, totuşi schiţele inspirate de războiul pentru independenţă nu conţin referiri la lumea pe care ostaşii o lăsaseră în satele lor, la viaţa zbuciumată pe care o trăiseră pînă să vină pe cîmpul de luptă, aşa cum întîlnim, spre exemplu, în schiţa Doud ***dureri*** de M. Sadoveanu, care demonstrează că diferenţierile de clasă din lumea satelor persistă în mintea oamenilor chiar şi pe front. Imagini din viaţa de suferinţă şi mizerie a ţărănimii vom întîlni însă în schiţele şi nuvelele inspirate din realităţile epocii scriitorului.

Schiţe şi nuvele ca ***Înecatul, Punga, Ucigaşul, Bolnavii*** şi altele, cuprinse în celelalte volume ale lui Emil Gîrleanu, surprind în mod realist unele aspecte caracteristice din viaţa ţărănimii din trecut, reliefînd condiţiile sub povara cărora oamenii sînt distruşi moraliceşte, sînt dezumanizaţi, împinşi la acţiuni anormale. în schiţa ***Înecatul,*** de pildă, se întrevede starea de mizerie şi sărăcie a ţărănimii. în iazul unei mori, ţăranii găsesc un înecat. Scoţîndu-l la mal, reuşesc să-l identifice. Tocmai atunci soseşte însă o căruţă cu un om, care sare iute şi aleargă spre înecat. Scotocindu-l prin buzunare, găseşte un singur leu. înecatul nu e altul decît fratele său, căruia îi dăduse acest leu pentru a cumpăra făină, deoarece „îmi moare un copchil acasă... şi mi-i nevasta bolnavă, şi n-am para frîntă-n pungă. Am avut numai leul ista de parale, că vîndusem un lăvicer." Fără a mai da alte lămuriri şi fără a se mai îngriji de înecat, el se suie în căruţă şi, repetînd „...mi-i nevasta bolnavă, şi-mi moare copchilul...", dă bici cailor, lăisînd pe cei din jurul înecatului în mare spaimă şi nedumerire. Lipsa oricărei preocupări faţă de fratele înecat se justifică numai parţial prin celelalte griji, mai apropiate, ale ţăranului — boala nevestei şi agonia copilului. Atitudinea îşi găseşte explicaţia în întreaga lui viaţă de pînă atunci. Starea de cumplită mizerie în care s-a zbătut întotdeauna l-a abrutizat, făcîndu-l să uite datoriile sale morale faţă de fratele pierdut în împrejurări atît de tragice. Din prezentarea faptelor, Emil Gîrleanu lasă să se înţeleagă că nu ţăranul era vinovat de atitudinea sa, ci condiţiile vieţii pe care o ducea, şi care l-au dezumanizat.

Schiţa ***Înecatul*** surprinde însă şi diferenţierile de clasă din lumea satelor. Atitudinea de dispreţ a chiaburimii faţă de ţărănimea aflată în suferinţă şi nevoie este ilustrată prin modul în care reacţionează morarul faţă de cele întîmplate. Acesta batjocoreşte sforţările celorlalţi oameni de a scoate înecatul pe mal, zicînd că e mai bine să-l lase dus de apă. Apostrofat de un ţăran, morarul îşi dezvăluie în întregime caracterul meschin, răspunzînd cu cinism: „Păi dacă aş fi prins pe toţi umflaţii care au trecut pe ici, vă mai măcinam eu făină ?"

Propunîndu-şi să pună „la îndemîna celor interesaţi cîteva icoane adevărate din viaţa de toate zilele", într-o suită de însemnări intitulate ***„Chestiile vitale" ale neamului J Icoane din viaţă***[*], Emil Gîrleanu descrie, cu atitudine critică, o întîmplare reală, petrecută într-unui din satele Moldovei, revelatoare pentru sumbrele realităţi din acea vreme. Murindu-le feciorul, nişte bieţi bătrîni roagă preotul satului să-l înmormînteze. Acesta se dovedeşte însă a fi un om hrăpăreţ, meschin, stăpânit de patima banului. Rugat să oficieze slujba de înmormîntare, el întreabă: „Bucuros. Faceţi sicriul... Dar ce-mi daţi ?" La care primeşte un răspuns edificator pentru sărăcia cumplită în care se zbăteau ţăranii: „Păi... doar sufletul din noi, sfinţia-ta, că altceva n-avem!" Respingînd, neînduplecat, repetatele cereri ale ţăranului, preotul avar e silit în cele din urmă să cedeze: a patra zi, dimineaţa, găseşte pe iprispa casei sale mortul în sicriu. E nevoit să-l înmormînteze fără a mai pretinde vreun ban.

Emil Gîrleanu nu povesteşte întîmplarea amuzat de farsa făcută de moşneag preotului, ci dintr-o atitudine net ostilă respectivelor stări de lucruri. El era îndurerat sincer de viaţa

* ***Universul,*** an. XXVIII, nr. 266, 28 septembrie 1910, **p.** 1.

cjrea a ţărănimii sărace şi revoltat împotriva tuturor acelora care o apăsau şi o exploatau. Revelatoare sînt rîndurile din finalul însemnărilor sale : „Ţăranul nostru e cel mai nefericit om de pe lume ! Deasupra lui sînt două feluri de stăpîni. Unii care-l îndrumează, vorbind de «sfintele» lui palme scrijelate, alţii care-l asupresc, luîndu-l drept «vita lor de muncă»", încheind : „O să vie vremea cînd ţăranul o să-i blesteme şi pe unii, şi pe ceilalţi !"

Un ecou din viaţa de suferinţă şi mizerie a ţărănimii din trecut răzbate şi în nuvela ***Punga.*** Soţii Safta şi Neculai Lăptuc, în timp ce porneau din tîrg spre satul lor, dau peste un sinucis, pe o bancă din grădina publică. După momente de ezitare, se decid să-i ia punga, convinşi fiind că în ea se află bani. Prezenţa pungii, deşi ulterior le provoacă o serie întreagă de frămîntări de natură psihologică, le dă la început nădejdea că vor scăpa de nevoi şi sărăcie, mai ales că se aflau în timp de iarnă. La vederea pungii, „femeia simţea o bucurie caldă, care i se împrăştia în tot trupul, şi gîndea... O pungă cu bani, pe vremea asta, cînd nici tu para, nici tu lemne, nici tu mălai, nimic n-aveau !" însuşirea pungii sinucisului este determinată nu de sentimente necinstite, nu din porniri de fraudă, ci de situaţia îngrozitoare în care se aflau, de speranţa ieşirii din această situaţie. Gîndurile pe care şi le face femeia, la vederea pungii, sînt doveditoare. Deznodămîntul nuvelei aduce însă nota de intensitate a acestei mici drame : în pungă nu se aflau bani, ci gloanţe. Şi atunci, orice vis de îmbunătăţire a traiului lor se năruie : „Amîndoi simţeau un gol aşa de mare în sufletul lor, că parcă le scosese cineva inimile din ei".

Pe oamenii simpli de la sate, Emil Gîrleanu i-a prezentat întotdeauna cu dragoste şi compasiune. Chiar cînd comit acte inumane, aceştia îşi păstrează totuşi, sub crusta mizeriei morale, fondul sufletesc caracterizat prin cinste şi demnitate. Scriitorul lasă să se înţeleagă că săvîrşirea unor fapte condamnabile se datoreşte unor împrejurări cu totul excepţionale, vina trecînd asupra condiţiilor din strîmba alcătuire socială în care sînt siliţi să trăiască. Atît în ***Înecatul,*** cît şi în ***Punga,*** se întrevede acest lucru. Mai clar apare însă în schiţa ***Ucigaşul.*** Un bătrîn e acuzat că şi-a ucis vecinul cu toporul. La ancheta procurorului, recunoaşte fapta, fiind gata să-şi primească pedeapsa. în acel moment, însă, intervine feciorul

bătrînuiui, asumindu-şi în întregime săvîrşirea crimei. El afirmă că şi-a ucis vecinul deoarece acesta îi pălmuise tatăl. Arestat, feciorul pleacă la osîndă. Mai întîi „a sărutat pe rînd mîna bătrînilor... La uşă se opri, de chemă pe tată-său. Apoi se căută în sîn, scoase o basma, o desfăcu şi luă dintr-însa o hîrtie galbenă. O întinse moşneagului şi-i spuse :

—• Iaca hîrtia de plata ghirului ; te-o pune să-l mai dai o dată."

Dacă tatăl e gata să primească osînda pentru o crimă de care nu e vinovat, feciorul nu poate accepta sacrificiul. Dragostea filială şi mai ales sentimentul de dreptate îi impun să-şi mărturisească vina, salvîndu-şi tatăl, pentru cinstea şi apărarea căruia săvîrşise crima. Dragostea pentru părinţi nu-l părăseşte nici în clipa dureroasă a despărţirii. El „a sărutat pe rînd mîna bătrînilor", iar îngrijorarea ce-l stăpîneşte nu a anulat grija faţă de viitorul lor, lăsîndu-le hîrtia doveditoare de plata birului. Acest ultim gest al tînărului are însă o adîncă semnificaţie. Prin el străbate un ecou, slab dar plin de înţelesuri, din viaţa de zbucium şi suferinţă a maselor ţărăneşti, apăsate de biruri, supuse odiosului sistem de a stoarce birul de mai multe ori de la acelaşi om. Deşi Gîrleanu nu-l comentează, gestul oferă totuşi o cheie de înţelegere a condiţiilor sufocante care determinau pe oamenii cu sufletul curat, cinstiţi, să fie minaţi de porniri oarbe.

în general, Emil Gîrleanu nu adînceşte faptele care i-ar fi permis conturarea unei imagini mai ample şi mai complexe a vieţii ţărănimii, ceea ce face ca realismul prozei sale să aibă un caracter limitat. Scriitorul a zugrăvit în mod veridic unele aspecte ale vieţii de mizerie şi suferinţă a ţărănimii, a descris unele drame din lumea satelor, dar n-a mers pînă la căutarea cauzelor adînci sociale care provocau mizeria şi durerea ţărănimii. O singură dată încearcă acest lucru, în nuvela ***Într-un an,*** dar abdică în naţionalism. Nuvela îşi propune să oglindească acţiunea întreprinsă de locuitorii unui sat în timpul răscoalelor din 1907. „în anul acela — scrie Gîrleanu —• părea că se împrăştie printre oameni un gînd de răzvrătire. în satele tăcute pînă acum, glasurile ţăranilor răsunau puternice, miniate ; femeile se strîngeau şi ele lîngă bărbaţi, ascultînd îngrijate ce se vorbea. Lumea era sătulă de greutăţi, de nevoi, de viaţa aceasta de şarpe, de viaţa tîrîtă prin noroiul necazurilor, pe care o duc cea mai mare

parte din oameni. Nu mai voiau legile care-i asupreau... Sufletul le aştepta alt trai, după cum pămîntul aşteaptă razele calde ale soarelui să cadă de sus." Episodul care urmează, o acţiune a ţăranilor îndreptată împotriva cîrciumarului evreu, contrazice însă în mod flagrant această justă prezentare de ansamblu, fiind conform cu tezele diversioniste sămănătoriste.

Una din cele mai bune nuvele ale lui Emil Gîrleanu, inspirată din lumea satelor, este ***Nucul lui Odobac.*** Conflictul ei este susţinut de lupta dintre generaţii, de lupta dintre bătrînul Toader Odobac şi tînăra sa noră, Ruja, fiica unui hoţ de cai. Ruja, ştiind că Toader Odobac s-a împotrivit căsătoriei lui Mitru cu ea, şi privind cu ochi răi autoritatea despotică şi mîndria bătrînului, care nu permitea să i se schimbe cu ceva felul de viaţă ce-l statornicise, se decide să-l doboare, începe mai întîi să-l hărţuiască pe bătrîn pentru toate nimicurile din ogradă. în cele din urmă, porneşte la o luptă cu scop precis. Punctul nodal în jurul căruia se duce această luptă şi în jurul căruia gravitează întreaga acţiune a nuvelei îl constituie un copac, un nuc bătrîn, care străjuieşte hotarul Odobacilor. De existenţa nucului este legată însăşi existenţa eroilor. Bătrînul Odobac intră într-un aprins conflict cu nora sa, deoarece aceasta voia să taie nucul ce străjuia hotarul, pe motiv că umbrea locul unde intenţiona să sădească o vie. Bătrînul este lipsit de apărare şi sprijin, pe cînd Ruja, femeie energică, cîştigă aproape tot satul de partea ei. Mergînd în zori, cu alai, pe dealul nucului, Ruja asistă satisfăcută la tăierea copacului. O dată cu nucul, cade însă şi bătrînul Odobac, care se spînzurase de crengile lui, fiind acoperit, ca într-un mormînt, de frunzişul des şi fremătător.

Lupta dintre bătrînul Odobac şi Ruja este o ciocnire violentă de caractere. Ruja, femeie îndrăzneaţă, aprigă, asemănătoare cu Vidra sau Mara, poartă cu Toader Odobac o luptă surdă. în această luptă ambii îşi dezlănţuie pasiunile, urmărind cu îndîrjire împlinirea ţelurilor. Nici Ruja, nici Toader Odobac nu cedează un pas, rămînînd neclintiţi pe poziţiile lor.

Descrierea luptei îndîrjite dintre Toader Odobac şi nora sa e făcută de Emil Gîrleanu cu sobrietate, prin reliefarea iscusită a gesturilor, sentimentelor şi faptelor personajelor, prin redarea înfruntării lor verbale, asigurînd nuvelei un viu dramatism. Scenele se desfăşoară dinamic, personajele acţionează energic, conform caracterelor lor, în întreaga nuvelă plutind o atmosferă de încordare neliniştitoare.

Deşi Gîrleanu narează faptele cu un aparent spirit obiectiv, totuşi cititorul nuvelei se convinge lesne că o notă de durere şi regret pentru soarta lui Toader Odobac pulsează aproape în fiecare pagină. Simpatia scriitorului se îndreaptă asupra bătrînului. Pe Ruja o priveşte cu oarecare aversiune, prezentînd-o drept stricătoare de tradiţii şi viciată de mari patimi, printre care, prima, hoţia de cai. Nuvela, conţinînd această atitudine a scriitorului, în atmosfera generală şi în conturarea personajelor, lărgeşte semnificaţia ciocnirii de caractere umane, înfruntarea dintre Toader Odobac şi Ruja apărînd ca o înfruntare între răzeşime şi elementele capitalismului în plină dezvoltare. în dispariţia bătrînului Odobac, scriitorul vede pieirea vremurilor patriarhale şi instaurarea unei lumi în care tronează violenţa, perfidia, impietatea faţă de tradiţiile statornicite. în această atitudine a lui Emil Gîrleanu se resimte influenţa ideilor sămănătoriste.

Ca ofiţer, Emil Gîrleanu a putut cunoaşte atît panica ce stăpînea pe tinerii de la ţară la apropierea intrării în armată, cît şi caracterul antiuman al acestei instituţii în societatea burghezo-moşierească. în ***Ochiul lui Turculeţ,*** de pildă, groaza de armată se dovedeşte a zdruncina puternic viaţa oamenilor. După ce Gavrilă Turculeţ îşi pune un ochi de sticlă în locul celui ce-i lipsea, mamă-sa manifestă un sentiment de regret, de nelinişte, gîndindu-se la apropiata tragere a sorţilor. De aceea, se adresează medicului cu aceste cuvinte : ,,Barem nu-l lăsaşi, coane Iorgule, să-şi tragă băiatul sorţii. Acu o să ni-l ia la oaste, şi ce mă fac eu ? !..." în schiţa ***Părtaşul,*** viaţa de cazarmă apare sub un alt aspect. Soldatul Nicolae Oană, fiind santinelă, cade victimă unei şarlatanii, îngăduind să se ia din magazia pe care o păzea un număr de saci cu orz ,,pentru calul domnului ghinărar". Păcăleala izbuteşte pentru că tînărul era educat în convingerea că superiorul poate dispune în mod absolut nu numai de avutul cazărmii, ci şi de viaţa oamenilor.

Zugrăvind viaţa micii burghezii, a intelectualităţii şi funcţionărimii de la oraş, diferite drame omeneşti din această

lume, sau unele tipuri morale, Emil Gîrleanu utilizează aceeaşi modalitate artistică. în cercetarea acestei realităţi el înregistrează tot faptele mărunte, aparent neînsemnate, dar care au o anume semnificaţie umană şi socială. De obicei, scriitorul ne introduce în amănuntele vieţii unuia sau mai multor oameni prin înfăţişarea unei întîmplări învăluite într-o subtilă nuanţă de umor. Trebuie însă să subliniem că sub haina aparent umoristică a întîmplărilor se ascunde adesea o realitate sumbră, dramatică. Gîrleanu îşi construieşte în aşa fel schiţele şi nuvelele, încît, fără comentarii auxiliare, lasă să se înţeleagă că nu a prezentat asemenea întîmplări de dragul umorului.

Schiţa ***Demisia*** ne introduce, printr-o anecdotă, în viaţa actorilor, în mizeriile ei. Cînd Ştiucă, funcţionar la percepţie, se decide să-şi dea demisia, pentru a deveni actor, Şerbescu îi declară : ,,Dragă, frate Ştiucă, a fost o glumă... Am glumit, bătu-m-ar Dumnezeu să mă bată ! Uite, întreabă şi pe Mincu dacă n-am glumit. De ce să-ţi dai demisia ? Păi, noi, ştii dumneata cum tragem pe dracul de coadă ? Crezi că-i uşor să rămîi aşa, fără cinci parale ? Noi am vrut numai să rîdem, aşa, prieteneşte. Haide, Ştiucă băiete, haide, de hatîrul nostru, dacă ne iubeşti, lasă demisia încolo. Vezi-ţi de slujbă..." Cuvintele lui Şerbescu închid în ele dramatismul vieţii actorilor din trecut. Demonstrîndu-i ce zile întunecate îi oferă scena, dacă părăseşte percepţia, cîntăreţul de operetă îi prezenta de fapt însăşi situaţia sa. Slujba lui Ştiucă era totuşi mai sigură decît a lor. De aceea, unul din ei îi spune : ,,Ce n-am da noi să avem o slujbă ca a dumitale..." Cu tot umorul pe care-l conţine, schiţa respectivă aduce în ea imagini dintr-o realitate amară. Imagini similare aduce şi nuvela ***în turneu,*** al cărei subiect este luat tot din viaţa actorilor. Peripeţiile unei trupe în turneu, istorisite sub formă anecdotică, sînt departe de a-l înveseli pe cititor. Peregrinările din loc în loc, cu mijloace de locomoţie detestabile, permanenta criză pecuniară, lipsa de hrană, toate acestea alcătuiesc un tablou dramatic grăitor pentru realităţile de odinioară.

Prin intermediul unor procedee asemănătoare, Gîrleanu ne introduce şi în tainele dureroase ale vieţii scriitorilor din epoca sa. în portretele celor trei eroi ai schiţei ***Din viaţa noastră,*** Dumitru Brazi, Corneliu Stîncă şi Tănăsel Cucernicui, recunoaştem uşor pe Dimitrie Nanu, Corneliu Moldovanu şi Atanasie Mîndru, bunii prieteni şi confraţi ai lui Gîrleanu. întîmplările narate se petrec într-un început de vară. Autorul şi cei trei prieteni îşi făuresc planuri pentru vacanţă. Dumitru Brazi îşi propune să plece la Lausanne ; Corneliu Stîncă, la Miinchen ; Tănăsel Cucernicul, cu vaporul pe mări şi oceane, iar autorul, la mănăstirea Putna sau Văratec. O dată hotărîrea luată, cei patru se despart, pentru a se revedea după terminarea voiajului. Nu mică este însă mirarea autorului cînd, după trecerea unei scurte perioade de timp, întîlneşte într-o seară, în Cişmigiu, pe Dumitru Brazi şi Corneliu Stîncă. întrebările ce şi le pun reciproc dovedesc că nici unul din cei patru nu-şi realizase planurile. Dumitru Brazi fusese puţin timp la Predeal, Corneliu Stîncă depusese banii la casa de economii, iar Tănăsel Cucernicul ,,şi-a cumpărat o stropitoare, a legat-o de-un copac şi face toată ziua duşuri !..." Autorul mărturiseşte şi el că era să plece, dar ,,aşa... a plesnit un motor la tipografie... şi m-a lăsat la coala a 3-a. A trebuit să aştept o isăptămînă, să reiau corecturile..." La o lectură atentă, nota de veselie a schiţei se spulberă. în loc să-l distreze pe cititor, schiţa sădeşte în inima lui un sentiment de compasiune pentru viaţa amară, plină de privaţiuni a celor patru scriitori, făcîndu-l să înţeleagă că şi alţi mulţi creatori se aflau, în trecut, sub povara aceloraşi vitrege condiţii de viaţă.

Destinul scriitorului, al creatorului, în societatea burgheză, este înfăţişat de Gîrleanu şi în basmele ***Făgăduinţa*** şi ***Meşterul de oglinzi.*** Primul demonstrează că, în orînduirea burgheză, artistul este neglijat, este înlăturat din cîmpul atenţiei şi al solicitudinii, făcîndu-i-se întotdeauna ipocrite _şi mincinoase promisiuni. în ***Meşterul de oglinzi,*** asemănător fabulei ***Oglindele*** a lui Grigore Alexandrescu, Gîrleanu subliniază că artistul adevărat, care exprimă sincer şi obiectiv realitatea, cu toate aspectele ei întunecate, nu poate trăi în societatea în care domnesc minciuna şi falsitatea.

Schiţele şi nuvelele lui Emil Gîrleanu surprind diferite aspecte şi din alte medii şi categorii sociale, zugrăvind tipuri variate, dezbătînd probleme de morală, de conduită în viaţă, de atitudine socială. Există însă o notă particulară în modul în care a zugrăvit aceste realităţi. Din lumea satului şi a artiştilor, Gîrleanu a luat mai întotdeauna aspectele dureroase,

fapte şi întîmplări care închideau în ele o dramă omenească, în lumea politicienilor burghezi, a slujitorilor justiţiei şi presei, a marii şi micii burghezii cu pretenţii de nobilitate, scriitorul a văzut însă un climat moral ros de vicii şi patimi, oameni meschini, fără conştiinţă umană, cu porniri retrograde, asupra lor îndreptînd ascuţişul criticii şi satirei sale.

Schiţa ***Oratorul*** creionează tipul politicianului-cameleon, gata oiicînd să aibă o altă părere dacă interesul şi profitul îi impun aceasta. Eroul, Tase Filoreanu, în urma instrucţiunilor primite de la centru în ajunul alegerilor, ţine în faţa alegătorilor dintr-o circumscripţie un discurs fulminant, în care, emfatic, prin fraze găunoase, demagogice, încearcă să argumenteze că victoria va fi de partea partidului lui, deoarece are ca semn de vot o cruce, şi că opoziţioniştii vor fi înfrînţi, deoarece au ca semn de vot o stea. în momentul în care se pregătea să meargă la altă circumscripţie, primeşte însă vestea că, dintr-o eroare, semnele de vot i-au fost comunicate invers. Pentru Tase Filoreanu această inversare nu constituie o problemă gravă. El iese uşor din încurcătură. în faţa noului grup de alegători perorează cu aceeaşi violenţă, debitînd aceleaşi fraze demagogice, combătînd opoziţia şi prezicîndu-i înfrîngerea prin faptul că şi-a ales ca semn de vot o cruce. Că un grup de alegători ştia că semnul partidului lui e unul, şi alt grup ştia că e altul, nu avea importanţă, în asigurarea victoriei interveneau alţi factori, pe care Tase Filoreanu ştia bine să-i dirijeze.

O satiră la adresa politicianismului venal, demagogic şi patriotard conţine şi schiţa ***Om milostiv.*** Satira are aici un sens mai larg ; ea se răsfrînge şi asupra justiţiei burgheze, în avocatul Mitică Limbă-Dulce, scriitorul a satirizat nu numai tipul politicianului perfid, cît şi tipul „slujitorului" justiţiei corupt, escroc şi şantagist. Primind vizita cîrciumarului Ghiţă Paşalău, care făptuise un omor, Mitică Limbă-Dulce îi promite că-1 va scăpa de condamnare deoarece „îi d-ai noştri", însă, cu toată afecţiunea pe care încearcă s-o arate faţă de acest confrate de idei, avocatul nu se sfieşte ca, în numele justiţiei, să recurgă la cele mai josnice mijloace pentru a-i stoarce lui Ghiţă Paşalău cel din urmă ban.

Tot sub forma anecdotică, Emil Gîrleanu satirizează, în schiţa ***Un volum de capodopere,*** presa literară din acea vreme. Făcînd o statistică a calificativelor cu care diferite

publicaţii apreciază un volum de nuvele, scriitorul ajunge să constate, cu surprindere, că volumul recenzat era alcătuit numai din capodopere, deoarece unele considerate capodopere de o revistă erau depreciate de celelalte, şi invers. Satira lui Gîrleanu se îndrepta împotriva superficialităţii şi diletantismului, condamnînd critica făcută pe baza unor impresii subiective, de ordin pur personal, critica aservită măruntelor interese de grup.

Faţă de morala societăţii burgheze Emil Gîrleanu a manifestat întotdeauna o netă aversiune. în schiţe şi nuvele ca ***Un om de zahăr, Viaţa e un vis*** şi altele, el atacă această morală, surprinzîndu-i în mod realist caracteristicile. în schiţa ***Un om de zahăr,*** descriind cum un rentier ramolit, care îşi duce viaţa în provincie, în petreceri de club, îşi ţine frumoasa soţie la Bucureşti, unde poate să-şi „trăiască" viaţa fără griji, dîndu-i din timp de veste că va veni s-o vadă, scriitorul a criticat familia burgheză, aflată în descompunere. Nu numai relaţiile familiale sînt prinse în obiectivul criticii, ci însăşi comportarea femeii burgheze. Este lesne de înţeles că respectiva soţie era adulteră, deoarece rentierul constată că nici unul din copii „nu-mi seamănă mie", neştiind precis cînd au venit pe lume, şi că mai toţi vorbesc cu admiraţie despre „nişte prieteni" care erau mereu prezenţi în preajma mamei lor,

Tase Filoreanu, Mitică Limbă-Dulce-, rentierul ramolit şi imbecil, soţia acestuia sînt tipuri morale caracteristice vechii lumi, zugrăvite cu ostilitate, cu atitudine critică. în afară de acestea, Gîrleanu a mai pictat o galerie întreagă de alte tipuri morale, în schiţele ***Pisălogul, Ursuzul, Palavragiul, Scaiul*** etc. Bine caracterizaţi sînt, îndeosebi, avarii din schiţele ***Comoara*** şi ***Moştenitorul.*** Dacă avarul din ***Comoara*** sugerează avarul lui Delavrancea, cel din ***Moştenitorul*** are trăsături originale. Cămătarul Manea, deşi putred de bogat, umblă tot timpul în zdrenţe, văitîndu-se de sărăcie. Dezgustătoarea sa cupiditate apare mai pregnant atunci cînd intervin relaţiile dintre el şi nepotul sărac, lipsit de cele necesare pe timp de iarnă. Cînd nepotul, îmbrăcat într-un pardesiu ferfeniţit, vine să-i ceară suma trebuitoare pentru cumpărarea unui cojocel sau unui palton, cămătarul „apucă marginea pardesiului între degete, prefăcîndu-se că-i în-

cearcă grosimea. Apoi, cu glasul schimbat, miorlăitor, îi vorbi, arătînd parcă bucurie :

—• Ei! te-ai îmbrăcat pentru iarnă! Te-ai făcut cu palton! Da' ştii că-i gros, e foarte gros. Da, da. îmi pare foarte bine c-ai venit să-mi arăţi şi mie. Aşa... Acum du-te, că am puţină treabă."

Ca şi în alte schiţe şi nuvele, Gîrleanu nu comentează gestul, lăsîndu-I pe cititor să tragă concluzia. Prin modul în care încheagă acţiunea, el pregăteşte însă pe cititor, sădindu-i un sentiment de repulsie şi indignare faţă de atitudinile avarului.

Dacă în schiţele de mai sus scriitorul stăruie asupra trăsăturilor morale negative, pentru a dezvălui meschinăria şi goliciunea sufletească a respectivelor personaje, în alte schiţe şi nuvele de analiză psihologică s-a concentrat asupra unor frămîntări şi drame umane. în schiţa ***Ochii,*** de pildă, zugrăveşte remuşcarea copleşitoare sălăşluită în sufletul soţului ros de gelozie, care şi-a persecutat soţia cît timp aceasta a fost în viaţă. Interesante, prin analiza psihologică, sînt şi nuvelele ***In ajunul Crăciunului*** şi ***Fetiţa mamei.*** Prima zugrăveşte adînca durere care pune stăpînire pe sufletul bătrînului izgonit de nepoata la care găzduia ; iar în a doua, deşi cu multe accente melodramatice, Gîrleanu întreprinde o analiză a stărilor sufleteşti ale unei mame căreia îi moare fetiţa, expunînd în mod gradat, dar cu un exces de amănunte, întregul proces lăuntric cauzat de durere, care duce la dezechilibrarea mintală a mamei.

Opera lui Emil Gîrleanu este inegală. Alături de cele mai multe din schiţele şi nuvelele care au un interesant conţinut de idei şi o realizare artistică meritorie, întîlnim însă şi altele cu nimic valoroase. Unele din acestea poartă urme vizibile ale ideologiei sămănătoriste, cum sînt ***Intîrziatul, Petrecere, Vierul, Hambarul,*** care falsifică realitatea. în schiţa ***Vierul,*** de pildă, satul e prezentat ca o oază însorită, stăpînită de suflul unei vieţi senine şi fericite. Bătrînul vier, care întîmpină pe feciorul boierului cu voioşie şi copleşitoare dragoste, pare a fi uitat toate suferinţele pricinuite de tatăl acestuia. Ideea retrogradă a împăcării între clase, specific sămănătoristă, apare mai pregnant în schiţa ***La cules de vii.*** Boierii care vin la conul Corbu, la culesul viei, „se înfrăţesc" cu flăcăii şi fetele din sat, cinstesc împreună, rid, cîntă şi

spun glume ca nişte vechi prieteni. Flăcăii şi fetele sînt îmbrăcaţi sărbătoreşte, nu au nici un fel de griji, iar boierii, generoşi, îi răsplătesc cu sume de bani. „Generozitatea" boierilor este elogiată cu deosebire în schiţa ***Domnul Seneca,*** în care acesta apare ca un adevărat mînă-spartă, milos fără reţinere faţă de cei ce-l înconjoară.

Alte schiţe sînt tributare naturalismului. Aşa este, de pildă, V***labia,,*** singura schiţă a lui Gîrleanu inspirată din viaţa muncitorilor. Descriind atmosfera dintr-o tipografie, scriitorul selectează în mod greşit datele .realităţii, conflictul schiţei fiind alcătuit din ciocnirea violentă dintre doi tipografi. Astfel se ajunge la o prezentare naturalistă a lumii muncitoreşti din acea vreme, insistindu-se asupra aspectelor neesenţiale, accidentale, ca invidia faţă de cei capabili, bîrfeala întreţinută de elementele răuvoitoare, intriga colportată pe lîngă patron şi chiar bătaia dintre membrii atelierului. Pe lîngă naturalism, în această schiţă se face simţită şi teza sămănătoristă a oraşului ca mediu descompus, corupt.

0 serie de alte schiţe sînt dulcege, searbede, nu spun nimic, nefiind decît o înseilare fugară de instantanee, de anecdote banale, fără vreo semnificaţie. într-o măsură, nereuşita acestor schiţe se datoreşte şi condiţiilor vitrege în care scriitorul era silit să lucreze. Aşa cum mărturisesc contemporanii săi, Emil Gîrleanu trăia numai din literatură, şi de aceea deseori era constrîns să lucreze în grabă, la comanda diferitelor redacţii, pentru a asigura existenţa destul de grea a sa şi a familiei sale cu onorariile colaborărilor. ,,în colţul unei mese de la Terasă — scrie Corneliu Moldovanu — printre ceşti şi chibritelniţe, sub duhoarea de fum care i se îmbiba în haine şi-n păr, scria, scria mereu. Unul, două şi chiar trei articole pe zi, de multe ori neisprăvite, pe care le vindea în grabă prin comisionari."[1] Iar Vasile Savel nota: „El nu trăia decît în literatură, prin literatură şi pentru literatură. Era silit să serie, mereu să scrie pentru multiplele colaborări ce avea. Multe din lucrările lui se resimt de această grabă de a răspunde directorului de revistă sau de ziar la termenul fixat."[2]

[1] Corneliu Moldovanu, *Emil Gîrleanu,* în *Flacăra,* an. III, nr. 39, 12 iulie 1914, p. 321.

[2] Vasile Savel, ***Contemporanii,*** p. 19.

Prin schițele grupate în volumul ***Din lumea celor cari nu cuvîntă,*** Emil Gîrleanu inaugurează în literatura romînă genul de povestiri inspirate din lumea plantelor, gîzelor și animalelor. Cu toate că a avut ca model acele ***Histoires naturelles*** ale lui Jules Renard, Gîrleanu creează o operă plină de originalitate, cu trăsături proprii, manifestîndu-și în ea individualitatea sa artistică. Deosebirea fundamentală dintre Emil Gîrleanu și Jules Renard a fost pusă în lumină de mulți comentatori. Cercetătoarea italiană Lena Maria Bevilacqua, într-o monografie închinată scriitorului nostru, sublinia că „Jules Renard, scriitor impresionist, care a suferit influența fraților Goncourt, face despre animale și despre lucruri observații nete, precise, umoristice, redate adesea în forme sugestive, fără elanuri epice ; fluturele este pentru el «un bilet de dragoste îndoit în două, care caută adresa unei flori»... La Gîrleanu totul este mult mai simplu, mai moderat, chiar dacă și la el găsim unele imagini grațioase... Dar mai ales, după mine, marea deosebire ce există între cei doi constă în spiritul în care înfășoară lucrurile. Observația precisă a lui Gîrleanu e făcută cu un ochi vigilent și atent, dar care, trecînd prin spiritul poetului, capătă o notă melancolică, nostalgică, care dă întregului un farmec cu totul deosebit, de o mare finețe, din cauza căruia observațiile, chiar acelea care la un altul ar putea să fie crude, excesiv de realiste, sînt înfășurate de către autor într-o lumină de poezie care le transformă și le înalță. Asta nu se întîmplă cu Jules Renard, care este mai realist și, adesea, ne lovește, smulgîndu-ne dintr-o viziune încîntătoare, plină de viață, cu amănunte vulgare și neplăcute."[1]

Dimitrie Anghel descoperă și el o diferență specifică între povestirile lui Gîrleanu și cele ale lui Jules Renard. El ia însă în discuție și volumul de povestiri de același gen al lui Louis Pergaud, premiat de Academia „Goncourt", arătînd că în volumul lui Louis Pergaud, „ca și în volumul lui Gîrleanu, veți găsi micile drame ori măruntele bucurii din cari e alcătuită viața celor cari nu cuvîntă. Mărturisesc însă — scria mai departe D. Anghel — cu un fel de mîndrie națională, și spre bucuria dobitoacelor noastre, că oricît ar fi de

[1] Ijena Maria Bevilacqua, *Emilio Gîrleanu* **ne.lla** *vita e nelle opere,* Roma, Angelo Signorelli, 1939, p. **74.**

premiat volumul lui Pergaud, nu poate fi asemănat nici pe departe cu acela al lui Gîrleanu. Unul pune cincizeci de pagini ca să descrie mișcătoarea dramă a unei vulpi, și celălalt e în stare să concentreze un elefant în trei cuvinte. Cel dintîi nu face grație de nici un detaliu spre a da mai multă putere unui deznodămînt, cel de-al doilea alege numai cîteva amănunte și procedează prin imagini. Pergaud mărește proporțiile, celălalt le reduce și le micșorează : gîză ori girafă, la dînsul e totuna, și precum înduioșatul Heine făcea mici cîntece din marile lui dureri, tot astfel procedează și autorul nostru cu victimile lui."[1]

Povestirile lui Emil Gîrleanu, creații de proporții reduse, de concentrare maximă, denotînd un subtil spirit de observație și analiză, sînt străbătute de o vibrantă notă de duioșie și blîndețe, de delicatețe sufletească și umanitate. în ele s-a răsfrînt întreaga personalitate morală a scriitorului. Portretele pe care contemporanii săi i le-au închinat scot în relief tocmai trăsăturile care se întîlnesc în aceste povestiri. Numindu-1 „cel mai bun prieten", Liviu Rebreanu scria astfel despre Emil Gkleanu : „Și astăzi nu-mi pot aduce aminte de el fără o mare duioșie. îi văd și acum ochii negri plutind într-un fel de ape visătoare, care te prindeau în farmecul lor imediat... Blîndețea fără seamăn o exercita mai ales față de prietenii mai tineri și fără mijloace. Sufletul lui Gîrleanu era așa după cum reiese din ***Lumea celor cari nu cuvîntă."***[2] La fel îl portretiza și I. Chiru-Nanov : „Gîrleanu a fost o fire blîndă și îngăduitoare, el ajuta și pe prieteni și pe neprieteni, și cu mîna lui largă împărțea din puținul lui oricui ,• ochii lui mari, negri, în cari se răsfrîngeau blîndețea și vioiciunea, totdeauna erau veseli și binevoitori ; iar de pe buzele nuvelistului niciodată nu lipsea zîmbetul, acel zîmbet al omului care vrea numai binele și în sufletul căruia răutatea și bîrfa rou-și găseau liman"\ Iar N. Pora își amintea, mai tîrziu, de „blinda figură de poet a lui Emil Gîrleanu, ai cărui

[1] D. Anghel, *Pe un volum al lui E. Gîrleanu,* în *Ramuri,* an. VI, nr. 13—14, 16 iunie 1911, p. 201.

[2] I. Valerian, *De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu,* în *Viața literară,* an. I, nr. 1, 20 februarie 1926, p. 2.

[3] I. Chiru-Nanov, *Cuv'mt înainte* la *Priveliști din țară, schite, însemnări,* p. **V.**

ochi negri, mari, încărcaţi de duioşie Cvasi feminină, păreau că se scoboară dintr-o regiune de vise..."[1]

Povestirile sînt alcătuite din mici drame „din lumea celor cari nu cuvîntă", aduse de scriitor la nivelul dramelor umane. Cum arăta Ilarie Chendi[2], acţiunea propriu-zisă rămîne deseori pe planul al doilea, înaintea cititorului punîndu-se o problemă de viaţă. Procedeul obişnuit prin care Emil Gîrleanu descrie lumea necuvîntătoarelor este evocarea narativă, făcută ingenios prin comprimarea scriitorului la proporţiile eroilor săi, în sens metaforic, prin substituirea sa în lumea vietăţilor. Cercetând această lume, Gîrleanu a descifrat în ea unele întîmplări asemănătoare cu cele din viaţa oamenilor, în ***Sărăcuţul*** descrie pieirea tragică a unui cărăbuş. Luat de furtună şi dus departe, cărăbuşul scapă de cocoş, de curcan şi păun, duşmanii lui de moarte, şi piere în ciocul unui sturz, pe care îl credea prieten. O întîmplare asemănătoare este înfăţişată şi în ***Musculiţa.*** Colindînd paginile unui ceaslov, mica fiinţă găseşte o pată de zahăr lăsată de degetele copiilor şi începe să se înfrupte din ea, ca pe urmă să adoarmă liniştită. Cînd se credea însă mai fericită, stăpînul ceaslovului vine şi-l închide, strivind-o între filele lui. Scriitorul redă emoţionant, în schiţa ***Păjăsită,*** durerea şi zbuciumul care pun stăpînire pe o iapă oarbă, părăsită în nemărginirea cîmpului. Tot atît de emoţionant este descrisă şi durerea cîinelui Grivei, din schiţa cu acelaşi nume, la despărţirea lui de curtea la care slujise, cu credinţă, vreme îndelungată. Emil Gîrleanu umanizează sentimentele şi stările sufleteşti ale necuvîntătoarelor, le înzestrează pe acestea cu atribute omeneşti. Simţind că i se apropie sfîrşitul şi că va fi izgonit, Grivei „plîngea, plîngea cum plîng oamenii, cu lacrimi fierbinţi, cari îi lunecau pe bot şi parcă-l ardeau". Gîrleanu vede o durere şi o sensibilitate umană chiar şi într-o frunză. La venirea vîntului de toamnă, „frunza îşi simţi puterile slăbite ; cu greu putea să ţie piept vîntului, care o clătina în toate părţile ; ...frunza tînjea, se îngălbenea... auzea mereu, de acolo, din vîrf, foşnetul cobitor al tovarăşelor ce o părăseau, strecurîndu-se uşor, ca o şoaptă, ca o rugăciune, aşternîndu-se jos, într-un lăvicer pe deasupra căruia vîntul alerga grăbit". In ***Nedespărţite,*** turturica şi soţul ei sînt caracterizaţi, de asemeni, prin sentimente umane. Turturica e ucisă de vînător, cade într-o apă şi începe să fie purtată de valuri. Stăpînit de durere, soţul ei părăseşte stolul călător, urmărind deasupra apei trupul neînsufleţit de care nu poate să se despartă. Spiritul de jertfă maternă este redat impresionant, sublim, în paginile schiţei ***Căprioara.*** Pornind cu iedul ei prin pădure, sînt atacaţi de lup. Căprioara nu pregetă însă să sară ea în gura lupului, pentru a-şi salva fiul : „Prăbuşită în sînge, la pămînt, supt colţii fiarei, căprioara rămîne cu capul întors spre iedul ei. Şi numai cînd acesta, înspăimîntat, se topeşte în adîncul pădurii, căprioara simte durerea, iar ochii i se turbură de apa morţii."

între viaţa lumii celor care nu cuvîntă şi între viaţa oamenilor, Gîrleanu stabileşte deseori o legătură organică, viaţa necuvîntătoarelor fiind sau condiţionată, sau în strînsă legătură cu a omului, şi invers. Legătura dintre om şi animalul din preajma sa e zugrăvită în admirabila schiţă ***Tovarăşii.*** Pe o arşiţă îngrozitoare, un ţăran îşi ară pămîntul cu cei doi boi ai săi. După ce îşi ia sărăcăciosul prînz, dejugă boii şi se lungeşte jos, spre a se odihni. Deşi e frînt de oboseală, reuşeşte totuşi să aţipească sub împunsăturile razelor dogoritoare ale soarelui. După ce adoarme însă, Duman vine lîngă el şi-l priveşte parcă cu drag : „Şi parcă înţelege, parcă simte, parcă în mintea lui se face deodată o lumină omenească : porneşte cu paşi grei, se apropie de stăpîn, pînă cînd îl înveleşte în umbra trupului lui trudit, ca într-o pînză răcoroasă. Apoi, cu ochii închişi, bouleanul rămîne în soare, încremenit, cu genunchiul piciorului drept îndoit, gata să urnească iarăşi plugul pe brazdă."

Simpatia pentru omul necăjit, trudit, pentru omul îndurerat e caracteristică, metaforic vorbind, şi altor elemente din natură. Cea mai elocventă în acest sens este povestirea O ***rază.*** Pornită în lume, în întîia ei zi, o rază de soare caută ceva pe care să se oprească. Vrea să se strecoare în apa strînsă în golul făcut de copita unui cerb, dar lupul o izgoneşte ; încearcă să se aşeze pe o puşcă, dar aceasta împrăştie moarte. Ajungînd într-un oraş, într-un salon bogat, unde se bea ceai aromat, se dansează şi se rîde zgomotos, vrea să intre în diamantul din inelul unei tinere. Dar aceasta, ime-

[1] N. Pora, *Cafeneaua literară,* în *Răzeşul,* an. I, nr. 2, martie 1926, p. 68.
[2] Ilarie Chendi, *Schite de critică literară,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1924, p. 64.

diat ce zăreşte strălucirea diamantului, plină de infatuare, spune celorlalţi : „Uitaţi-vă la diamantul meu". Nemulţumită şi de data aceasta, raza de soare porneşte mai departe, ajungînd în cele din urmă într-o mahala sărăcăcioasă, la o cocioabă, lîngă fereastra căreia o mamă, „cu faţa suptă de neodihnă", îşi leagănă pe genunchi copilul bolnav. Cînd din ochii mamei cade o lacrimă, raza de soare se topeşte în ea, poleind-o : „Iar copilaşul, care de mult nu se mai înviorase, o zări ; întinse mînuşiţa spre obrazul mamei şi zîmbi uşor".

Alături de nota dramatică, uneori dureroasă, de accentele cu o anume vibraţie şi intensitate emoţională, în schiţele lui Gîrleanu se întîlneşte un umor blajin, menit să-1 facă pe cititor să se apropie cu mai multă bunăvoinţă de cei care nu cuvîntă. Gîndăcelul, din povestirea cu acelaşi nume, care îşi propune să urce pe lujerul unei flori şi de acolo la bulgărele de aur din mijlocul boitei albastre, devine iubit prin peripeţiile lui, care stîrnesc hazul. Scriitorul îl numeşte mereu „voinicul", urmărindu-i cu atenţie truda de a străbate adîncurile lujerului, care i se păreau a fi dealuri înalte şi văi adînci.

înzestrarea necuvîntătoarelor cu trăsături umane se reali^ zează uneori printr-am umor plin de savoare. Aşa prezintă, de pildă, dragostea dintre un cocoş şi o puică, în schiţa ***Cucoşul.*** Dimineaţa, cînd cocoşul îşi caută iubita, „un foşnet uşor de aripi îl făcu să ridice ochii ; drept deasupra lui, Puica, şireata, întinsese gîtul şi, pe cînd celelalte visau încă, ştrengărită, îl sărută de «bună dimineaţa»". Iar frica înspăimîntătoare a iepurelui este ingenios redată în schiţa ***Fricosul,*** micul personaj, iepuraşul, temîndu-se şi speriindu-se chiar de propria-i umbră.

Pentru a portretiza diferite vietăţi, atît fiziceşte, cît şi moraliceşte, Emil Gîrleanu recurge la mijloacele prozei epice. El încadrează portretul într-o acţiune, elementele lui componente reieşind din desfăşurarea unor fapte şi situaţii. Libelula este portretizată, în ***După asemănarea lor,*** pe baza legendei apariţiei ei pe pămînt. în ***Cioc! cioc! cioc!,*** ciocănitoarea este înfăţişată prin descrierea furtului săvîrşit de ea şi a pedepsei primite. Şi în alte schiţe, cum sînt ***In fel de fel de feţe, Pasere de noapte,*** portretele sînt realizate tot într-un cadru epic. Alteori, însă, necuvîntătoarele sînt înfăţişate direct, descriptiv, portretul lor nu mai reiese din cadrul unei acţiuni, ci din relatarea scriitorului. în schiţa ***în curtea***

mea, păsările sînt portretizate CU un rar talent descriptiv, în imagini de o mare exactitate realistă, gingăşia şi umorul blajin contopindu-se în pasaje de strălucitoare originalitate.

Stilul folosit de Em. Gîrleanu imprimă un farmec deosebit acestor schiţe. Este un stil plin de poezie, bogat în metafore, alegorii, comparaţii şi imagini pitoreşti, un stil de o deosebită expresivitate. Nuanţele cele mai vii şi mai colorate servesc mai ales descrierilor de natură. Răsăritul soarelui e pictat într-o autentică pagină de antologie : „Mijeşte de ziuă. Departe, în zare, se desluşeşte, uşoară, dunga de lumină a zorilor ; întîi e ca o dâră de zăpadă, apoi, încetul cu încetul, se preface într-un întins de apă care-şi înalţă o margine tot mai sus, prelingîndu-se pe cer, ca sorbită de-o putere a văzduhului. Pe urmă, oglinda aburită de pînă acum pare că răsfrînge un foc depărtat, se face lucie, poala cerului prinde fiinţă parcă, şi lumina începe să se cearnă peste pămînt, uşoară, ca un colb de argint." ***(Cucoşul.)*** Metaforele şi comparaţiile pitoreşti sînt prezente aproape în fiecare pagină, prin bogăţia şi expresivitatea lor creînd deseori o atmosferă poetică : „Iarnă. Noapte lucie pe o lume ca din poveşti : copaci de zahăr, cîmp de cristal, iaz de oglindă. Şi-n cuprinsul larg, uriaşul policandru al cerului îşi aprinde, una cîte una, luminile, ca într-o nemăsurată sală de danţ." ***(Fricosul.)***

Comunicarea unui sentiment de durere, de tristeţe se realizează printr-un stil grav, sobru. O frunză, toamna, îşi simte apropiatul sfîrşit : „Un fior o străbătu şi se gîndi la paserea care nu o văzuse de cîteva zile... Şi paserea parcă auzi chemarea tovarăşei de altădată ; veni, dar se opri puţin, pe o altă ramură, ca şi cînd n-ar fi cunoscut locul obişnuit în care cîntase ; apoi îşi luă zborul şi, în trecerea grăbită, fără să întoarcă măcar capul, lovi cu vîrful aripei frunza care, de-abia mai ţinîndu-se, căzu la rîndul ei. Şi lăvicerul de jos nu se mai îngroşă, din ce fusese, cu această, cea din urmă, moartă." ***(Frunza.)*** Frazele lungi, molcome redau acelaşi sentiment al duioşiei şi regretului din momentul unei despărţiri : „Paserile se rotesc în înalt, se deşiră, iar se string şi iar se răresc, apoi îşi aleg călăuzele, le pun în frunte, şi-n vîrf de săgeată călătoresc. Se ridică stolul sus-sus, pe apa albastră a cerului, şi lin, ca împinse de un dor tainic, vîslesc, se şterg din zarea plaiurilor noastre. Se duc !" ***(Nedespărţite 1..,)***

Zugrăvirea atentă, plină de finețe și sensibilitate, a lumii celor care nu cuvîntă, selectarea amănuntelor interesante, capabile să cuprindă în ele semnificații și simboluri, umanizarea personajelor, stilul plin de poezie, toate acestea asigură schițelor o deosebită valoare. în cadrul operei lui Emil Gîrleanu, schițele din ciclul ***Din lumea celor cari nu cuvîntă*** reprezintă punctul cel mai înalt al artei sale scriitoricești.

Tehnica prozei lui Emil Gîrleanu, remarcă G. Călinescu[1], se bazează aproape în întregime pe criteriul dramatic. în majoritatea schițelor și nuvelelor sale, acțiunea se desfășoară dinamic, într-o succesiune rapidă de situații. Frazele sînt de obicei scurte, sacadate, dialogul viu și concis, armonizînd prezentarea faptelor de către scriitor cu vorbirea propriu-zisă a personajelor. în unele schițe și nuvele predomină dialogul, intervențiile scriitorului fiind minime. Edificatoare, în acest sens, este nuvela ***Nucul lui Odobac.*** Aici acțiunea se bazează mai mult pe înfruntarea verbală dintre Toader Odobac, Mitru și Ruja, iar intervențiile scriitorului nu depășesc de cele mai multe ori concizia unor indicații de regie :

„Bătrînul se-ntoarse după ea, dar în aceeași clipă zări și pe Mitru venind. Se duse, gîfîind, spre dînsul.

— Ce, vroiți să doborîți nucul ?

— Cum să-1 doborîm ?

— Acuma mi-a spus dînsa, nevastă-ta, că îl tăieți... să sădiți vie.

— Nu te potrivi.

Dar bătrînul ridică în sus capul și îl privi pe Mitru drept.

— Cine s-o atinge măcar de-o frunză din copac, îi sfărm capul ca la o năpîrcă ! Și moșneagul, scos din minți, răcni de răsunau împrejurimile : Atîta rămăsese neatins pe locul ista, și vreți să-1 dați jos... Da' nucul e și-al meu. Auzi tu, băiete, nucul e și-al meu ! Să nu vă atingeți de el !

Și clătinînd din cap amenințător, Odobac se duse. Mitru intră în casă, dar nu găsi pe Ruja. Atunci ieși iar în ogradă și o strigă. Ruja venea pe poartă, legănată, cu un bujor după ureche, rîzînd. Cînd se apropie de Mitru, îl întrebă :

— S-o dus moșul ?

Dar bărbatu-său încruntă sprincenele.

[1] **G. Călinescu, *Istoria literaturii romine,* București, 1941, p. 562**

— De ce i-ai spus că tai nucul... despre ce vie îmi tot vorbiți ?

—- Ce, nu ți-am spus că am și cumpărat cîrlige ?" etc.

Mijloacele artistice variază în proza lui Emil Gîrleanu. în alte schițe și nuvele, cum sînt, de pildă, cele de analiză psihologică, predomină comentariile scriitorului.

Intensitatea, evoluția și consecințele diferitelor stări sufletești ale personajelor sînt zugrăvite cu atenție. Valoarea nuvelei ***Punga,*** de pildă, constă și în analiza echilibrată, gradată a gesturilor și frămîntărilor lăuntrice ale celor doi soți. Cînd găsesc punga, o tratează ca pe un obiect oarecare, bărbatul vîrîndu-o în cizmă, bucurîndu-se ori de cîte ori o simte că-i apasă pulpa piciorului. în momentul în care descoperă însă că, în loc de bani, în pungă se aflau gloanțe, încep să se ferească de ea ca de ceva înfricoșător, temîndu-se chiar să o atingă. Punînd gloanțele în chimir, cu intenția de a merge undeva tainic să le arunce, bărbatul trece prin covîrșitoare emoții, sfiindu-se să facă mișcări agitate, ținîndu-se țeapăn. Punctul culminant al neliniștii lor este atins în momentul aruncării gloanțelor în prăpastie. De teamă să nu explodeze la ciocnirea de pietre, ei aruncă rînd pe rînd cîte un glonte, după ce îl înfășoară, în prealabil, cu bucăți de pînză rupte din fusta femeii. O dată aruncate gloanțele, bărbatul cade jos istovit, ca după o groaznică întîmplare. Faptele și întîmplările celor doi soți nu conțin nimic extraordinar. Cu toate acestea, Emil Gîrleanu a știut să le ridice la nivelul unor elemente care determină puternice reacții sufletești prin sesizarea consecințelor și semnificațiilor care pot rezulta dintr-un fapt mărunt, dintr-un gest simplu. Acest procedeu îl întîlnim și în schița ***Furnica.*** Eroul, Ion Cuhulea, are pasiunea de a urmări, în timpul mesei, o furnică ce-și cară hrana pentru iarnă. într-una din zile, urmărind furnica pe piciorul mesei, ajunge să descopere un bilet ce-i dovedește infidelitatea soției sale. Cuprins de mîhnire, se sinucide. Pasiunea lui Ion Cuhulea este o pasiune umilă, neînsemnată, dar ascunde în ea o notă tragică. Și Gîrleanu tocmai acest lucru a demonstrat, că un gest mic, mărunt în aparență, poate deveni mare și tragic în consecințe.

Emil Gîrleanu creează uneori finaluri care cuprind în ele toată intensitatea unei drame omenești. Pentru realizarea acestui lucru, introduce, alături de om, elemente din natură,

din lumea animala, care contribuie ia soarta personajului, contopindu-se cu ea. Aşa procedează în nuvela ***Trei vedenii,*** în care zugrăveşte iubirea nefericită, tragică a unui tînăr. Acesta, aflînd că fata pe care o iubea se căsătoreşte cu un altul, se hotărăşte să-şi pună capăt zilelor, aruncîndu-se într-o prăpastie. Călare, însoţit de cîinele său credincios, porneşte spre locul de pieire. în faţa prăpastiei, calul simte însă intenţia stăpînului, se opreşte, nechează, se împotriveşte. Cînd tînărul îi înfige pintenii adine în coaste, sîngerîndu-1, calul e gata să sară în prăpastie. în acel moment intervine cîinele, care, intuind şi el intenţia stăpînului, încearcă să se opună, înfigîndu-şi colţii în gura calului, spre a-l opri. Dar calul îşi luase avînt. Şi în prăpastie cad toţi trei, tînărul, calul şi cîinele. în mod simplu, drama eroului s-ar fi sfîrşit prin aruncarea lui în prăpastie. Gîrleanu o prezintă însă într-o lumină mult mai puternică, mărindu-i vibraţia prin sforţările animalelor de a opri dezlănţuirea ei, prin pieirea acestora o dată cu omul.

Proza lui Emil Gîrleanu, în cea mai bună parte a ei, se distinge prin simplitate şi conciziune, prin economie verbală. Plastic, sugestiv, îl portretizează pe Toader Odobac : „E un moşneag înalt, spătos şi uscat ca un schivnic ; priveşte ascuţit, vorbeşte limpede şi calcă apăsat. Cînd se opreşte să se uite la om, îşi îndreaptă şalele, care trosnesc ca un vreasc." Cu aceleaşi mijloace o prezintă şi pe Ruja : „Era voinică, smeadă, cu obrazul rotund, cu părul, ochii şi sprincenile negre, ca pămîntul cel bun. Cozile, lăsate pe spate, se îndoiau pe oblîncul sălii, aşa erau de lungi. Gura, cu buzele cărnoase, umede şi roşii ca miezul piersicei pietroase."

Scriitor realist, Gîrleanu nu „înfrumuseţează" vorbirea ţăranului, devenit de atîtea ori eroul schiţelor şi nuvelelor sale. în schiţa ***Santinela,*** dialogul dintre soldaţi se desfăşoară simplu, firesc. Despre ostaşii care dorm obosiţi, Cardaş spune :

„— îs şi ei oameni, domn' sergent !

— Mai bine-i de ceilalţi ! adaogă A Vădanii.

— De cari ?

—• Ia, de cei cari s-o dus pe ceea lume !"

Un evident simţ al limbii l-a condus pe Gîrleanu să nu pună în gura personajelor sale, oameni din lumea satului, neologisme stîlcite sau construcţii hibride. Intîlnim însă fonetisme caracteristice graiului ţăranilor moldoveni, ca : „ghine", „fumeie", „copchil", „doftor", „de-aghe", „chiatră" etc. Folosirea lor nefiind abuzivă, nu duce desigur la denaturări lingvistice, la naturalism lexical.

în proza lui Emil Gîrleanu, stilul contribuie la caracterizarea personajelor, acestea definindu-se prin însăşi structura vorbirii lor. De pildă, Tase Filoreanu, din ***Oratorul,*** apare ca tip al politicianului demagog, panglicar, prin limbajul său găunos, sforăitor. Petru Ştiucă, din ***Demisia,*** vorbeşte ca un mic burghez semidoct, ratat : „Vedeţi — spune el celor doi cîntăreţi de operetă — aş fi vrut să rămîn în gazetărie... dar, vedeţi, nici în gazetărie nu-ţi poţi spune gîndul lămurit... eu sînt pentru libertate... da, am făcut şi conservatorul... Vedeţi, fără libertate, nu e nimic frumos pe lume... şi gazetăria... ei. am avut multe nenorociri..."

Emil Gîrleanu nuanţează stilul naraţiunii în raport cu faptele şi situaţiile descrise. Astfel, în zugrăvirea dramei bătrînului izgonit de nepoata la care găzduia ***(In ajunul Crăciunului),*** scriitorul foloseşte un stil lent, curgător, în care descifrăm duioşia şi compasiunea. în urma bătrînului izgonit, „uşa se închise, în zăngănitul geamlîcului, şi bătrînul rămase în mijlocul uliţei tăcute şi întunecoase. Ningea, fulgii se scoborau uşor, de-abia se zăreau, dar le simţea lunecarea rece pe obraz. încotro să apuce ? La cine ? Se întoarse : departe, înspre barieră, ochiul de lumină al unui felinar clipea somnoros, într-acolo, înspre singurătate. O luă încet pe drumul moale, în care gheata i se afunda. Şi se trezi în dreptul grădinei publice ; se aşeză pe bancă ; Brînduş se încolăci la picioarele lui, rămînînd amîndoi sub cernerea din ce în ce mai deasă a ninsoarei..." Iar schiţa ***Santinela,*** pentru a reda atmosfera încordată, apăsătoare, care învăluie patrula romînească, are o altă construcţie stilistică. Pasajul respectiv este alcătuit din propoziţii scurte, sacadate, din notaţii concise, sugestive : „Ploaia se înteţea din ce în ce. întunericul era de nepătruns. Aerul încărcat te înăduşa. Santinelele se despărţiră, şi-n şuietul apei ce cădea de sus, vuietul paşilor se stinse. Cardaş se opri o clipă, ascultă, din urmă se auzi un ţignal uşor, repeţit de două-trei ori... Şi porni mai departe. Picioarele îi lunecau, simţi că scoboară într-o vîlcea se opri din nou. Nu mai auzi ţignalul." Un stil bogat în nuanţe, colorat şi plin de expresivitate, se întîlneşte frecvent în descrierile de natură încadrate într-o acţiune lirică. Semnificaţia stărilor

sufletești ale eroului din *în unele clipe,* de pildă, e anticipată, e pregătită de un sugestiv tablou de natură : „E toamnă, o seară caldă, în care pămîntul parcă mai primea din adîncimi cerești suflul primăverii care deschide bobocii și acoperă de flori copacii. Castanii își păstraseră haina lor de frunze, din bogăția căreia cînd și cînd se desprindea cîte una și flutura prin aer pînă ce se așeza, foșnind *ca.* o mătasă, pe nisip. De sus, din înălțimi, luna își trimitea mănunchiul ei de raze împrăștiate.

Mai încolo, lacul se întindea neted, răsfrîngmd aproape în fiecare clipă dîrele luminoase ale stelelor ce cădeau prin aer lunecînd aiurea, în lumi necunoscute. între cer și pămînt părea că plutește un colb mărunt, un colb scînteietor, care se cernea >peste fire, ușor, înfiorînd-o."

Prin asemenea procedee stilistice, Emil Gîrleanu cîștigă atenția cititorului, îl transpune mai mult în miezul acțiunii.

Alături de St. O. Iosif, Panait Cerna, Dimitrie Anghel, I. A. Bassarabescu, I. Al. Brătescu-Voinești și alții, Emil Gîrleanu se înscrie ca o prezență activă în literatura romînă din primele două decenii ale veacului al XX-lea, situîndu-se printre cei care au cultivat cu predilecție genul scurt.

Opera lui Emil Gîrleanu aduce imagini din societatea romînească de la începutul acestui veac, aspecte caracteristice din viața grea a țărănimii, din viața minată de neajunsuri a intelectualității, critică putreda morală a orînduirii burgheze și instituțiile acesteia. Pătrunsă de un cald sentiment de umanitate, cu pagini de duioșie și blîndețe, relevînd cu deosebire calitățile morale ale oamenilor și procesele lor lăuntrice, zugrăvind în culori pline de gingășie și sensibilitate universul gîzelor, plantelor și animalelor, presărată cu un umor fin, opera lui Emil Gîrleanu continuă să emoționeze și pe cititorul de azi.

TEODOR VÎRGOUCT

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față, alcătuită după un criteriu selectiv, cuprinde cea mai mare parte a operei lui Emil Gîrleanu.

în primul volum am introdus ***Schițe și nuvele incluse în volume de Emil Gîrleanu.*** Nu am păstrat unitatea volumelor pe care Emil Gîrleanu nu le-a alcătuit după un criteriu anumit, și chiar a reluat unele bucăți în mai multe volume, uneori cu titlul schimbat. Schițele și nuvelele din această secțiune au fost extrase și transcrise după textul edițiilor :

într-o noapte de mai, București, Socec, 1908 ;
Punga, București, Socec, 1909 ;
Cea dintâi durere, București, Socec, 1909, ediția a II-a ;
Amintiri și schițe, București, C. Sfetea, 1910 ;
Nucul lui Odobac, București, Minerva, 1910 ;
Trei vedenii, București, Librăria Nouă, 1910, ediția a II-a.

în volumul al doilea al ediției noastre am introdus volumele lui Emil Gîrleanu ***1877 — schițe din război*** (București, Socec, 1908) și ***Din lumea celor cari nu cuvîntă*** (București, Editura ***Convorbirilor literare,*** 1910). Am păstrat unitatea acestor volume, deoarece ele au o tematică specifică, un profil de sine stătător. Volumul ***Din lumea celor cari nu cuvîntă,*** de pildă, prin care Emil Gîrleanu a inaugurat un gen nou de scrieri în literatura romînă, nu poate fi înțeles și apreciat decît în întregul lui, în unitatea lui caracteristică. Tot astfel volumul ***1877 — schițe din război,*** axat pe ideea de umanitate a soldatului romîn din timpul războiului pentru independență, trebuie privit în ansamblul lui. Schițele din aceste volume sînt așezate în ordinea dată de scriitor în unicele ediții apărute în timpul vieții sale, al căror text l-am luat ca bază pentru ediția noastră.

După volumele ***1877 — schițe din război*** şi ***Din lumea celor cari nu cuvîntă,*** am introdus ***Schițe şi nuvele neincluse în volume de Emil Gîrleanu.*** Unele sînt bucăți scurte, publicate în ultima parte a vieții şi activității scriitorului, şi urmînd să alcătuiască volumul anunțat, ***Medalioane.*** Tot în cadrul acestei secțiuni figurează schițele şi nuvelele extrase din volumele postume ale lui Emil Gîrleanu : ***Visul lui Pilat,*** Bucureşti, Librăria Nouă, 1915 ; O ***lacrimă pe-o geană,*** Bucureşti, Universala-Alcalay, 1926, ed. a Il-a.

Schițele şi nuvelele extrase din aceste două volume postume au fost transcrise însă după textul din periodicele în care au apărut în timpul vieții scriitorului. Schița ***Recunoştinţă*** a fost transcrisă după textul din volumul postum O 7a-***crimă pe-o geană,*** deoarece nu am întîlnit-o publicată în nici unul din periodicele cercetate. E posibil ca această schiță să fi fost tipărită prima dată în acest volum, după manuscrisul rămas în posesia soției scriitorului, care s-a îngrijit îndeaproape de apariția edițiilor postume. Tot astfel, schița ***Scrisoarea pierdută*** a fost transcrisă după textul din volumul postum ***Visul lui Pilat,*** deoarece amplifică şi modifică textul apărut în ***Falanga literară şi artistică*** din 7 februarie 1910. Este iarăşi posibil ca această schiță să fi fost revăzută de Emil Gîrleanu după publicarea ei în revista amintită, iar textul modificat să fi fost introdus în volumul postum de către soția scriitorului.

Schițele şi nuvelele extrase atît din volumele antume cît şi din periodice şi volumele postume au fost aşezate în ediția noastră în ordinea cronologică a primei lor apariții în periodice. La sfîrşitul fiecărei bucăți am indicat, între paranteze, anul primei apariții. Schițele şi nuvelele publicate pentru prima dată într-unui din volume au fost aşezate după schițele şi nuvelele tipărite în anul în care a apărut volumul respectiv.

Urmează apoi o destul de amplă secțiune intitulată ***Însemnări şi articole neincluse în volume de Emil Gîrleanu,*** în care am introdus, după un criteriu selectiv, recenziile, cronicile literare, evocările, portretele unor scriitori, artişti dramatici sau plastici, articolele de interes general pe care Emil Gîrleanu le-a publicat în tot decursul activității sale. Articolele au fost transcrise după textul din periodicele în care au apărut şi au fost aşezate în ordinea cronologică a primei lor apariții. Neputînd identifica apariția în periodice a articolelor ***A. Baltazar, Soreanu, Compturile scriitorilor, Munca scriitorului*** şi ***Din viața scriitorilor noştri,*** le-am transcris după textul din volumul postum ***Privelişti din țară — schițe, însemnări*** (Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1915). Nu este exclusă posibilitatea ca aceste articole să fi rămas printre manuscrisele nepublicate ale lui Emil Gîrleanu. Volumul ***Privelişti din țară —• schițe, însemnări*** a fost alcătuit şi propus spre editare de către soția scriitorului, Marilena Gîrleanu. Faptul ne este atestat de un referat al lui A. Vlahuță, pe atunci referendar la Casa Şcoalelor, pus la dispoziția noastră cu colegială bunăvoință de tov. Valeriu Rîpeanu, căruia îi aducem calde mulțumiri şi pe această cale. în referatul său, aflat azi la Arhivele Statului (dosar 207, mapa 6, volumul 4, fila 4), A Vlahuță aproba propunerea făcută de Marilena Gîrleanu, la 4 februarie 1915, scriind : ,,Din alăturatele manuscrise rămase de la scriitorul E. Gîrleanu, s-ar putea alcătui un volum frumos şi de un real interes literar. Pentru aceasta ar trebui ca unul din tinerii noştri scriitori să-şi ia delicata şi pio,asa sarcină de a coordona şi limpezi materialul acesta de schițe şi impresii, lăsînd, bineînțeles, la o parte unele lucruri neînsemnate, scrise prea în grabă, şi îndreptînd numeroasele greşeli de tipar ce s-au strecurat în mai toate bucățile publicate de zor prin ziare şi reviste. în fruntea volumului ar fi bine să se puie portretul scriitorului cu un autograf şi o mică schiță biografică."

Tînărul scriitor care şi-a luat „delicata şi pioasa sarcină" de a îngriji volumul ***Privelişti din țară — schițe, însemnări*** pare a fi I. Chiru-Nanov, deoarece notița biografică introductivă a acestui volum poartă semnătura sa.

Volumul al doilea al ediției noastre mai cuprinde şi o secțiune de ***Scrisori.*** Marea majoritate a acestor scrisori, adresate lui G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu, I. Ciocîrlan, Mihail Dragomirescu, I. L. Caragiale sînt inedite, aflîndu-se azi la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. Ele sînt interesante atît pentru faptul că ne oferă o serie de date necunoscute sau mai puțin ştiute din biografia lui Emil Gîrleanu, cît şi pentru faptul că aduc cîteva elemente semnificative din atmosfera literară a vremii respective.

Ultima secțiune cuprinde ***Bibliografia*** generală, alcătuită din următoarele capitole :

I Poezii, schițe şi nuvele
1. în periodice
2. în volume
II Articole
III Traduceri şi prelucrări
IV Studii, ediții îngrijite şi prefațate
V Volume postume
VI Scrieri despre Emil Gîrleanu

La sfîrşitul fiecărei indicații bibliografice am dat, între paranteze, titlul volumului în care scrierea respectivă (schiță, nuvelă sau articol) a fost introdusă pentru prima dată.

în transcrierea textului am ținut seama atît de particularitățile limbii autorului cît şi de normele ortografice în vigoare.

Astfel, am păstrat alternanțele ***miini*** şi ***mini, care*** şi ***cari*** (pentru plural), ***întîi*** şi ***întăi*** (forma specifică graiului moldovenesc), ***pînă*** şi ***pană, lacrămi, lacrimi*** şi ***lăcrămi, scoborî*** şi ***coborî, întuneric*** şi ***întunerec, sălbatic*** şi ***sălbatec, duminică*** şi ***duminecă, perete*** şi ***părete,*** atestate ca regionalisme în ***Dicționarul limbii romîne literare contemporane.***

Genitiv-dativul cuvintelor cu plural dublu (de ex. : dimineței) a fost, de asemenea, conservat.

Au fost transcrise întocmai formele ortoepice ***pasere, streşină, dăunăzi, ievruarie, noiemvrie, vrun, orcine*** şi altele.

Dat fiind faptul că Emil Gîrleanu a utilizat aproape cu consecvență formele ***supt, adăoga, sînt,*** alternate într-o extrem de mică măsură cu formele ***sub, adăuga, sunt,*** am adoptat un sistem unitar, transcriind peste tot ***supt, adăoga*** şi ***sînt,*** ca fiindu-i caracteristice.

Am modificat, după normele în vigoare, numai formele de grafie : ***amiază*** (în loc de ***amează), sămînță*** (în loc de ***semînță), vuiet*** (în loc de ***vuet), piatră*** (în loc de ***peatră), împreună*** (în loc de ***înpreună), primprejur*** (în loc de ***prinprejur), birou*** (în loc de ***biurou), apropie*** (în loc de ***apropia), aripi*** (în loc de ***aripe,*** formă neatestată de ***Dicționarul limbii romîne literare contemporane).*** Prefixul ***res*** a fost transcris ***răs (răsirînge*** în loc de ***resirînge).***

Greşelile de tipar au fost îndreptate tacit.

r. v.

SCHIȚE ŞI NUVELE

INCLUSE ÎN VOLUME DE EMIL GÎRLEANU

PUIŞORII

Supt lumina trandafirie a unui blind apus de soare, pămîntul pare adîncit !într-o odihnă neclintită : frunzele aţipesc, pregătindu-se pentru tihnitul somn al nopţii ; în depărtări, miriştile scînteiază singuratice, ca nişte ţesături de fir ; iazul îşi aşterne faţa umedă, sorbind, pînă în adînc, din lumina asfinţitului. Din jos, din văi, răsună talanca ; iar pe deal, în vii, doineşte fluierul.

In aer un popor întreg de rîndunele se pregăteşte de plecare ; s-au adunat rînd pe rînd de prin părţile acestea şi, de bucurie, în zbor nebun, străbat văzduhul ca nişte săgeţi. Atrase de întinsul sclipitor al iazului, ele se lasă deasupra lui, ca o perdea, apoi, răzleţindu-se în ciripiri ascuţite, se avîntă cu toatele înspre păduricea de sălcii ; ascunzîndu-se, rătăcesc prin frunzişul răcoros, apoi o iau ide-a lungul miriştilor şi iar se întorc în bătaia lină a aripilor. De după deal vine în zbor rotat un uliu. Paserea de pradă pare că nu ia în seamă mulţimea paserilor călătoare. Ele îl zăresc ; un strigăt de îmbărbătare, şi stolul întreg năvăleşte la luptă. Uliul ocoleşte iscusit prin aer şi piere cu repeziciunea fulgerului dincolo de deal. A scăpat ! Rîndunelele, vesele de această fugă, plutesc sus, crezînd că l-or mai vedea ; zarea rămîne însă limpede, şi dînsele se întorc obosite de se înşiră pe vîrful surelor de paie...

Pe prispa casei, copilaşul, numai în cămăşuţă, cu capul gol, urmăreşte de mult jocul stolului de paseri, printre care se află şi cei trei pui ai lui, din cuibul de humă de supt streşină. îi căpătase doar de la mămuca lui.

De cîte ori era neastîmpărat, mămuca îi zicea : „Fii cuminte dacă vrei să-ţi dau puii cînd or creşte mari !"

Şi el a fost cuminte, puii au crescut mari, dar în urmă au zburat ! El îi văzuse cum au ieşit zilele trecute de s-au jucat prin aer, dar parcă niciodată nu zburaseră mai mult ca astăzi.

Şi-şi cunoaşte el destul de bine puii : sînt cei de la mijlocul surei din dreapta, trei, unul lîngă altul, sau cei de lîngă aceştia, dacă n-or fi chiar cei de la capăt. Toţi parcă seamănă unii cu alţii, şi-s aşa de sus, aşa de sus !...

Păsărelele s-au odihnit puţin, apoi şi-au şoptit nu ştiu ce, au scos un strigăt vesel şi s-au ridicat deodată cu toatele. Cîteva din ele s-au despărţit o clipă din stol, au atins uşor streşina casei, apoi s-au pierdut iarăşi în mulţimea celorlalte. Puişorii copilaşului îşi luau rămas bun de la el şi de la cuibul lor de humă.

Stolul mai ocoli de vreo două ori iazul, apoi se înălţă şi porni încet să lunece spre asfinţit.

Copilaşul privi lung stolul care se pierdea, ca o fluturare, în adînc, apoi duse mînuşiţele la ochi şi începu să plîngă.

Maică-sa aruncă furca şi veni în fugă de-l luă în braţe ; în cuvinte dezmierdătoare îl întrebă ce are.

Copilul nici nu poate vorbi de atîta năvală de lacrămi. întinde mîna spre cer, îi arată stolul care lunecă în zbor necurmat şi de-abia îi poate şopti :

•— Puişorii !

Mama îl strînge la sin şi-l sărută cu drag :

— Nu plînge, puiul mamei, au să se întoarcă înapoi... la primăvară...

Copilaşul se linişteşte ; punînd mînuşiţa deasupra ochilor, ca mămucă-sa, împreună privesc stolul pe zarea depărtată a cerului.

Şi lumina slabă a duiosului asfinţit de toamnă le îneacă ochii înrouraţi acum la amîndoi.

(1904)

ÎNŞELAT

E spre-nserat. Cerul acoperit de nouri groşi întunecă şi mai mult sfîrşitul zilei. Un vî.nt puternic îndoaie crengile copacilor. Portiţa de la grădină se zbate de parmaclîcul şubred, gata să cadă.

Mătuşa Catrina îşi şterge ochii umflaţi de plîns şi se apropie de fereastră. Priveşte, îşi cuprinde capul în mîini, îl clatină deznădăjduită şi vorbeşte singură :

— Vai de mine şi de mine ! Unde s-o fi dus, dragul mamei, unde s-o fi dus !

îşi şterge iar ochii, apoi iese din odaie şi deschide uşa de la sală. Vîntul îi smulge uşa din mină, mai să trîntească pe bătrîna la pămînt ; dar ea se tupilează pe lîngă părete pînă la colţul casei, de unde se uită spre drum ; în lungul lui de-abia se zăreşte un car cu boi, grăbind spre tîrg...

Vîntul furios se năpusteşte şuierînd pe vale, mînînd, ca pe o turmă de sălbătăciuni, ciulinii smulşi de pe tot lungul şesului ; ciulinii se rotesc, se gonesc unii pe alţii, apoi, încîlciţi, merg să se prăvale în apele tulburi ale Bîrladului, care îi duce, gîlgîind, la vale. Nourii se îndesesc, se întind ca o streşină deasupra dealului ; din cînd în cînd, în zare fulgerul sclipeşte : atunci depărtările se rumenesc, şi valea se umple de vuietul groaznic al tunetului. Picături mari de ploaie încep să cadă. Mătuşa Catrina priveşte toate aceste cu ochii spăimîntaţi. Parcă nu-şi poate da seamă de ce se petrece împrejurul ei.

Vasile, argatul, după ce hîşuie nişte paseri spre coteţ, o zăreşte şi vine spre dînsa :

— Intră, coniţă, în casă, te-ai făcut una de apă.

Bătrîna tresare, se dezlipeşte din colţ şi intră în sală. înainte de a închide uşa, argatul o mîngîie :

— O veni el şi stăpînul, n-ai grijă *mata.*

în casă, bătrîna se suie pe pat şi rămîne strînsă cu coatele pe genunchi. Din cînd in cînd vorbeşte singură :

— Poate c-o veni, puiul mamei. Trebuie să vie, nu se poate.

Mai tîrziu se scoboară de aprinde candela. Se duce în cuhne, aduce şi aşterne pe masă un şervet curat, peste care aşază un tacîm, pîne şi o farfurie cu o bucată de pui fript. Şi vorbeşte iar :

— Trebuie să fie flămînd. Şi-i plouat, vai de capul lui !... îşi cuprinde capul în mîni şi prinde a se boci : Dumnezeule, Dumnezeule, mare şi puternic eşti !

Apoi se suie în pat de-a curmezişul, îşi reazimă capul de prichiciul ferestrei, ca de-o pernă, şi rămîne, aşa, neclintită...

Afară ploaia plescăie neîntrerupt în geamuri picăturile mari. Cîteodată, în răstimpuri, cînd vijelia parcă se potoleşte puţin, bubuie de pe deal, din vii, puşca vreunui pîndar.

Bătrîna a adormit...

Dinspre şoseaua pietruită de-abia străbate, prin şuietul ploaiei, tropotul calului. Un glas răsună la poartă ; argatul sare şi o deschide, apoi ia calul de pe care a sărit stăpînul.

Bătrîna se dă jos de pe pat şi nu-i vine să-şi creadă ochilor cînd îşi vede băiatul în odaie. După ce-i trece mirarea — parcă nu l-ar fi aşteptat — îl cuprinde cu amîndouă mînile de după gît şi-l întreabă, şi-l jăleşte :

— Ud mai eşti, băiete, şi flămînd ; pe unde mi-ai fost ? Vai de capul tău, băietul mamei !

Băiatul îşi sicoate pălăria, o aruncă într-un colţ, apoi, fără să spuie un cuvînt, se aşază pe marginea unui scaun.

Pe bătrîna nu o rabdă sufletul. Vrea să afle mai degrabă ce-a făcut dînsul de cînd a pornit în zorii zilei :

— Pe unde-ai fost ? Ce-ai făcut ? Şi iar îl ia de gît şi începe să-1 sărute ca pe un copil mic.

El se scoală ; cuvintele mamei parcă-i fac rău, îl chinuiesc.

— Lasă-mă, mamă, sînt obosit ; o să mă culc puţin.

Dar bătrîna îşi aminteşte că ploaia 1-a udat şi că-i nemîncat :

— Schimbă-te, Gheorghiţă, eşti ud pînă la piele. Să-ţi aduc surtucul, schimburi.

— Mamă, lasă-mă, te rog, în pace, îi răspunde el amărît.

Bătrîna (începe să plîngă şi să se tînguiască :

— Schimbă-te, Gheorghiţă, eşti ud pînă la piele. De ce mă omori cu zile ? De ce ?

Băiatului îi vine să se ducă, să se ascundă undeva. Bocetele aceste îi zdruncină sufletul.

— Lasă, mamă, nu mai plînge, că m-oi schimba. Du-te şi te odihneşte. Ţi-oi spune mîne toate.

Bătrîna se mai linişteşte, se apropie cu sfială şi-1 întreabă, şoptind :

— Ai găsit-o, puiul mamei ?

Dînsul tresare şi răcneşte :

— Nu, nu, nu ! Du-te de te culcă ; lasă-mă, lăsaţi-mă în pace !

* Mătuşa Catrina se strecoară, suspinînd, pe uşă. Dînsul rămîne în picioare cîtva, zăpăcit. Pe urmă îşi schimbă numai haina şi se trînteşte pe pat.

...O durere grozavă îl cuprinde. S-ar duce iar să alerge, cum alergase, într-un suflet, de dimineaţă pînă acuma. în partea inimei parcă-1 sfredeleşte ceva ; apasă cu mîna, dar durerea se face din ce în ce mai nesuferită. începe să se vaite ; ca să nu-1 audă bătrîna, îşi îngroapă faţa în perne, apoi izbucneşte într-un plîns zguduitor, care clatină patul...

De la o vreme se mai linişteşte. Picăturile de ploaie ce bat în geamuri parcă-1 sfătuiesc prieteneşte. Foşnetul salcîmilor scuturaţi de vînt narcă-1 cheamă la viaţa altor zile, ticnite, nespus de fericite, cînd o astfel de vreme era un prilej să rămîie cu dînsa acasă.

Gîndurile i se mai limpeziră. Poate judeca : Adică prin ce se făcuse vinovat ; ce-i greşise oare ? O iubea ca pe ochii din cap, îi făcuse toate gusturile ; un cuvînt de supărare nu auzise din gura lui.

Şi mintea îi fugea de la un fapt la altul : ,,Unde s-o fi dus ? Cu cine ?"

Clipele de ieri seară i se strecurau din nou, cum le-ar fi trăit iarăşi... Intrase în sală şi găsise pe maică-sa îngrijată, aşteptînd. Se înserase, şi Elenuţa tot nu se întorsese încă de la tîrg. într-un tîrziu, vizitiul veni cu trăsura goală ; îi spuse că „duduca" rămăsese în tîrg şi că i-a poruncit să se întoarcă. îi dase numai o scrisoare. în scrisoare dînsa scria scurt şi cuprinzător : *„Să nu te superi, dar iubesc pe un altul. Putem rămmea prieteni. Elena."* După ce a citit-o, s-a răzimat de perete, asta îşi aducea bine aminte, apoi nu mai ştie ce s-o fi întîmplat cu el. în zorii zilei se trezise, dezbrăcat, în patul lui. Cuvintele scrisoarei parcă-i stăteau în litere de foc dinaintea ochilor. Sări, se îmbrăcă, apoi încalecă şi porni în galop spre tîrg. A întrebat, a căutat, a cercetat pretutindeni ; nici o urmă. Mătuşa ei, care o crescuse, şi din casa căreia o luase, cînd auzi vestea, începu a se lovi cu capul de păreţi. Dar el n-avea vreme de pierdut să asculte vaiete. Alergă pînă-n seară, cînd pe ploaia ceea, istovit, se întorsese acasă...

Apoi îi munci mintea amintirea zilelor de după logodnă ; apoi cununia, fericirea celor dintăi săptămîni de căsnicie şi liniştea mulţumitoare de pe urmă...

Cumpărase peticul acesta de pămînt, zidise căsuţa aceasta, tot după dorinţa ei, ca să facă plugărie, să strîngă ceva parale. Niciodată nu se-ndoise de credinţa, de iubirea ei. Nici o clipă n-ar fi crezut că

dînsa ar putea nutri în inimă o iubire străină... Şi cine ar putea fi acela ? La tîrg se ducea rar, şi atunci la mătuşa ei, care era o femeie cinstită, şi unde nu întîlnea pe nimeni. In casă nu-i călca decît vreo doi proprietăraşi, ca şi dînsul, de primprejur, bătrîni şi liniştiţi... Cine să fie acela ?... Oricine ar fi fost, ar ierta-o, ar închide durerea în sufletul lui. N-ar spune un cuvînt, numai s-o găsească, să se întoarcă !...

Privirile i se pironiră pe păretele din faţă. In lumina candelei, portretul nevestei lui se desluşea uşor : obrazul alb, ochii zîmbitori păreau acoperiţi ca de-un văl străveziu ; părul îi încunjura capul ca o cunună.

Un suspin adînc i se rupse din piept. „Lingă cine putea fi acuma, lîngă cine ?" Surîsul liniştit din portret îl ardea. Pe păretele înspre care se întoarse, ca să nu mai sufere atîta, ochii întîlniră fotografia vărului său... Şi pe dînsul îl căutase să-i spuie nefericirea ce-l lovise, dar nu-l găsise acasă.

Fără să-şi deie seamă, gîndul i se opri asupra lui. Crescuseră împreună. Ţinea la băiatul acesta ca şi la un frate. Liniştit şi cuminte, era o sărbătoare pentru el, şi pentru *dînsa,* cînd se repezea din tîrg pînă la el, la ţară. Deodată tresări, cuprins ca de friguri. „Şi pentru dînsa!" Sufletul i se strînse la gîndul acesta ca într-un cleşte... De ce nu-l găsise în tîrg ? El nu se ducea nicăieri, niciodată. Şi începu să-şi amintească de întîmplări la cari i se părea că nici nu privise atunci. Şoaptele, zîmbetele, plimbările lor, toate luau acum un înţeles. Cum de nu se gîndise încă ?!

Se uită iarăşi la chipul ei, apoi la cel al vărului său ; privirile cele liniştite, ademenitoare îl înţepară cu două ace. Sări de pe pat, îşi luă pălăria şi se repezi pe uşă.

Mătuşa Catrina auzise vuiet, se sculă şi se duse în odaia băiatului ; acolo găsi întuneric, vîntul făcut de uşă stinsese candela. Bîjbîi pînă lîngă pat: patul gol. Un tremur de groază o cuprinse, păşi înapoi, se împiedică şi căzu jos ; apoi se sculă cum putu, ieşi în sală şi deschise uşa. Pe poartă trecea în fuga mare calul.

— Gheorghiţă, Gheorghiţă !

Dar glasul se pierdu în şuietul ploaiei, iar bătrîna căzu pe prag, smulgîndu-şi părul.

(1905)

FRAȚI

Fără să ridice privirea de pe hîrtiile ce iscălea, maiorul răspunse răstit :

— Va merge cornistul companiei.

Ofițerul vroi să mai adaoge ceva, dar maiorul nu-i dădu vremea, ridică în sus capul şi, cu acea luminiță gălbuie în ochi, ce dădea căutăturii lui un aer de veselie, chiar atunci cînd era înfuriat, spuse răspicat :

— Cred c-ați înțeles, domnule sublocotenent.

Ofițerul răspunse scurt că a-nțeles, şi plecă. Străbătu sala pe lîngă camarazii ce-l priveau bănuitori, apoi luă drumul drept înspre compania lui. în uşă îl aştepta sergentul-major. Ofițerul îi porunci, la rîndul lui, cu un glas ce împrumutase ceva din acel al maiorului :

— Va merge cornistul companiei.

Sergentul-major se întoarse şi strigă :

— Va merge...

Dar nu avu cînd să sfîrşească, cineva din fundul întunecos al sălii, cornistul, care şi auzise ordinul comandantului de pluton, răspunse înăbuşit, dar hotărît:

— Am înțeles, să trăiți, domnule sergent-major.

în această vreme, ofițerul intră !în cancelaria companiei, îşi puse mantaua, îşi luă chipiul şi, ridicîndu-şi gulerul, ieşi în curte, îndreptîndu-se spre poartă ; o luă pe o stradă lăturalnică, mai apropiată. Ajuns acasă, îşi aruncă sabia şi chipiul în-

tr-un colț, mantaua în altul, nu dădu voie să î se facă focul, şi se trînti pe pat.

Cu fața înfundată în perne, degeaba căuta să-şi găsească astîmpăr. îi fu peste putință să adoarmă. La urma urmei, vrînd să-şi gonească neliniştea, se încercă să gîndească într-un anumit fel : Mă rog, nu-i murise nimeni dintre cei de aproape ai lui, nici o rudenie mai depărtată, nici măcar un prieten dintre aceia cu cari ar fi petrecut clipe tulburi, sau fericite, ce pecetluiesc trăinicia înfrățirii a doi oameni. Nu ; ci un soldat, un străin, un om pe care-l avusese un an în frontul companiei... Aşa vroia ofițerul să-şi înlăture mîhnirea, dar nu putea. Gîndul celalt, cel ce izvora fără voia lui, acela îi reîmprospăta alte lucruri. îşi aducea aminte cum, în cutare zi de marş, pe o arşiță dogoritoare, ceruse apă la soldații din pluton — mai nimeni nu avea, iar celor ce le rămăsese cîteva picături, le păstrau pentru setea lor de oameni trudiți ce duc atîta *amuniție* pe dînşii... Un singur om a întins bidonul, dar în aşa fel, că rămînea ascuns, parcă într-adins, după ranița camaradului din rîndul întăi. Cînd i l-a înapoiat, a ținut bidonul aproape, silind pe soldat să se arate : era Stan Petre... Dar, -în cutare noapte ploioasă, în avanposturi, în manevra trecută, cînd a găsit în cort un culcuş de paie uscate, pregătit pentru o odihnă mai cumsecade ! Tocmai tîrziu află, printr-o întîmplare, că tot Stan Petre i le adusese... îl primise ca recrut în urma stăruinței fratelui său, cornist al companiei, cu doi ani de vechime. îl întrebase : „Vrei să vii la mine, băiete ?" Recrutul îşi apropie repede călcîiele, îşi scoase iute căciula şi răspunse din toată inima : „Vreau, cum nu, să trăiți, domnule sublocotenent..." Ce voios era soldatul acesta. Numai să-l fi privit, în marşuri, mergînd voiniceşte, totdeauna zîmbind, şi-ți trecea orice osteneală. Rar soldat şi prieten credincios ca Stan Petre !... Acum cîteva zile, intrînd dimineața în companie, îi ieşi cornistul înainte ; cu glasul înecat de lacrimi, îi spuse că peste noapte dusese pe frate-său la spital. îl cuprinsese o căl-

dură grozavă, vorbea într-aiurea, iar doctorul, chemat grabnic, spusese că-i tifos. De frică să nu se îmbolnăvească şi alţii, îl scoseseră repede din cazarmă.

îl văzuse la spital, pe patul de chinuri, cu buzele arse, cu faţa suptă, cu ochii şterşi ce nu mai puteau cunoaşte. Ieri, la raportul companiei, caporalul de serviciu îi raportase că soldatul Stan Petre murise... Iar maiorul, om bun, dar cu toane, nu îngăduise ca la înmormîntare să sune un alt cornist.

înţelegînd că nu va putea adormi, chinuit de gînduri şi amintiri, ofiţerul se îmbrăcă şi, cu toate că nu era nevoie, plecă din nou la cazarmă.

A doua zi începuse să ningă. Plutonul de paradă venise şi se înşirase în ograda spitalului, în faţa odăii întunecoase ca o hrubă de beci. Un caporal şi cîţiva soldaţi intrară înăuntru. Ofiţerul făcu semn cornistului să se ducă şi el, apoi înainta singur, intră pe uşa îngustă, scoborî cîteva scări şi rămase lîngă părete. în mijlocul cămăruţei de piatră, pe o masă, Stan Petre părea că doarme uşor, gata să tresară la cel dintâi sunet al „deşteptării", pe care nu mai avea să o audă. De pe faţă i se dusese urma de zbucium ce rămîne după o boală plină de chinuri ; în locu-i răsărise zîmbetul acela cuminte ce-l prindea atît de bine.

La căpătîi îi plîngea maică-sa, o femeie slabă, trudită de muncă, cu picioarele goale pe o vreme ca aceasta de început de iarnă. Mai încolo, un frate al ei, cu decoraţiile războiului pe piept. Cînd bătrîna văzu pe celalt băiat, pe cornist, începu să se bocească în gura mare :

— Mi l-o luat Dumnezeu şi m-o lăsat numai cu tine ! Băietul mamei băiet.

Iar bătrînul căuta s-o liniştească :

— Taci, Mărando, aşa a vrut cel de sus. Apoi veni lîngă ofiţer, se opri la o parte şi spuse : Să trăiţi, domnule sublocotenent, nu vă supăraţi, aşa-s femeile, mai slabe.

Cu două zile înainte, se dăduse ordinul de zi prin care Stan Petre era făcut fruntaş. Doi dintre camarazi îi cusură, pe mînecile tunicii, galonul împletit din mătasă : puseseră mînă de la mîna şi-l cumpăraseră. Şi deodată unul băgă de seamă că numai cravata îi lipsea *fruntaşului* Stan Petre ; cornistul îşi desfăcu repede cravata lui şi o înfăşură uşor la gîtul fratelui său. Iar maică-sa, cu degetele ei groase, de-abia îi atinse fruntea şi-i aşeză capul pe pernă :

— Aşa, să nu se lovească, dragul mamei.

Preotul sluji puţin, apoi patru soldaţi aşezară sicriul pe o năsălie şi-l scoaseră afară. Soldaţii se descoperiră. Ningea des, cu fulgi mari, ce cădeau ca nişte flori albe de cununie. Preotul trecu înainte, apoi veneau cei ce purtau năsălia, cei doi bătrîni, ofiţerul şi plutonul. Plecară în bocetele mamei.

Ofiţerul privi pe cornist. îl văzu că duce cornul la gură, că stă cîteva clipe fără să poată suna, apoi auzi un scîncet ce se schimbă într-un hohot de plîns şi, deodată, ca un strigăt de durere, cînitecul de îngropare al ostaşilor străbătu aerul. Şi-n clipa ceea i se păru că aude un şopot înăbuşit în rîndurile soldaţilor din urma lui, vroi să privească înapoi, dar nu putu, căci lacrămile îi năpădiră în ochi ; înclină capul pe piept şi începu să plîngă.

(1906)

TATĂ

— Te miri de ce mă găseşti mîhnit ? mă întrebă prietenul meu, în ochii căruia căutam cercetător.

Iar după cîtăva vreme adaogă :

— Mi-au plecat toți copiii la țară. Am rămas eu cu nevasta.

După ce spuse acestea, căzu pe gînduri. M-am uitat din nou în ochii mari, adinei, umeziți de stropul lacrămei sfărîmate în repedele clipit al genei. N-am mai spus nici o vorbă. Mă gîndeam la omul acesta potolit, mulțumit în mijlocul alor lui, lîngă nevasta pe care o iubea mai presus de orice, alături de copiii fără de cari nu putea trăi. Ce rar se găsesc oamenii aceştia şi cît n-am da să schimbăm, măcar pentru un an din traiul lor, întreaga noastră viață răvăşită, viață cu zilele spulberate de către furtuna dorințelor şi plăcerilor neizbutite. Mă uitam cum a doua lacrimă răsărea iarăşi, ca un bob de mărgăritar, în scoica de sidef a ochiului. Prietenul îmi vorbi :

— Tu, care eşti singur, dragul meu, nu vei înțelege mîhnirea mea. Ai venit acum la mine, peste cîtăva vreme te vei întoarce iarăşi între cei patru pereți ai odăiței tale liniştite, între lucruşoarele puse şi rămase la locul lor de zile, de săptămîni întregi. Nici o schimbare nu vei găsi — aceiaşi salcîmi de la fereastră, aceleaşi strigăte pe uliță, ia acelaşi ceas, aproape aceleaşi scrisori săptămînale, şi, rar, aceiaşi prieteni cari, fie vorba între noi, nu prea sînt legați sufleteşte cu viața ta de

cunoscător al multor lucruri... Tu eşti singur, eşti deprins cu lîncezeala aceasta, care pentru mine e ucigătoare. în casa noastră trebuie să tresalte viața, s-o simțim. Uită-te împrejur : pentru că sînt la birou, să luăm de pildă cuțitul acesta de os ; ieri, nu mai departe, nu l-am găsit la locul lui ; l-am căutat un ceas, îmi trebuia să tai o carte, şi de-abia l-am aflat, ştii unde ? colo, supt vraful cela de cărți. îl ascunsese Sandi. Şi de cîte ori am nevoie, de atîtea ori îl caut. Mă necăjesc, nu-i vorbă, dar cu cîtă bucurie nu țin cuțitul în mînă cînd ştiu că s-a jucat Sandi cu dînsul. Clopoțelul cela de lîngă mîna ta — lasă-l, lasă-l acolo, a căpătat el şi alte trîntituri, nu ca aceea ce poate să i-o dai fără voia ta — clopoțelul acesta mă trezeşte întotdeauna după prînz, cînd de-abia ațipesc după munca grea a dimineței. Dar cum mînuşița lui Sandi e departe, azi, vezi tu, clopoțelul parcă nici nu mai e, iar eu, pentru că ştiam că nu o să fiu trezit, nici nu m-am culcat. Să văd cîte ceasuri sînt : sînt patru şi jumătate. Peste cîteva clipe ar trebui să sosească Puiu de la şcoală. Parcă-l aud : trînteşte portița, îşi aruncă taşca pe biblioteca din sală, apoi se repede ca o furtună să mă sărute. Şi nu-mi loveşte auzul dupăitul, pe scări, al lui Vasilică, dupăit de ursişor plin de viață ; îmi lipseşte arătarea, aşa, din senin, a Miei, cu pălăria ferfenițită, la o parte, crezîndu-se tare cochetă, cu întreg boclucul de hîrtii şi poze subțioară, cu zîmbetul cela strîns, ca într-un degetar de argint, în gropița de la colțul gurii. Vezi tu, toate acestea îmi lipsesc... Apoi se uită într-un colț : Uite, Mia şi-a uitat tot boclucul despre care ți-am vorbit. Şi cît l-a cules, şi l-a aşezat, şi l-a bătăturit ! O să i-l trimit chiar azi. Strînsura asta de hîrtii e cea dintăi gospodărie a ei, gospodărie care o să pregătească pe cea de mîne, cea temeinică, la casa ei de femeie harnică şi cinstită... Dacă ar da Dumnezeu să o văd aşa !... Dar sînt bolnav... cam slăbit.

La gîndul unei aşa de mari fericiri, neliniştea de acum se schimbase pentru dînsul într-o boală gro-

zavă, de care n-ar fi putut scăpa. Am căutat să-l liniştesc.

Deodată îşi aminti ceva.

— Hai, îmi zise, să-ţi arăt un lucru.

In odaia de alături, într-un sertar încuiat, păstrase tot felul de amintiri ce se legau de viaţa celor patru copilaşi ai lui. Mărturii de botez, cordeluţe, jucării. De supt un vraf de hîrtiuţe scoase un caiet, !

— Uite caietul lui Puiu, caietul din clasa a doua primară (acum a trecut în liceu, îmi adaogă cu mîndrie, ca şi cînd n-aş fi ştiut despre aceasta). Vezi ce bine scria de pe atunci ? Dar bagă de seamă. Uită-te cum a scris cuvîntul *„Tablă"*, şi priveşte, ici, mai departe, cum a scris *„Tată"*. Cu cită răbdare şi iscusinţă e aşternut *T* de la tată. Priveşte bine cu cîtă mlădiere, alintare copilărească e trăgănată coada literei în jos, ca braţul lui cînd mă apucă de după gît să mă sărute. De multe ori, în astfel de lucruri mici, neluate în seamă, se ghiceşte tot sufletul unui copil.

Prietenul închise caietul, se mai uită încă o dată, peste tot, în sertarul din care se împrăştia nu stiu ce mireasmă umedă, pătrunzătoare ca mirosul florilor de tei, apoi îl închise, puse cheia în buzunar şi ne întoarserăm amîndoi în birou.

In astfel de clipe cineva trebuie lăsat singur — singur cu gîndurile lui. Astfel de înduioşări au ceva din poezia plimbărilor ascunse în serile pline de mirosul crinilor, ce tînjesc, singurateci şi mîndri, pe tulpinele lor înalte. O privire, o vorbă — care niciodată nu poate fi la locul ei — împrăştie tot farmecul acestei suferinţi curate şi rare. M-am sculat să plec, dar prietenul, împotriva aşteptării mele, îîmi puse mîna pe umăr şi mă opri:

— Ce rău îmi pare că tu, cu sufletul tău duios, n-ai putut încă simţi iubirea de părinte. în legătură cu asta, urmă el, o să-ţi povestesc ceva. Sînt de atunci vreo şapte ani. Puiu avea trei ani. Să stăm.

Ne aşezarăm iarăşi pe scaune, la locurile ce le avuseserăm înainte ; prietenul meu îşi sprijini cîteva clipe fruntea în palmă, apoi lăsă să-i cadă mina şi începu :

...Plecasem într-o lungă călătorie, numai eu cu copilul, cu Puiu. Sînt răstimpuri cînd, alături de un copil sau nevastă, pornesc să rătăcesc în lume. Tu ştii. E o patimă. Cum aş fi călătorit şi acuma, să fi putut ! Pe drum, între străini şi locuri necunoscute, pacea te învăluie mai uşor ; priveliştile frumoase — munţii, apele, satele pierdute în ceaţă, departe în clinurile munţilor acoperiţi de păduri întunecate — îţi uşurează inima, îţi răcoresc sufletul ca aripa unui vînt ce se strecoară între piept şi faldul hainei care te înăbuşă. Aşa sînt călătoriile. în anul acela am cutrierat Italia. Două luni de zile am alergat de la un oraş la altul, de la mare la uscat şi iarăşi la mare. Minunile de artă, în muzee, sau prin mănăstirile ascunse, ca nişte comori, prin munţi, toate mi-au furat din privire şi din suflet. în urma unei asemenea călătorii te simţi obosit şi doreşti să te întorci cît mai repede în căsuţa ta mică, cu lucruri de toate zilele, cu o altfel de poezie, pe care sufletul o poate cuprinde. De cîte ori nu ai simţit tu cît de mărginit ţi-i sufletul, cît de puţin poate încăpea într-însul ! Aşa eram eu atunci ; şi am fugit din Italia, am fugit pe coasta Dalmaţiei, într-un oraş vechi, pe zidurile căruia vremea s-a scurs, de veacuri, ca apa pe o stîncă ce n-a putut-o clinti din loc. M-am dus în Ragusa. N-ai fost ? Să te duci îndată ce-i putea. Trebuie să vezi zidurile acelea mucigăite, pe care petele de rugină par nişte ochi însîngeraţi, şi-n faţa cărora parcă ai vrea să pari mai mare decît ceea ce eşti în strimta ta haină de *om modern.* Trebuie să calci pe treptele înguste, săpate în munte de cine ştie ce mîini, să treci pe supt porţile întunecate şi umede de răcoare, să priveşti din pervazul lor marea întinsă, să priveşti insula smălţuită în verde şi să te laşi încins de

fâşia vîntului înecat în mirosul amar de olendri, ca să înţelegi tot farmecul neaşteptat al acestui loc. Nicăieri n-am văzut marea mai albastră ca aici, nicăieri n-am simţit, mai puternic, legătura sufletului meu cu nemărginirea de apă ce tresaltă veşnic, alături de tine, întinzîndu-ţi braţele să te ia la sînul ei. Nu ştiu de ce, dar de cînd am văzut marea la Ragusa, nu mi-am putut închipui altfel moartea decît ca un val albastru ridicîndu-se domol, ca să-ţi cuprindă mijlocul şi să te adoarmă... Am stat aici o săptămînă, şi poate aş mai fi rămas, de nu mă alunga, lîngă ai mei, o întîmplare ce ţi-aş fi spus-o mai repede dacă nu mă oprea amintirea acestui oraş.

...într-o seară am luat pe Puiu şi-am pornit spre port. Mă dusesem să văd escadra engleză, care venise chiar în dimineaţa aceea şi ancorase în radă. E ceva neobişnuit priveliştea unor vapoare mari cît nişte cetăţi, clătinate mînios de valurile unei mări înfuriate cum era Adriatica atuncea. Am privit cîtva, dar pentru că furtuna se întărea, cerul se acoperise deodată de nouri groşi şi de lîngă cuirasate începuseră să se desprindă bărci ce aduceau pe marinarii învoiţi în port, m-am întors înapoi. N-am apucat să fac nici un sfert din cale, şi o ploaie rece, o ploaie biciuitoare începu să cadă. Am intrat cu Puiu în cea dintăi circiumă ce ne-a ieşit în cale. Se înnoptase, un băiat aprinse lampa unsuroasă atîrnată de mijlocul tavanului, şi am cerut o cafea. Aşteptam să steie ploaia, dar ea se înteţea pe fiecare clipă, iar de departe veneau bubuiturile înăbuşite ale valurilor ce se spărgeau de ţărmuri. Cum isprăvisem de băut cafeaua şi căutam să pătrund ceva pe deschizătura înecată în umbră a ferestrei, deodată se deschide uşa şi, într-un zarvăt grozav, intră, unul după altul, vreo treizeci de marinari engleji. Mesele nu le-ar fi ajuns, poate nici vinul, mă gîndeam eu, cînd din mijlocul lor se desface un fel de uriaş bărbos, roş la faţă, şi se îndreaptă către masa mea. Ce e dreptul, am simţit un fior ; repede, ca o clipire, mi-au trecut prin cap toate amintirile grozave despre aceşti lupi ai mărilor. Vroii să mă ridic, să plec, dar, în aceeaşi vreme, uriaşul se apropie, se plecă, luă pe Puiu' în braţe şi, în spaima mea, îl ridică cu furie de două ori pînă în tavan. Apoi îl sărută apăsat pe amîndoi obrajii, îmi făcu semn să n-am frică şi, în limba lui, pe care credea că nu o înţeleg, cu un glas cald ce tremura, începu a număra, lăsînd mîna, o dată cu fiecare număr, de sus pînă aproape de duşumea : „Unul, doi, trei, patru, cinci". Şi arătă că sînt ai lui. Avea cinci copii, departe, acasă. Se mai uită încă o dată la Puiu, în ochi îi străluciră două lacrimi, şi, scoţînd un strigăt cu o adîncime de durere ce nu se poate descrie, se aruncă spre uşă şi se făcu nevăzut.

în circiumă se întinse tăcerea. Mă înăbuşi plînsul, luai pe Puiu în braţe şi ieşii afară. Ploua mereu. Marea spumega în urlete, iar departe, în învălmăşagul valurilor, felinarele de pe catarge sclineau ca nişte ochi ce nu puteau adormi de dor.

Am plecat de la prietenul meu cu sufletul strîns la gîndul că, acasă, nu mă aştepta nici un copil să-l pot săruta.

(1906)

PATIMA

Din fundul canapelei unde stam împreună, eu şi căpitanul, se vedea tocmai în a treia odaie, unde începuse jocul de cărți. Se vedea bine fața slabă, suptă de nesomn, a gazdei. îi zăream mişcările nervoase ale capului, puțin piezişe, îndreptate către vecinul din stînga, un profesor, venit de curînd în oraş, al cărui fel de joc nu se cunoştea încă. Se lămurea, în toată grosimea lui, în celalt capăt al mesei, trupul maiorului, plecat peste masă, într-aceeaşi înclinare caraghioasă cum obişnuia să se lase peste gîtul calului, la instrucție, pe cîmp. în vreme ce *partenerul* al patrulea, prefectul județului, cu spatele la noi, sălta din cînd în cînd, cu aceeaşi săritură de om înțepat pe neaşteptate. Am privit cîtăva vreme acest tablou tăcut : nu se auzea o vorbă. Apoi căpitanul îmi trecu o mînă pe după mijloc, îmbiindu-mă în odaia din fund, tocmai în sufragerie. Aici cerurăm două pahare cu ceai. M-am aşezat la masă. Căpitanul era însă nervos, nu îşi găsea astîmpăr. Mă întrebă deodată :

— Ce te face să nu joci cărți ?

— Nu ştiu, i-am răspuns, dar simt că niciodată n-o să pun mîna pe ele.

— Pe mine, urmă el, m-a îndepărtat de ele o amintire tristă, pe care o să ți-o spun.

Căpitanul începu să se plimbe prin odaie, între fereastră şi sobă, apoi, cu glasul lui răsunător, care se revărsa uneori în gîlgîiri puternice, ca şi cum ar fi comandat, începu să povestească :

...Poate să fi avut vreo cincisprezece ani cînd am început să înțeleg şi eu oarecari rosturi ale lumii acesteia. Şi am avut nenorocul, sau poate norocul, să deschid ochii pe unele întîmplări a cărora dezlegare mi-a slujit în tot restul vieții mele, uneori în bine, alteori în rău. Mi-am petrecut copilăria, după cum ți-am mai spus, într-un tîrg de graniță, într-un tîrg mic, unde întîmplările sînt rare, dar, oricînd sînt, se ştiu de-a-fir-a-părul de către toată lumea.

Aşa se face că şi povestirea ce va urma ar putea fi spusă de către toți cei de acolo, întocmai ca şi de mine, care am fost un martor de aproape al ei... Locuiam pe ulița „cea boierească". Drept în fața casei noastre, fereşti în fereşti, locuia un boier, cuconul Gavrilaş — Gavrilaş Barbu sau Gavrilaş Corbu, nu-mi aduc bine aminte, numele de familie îmi scapă. Zid în zid cu noi, deci în preajma cuconului Gavrilaş, stătea un alt boier, pe care tîrgul îl poreclise, pentru averea risipită în tinerețe, Mînă-Spartă. La dreptul, această poreclă se cuvenea amîndorura. Şi unul şi altul vînturaseră miile de galbeni cum vîntură copiii, vara, colbul de pe drum.

Şi această lepădare de bani avea de pricină o patimă, dar o patimă, dragul meu, care cotropeşte ca focul, care se revarsă ca apa cînd se prăbuşeşte în înec. Aceşti doi oameni pierduseră tot, tot, înțelegi tu ? Nu le rămăsese decît banul pentru hrana zilnică şi lucrurile din casă. Aşa se face că, după ce se întoarseră de prin străinătăți, dînşii s-au apropiat, găsindunşi unul 'în altul scăparea de urîtul ce se cobora cu aripile întinse peste viața lor mohorîtă.

Şi au început să joace cărțile înainte. Bani nu mai aveau, atunci — care dintre ei doi şi-o fi dat părerea ? — au început să joace pe lucrurile din casă. Cînd am priceput ce se petrecea în casa din față, cînd am înțeles de ce nu călcase piciorul tatei, o dată măcar, peste pragul portiței înflorite, şi de ce dînsul se ferea, ca de o molimă, să se întîlnească

cu cei doi vecini, faptul era vechi de peste şase ani. Atunci am căutat să văd lucrul mai de aproape... Cărţile se jucau numai la cuconul Gavrilaş, într-acelaşi loc, lîngă fereastra a doua din partea stingă. Eu, unul, nu i-am văzut începînd jocul ; îl începuseră cu şapte ani înainte ; acum îl urmau. Poate aveau un răgaz de un ceas, două pe zi, şi tot atîta pe noapte. Dimineaţa, cînd mă sculam să-mi revăd lecţiile, la fereastra ceea totdeauna licăreau cele două mucuri ale luminărilor pe sfîrşite.

Şi deasupra foiţelor de hîrtie, capetele buhoase, aproape fără ochi, de adînciţi ce erau în orbite, tremurau în neastîmpărul dorului de cîştig. La început jucaseră pe bivoliţele, pe caii, pe trăsura ce mai rămăsese cuconului Gavrilaş. Cînd cîştiga Mînă-Spartă, nevasta lui purta caleaşca ferfeniţită, de scăpărau uliţele bolovănite ale tîrgului, iar la hopuri roţile săreau de un cot. Doar nu era a ei ! Vai de bietul vizitiu, care trecea de la un stăpîn la celalt, o dată cu trăsura şi caii. în urmă de tot, cuconul Gavrilaş vîndu trăsura, nemaiavînd ce mînca. Şi atunci veni rîndul lucrurilor. Socotelile de zi se făceau seara ; cele de noapte — dimineaţa ; atunci se perindau, de la unul la altul, şi lucrurile cîştigate. Seara, mai cu seamă, se strîngea toată mahalaua să vadă ce a pierdut unul, ce a cîştigat altul. Am văzut, dragul meu, mese, scaune, oglinzi, tricheluri, divanuri, tablouri — două gospodării întregi ticsindu-se cînd într-un loc, cînd într-altul.

De multe ori, unul dintre dînşii pierdea toată mobila unei odăi, şi atunci, pe ferestrele deschise, se vedeau pereţii goi, cu piroanele negre înfipte într-înşii, plini de păinjenişul ţesut ani întregi de la un capăt la altul al odăii. Da' ploua, da' ningea, mutarea se făcea, căci, Doamne fereşte, nu încuviinţa unul o zăbavă, cît de mică, în plata datoriei. De multe ori, dimineaţa, în zilele de sărbătoare, cînd nu mă duceam la şcoală, tresăream de vuietul unui divan, o dată chiar de al pianului nevestei cuconului Gavrilaş, trîntit în mijlocul uliţei de către acei ce nu-l puteau căra. Oglinzile ajunseseră nişte cioburi, scaunele erau rupte şi aveau cîlţul ieşit, telurile scoase. Parcă pustiise şi mistuise focul. De la o vreme însă lucrurile începuseră să treacă numai din casa cuconului Gavrilaş dincolo. Norocul îl părăsise cu totul : într-o săptămînă rămăsese numai cu paturile. Pe ce o să mai joace ? mă gîndeam eu. Cînd, într-o seară, slugile purtară din ograda nenorocosului cel din urmă lucru : un tablou mare, acoperit. Ţinuse mult, tare mult, conul Gavrilaş la dînsul, şi mai cu seamă nevasta lui. Cînd l-au scos pe poartă, amîndoi îl urmăriră cu privirile de la fereastră. A doua zi îl cîştigă din nou. Tabloul, tot acoperit, făcu primblarea înapoi. Schimbul acesta, o zi al unuia, o zi al celuilalt, s-a perindat vreo săptămînă. într-o dimineaţă, pe o ploaie repede şi-un vînt năprasnic, slugile scoaseră tabloul pentru cea din urmă oară din odaia adevăratului stăpîn. Cînd voiră să iasă în uliţă, vîntul se năpusti în prostirea[1] ce-l acoperea, slugile şovăiră, clătinîndu-se, şi prostirea zbură de pe faţa lui ca o bucăţică de hîrtie. De la fereastra unde eram, într-o ochire repede, văzui înfăţişarea mîndră a unei femei, cu faţa albă, cu ochii întunecaţi, cu o mînă pe răzimătoarea jilţului în care sta, cu ceealaltă la piept, pe nişte dantele, poate. Semăna bine cu soţia cuconului Gavrilaş. Era mama ei. în aceeaşi clipă, cuconul Gavrilaş, numai în jiletcă, alergă să ajute, aplecară tabloul şi-l duseră dincolo... Din ziua aceea n-au mai jucat. Supărarea, nopţile nedormite, poate o răceală căpătată în ziua ploioasă în care ieşise dezbrăcat afară culcară pe nenorocosul boier în pat. A zăcut o săptămînă, şi într-o dimineaţă, în odaia în care altădată licărea mucul luminărilor sleite, se înălţau flăcările gălbui ale făcliilor de ceară. Pe divan, cuconul Gavrilaş dormea cel mai liniştit somn. L-au îngropat într-o zi frumoasă, plină de soare şi de miros de liliac. Se împrimăvăra. M-am dus să-l văd. Era întins într-un sicriu văpsit albastru, în mijlocul odăii goale. Cînd l-au scos în uliţă,

[1] ***Prostire* — cearşaf.**

să-l puie în pataşcă[1], nevasta lui a privit spre casa celuia ce-i sărăcise. Şi, ca şi cînd ar fi zărit pe cineva, întinse braţele şi izbucni într-un strigăt deznădăjduit : ,,M-aţi lăsat amîndoi !"

Cine dintre cei de faţă va fi înţeles rostul acestor cuvinte ? Am întors capul, privind într-acolo ; pe fereastra deschisă, ca printr-o ciudată întîmplare, se zărea, într-un colţ, tabloul. Am lăsat să pornească mortul, apoi, pentru că nu era nimeni, m-am apropiat. Am stat mult şi l-am putut vedea bine. Cu ochii întunecaţi, acoperiţi parcă de pînza lacrămilor, plecată, ca şi cînd ar fi voit să se scoboare din ramă, cu faţa albă în bogăţia părului negru, *mama* părea că jeleşte durerea adîncă a fetei ei. Mîna dreaptă strîngea răzimătoarea jilţului, iar ceealaltă, acum vedeam desluşit, ducea batista la ochi. Ce presimţire vremelnică va fi încremenit mîna tinerei femei de pe atunci în această mişcare de durere ?...

Căpitanul se opri, duse mîna la ochi şi rămase aşa cîteva clipe.

— Parcă o văd încă, adaogă dînsul.

Fără să mai spunem un cuvînt, fără să luăm de la cineva „seara bună", am plecat. în uliţă ne-am dat mîna şi ne-am despărţit.

(1906)

[1] ***Pataşcă*** — dric, car mortuar.

CEA DINTÂI DURERE

Am crescut pe uliţa boierească a Iaşului, pe „Podul-Verde", cum i se zicea odată, în faţa grădinii lui Mihai-vodă Sturza şi-n coasta pădurii Copoului. Am crescut pe uliţa din capătul căreia privirea pătrundea pînă departe, spre şesul întins, în fundul căruia Cetăţuia se ridica deodată, ca înălţată de nişte braţe uriaşe, mîndre că pot scălda în razele soarelui un asemenea juvaer. Am mai apucat încă pe cei de pe urmă boieri, îmbrăcaţi totdeauna în haină neagră, cu pălării înalte, rătăcind pe supt aleile de tei, cu ochii pierduţi în urmărirea unui vis ce nu se poate îndeplini. îmi aduc aminte cum ascultam, toată ziua, trîmbiţele, al căror glas războinic făcea să răsune cazărmile ce ne înconjurau casa. Toată lumea militărească era tărăbuită lîngă noi, *„la deal".* Nu o dată am rămas uimit, în poartă, cînd regimentul *de linie* pornea la paradă, cu tamburul-major în frunte, un ţigan cît un munte, purtînd în cap o căciulă de urs, cît o baniţă de mare, haine numai aur, şi-n mînă un buzdugan pe care îl azvîrlea în aer de se rotea de două ori, apoi îl prindea în palmă şi-l ţinea o clipă sus, pînă ce" clocotea glasul de tunet al tobei celei mari. Din poarta ogrăzii duceam mîna la pălărie, să salut milităreşte pe tata, care mergea călare în fruntea batalionului. Tata, parcă-l văd, se uita de sus, pleca sabia spre gîtul calului, ca să-mi răspundă, iar eu mă credeam un soldat straşnic.

Multe am văzut în uliţa aceasta, în multe întîmplări am fost şi eu amestecat, şi multe lucruri de pe

acea vreme sînt închise în sufletul meu. De unele nu-mi aduc aminte, îs ascunse bine colea, şi cine ştie dacă vreodată farmecul sau durerea lor vor răsări iarăşi în mintea mea, cum răsar, în unele nopţi, dîrele luminoase ale fărămiturilor de stele. Cine ştie ! Dar unele din aceste întîmplări mi-au rămas săpate în amintire cu o atît de mare putere, încît oricînd le pot vedea, le pot povesti, cum aş putea spune cea dintăi rugăciune pe care mama m-a învăţat s-o înşir : cu mînile împreunate şi-n genunchi, în faţa icoanei de deasupra pătişorului meu...

De multe ori m-am gîndit la cea dintăi durere ce-am simţit-o în inima mea de copil. O pot povesti aşa cum aş fi văzut-o aseară, cu înţelegerea mea de acum, cu ochii şi inima mea de atuncea.

...Poate să fi avut vreo cinci-şase ani. Intr-o seară mă jucam în grădinuţa din faţă. Cum făceam grămezi de nisip, deodată clocoti strigătul grabnic şi deznădăjduit al trîmbiţei de foc. Şi într-o clipă năvăli, în goana nebună a cailor, şirul întreg de care cu soldaţi, ale căror căşti galbene tăiară repede o dungă luminoasă în inseratul zilei. Apoi a fost un învălmăşag de trăsuri, de călăreţi, de ofiţeri, de soldaţi alergînd mai mulţi, supt comanda cuiva, sau singuri, în gîfîiala fugii. Se opreau unii pe alţii, se întrebau, sau îşi strigau vorbe de-abia spuse, apoi se aruncau în aceeaşi goană grozavă. Un soldat sosi cu un plic ; după cîteva clipe am văzut şi pe tata, cu chipul îngrijat, trecînd pe lîngă mine fără să mă vadă. Mă răzimasem de parmaclîc, în colţul grădinuţei, şi priveam cu plăcere la neobişnuita mişcare a uliţei.

Peste puţin veni în fugă slujnica noastră, mătuşa Smaranda. Am văzut-o ieşind pînă în mijlocul străzii, ţipînd speriată : „Vai de mine, arde tîrgul!" Atunci m-am strecurat printre două jaluzele desprinse, şi bătrîna s-a trezit cu mine lîngă dînsa. M-am uitat şi eu : în fund, cerul se rumenise, unde de fum negru se ridicau în văzduh, şi uneori, cîte un smoc de scîntei scapără ca nişte mărgele împrăştiate. Ne-am întors lîngă poartă. Un călăreţ trecu în goană ; nu mult după aceea, alte pilcuri de soldaţi se perindară, ca nişte vedenii. Seara se aşezase uşoară ; o dată cu răcoarea ei, veni un miros acru şi înecăcios ; rumeneala cuprinsese tot cerul, iar vîrfurile copacilor din grădina lui vodă se auriră ; mişcate de vînt, păreau nişte flăcări ce ardeau legănîndu-se. Peste tot se întinsese o lumină dulce, de vis. Mătuşa Smaranda întrebă pe un trecător : „Mă rog dumitale, ce arde ? " Acesta îi răspunse din treacăt : „Uliţa Mare". Bătrîna îşi rosti numele, cum obişnuia să facă la orice întîmplare ce-i redeştepta mila sau mîhnirea : „Smărăndiţă, Smărăndiţă ! " Şi iar se făcu tăcere. Numai de departe venea vuietul năbuşit al unui zbucium. Mă cuprinsese o frică neînţeleasă. Deodată, gîndul mi se opri la mama, care plecase în tîrg. „Dar mama ?" întrebai îngrijat. Bătrîna mă trase mai lîngă dînsa şi-mi răspunse : „O să vie, conaşule, n-ai mata teamă".

Nu ştiu cît vom fi stat în această aşteptare încordată. Mama nu mai venea, nici tata, care pornise pe urmă. Deodată răsunară nişte paşi trăgănaţi. Privirăm în lungul uliţei. în curînd puturăm desluşi pe cei ce veneau : erau doi soldaţi cari duceau o năsălie. în dreptul porţii dînşii se opriră : de supt pătura ce acoperea năsălia ieşea un horcăit răguşit, care se stingea cu totul o clipă, apoi izbucnea din nou. Am auzit bine şi mi-a rămas săpat în adîncul minţii fiecare cuvînt din convorbirea celor doi soldati. Cel dintăi se întoarse şi spuse, cu glasul plin de spaimă : „Moare, măi". „Da, moare", îi răspunse celalt. întâiul urmă : „Să-1 punem ici, în dosul porţii, să-şi deie sufletul în linişte". „Să-1 punem." Cînd zăriră pe mătuşa Smaranda, o trimiseră repede : „Fă-ţi pomană şi adu o luminare".

Bătrîna se zăpăci, alergă numaidecît, şi pe mine mă lăsă singurel lîngă stîlpul porţii. Soldaţii nici nu mă văzură poate. Aşezară năsălia în ogradă, chiar lîngă parmaclîcul grădinuţei, şi unul dintre ei ridică pătura. Lumina felinarului din faţă se întindea pînă acolo. Horcăitul se auzi desluşit, aerul serii parcă-i dase putere ; cel ce sta întins, un pompier, înghi-

țea în gîlgîiri adînci, parcă ar fi băut, însetat, apă. O grijă de ceva ce nu înțelegeam mă făcuse şi mai mititel şi mă țintuise locului. Pieptul pompierului se ridica des, ca nişte foi. „Scoate-i casca", spuse unul dintre soldați. Celalt îi luă binişor casca.

Atunci se petrecu ceva groaznic. Pompierul scoase un strigăt de durere, un strigăt aşa de adînc, că mi s-a părut că ieşise din fundul unei hrube, de supt picioarele mele. Apoi, cu cea din urmă putere, vroi să se scoale, se prăvăli pe o coastă şi se răsturnă jos, trintind pe soldatul ce se plecase peste dînsul. Casca se rostogoli piînă lîngă mine. Rănitul rămase pe pămînt, zbătîndu-se, iar fața i se acoperi ca de un văl negru, ce se întindea cu încetul şi pe jos : îi izvora sîngele din cap.

Toate acestea s-au petrecut cît ai clipi. Nici n-am avut vremea să mă înspăimînt. Aproape în aceeaşi vreme putusem auzi, la spate, glasul mamei : „Ce-i aici ?" Apoi acel al tatei, întrebînd pe soldați : „Ce e, ce faceți ?" Cînd mama se apropie şi înțelese ce se petrecea, şi cînd, întorcîndu-se, mă zări pe mine, se azvîrli, cu un țipet, să mă ieie în brațe : „Pentru numele lui Dumnezeu, ce cauți tu aici ?" Mă ridică, apoi îmi întoarse capul cu mîna şi mi-l sprijini de umărul ei.

In această vreme veni şi mătuşa Smaranda. Am auzit scrîşnetul chibritului ce aprindea luminarea, am auzit cele cîteva cuvinte, întretăiate, ale soldatului ce povestea tatei : „Un zid dărîmat... da, peste dînsul... scos de supt dărâmăturile unei bolți"... Apoi o clipă de linişte, şi pe urmă un suspin, un suspin lung, de uşurare, ca al unui om care se aşază să se odihnească după un drum lung. Simții tremurul mamei. Tata o luă de braț : „Hai, ce stai şi tu ; hai, dragă". în urmă, glasul bătrînei tînguia : „Smărăndiță, Smărăndiță ! "

în noaptea aceea n-am putut dormi. într-un răstimp mi se păru că lumina candelei se înalță, se supțiază şi se toarce mereu din caierul luminat al paharului, apoi se întinde de se strînge ghem împrejurul unei căşti mari ce spînzura deasupra patului meu. Am țipat, a alergat mama lîngă mine, şi toată noaptea mi-am simțit mîna într-a ei.

A doua zi m-am jucat, ca de obicei. Tot ce privisem cu o seară mai înainte se ştersese ca un vis. La întîmplarea din seara trecută nu mai gîndeam, cum nu mai gîndeam la zgîriiturile care mă usturaseră numai în clipa cînd mi le făcusem.

Dar a treia zi, rînduri-rînduri, soldații treceau în pas domol, cu toți ofițerii lor, cu drapelul şi cu goarnele ce sunau, duios, o rugăciune. „E o paradă, îmi spuse mama, care mă ținea in brațe, o paradă, ştii, ca atunci cînd a venit gheneralul." Eu n-am crezut ; căci de la fereastră am văzut sicriul purtat pe un tun, iar deasupra sicriului, *casca.* Şi atunci din nou mi-a răsărit în minte seara aceea.

Din nou am văzut pompierul întins jos, vărsîndu-şi chinul în suspinul adînc ce mi se păruse că ieşise de supt pămînt. Mi-am dat seama că acum îl duceau undeva, departe, că-l luau de lîngă toți ai lui, săracul ! Şi-am avut acea presimțire nedesluşită a despărțirii ce cîndva nu se poate înlătura, presimțire care se naşte o dată cu noi. Nu pricepusem tot, dar înțelesesem destul. Şi, ca işi cînd cineva ar fi vrut să mă despartă şi pe mine de mama, am cuprins-o de gît cu amîndouă mînile şi-am plîns, zguduitor, cea dintăi durere a mea.

(1906)

ÎN AJUNUL CRĂCIUNULUI

Cum scăpase paharul din mină nu-şi putea da seamă. îl luase plin cu apă, să bea ; dar degetele lui slăbite se vede că nu-l putuse ţine, îi lunecă din mîna şi se sfarmă de podele în mii de aşchii sticloase. Nepoata, Elenuţa, auzind vuietul din a treia odaie, veni ca o furtună :

— Aşa, iar îmi strici lucrurile ? ! Pentru asta te ţiu, pentru asta te hrănesc ? Să ieşi, să fugi din casa mea, netrebnicule !

Bătrînul însă rămase pironit locului, cu ochii ţintiţi la sfarmăturile de sticlă.

Glasul răsări mai ascuţit, mai furios:

— Aşa, îmi faci în ciudă? Piei din ochii mei!

Şi pumnii mici, dar repezi, cădeau ca o grindină pe spatele bătrînului, care o luă, speriat, spre uşă :

— Iartă-mă, fetiţă.

— Nu te iert, fugi... să nu-mi mai vii, nu... să nu te mai văd !

Furioasă că bătrînul mergea prea încet, îl îmbrîncea dînsa spre uşă. Glasul slab se auzi jalnic :

— Iartă-mă, fetiţă, mă duc, n-o să mă mai întorc, numai iartă-mă.

Bătrînul se trezi afară, buimăcit, în pragul bucătăriei. Se duse de-şi luă bocceluţa cu mărunţişuri, tabacherea, şi, zgribulit, apucă pe după casă şi ieşi pe portiţă, deschizînd-o încet, să nu scîrţie. în urma lui străbătu schelălăitul unui cine, şi-n aceeaşi vreme uşa de la sală se deschise, şi glasul ascuţit tăie liniştea uliţei:

— Ia-ţi şi javra ; plecaţi amîndoi !

Căţeluşul se azvîrli cu deznădejde printr-o ruptură a parmaclîcului, ce-i slujea la vreme de nevoie, şi veni scincind lîngă stăpînul ce-l uitase.

Uşa se închise în zăngănitul geamlîcului, şi bătrînul rămase în mijlocul uliţei tăcute şi -întunecoase. Ningea, fulgii se scoborau uşori, de-abia se zăreau, dar le simţea lunecarea rece pe obraz. încotro să apuce ? La cine ? Se întoarse : departe, înspre barieră, ochiul de lumină al unui felinar clipea somnoros. într-acolo, înspre singurătate. O luă încet pe drumul moale, în care gheata i se afunda. Şi se trezi în dreptul gradinei publice ; se aşeză pe bancă ; Brînduş se încolăci la picioarele lui, rămînînd amîndoi supt cernerea din ce în ce mai deasă a ninsoarei...

...Grigore Lupu trăise o viaţă întreagă de nelinişte, de muncă şi de neînţelegere cu o fiinţă care nu-l iubise niciodată. Pricepuse aceasta a doua zi după cununie ; a doua zi, şi încă prea tîrziu ! Cum şi-ar mai fi amintit copilăria, cei cîţiva ani de mulţumire, cînd ei erau ascunşi supt greutatea celor cincizeci de trudă ! Muncea, nevasta cheltuia ; strîngea, dînsa risipea — risipă în faptă, şi în vorbă. Vai, glasul acela ascuţit, ce-i destrămase auzul ! Si cînd a murit dînsa, îi pierise şi puterea. Bătrîn, aproape sărac, ce-i rămăsese de făcut ? Copil n-ave-a ; fratele şi sora îi murise. Luă binişor cele cîteva părăluţe ţinute ascunse şi le puse în mîna nepoatei :

— Iată, ţi le dau ţie toate, tot ce am. Ia şi lucruşoarele. Numai să-mi dai un colţ de odihnă în casa ta. Eşti văduvă, nici tu n-ai pe nimeni, ţi-oi fi eu tată.

Au trecut doi ani într-o linişte senină — anii cei mai frumoşi din viaţa lui. Ce fericit era cînd se ducea seara la şcoală, să-şi aducă nepoţeii, cei doi băieţei care-l iubeau şi-i ascultau poveştile. Le purta şi geanta cu cărţi. Parcă mai întinerise. Şi nu cerea nimic : în toată casa prindea un colţ de odaie şi altul de masă. Mînca puţin, să aibă mai mult

băieții ; se scula dimineața să pregătească ceaiul sau cafeaua băieților ; se culca tîrziu, ca să adoarmă cu poveştile lui băieții.

In pacea aceasta trăise numai doi ani. Dar bătrînețea își are, pentru cei ce o privesc, neplăcerile ei. Cît de zgîriat răsună tuşea unui bătrîn, şi cum îți aduce, Doamne, aminte că va veni şi pentru tine vremea horcăielilor obosite, înfundate, ieşite ca dintr-un mormînt ! Şi mucul țigării mototolite între degetele îngălbenite şi slabe cum îşi împrăştie rotocoalele de fum ce-ți îneacă sufletul ! Nepoatei i se părea acuma că bătrînul îi ia din tinerețe, că fumul țigărilor lui îi fură din frăgezime. La fiecare clipă, vaiete şi suspine. Nu, se săturase. Cine-l pusese să-i dea banii ? ! Dar nici pentru cîțiva gologani n-avea să se chinuiască toată viața, n-avea să-şi închidă aerul odăilor şi să ştirbească din sănătatea copiilor ei.

În curînd nu-l mai putu răbda : tot ce făcea dînsul i se părea că face rău, că răul îl făptuieşte într-adins. Cuvintele grele nu ținuse vreme lungă, se schimbară repede în ocări ; din odaia unde dormea, îi mutase patul în sală ; din sală, în sălița din dos, şi în urmă, în bucătărie. La bucătărie să fumeze, la bucătărie să mănînce ; într-o zi a trebuit să care apă ; şi de-atunci a purtat într-una cofele de la bucătărie la fîntînă. Nenorocul îl păştea : sparse o farfurie, şi întăiaşi dată luă o palmă. S-a dus şi-a umblat ulițele, era în toiul verii, două zile, şi într-o spre seară l-au găsit băieții şi l-au adus înapoi acasă. În urmă a mîncat multe bătăi, de multe ori a pornit să nu se mai întoarcă. Dar dorul de copii l-a adus ; de dragul lor îndura toate. De data asta, însă, s-a sfîrşit; decît să se întoarcă, mai bine va cere de pomană, va dormi supt garduri. Atîta cruzime ii rănise sufletul. Să fie aruncat ca un cerşetot afară, în ajunul Crăciunului!...

Un gemăt înăduşit al cînelui îl smulse din gîndurile triste ; simți p răceală umedă care-i intra în trup. Se sculă, îşi scutură de pe umeri stratul de ninsoare şi porni înapoi.

— Hai, Brînduş !

Cățelul rebegit se luă pe urma sităpînului său. Străbătură din nou ulița pustie, acoperită de aşternutul vătuit al omătului moale. Ajunseră iarăşi în dreptul casei ; la poartă, bătrînul se opri. încă o umilire, şi ar fi găsit patul de scînduri supt adăpostul păreților calzi, aburiți de plită. Cinele îşi ridică spre el capul, parcă l-ar fi rugat, l-ar fi sfătuit : „Hai, stăpîne, nu-i întăiaşi dată". Pe bătrîn îl apucă tuşea, îşi duse mîna la gură şi porni înainte, fără să-şi asculte îndemnul sufletului,

Ulițele începură să fie din ce în ce mai luminate. în dreptul felinarelor fulgii lunecau cu sclipiri de argint, şi căderea ninsoarei avea ceva din foşnetul unei rochii de mătase purtată pe un covor. Oamenii, grăbiți, cu legături în mîni, cu priviri bucuroase, se strecurau nerăbdători să ajungă pe la casele lor. Şi din cînd în cînd tremura, ca un clinchet de clopoțel, glasul unui copilaş ce cînta *Florile dalbe.* Din ce în ce cîntecul vestitorilor se împletea într-o armonie dulce, venită de aiurea, şi ninsoarea parcă se prefăcea într-o cădere de flori albe, calde, atît de calde şi mirositoare ! Bătrînul nu mai simțea frigul ; omătul de pe umeri îl înfăşură ca un guler de blană ; obrazul i se înviorase. Cu glasul schimbat vorbi cînelui : „Haidem, Brînduş, haidem !"

Dar iată, deodată simte că-l înăduşe nu ştiu ce, că i se ridică un nod în gît, care-l îneacă ; se opri locului, stătu cîteva clipe, şi toată căldura aceea din piept, tot năduful îi năvăli în față, topindu-se, prin ochi, în două lăcrămi fierbinți, ce-i lunecară repede pe obiraz. Şi se trezi plîngînd la auzul cîntecului duios al glasurilor melodioase, ce-i amintea de nepoțeii lui. Un dor deznădăjduit îl cuprinse, un dor neîmpăcat, care îți întoarce paşii de oriunde, care-ți înmoaie sufletul şi-ți omoară voința. Şi se întoarse. Cățelul o luă bucuros înainte ; bătrînul, suspinînd, în urmă.

In dreptul casei se opri, apoi împinse binişor portița ; scîrțîitul balamalelor răsuna ca un şuier. Inima bătrînului zvîcni. Uşa de la sală se deschise îndată. Ochii nepoatei. îl pironiră locului :

— Mă miram să nu te întorci !

Bătrînul făcu un pas înapoi. în aceeaşi vreme, la spatele nepoatei, se auziră cîteva şoapte — rugămintea unui copil. Glasul răstit de adineoarea se îmblînzi ca prin farmec :

— Haide, intră !

Bătrînul trecu pragul şi rămase lîngă uşă, îngînînd cîteva cuvinte de mulțumire ce ieşeau ca nişte suspine. Nepoata se uită la dînsul şi-i văzu ochii întorşi spre copii. Şi atunci, prin acea scăpărare de-o clipă care te face să pricepi ceea ce atîta vreme îți fusese cu totul ascuns, mama înțelese că bătrînul se întorsese pentru copii, că pentru dînşii îi suferise palmele şi pumnii, că numai pentru ei răbdase totul, că lor le dase sufletul lui stins de suferință şi că-i iubea poate mai mult chiar decît dînsa.

Femeia se lăsă cuprinsă de milă şi de o adîncă părere de rău :

— Haide în sufragerie... Aşa... Scoate-ți surtucul ; na-ți şalul meu... Copii, puneți un tacîm, să mănînce şi moşul.

Şi-ntr-un avînt de mărinimie se repezi afară, de unde glasul ei tremurat răsună **pană** înăuntru :

— Brînduş, Brînduş!

îi chema şi cînele în casă !

(1906)

ÎN AJUNUL ANULUI NOU

Conul Grigori şi coana Ruxanda n-au copii j singurul copil ce avuseseră, o fată la care ținuseră ca la ochii din cap, murise, s-a-mplinit anul. De la dînsa le rămăsese copilaşul, amintire vie pe urma odorului pierdut. Nepoțelul era un băiețel gingaş, cu ochii negri-negri şi umezi, ca şi cînd ar fi plîns într-una, şi neobişnuit de deştept. Semăna cu mama lui cum seamănă un ochi cu altul. De multe ori, coana Ruxanda sta ceasuri întregi într-un colț al odăii, şi de acolo îi urmărea toate mişcările : în clipitul genelor, în adusul capului, cînd se uita încotrova, în înseninarea uşoară, ca o adiere, a feței, în suspinele fugare, pe cari, aşa, din senin, această inimă plăpîndă le avea, dînsa întrezărea viața copilului ce se odihnea acuma în pământ. Cînd se îmbolnăveşte nepoțelul, bătrînii nu mai sînt pe lume : tînjesc, nu mănîncă, nu dorm, nu vorbesc — copilul şi iar copilul. Ce are ? Ce-i lipseşte ? Toți doctorii din tîrg, toate jucăriile din dughene, toate îs împrejurul pătişorului. Un zîmbet al lui e ca o revărsare de lumină. Pentru rîsul lui, pentru ca să-i vadă gurița deschisă ca o floare, şi-ar fi dat, bieții, şi viața...

E în ajunul Anului nou. Bătrînii au umblat două zile de-a rîndul ca să cumpere jucării. Astă-seară le-au aşezat pe toate în cîte-un colț, ca să nu se vadă.

S-a înnoptat, şi, cu toate că au aprins lampa, perdelele nu-s lăsate j pe luciul geamului se văd, afară,

luiiecînd fulgii mari de ninsoare. Din cînd în cînd răsuna clinchetele zurgălăilor de la sănii, iar cîteodată şi pocnetul scurt al vreunui harapnic — umblă urătorii. Conul Grigori stă pe divan, lîngă sobă, şi ţine nepoţelul pe genunchi ; coana Ruxanda, în picioare, îi priveşte pe amîndoi.

Uitîndu-se zîmbitor, cu înţeles, la soţia dumisale, bătrînul începe a povesti :

— Era odată, dragul *tatei,* un copilaş, un copilaş frumos ca tine, şi cuminte...

— Tot ca tine, adaogă coana Ruxanda, pe care nu o răbda inima să tacă.

— Şi cuminte cum nu era altul pe faţa pământului de pe atunci — acum eşti tu, dragul tatei. De cuminţenia lui se dusese vestea peste nouă mări şi ţări ; ba ajunsese vestea pînă la casa anului celui vechi şi bătrîn, care avea să plece pe alte tărîmuri, cum pleacă cel de acuma. Şi ce şi-o fi zis anul cel gîrbovit de zile: „Aşa bătrîn cum îs eu, am să mă duc cum oi putea, cum n-oi putea, să văd aşa minune de copil". Şi-a luat bătrînul traista, toiagul de fier, şi a purces la drum. Şi-a mers, şi-a mers moşneagul, pină în dimineaţa zilei cînd avea să-şi ieie rămas bun de la pămînt, şi numai ce-a ajuns într-un tîrg. A luat ogradă de ogradă, căutînd, căci nu-l vedeau decît copiii ; pe ceilalţi oameni îi împiedica puterea lui să-l zărească. Cari cum îl vedeau pe el, unii îi săreau în spate, alţii îl trăgeau de suman, alţii îi smunceau traista : „Dă-mi şi mie, moşule, dă-mi şi mie". Cum îs plodurile, obraznice. Bietul moşneag începu a se căi: „Pesemne ceasul rău m-a-ndemnat, gîndea dînsul, să-mi las eu liniştea şi să mă iau după o vorbă".

Ajunsese pe la rohatcă[1], gata să iasă din tîrg, cînd, obosit, mai cu seamă că începuse şi a viscoli, se aşeză pe prispa celei din urmă case, îşi puse traista şi toiagul lîngă dînsul şi-şi sprijini capul în palme. Numai iată că se deschide uşa şi iese un copilaş care-l priveşte cu milă şi-i zice : „Vino, moşule, în casă, de te odihneşte puţin". Bătrînul se sculă, intră înăuntru şi puse într-adins traista cu jucării pe masă, în lumină, doar or străluci mai tare. Copilul parcă nici nu le văzuse ; i-a aşezat moşneagului un scăunaş, lîngă sobă, şi i-a dat să măniînce o bucată de colac uns cu miere. „Dar mama unde ţi-e?" îl întrebă. „S-a dus pînă-n tîrg", răspunse copilul. „Să-ţi cumpere jucării ?" adaogă iscoditor moşneagul. „Noi sîntem săraci, mama n-are bani pentru jucării ; s-a dus pînă la o rudă", răspunse tot aşa de cuminte copilaşul. Bătrînul a-nţeles atunci că găsise copilul despre cuminţenia căruia ajunsese vestea pînă la el.

Atunci i-a făcut cu mîna peste ochi, aşa, copilul a lipit genele şi-a adormit îndată. Şi iată ce a visat... Părea că plecase cu moşul, care-l ţinea de mînă, şi cum ieşeau din ogrăgioară, deodată se ridică un omăt cît casa ; dar moşul suflă o dată şi, ca prin farmec, se deschise o cărare lungă-lungă, acoperită de iarbă verde, din care se ridica un miros dulce de toporaşi ; iar pe de marginea cărării, tot felul de copaci : smochini cu frunzele late, şi roadele zaharisite gata... Ai văzut tu vreodată smochine zaharisite ? Ia arată-i tu, Ruxando.

Boierul clipi din ochi, şi coana Ruxanda aduse de pe măsuţă o cutie plină, plină.

— Aşa, de acestea... Mai erau : curmali, portocaii, caişi... (Coana Ruxanda le aducea pe măsură ce conul Grigori le numea ; nepoţelului i se îmbujorase faţa de bucurie.) Aşa, aşa, ca aceste. Şi printre frunze ce păsări nu cîntau ? sticleţi, scatii, măcălendri, canari — de cei cari ai văzut la cucoana Marghiolita — şi era un zarvăt şi o fericire în copăcii ceia, măi, măi, măi ! Iar pe de margini ce crezi că era ? Nu, zău, ce crezi ? Flori ? Nu. Ningea de prăpădea pământul. Şi aşa mergînd, numai ce, într-un loc, se sfîrşeşte calea verde şi se ridică un munte de omăt. „He-hei !" gîndea copilul. Cînd colo, tocmai aici îl şi adusese. Căci unde nu începe a sufla moşneagul pe o parte şi pe alta, şi pe ce parte sufla, omătul se spulbera şi se dezveleau, una

[1] *Rohatcă* — **barieră.**

cîte una, fețele unui palat mîndru, cu aurării la porți, cu grădini împrejur, cu fereşti multe şi cu scări de marmoră. Şi deodată, aşa, din văzduh, sare un pitic de bătrîn, poate să fi avut o sută de ani, şi nu era mai mare ca tine, cu o barbă lungă de mătura pe jos, îmbrăcat într-o cațaveică verde cusută cu fir, iar în mînă aducea cheia palatului. Ştii tu cine era ? Nu ? Hm ! Cred îşi eu ; era, Statu-Palmă-Barbă-Cot. Rîzi, hai, de aşa nume ? Aista era un ghiuj glumeț şi zurbagiu, cum e conul Năstase al nostru.

Coana Ruxanda, îndată ce auzise de moşneag, se furişă pînă într-un colț, luă un moşneag ce semăna aidoma cu Statu-Palmă şi puse jucăria pe scaun. Cînd copilaşul îl văzu, sări de bucurie, apucă pe conul Grigori de gît şi-l sărută.

— Dar pe mine ? întrebă coana Ruxanda.

Şi după ce o sărută şi pe dînsa, conul Grigori urmă :

— Anul cel bătrîn şi gîrbovit luă cheia din mîna piticului, deschise porțile aurite şi intrară în palat. Ce n-a văzut copilul ? Toate bogățiile pămîntului acolo erau. Moşul îi spuse : ,,Iată, palatul acesta, cu tot ce ai văzut în el, e al tău". Dar copilul se mîhni şi spuse bătrînului că n-avea ce face el cu aşa palat mare, cu atîtea bogății nenumărate, şi că mai bine i-ar fi părut dacă palatul ar fi fost atît de mic, să-l poată aşeza în căsuța lui, să i-l poată vedea şi mama. Moşneagului ir-au plăcut mult vorbele acestea, au ieşit dinăuntru, a făcut un semn, şi palatul s-a strîns mititel, ca o cutie strălucitoare. Apoi i l-a dat copilului : „Uite, ia-l, să-l duci acasă, şi să ştii, puiule, îi zise sărutîndu-l pe frunte, să nu doreşti bogății mari şi strălucitoare, ci atîta cît poți tu stăpîni". Apoi se făcu nevăzut. Copilul se trezi obosit în pătişorul lui ; căci deşi i se păruse lui că dormise, el făcuse într-adevăr drumul ce ți-am spus, şi mare i-a fost mirarea cînd, pe măsuța de lîngă pat, găsi palatul cel mic, luminat, cu porțile aurite, cu scările de marmoră şi cu ferestre multe. Uite, ca cel de dincolo.

Conul Grigori se întoarse spre cealaltă odaie, în care coana Ruxanda se strecurase mai dinainte şi unde, în mijlocul mesei, strălucea, ca o bucată de argint, un palat cu ferestrele luminate, cu grădini încărcate cu flori, în mijlocul cărora apa unui avuz juca strălucind ca un colb de pietre scumpe. Nepoțelul se repezi într-acolo şi se opri, cu ochii strălucitori, în fața minunatei jucării.

— Vezi, îi zise conul Grigori, uite, dacă ai fost cuminte, şi ție ți-a trimes anul cel bătrîn un palat frumos ca şi acela.

Nepoțelul stătu puțin pe gînduri, se întoarse, se uită drept în ochii bătrînului şi răspunse :

— Nu, mie nu mi l-a trimes anul cel bătrîn.

— Ba el, puiul mamei, **adaogă** zîmbind coana Ruxanda.

— Nu, mie mi l-a trimes mămița, eu pe dînsa am visat-o, răspunse din nou copilul.

Conul Grigori rămase mut, în ochi îi răsări deodată două lacrămi mari şi-şi lăsă capul în mîni. Coana Ruxanda izbucni în plîns şi se aruncă de luă copilaşul în brațe.

— Da, puiule dragă, mămița ta ți l-a trimes, mămițica ta !

(1907)

MOŞTENITORUL

Mă rog, ce avea lumea să i se amestece în afaceri ? Mai zilele trecute, cînd împlinise pe un datornic, să-1 omoare şi mai multe nu : Că e un hain ; că suge sîngele oamenilor ; că nu crede nevoile nimănui ! Ba le crede, le crede foarte bine, dar are şi el necazurile lui. De unde pînă unde au luat-o că e dator să-şi împartă banii, în grămezi, pe la pragurile celor ce nu au ? ! Pînă şi de îmbrăcămintea lui se legau. Acum cîteva clipe îl întîlni Gheorghe Poiană, casapul : ,,Ei ! da' nu te-am văzut de un car de vreme, vecine Vasile !" „Ia, de-abia acum m-am îndurat să ies din casă, să-mi cumpăr o căciulă", îi răspunsese. „Cum să-ţi cumperi o căciulă ? Asta-i veche ; sau poate ai luat-o din hala vechiturilor? Toată-i mîncată de molii." Parcă i-ar fi tras o palmă. „Ei şi ? îi zisese. Eu am luat-o ca să-mi ţie cald. îmi ţine ? înseamnă că-mi slujeşte. Dacă nu slujeşte şi ochilor dumitale, asta nu mă priveşte. Eu nu dau parale pentru ochii altora." Şi plecă furios. Dar casapul îi strigă, de răsună uliţa : „Mai bine ai da'-o nepotu-tău şi ţi-ai lua alta !"

în asta îl loveau toţi : nepotul şi nepotul. N-aveau decît să-1 îmbrace ei dacă-i purtau atîta de grijă !...

Cine dracul îl pusese să-şi ridice casă în mahalaua în care dase cu împrumut ? Aşa-i trebuia !

Gîndind astfel, Manea mergea fără să audă lătrăturile cînilor, cari totdeauna îl luau drept un necunoscut. Nici nu-şi dete seama cînd ajunse în ograda lui. Pe stratul de ninsoare, aşternut pe cărare, văzu urme de paşi.

— Hm, mormăi, iar vreun calic !

Şi din nou se dojeni. Cine-1 pusese oare să-şi ridice casă în mahalaua asta ?

în odaie, slujnica, o babă hărţăgoasă, pripăşită de nevoi pe lîngă gospodăria lui, făcea focul. Manea o întrebă :

— Cine a fost pe aici ?

— Păi, Grecul, răspunse baba. Vai de capul lui!

Manea îşi scoase paltonul, se mai învîrti prin casă, gîndind la tovarăşul bun de odinioară, la Grecul, cum îi ziceau cu toţii, apoi vîrî mîna în buzunar.

— Na cincizeci de bani, cînd o veni să-i dai şi să mă lase-n pace.

Ca şi cînd baba n-ar fi înţeles, moşneagul i se apropie de ureche şi-i ţipă :

— Şi să mă lase-n pace, m-ai auzit ?

— Ho, am auzit! răcni baba, căreia bătrînul îi răbda toate pentru că nu-i cerea decît hrana.

Baba mai vroi să spuie ceva, dar cuvintele casapului veniră din nou în amintirea lui Manea, îl cuprinse o toană de furie şi izbucni :

— Mă rog, căciula asta e mîncată de molii ? E mîncată de molii căciula mea ? Ei, şi chiar de-o fi, îmi ţine mie cald ? Ce le pasa lor ? Şi de ce-mi tot scot înainte, zor-nevoie, pe nepotu-meu ? Eu nu vreau să ştiu de dînsul !

Baba nu-i mai dete vreme să urmeze ; începu ea :

— Ba să ştii. Trebuie să ştii, că e din sîngele neamului dumitale. A fost şi adinioarea pe aici, am vrut să-ţi spun şi mi-ai tăiat vorba. E slab şi gol, îngheţat de frig, de-i erau mînile tari ca ciolanul. A venit să-i dai de un palton, de un cojocel măcar,

— Să-i dea maică-sa, răcni Manea, e al ei !

— Dar maică-sa ţi-i soră,

— Dacă mi-i soră, să adune, ca frate-său. Eu am strîns ban lîngă ban.

— Ai avut de unde, răspunse baba.

— Lasă, că tot el o să mă moştenească ! ţipa bătrînul, scos din fire. Tot el. Şi ce-a făcut pentru asta ? Nimic, nici n-a dat din mini I O să-i cadă bogăţia de-a dreptul în palmă, ca o pară coaptă. Se apropie de babă şi, cu ochii scoşi, cu spume la gură, ca un apucat, urmă, cu glasul răguşit : A umblat el pe ploi, pe viscole după paraua intrată pe mîni străine ? Şi-a sfărîmat el picioarele în bolovanii uliţelor ? L-au rupt pe dînsul cînii ? A auzit el ocările şi blestemele pe care le-au auzit urechile mele ? L-a urît pe dînsul lumea şi l-a arătat cu degetul, ca pe mine ? Nu. Şi cu toate astea el o să tragă folosul banilor ăstora ; pe cînd eu voi putrezi colo, între patru scînduri. Iată pentru ce am trăit o viaţă de cîne ! Şi să-i dau eu, cu mîna mea, banul ? Eu ? Să-i deie legea, după ce voi muri, legea făcută de trîntori, legea care opreşte să mă scoboare cu banii strînşi, grămadă, lîngă mine, în pămînt. Lasă-1 să tremure. Lasă-1 să moară ! Cel puţin aşa n-oi şti eu mîna care o să-mi împrăştie bogăţia.

Manea se înecă, glasul parcă i se curmă. Baba se uită la el cu ochi sălbatici, de huhurez, şi-i zise :

— Uite-1, vine iar ; spune-i şi lui, în faţă, să te cunoască, încaltea.

Uşa se deschise încet. Un chip galben, cu ochii în fundul capului, un trup slab, subţiat parcă şi mai tare în pardesiul ferfeniţit, căpătat de pomană, lunecă uşor, ca o vedenie, pînă lîngă bătrîn şi se plecă să-i sărute mîna. Manea şi-o trase repede, se uită la trupul înfrigurat, ce tremura, îşi aminti la ce venea copilul. să-1 roage şi apucă marginea pardesiului între degete, prefăcîndu-se că-i încearcă grosimea. Apoi, cu glasul schimbat, miorlăitor, îi vorbi, arătînd parcă bucurie ;

— Ei ! te-ai îmbrăcat pentru iarnă ! Te-ai făcut cu palton ! Da' ştii că-i gros, e foarte gros. Da, da. Îmi pare foarte bine c-ai venit să-mi arăţi şi mie. Aşa... Acum du-te, că am puţină treabă. Şi, împingmdu-1 spre uşă, urmă să-i vorbească : Da' ştii ca ţi-i gros paltonul ! E chiar gros... îmi pare bine, da, da, foarte bine.

Şi închise uşa după băiat.

(1907)

GRUŞAN

Lui Costin Petrescu

Făcusem inspecţia şi mă grăbisem să ajung *in* odaia largă, de scînduri, a cantinei, în care ne întîlneam, în fiecare seară, ofiţerii aflaţi în tabără. Veneam cu toţii, şi tineri şi bătrîni, mulţumiţi că puteam sta puţin, unii lîngă alţii, fără să fim strînşi în chinga legilor milităreşti. Astă-seară se adunaseră *mai mulţi ca de obicei, căci veniseră si ofiţerii regimentului de cavalerie ce sosise dimineaţa. Toţi vorbeau despre una şi alta ; eu îmi aşteptam ceaiul obişnuit, cînd intră un căpitan de călăraşi, salută pe maiorul ce sta la o parte, singur, apoi se îndreptă spre alţi doi căpitani bătrîni, camarazi de-ai lui, şi le spuse tare :

— Ştiţi că s-a împuşcat Gruşan ? Uite, citiţi...

Se făcu tăcere. Unul din căpitani luă jurnalul şi citi cu glas tare :

— „Aseară s-a împuşcat generalul în retragere Gruşan. Pricina acestei fapte e necunoscută." Omul acesta nici nu putea să moară altfel, zise căpitanul.

Iar cel ce adusese vestea se întoarse spre ofiţerii tineri şi le spuse :

— Ei, băieţilor, voi nu ştiţi cine a fost Gruşan ; n-aţi văzut astfel de şef, şi nici n-o să vedeţi. Noi, cei cu părul cărunt, am apucat alte vremuri, dragilor.

Atunci, *din* fundul odăii se ridică un sublocotenent de vînători, foarte tînăr, cu mustaţa de-abia răsărită, subţire la trup şi slab la faţă, căruia camarazii, de plăpînd ce era, îi spuneau : Duduia.

— Domnule căpitan, zise el cu glasul tremurat, eu n-am apucat vremurile cele grele ; cu toate acestea, am cunoscut pe generalul Gruşan : l-am văzut pe cînd eu eram copil şi dînsul colonel. Dacă-mi daţi voie, vă pot povesti cum m-a făcut să simt cea mai grozavă spaimă ce am avut-o în viaţa mea.

Toţi şi-au tras scaunele mai aproape, iar maiorul se sculă de la masă, mişcat parcă, veni pînă lîngă ofiţer şi, uitîndu-se drept la el, rămase să-1 asculte în picioare.

Sublocotenentul stătu cîteva clipe, apoi, hotărîndu-se, povesti :

— Mi-am petrecut copilăria în Iaşi, în casele în care mă născusem, atît de aproape de cazarmă, încît răsunau comenzile pînă la noi. Casa fiind împărtită în două, partea dinspre cazărmi se închiria ofiţerilor. Acolo am văzut mulţi militari.

Unul dintre aceştia era şi colonelul care se ducea acum. Regimentul primise ordinul de plecare, şi dînsul venise să-şi ia ziua bună de la mătuşile mele. Cum eram bolnav, s-a apropiat de pat, mi-a dat mîna şi mi-a. urat însănătoşire grabnică. Apoi l-am auzit cum spunea în sală că se-nţelesese cu comandantul regimentului ce venea să se mute la noi, în locul lui.

Peste două zile un furgon aducea lucrurile chiri'aşului.

Ardeam de nerăbdare să văd pe colonelul cel nou, dar boala mă vînduse patului. Zilele îşi luară mersul lor obişnuit. Alături parcă nu stătea nimeni. Chiriaşul nu da nici un semn de viaţă. Pesemne pleca dimineaţa, cum se lumina, şi se întorcea tocmai seara. Nici mătuşile nu-i putuseră încă vorbi. La urma urmei, nu era nici o grabă. Mai grăbit eram eu, care, la vîrsta mea, vreo treisprezece ani, legam prietenie şi cu cei tineri, şi cu cei bătrîni.

Dorința mea de a vedea pe colonel crescuse. Dar în aceeaşi vreme aşteptam cu o frică nemărginită clipa întîlnirii. Căci aflasem, fără voia mea, multe despre el de la o slujnică, ce vorbea seara, alături în odaie, cu fata din casă. Toate cele povestite le auzise de la ordonanță, care, la rîndul lui, le primise, ca un fel de spovedanie, de la cel dinainte : colonelul fusese în război ; avea un semn în obraz, dar nu se prea băga de seamă din pricina bărbii. Era răstit la vorbă. îşi bătea ordonanța, dar apoi îi da bani mulți. Avea patima călăritului, umbla călare zi şi noapte. Şi de frica lui îi ştia şi calul, cît era el de zmeu. îl chema Gruşan, iar ofițerii îi ziceau : Gruşan-Sălbatecul.

L-am văzut întăiaşi dată într-o zi de primăvară. Mă însănătoşisem şi mă plimbam prin grădină. Deodată aud un tropot, apoi o smucitură şi un nechezat. Mă întorc. Trei soldați aduceau un cal negru ca tăciunele, cu gîttil înecat în coama ce se răsfira peste capul în care se zbătea albul ochilor, în aceeaşi clipă se deschise uşa. Colonelul ieşi în scară. Vederea lui m-a înfricoşat mai mult.

Era înalt, spătos, cu o barbă mare, neagră, ce-i pornea aproape de lîngă ochii adinei, întunecați. Genele îi acopereau pleoapele. Iar chipiul îi umbrea fruntea pînă lîngă cuta adincă dintre sprincene. Dînsul se scoborî încet, apoi porunci : „Dați-i drumul !"

Calul, simțindu-se slobod, vroi să sară, dar glasul detună groaznic : „Stai !"

Calul rămase pironit locului.

Stăpînul îl privi drept în ochi, parcă-1 vrăjea, apoi făcu un pas deoparte... Mă zări.

„Vino aici", îmi zise.

Simții că nu-mi mai bate inima. Toate dimprejurul meu parcă se şterseseră. Nu vedeam pe nimeni, afară de el. Mi se părea uriaş. Fără voie, păşii spre dînsul. Mă luă de mijloc şi, mai înainte să pot scoate un cuvînt, mă zvîrli călare. Glasul răsună iar: „Stai!"

Calul şi cu mine făceam în clipa aceea un singur trup răscolit de spaimă, cu nervii uniți într-o singură tremurare.

Apoi colonelul mă luă jos, puse piciorul în scară şi se şterse ca o vedenie din fața mea.

Am căzut din nou bolnav de moarte, în prada celei mai puternice spaime. Am zăcut întreaga primăvară, fără ca mătuşile mele să ştie pentru ce m-a întors boala. Nu le spusesem nimic despre întîmplarea care nu putuse ieşi din mintea mea nici după ce mă însănătoşisem, nici chiar după ce scăpasem de groaznicele visuri ce-mi cutreierau somnul.

Şi totuşi pe urmă doream să mai văd pe sălbatecul soldat. Nu ştiu de ce îmi închipuiam că n-aş mai fi tremurat pe spatele calului...

Era pe la mijlocul iernii. Auzisem că şi regimentul acesta trebuia să plece numaidecît. Toată ziua mă plimbam prin grădinuță, dar pe colonel nu-l puteam zări. Mă hotărîi să mă scol dis-de-dimineață în cele cîteva zile ce mai rămăseseră pană la plecarea Iui. A doua zi de la hotărîrea mea, tocmai mă îmbrăcasem şi priveam pe fereastră dealul dinjfață, acoperit de mii şi mii de cioare ce stăteau încă, aripă lîngă aripă, pe omătul pe care îşi petrecuseră noaptea. Deodată răsunară alături vuiete şi văd slugile alergînd într-acolo. Mi-am luat repede paltonul şi m-am dus şi eu. Ce se întîmplase ? Calul, mai sălbatec decît oricînd, trîntise pe cei ce-1 țineau şi, într-o smucitură, scăpă din mînile lor. Ordonanța se repezi, vroi să-1 oprească, dar lunecă, şi calul îl lovi cu picioarele dinapoi în piept. Toate acestea le istorisea, de-abia vorbind, un biet soldat colonelului, care, îngenuncheat, descheia haina celui lovit. Acesta din urmă rămăsese lungit jos, cu albul ochilor întors în afară, cu gura deschisă, plină de sîngele ce picura, înroşind omătul. După cîteva tresăriri uşoare, îşi dete sufletul, Atunci se auzi în poartă tropotul calului. Nişte călăraşi îl prinseseră şi-1 aduceau. Colonelul tresări, se sculă repede si se aruncă strigînd : „Lăsați-i dîrlogii !"

Cînd se opri în fața calului, repezi mîna și-i izbi un pumn straşnic în frunte. Calul se ridică în două picioare, vroi parcă să se arunce asupra stăpînului său, dar, ameţit, căzu pe spate, ca şi cum s-ar fi topit. Grușan, care apucase dîrlogii, se prăvăli şi el. Dar într-o clipă se ridicară amîndoi, se înfruntară ca doi duşmani de moarte, apoi colonelul scoase un strigăt spăimîntător, se aruncă în şea, smunci» dîrlogii, învîrti calul în loc şi se năpusti pe poartă. Peste puțin l-am văzut pe deal, intrînd săgeată printre miile de cioare care se ridicară, deodată, într-un vaier asurzitor, acoperindu-l, înfăşurîndu-l ca-ntr-un zăbranic, şi nu l-am mai zărit, ca şi cum nenumăratele paseri negre l-ar fi răpit în zborul lor spre cer.

De atunci nu l-am mai întîlnit niciodată.

Sublocotenentul își trecu mîna peste față, vroind să gonească parcă această amintire. Toți tăceau. Atunci, maiorul, care nu se mişcase toată vremea cît povestise ofițerul, se răzimă cu spatele de părete şi spuse, cum şi-ar fi vorbit lui :

— Da, aşa era dînsul. Rămase o clipă cu privirile pierdute în gol, apoi adaogă : Pentru că e vorba despre un om cum nu trec mulți prin viață, şi fiindcă dînsul astăzi nu mai este, o să vă povestesc, domnilor, într-adevăr cea mai grozavă întîmplare din viața lui, şi dintr-a mea, care am fost martor.

Maiorul se opri puțin, voind să-şi stăpînească glasul ce tremura, ca şi al sublocotenentului ; pe urmă începu :

— în ajunul războiului eram sergent în regimentul de călăraşi pus supt comanda colonelului Grușan — Grușan-Sălbatecul. I se zicea astfel în urma unei întlîmplări : într-o dimineață, pe toate ordinele de zi în josul cărora era iscălit dînsul, se găsi adăogat: *Sălbatecul.* De atunci i-ă rămas porecla. Prin ce împrejurare, nu-mi aduc aminte, căpătasem încrederea acestui om, de care se fereau cu toții. Aşa se face că aveam dese însărcinări din partea lui.

într-o seară, cu vreo două zile înainte de plecarea noastră spre cîmpul de război, mă întorsesem dintr-un sat îndepărtat, unde fusesem trimis de către colonel să văd dacă se găsea fînul trebuincios. Plouase ziua întreagă, drumurile se desfundaseră, calul răzbea cu greu prin glod. întîrziasem, şi toată vremea mă gmdisem cu grijă la întîlnirea cu colonelul, căruia trebuia să-i raportez. Cînd am intrat în cort, l-am găsit în picioare, uitîndu-se, cu ochii lui întunecaţi, la ordonanța ce-i povestea ceva, dar care, în clipa venirii mele, tăcuse. Am rămas lîngă uşă, cu mîna la cozorocul capelei, aşteptînd. Comandantul se uită la mine, apoi îmi porunci : ,,Ia-ți calul şi vino".

M-am dus la conovăț, mi-am luat calul, care rămăsese cu şaua pe el, şi m-am întors. Colonelul şi cu ordonanța încălecaseră. O luarăm îndată la trap în lungul bivuacului, pînă ce trecurăm de el. Ploaia se întețise, începuse să bată un vînt care ne arunca picăturile în față ; caii lunecau, iar al meu, obosit, de-abia se putea ține pe urma celorlalți doi. Repede am băgat de seamă că nu luasem şoseaua şi că tăiem cîmpul de-a dreptul. M-am uitat înapoi : luminile din bivuac rămăseseră în urmă tare, înspre stînga. Trecusem şi pe lîngă păduricea pe care o cunoşteam, apoi ne pierdurăm cu totul în întunericui adînc. Eram deprins cu obiceiurile colonelului, îmi închipuiam că poate voia să facă el singur o recunoaștere, dar nu ştiu cum, de astă dată, o presimțire neînțeleasă mă neliniştea. încotro apucasem, nu ştiam. Mergeam în bobote, ca înspre pierzare. N-am să uit niciodată drumul acesta.

Deodată colonelul lăsă calul mai încet şi chemă ordonanța, îl apucă de mînă, ca să călărească scară la scară, şi-l întrebă. Acum eram aproape; am auzit bine întrebările şi răspunsurile : „Nu era nimeni acasă, nici o slugă?" „Nu." „Pe unde l-ai văzut ?" „Pe fereastră." „Cum?" „N-am găsit pe nimeni să dau scrisoarea şi m-am uitat pe geam, să văd pe cineva." „Ce făceau?" „Stăteau la masă." Colonelul tăcu, apoi întrebă din nou : „Cînd ai dat

ţ

scrisoarea, ce ţi-a spus duduca?" ,,Nimic, a luat-o." „Bine!" O scăpărare de lumină îmi trecu prin minte. începusem să înţeleg. Mergeam la moşia colonelului. Nu mai fusesem acolo, dar mi se spusese că nu-i departe de tîrg. Cine să fi fost însă acela pe care îl văzuse ordonanţa? Şi atunci îmi amintii de unele vorbe ce umblau printre soldaţii ce se duceau la comandant acasă. Sufletul mi se strînse şi mă rugai în gînd lui Dumnezeu să nu se întîmple nimic.

După vreo trei ceasuri de drum, ne-am oprit la poarta curţii. Am descălecat şi-am legat caii de parii gardului, am aruncat mantalele pe ei, apoi ne-am furişat în ogradă. Nu se vedea decît o dungă de lumină pe după o perdea.

Colonelul se întoarse spre ordonanţă şi-i porunci : „Du-te şi te uită pe geam !" După o clipă soldatul veni. „Acolo-s ?" „Acolo." O luarăm pe după casă, scoborînd ; colonelul se opri în dreptul unei uşi înguste. Apucă de clanţă, puse umărul, împinse cu puterea lui grozavă, şi uşa se deschise, scîrţîind uşor. Suirăm cîteva trepte şi intrarăm pe o sală. în clipa aceea am auzit cum colonelul duce mîna la toc şi scoate revolverul. Simţeam că inima nu-mi mai bătea ; aş fi fost bucuros să cad mort. Păşeam în vîrful picioarelor. La uşa odăii, pe fereastra căreia se uitase ordonanţa, colonelul se opri, apoi o deschise deodată. Doamne ! parcă sînt acolo, la spatele lui. într-o scăpărare s-a petrecut totul : ea stătea: pe marginea patului ; un bărbat, în picioare, lîngă dînsa, îi vorbea. Pe masă era aprinsă o lumînare. Cînd Gruşan trecu pragul, femeia lui se ridică şi întinse mînile în faţă, ca şi cum ar fi vrut să se ferească de o vedenie. în clipa aceea revolverul detună, dînsa scoase un strigăt, căzu pe pat, apoi se rostogoli jos. Bărbatul, un om voinic, părea că nu-şi pierduse cumpătul, luă un scaun şi-l aruncă spre colonel, dar nu-l lovi. Alte două detunături, una după alta, cutremurară casa. Bărbatul se prăbuşi cu faţa în sus pe podele. Colonelul puse revolverul în toc şi se duse lîngă fereastră. „Intraţi înăuntru !" ne porunci. Am intrat încet, cutremuraţi de groază. Ordonanţa rămase lîngă uşă, eu m-am dus aproape de sobă. De unde stam, vedeam amîndouă trupurile întinse, aproape unul de altul. Dînsa murise ; avea faţa albă ca varul, ochii deschişi, încremeniţi de groază, părul despletit, mînile date în lături, ca o cruce. Rănitul se muncea grozav, în zvîrcoliri, apăsîndu-şi pieptul cu mîna în partea dreaptă, unde i se înroşise cămaşa de singe. Din gît îi ieşea un horcăit înăbuşit, întretăiat. Gruşan îl privea.

Deodată, ca venit de supt pămînt, se auzi jalnic, rugător, glasul muribundului: „Apă, apă !" M-am uitat pe masă, am văzut o sticlă plină, am vrut să întind mîna să o iau, să-i torn în gură, cînd, fără voie, privii spre fereastră : ochii colonelului luceau sălbatec, pironindu-mă locului. Glasul răsună din nou, mai sfîşietor. La fiecare rugăminte, ochii comandantului se îndreptau spre mine, ţintuindu-mă în loc.

O sfîrîitură mă făcu să tresar pînă în adîncul sufletului : luminarea se trecuse, pîlpîi de cîteva ori şi se stinse. Aşa, rămaşi neclintiţi, şi-n întunericul ce ne învăluia, glasul muribundului răsuna mai spălm/întător. Eu parcă tot vedeam ochii scînteietori ce mă opreau să întind mîna. Afară ploaia bătea în geamuri, livada se frămînta foşnind zbuciumat, jos uşa deschisă pocnea bătută de vînt. într-un tîrziu se auzi scrîşnetul unui chibrit ; la flacăra lui, faţa colonelului se lumină groaznic, o clipă. Fuma. Vîrful ţigării sclipea ca o scînteie, aprinzîrid parcă, la fiecare dată, mustăţile şi barba răzbunătorului. După cîtăva vreme, ţigara se stinse. Apoi am stat aşa, în întunerecul nepătruns, pînă cînd, de după geamuri, se împrăştie lumina sură a zorilor întunecate de nori. încetul cu încetul ochii-mi începură să desluşească lucrurile şi oamenii din odaie. ' Ordonanţa se răzimase de uşorul uşei, spaima părea că-i luase cunoştinţa. Colonelul rămase locului. Moarta se uita îngrozită. Rănitul de-abia mai răsufla, mişca buzele, dar vorbele i se

stingeau în gît. Setea îl mai chinuia poate. Şi cum parcă aşteptase lumina zilei ca să mai vadă o dată pe aceea pentru care murea, deschise ochii, vroi să se ridice, scoase un gemăt adînc şi rămase nemişcat. Colonelul încruntă sprincenile, se apropie, se uită lung la mort, apoi spuse : „Haidem !"

Am încălecat caii aproape înţepeniţi de răceala ploaiei şi ne-am depărtat de casa în care, după dragoste, intrase moartea.

Maiorul tăcu. Ne-am despărţit şi-am plecat în pilcuri, ca şi cum ne-ar fi fost frică să străbatem singuri întunericul nopţii.

(1907)

ÎNECATUL

Gheorghe Nicoară, călăraş cu schimbul, şi fratesău, un băieţandru căruia nu-i mijise mustaţa, veniseră să adape caii în Şiret. Cum scoborau spre vad, băiatul spuse :

— Ia te uită, bădiţă, colo, supt mal, ce buştean a adus apa !

Călăraşul privi într-acolo, apoi strînse calul în călcîie şi intră pînă la mijlocul rîului. După ce se uită, ţipă deodată :

— îra, măi, un om înecat !

Băieţandrul încremeni locului. Călăraşul îi strigă :

— Fugi **pană** ici 'la moară şi cheamă pe moş Vasile.

Băiatul lovi cu funia căpăstrului în cal şi o luă spre moară. Se întoarse repede înapoi. Morarul nu era acolo.

— Atunci repede-te şi adu pe tătuca. Luaţi şi o frînghie.

Rămas singur, călăraşul se apropie să se uite. Privi îndelung. înecatul fusese izbit de apă în mîncătura malului şi se prinsese între nişte rădăcini. Şuvoiul îl bătea, mai să-l smulgă să-l ducă la vale.

Călăraşul auzi nişte glasuri, se întoarse şi, cunoscînd pe cei de pe mal, le răcni:

— Măi Toadere... Năstase... veniţi, că-i un om înecat! Hai de l-om scoate !

Flăcăii rămaseră puţin pe gînduri, apoi scoborîră povîrnişul. După ce se uitară într-acolo, unul se scarpină în cap şi spuse :

— Păi... cum să-1 scoatem, măi Gheorghieş ?
— Iaca bine. O să vie tata, o s-aducă o frînghie, l-om lega şi l-om trage pe mal. Călăraşul se uită înspre sat : Uite-l, vine.
Peste puţin, sărea de pe cal un ţăran cărunt, dar voinic.
— Uite-l colea, tată, între rădăcini.
Ţăranul îşi scoase opincile şi intră în apă pînă la brîu, de veni lîngă feciorul său. După ce privi, se scutură şi zise : „Haidem !" Călăraşul descăleca, cei doi flăcăi nu se mai codiră, veniră şi dînşii. Băieţandrul se întorsese ; privea de pe mai.
Ţăranul desfăcu funia ce o avea încolăcită pe după umăr :
— Aşa ! Să-1 legăm.
îşi suflecă mînecile, înnodă capul frînghiei de un braţ al înecatului, supţioară, apoi luă capătul celalt, îl trecu de două ori împrejurul pieptului calului şi-l aduse să-1 lege de celalt braţ, ca un bam.
— Bine ! Acum desfaceţi rădăcinile.
Flăcăii dădură la o parte rădăcinile, călăraşul apucă de căpăstru calul şi, îneet-încet, îl scoaseră în susul apei, pe mal.
Tocmai atunci venea şi morarul, moş Vasile. Flăcăii îl chiuiră, şi dînsul scoborî către ei. Era un bătrîn scurt, cu mustăţile roase, cu ochii mici, lucitori supt căciula albă, ţuguiată.
— Da' ce-i, feţilor ? Ce-aţi pescuit ?
Cînd văzu pe cel înecat, îşi dădu căciula pe ceafă şi se apucă de păr :
— Păi bine, mă, ce n-aţi lăsat *rumînul* să se ducă la vale ? Boclucuri de *iste* îmi trebuiesc mie ? Şi dumneata, bade Dumitre, doar eşti om bătrîn, şi te potriveşti *copchiilor !*
Tatăl călăraşului se apropie de moşneag şi-i răspunse :
— Nu ţi-e ruşine la obraz să grăieşti aşa ? Da' ista n-o fost şi el om, ca mine şi ca dumneata ? Ce-i cine să-i dau drumul pe apă ?
Moşneagului îi sticleau ochii şi prinse să fluiere a pagubă, apoi zise :

— Păi dacă aş fi prins pe toţi umflaţii cari au trecut pe ici, vă mai măcinam eu făină ? Mai stătu puţin pe gînduri şi **adaogă** : Păi asta-i treaba pre-*marului.*
— A lui, răspunse călăraşul, mă duc să-1 chem. Da' **pană** atunci dă un ţol, o rogojină, să-1 învălim.
— Da' lasă-lr că *deghe* s-o-mprimăvărat, nu arde aşa soarele, bodogăni bătrînul şi rămase uitîndu-se la mort.
Ceilalţi se traseră deoparte, vorbind încet.
Călăraşul, văzînd că n-o poate scoate la capăt cu moşneagul tehui, rupse o creangă de mesteacăn, acoperi cu dînsa mortul, apoi plecă după primar...
Vestea se răspîndise repede. Oamenii din sat începuseră să se adune. Veniseră bărbaţi, flăcăi ; cîteva femei stăteau departe, cu mîna la gură, galbene de frică.
într-un tîrziu, după ce le trecu mirarea, bărbaţii prinseră să vorbească tare. Unul întrebă :
— Măi, cine să fie ?
Altul răspunse :
— O fi de prin tîrgul Romanului, că-i îmbrăcat în straie nemţeşti.
Şi altul încheie :
— Dumnezeu îl ştie !
Dar cum venise primarul, se desfăcu din mulţime un băietan, dădu la o parte frunzele ce acopereau faţa mortului, se uită de aproape, apoi spuse :
— Ista-i din Săbăoani. îi Pintilie Iepure din Săbăoani. L-am văzut şi zilele trecute în tîrg, îşi cumpăra un *surduc.* îi Pintilie Iepure din Săbăoani, că doar îl cunosc.
Primarul se întoarse către notar şi-i porunci :
— Atunci *tilifonează* 'mneata la Săbăoani. O fi aşa cum zice băietul.
Notarul porni, mergînd încet, plecîndu-se cînd într-o parte, cînd într-alta, ca şi cînd scotea un picior dintr-o groapă, ca să deie cu celalt în alta.
Deodată, ca ieşită din pămînt, se repezi o babă ţipînd :
— Valeu, valeu, mămucuţă !

Babei i se înecase şi ei, mai acum cîţiva ani, feciorul de-abia întors din oaste. De atunci îşi ieşise din minţi şi bătea drumurile, jălindu-se tuturor.

Se trînti la capul mortului şi începu să bocească în gura mare :

— Valeu, băietul mamei, valeu ! Cum te-ai prăpădit ; cum ţi-ai pus capăt zilelor ! Cine te-o-ndemnat la pierzanie, puiul mamei ! cum nu te-o iubit nimeni pe lumea asta, de te-o lăsat să-ţi răpui zilele !

Un fior trecu prin sufletele oamenilor. O femeie se bătu cu mîna peste gură :

— Păzeşte-mă, Doamne, că alta n-am ce zice !

Au stat cu toţii aşa pînă tîrziu, povestind despre toţi înecaţii de pe locurile acelea.

Se înserase. Notarul se găsea în treburi, trecea de la unul la altul, spunînd cum ajunsese la primărie, cum telefonase la Săbăoani, la Roman, parchetului. Dar răspunsul nu venise încă.

Deodată se auzi vuietul unei căruţe purtate în goana mare. După cîtăva vreme, căruţa se opri, şi dinăuntru sări, speriat, galben la faţă, un ţăran. De-abia putu întreba :

— Unde-i frate-meu ?

Primarul îi ieşi înainte :

— înecatul ţi-e frate ? Eşti din Săbăoani ?

—• Ni-i frate, îngînă venitul, căutînd cu ochii spre mal.

—• Apoi să-i facem hîrtiile în regulă, o să vie şi domnul procuror, **adaogă** primarul.

Ţăranul vorbi ca într-aiurea :

— Păi, o să-i vie nevastă-sa, că i-am spus. Eu am luat căruţa asta de la un vecin şi m-am repezit cînd am auzit că l-o adus apele aici. Că îmi moare un copchil acasă... şi mi-i nevasta bolnavă, şi n-am para frîntă-n pungă. Am avut numai leul ista de parale, că vîndusem un lăvicer.

Oamenii se uitară nedumeriţi unii la alţii, iar ţăranul se îndreptă spre mal.

Cînd ajunse lîngă înecat, dădu creanga de mesteacăn la o parte, se uită la dînsul, apoi se puse într-un genunchi şi-i căută buzunarul pantalonilor. Vîrî încet mîna, scoase o pungă, o deschise şi găsi un franc. Pe urmă se întoarse către oamenii care-1 urmăriseră .şi zise :

^— L-am găsit. Că eu i-l dădusem să-mi ieie nişte făină de la moară, şi el, Dumnezeu să-l ierte, s-o hîrjonit cu un flăcău şi o căzut, de l-o luat apa, că nu ştia să-noate. Şi am rămas fără de un gologan... Şi mi-i nevasta bolnavă, şi-mi moare copchilul...

După ce spuse acestea, se duse la căruţă, se sui, întoarse calul şi dădu bici.

Oamenii rămaseră în urmă, încremeniţi, fără să poată scoate vreunul o vorbă.

(1907)

UCIGAŞUL

Ieşeam de pe sala întunecoasă şi umedă a tribunalului. Eram cu un avocat, un vechi prieten al meu. Cum străbăteam cu greutate prin împestriţătura de oameni pe cari patimele si ura îi poate aduna la un loc, trecu repede, prin faţa noastră, un condamnat, urmat de santinelă. Condamnatul, un domn foarte bine îmbrăcat, ţinea batista la ochi şi plîngea cu sughiţuri.

Prietenul mi-l arătă şi-mi zise :

— Uite-l, a dat foc, pentru ca apoi să fie despăgubit, a lăsat pe drumuri nu ştiu cîte familii, şi acuma, cînd se duce pe un an la puşcărie, plîrige ca o muiere. Şi adaogă cu dezgust : Urîţi îmi sînt oamenii ăştia...

— Dragul meu, urmă el cînd ieşirăm afară în uliţă, cît am fost procuror, am avut de cercetat multe fapte. Şi m-am încredinţat că laşii cei mai mulţi sînt printre noi. Dumnezeu să mă ierte dacă-ţi spun că, din cîţi oameni cunosc eu, nu se vor găsi zece care să-şi ia asupra-şi răspunderea faptei îndeplinite. Ca să-ţi dau o plidă de cum ştiu cei mici, cei umiliţi, să-şi primească soarta, să-ţi povestesc o întîmplare.

Am luat-o încet, pe supt copacii umbroşi ce mărginean uliţa. Prietenul începu :

Eram pe atunci procuror la Iaşi. Se făcuse un omor la drumul mare, şi-a trebuit să plec repede cu trăsura. Am sfîrşit cercetarea uşor ; cînd am

ajuns, jandarmii şi puseseră mîna pe şatra printre ţiganii căreia se găsea şi cel ce omorîse proprietarul. Ţiganul era dintre acei cari ucid ca şi cum ar bea un pahar de rachiu, sau ar mînca o găină de furat. în mintea lui nu trăia deosebirea dintre un fapt şi altul. O bestie. Ăştia nu pot intra în rîndul oamenilor... Mă întorceam spre Iaşi, cînd, într-un sat, în dreptul primăriei, îmi ieşi notarul cu jandarmul înainte şi-mi spuse că, atunci chiar, se făptuise o rănire cu toporul.

Eram foarte grăbit, dar a trebuit să merg. Ne-am îndreptat cu toţii într-acolo.

Ograda era plină de oameni. Jandarmul i-a dat la o parte şi am intrat în casă. Rănitul era un om în vîrsta mijlocie. Primise o muche de topor în cap, la ceafă, dar nu murise. Nu putea scoate însă nici o vorbă. Nici nu se gîndiseră măcar să-l ducă la spital. Am poruncit să-l trimită în trăsura mea şi-am întrebat de cel ce lovise. Era vecinul, un moşneag. Am trecut alături. într-o odaie joasă, pe pat, lîngă un străjer, sta dînsul. într-un colţ, în picioare, un om voinic — fecioru-său ; iar lîngă cuptor, bătrîna — nevastă-sa. Cînd am intrat, moşneagud s-a sculat în picioare. M-am aşezat pe un scaun, l-am chemat lîngă mine şi l-am întrebat :

— Dumneata ai lovit cu toporul pe Cristea Damian?

Moşneagul răspunse dîrz :

— Eu.

— De ce ?

Bătrînul îşi trecu mîna peste gură, îşi potrivi mijlocul în chimir, se uită pe supt gene la mine, apoi vorbi : •

— I-am dat cu barda, pentru că, după ce mi-a înjunghiat purcelul, s-a ţinut şi ţanţoş şi mi-a tras o palmă. Mi-a înjunghiat un purcel, purcel de două luni, şi l-am prins, că l-am văzut cum îl pîrlea dis-de-dimineaţă. Şi aista-i al doilea purcel care mi-l mănîncă, mînca-l-ar... Doamne iartă-mă...

— Ei, îi zic eu, şi pentru un purcel să omori omul?

Moşneagul dădu cu mîna, să n-am grijă :

— Nu mai moare el, că doar nu l-am lovit să moară. L-a bătut tot satul o dată, şi n-a murit, că-i soi rău. Soiul rău nu moare.

— Şi cum l-ai lovit ?

Moşneagul stătu puţin pe gînduri :

— Păi cum... Ia, aşa, bine...

— Nu :< ,,Aşa, bine" ! Spune-mi, cum ?

— Păi... m-am dus în ograda lui şi i-am zis : „Măi, da' purceii mei îs de făcut pomană pentru sufletul bunică-tei ? De ce mi-i înjunghii, mă, c-o să te ieu de beregată." El atunci, cum era cu barda în mîna dreaptă, a trecut-o în stingă şi mi-a trîntit o palmă zdravănă. Eu i-am smuncit barda şi i-am făcut o dată vînt. Şi Dămian numai ce-a căzut moale la pămînt... Eu, cînd am văzut aşa, şi cum eram singur, că nu mai era nimeni cu noi, am strigat la fecioru-meu, să vie, să-mi ajute să ridicăm pe Dămian de jos, că ţipa şi gemea de durere. Pe urmă a venit şi oamenii de ne-a găsit pe amîndoi, pe mine şi pe fecioru-meu, acolo... Iaca aşa...

în clipa aceasta se deschise uşa, intră un jandarm şi-mi aduse vestea :

— Să trăiţi, domnule procuror, pînă la spital rănitul a murit.

La vorbele acestea, moşneagul tresări uşor, dar rămase locului. în tăcerea care se făcu, glasul bătrînei se auzi de lîngă cuptor: „Dumnezeu să-1 ierte". Apoi prinse să bocească. Moşneagul încercă să-şi facă cruce, dar se opri repede, spuse numai şi el : „Dumnezeu să-1 ierte".

Atunci din colţul odăii ieşi la lumină feciorul bătrînului. Veni, se alătură de tată-său, îl dădu cu umărul mai încolo şi îi zise :

— De-acu, lasă ! Apoi se întoarse către mine : De-acu pot să spun : eu l-am omorît. Că tătuca nu credea să moară Dămian, aşa, dintr-o lovitură, şi-mi spusese, acolo, pe loc, să-1 las pe dînsul să facă cele cfîteva luni de gros, că el tot ii bătrîn, şi eu muncesc mai din greu acasă, şi ajut mai mult mămucăi. Şi eu am lăsat să fie aşa, că Dămian n-a văzut cine l-a lovit, că eram numai eu cu tătuca, şi cînd i-a dat tătucăi o palmă, s-a şi întors să fugă, şi eu, cum eram cu barda în niînă, că ciopli-sem un par să-1 înfig într-o spărtură de gard, am văzut roşu şi l-am lovit pe la spate. Şi dacă a murit, Dumnezeu să-1 ierte. Da' eu tot nu puteam să trăiesc să ştu pe tătuca în gros pentru mine, că m-ar fi muncit gîndul.

Bătrîna bocea mai tare. Moşneagul îşi şterse fruntea de sudoarea ce-i picura pe faţă. Ceilalţi rămăseseră încremeniţi...

L-am arestat. Mai înainte de a-l ridica, mi-a cerut voie să se ducă într-un colţ. Acolo şi-a scos cizmele cu creţi, de şi-a pus o pereche ruptă de opinci. Şi-a lăsat cojocelul cel bun de pe dînsul şi a luat un mundir vechi. A sărutat pe rînd mîîia bătrînilor, şi-am dat să plecăm. La uşă se opri, de chemă pe tată-său. Apoi se căută în sin, scoase o basma, o desfăcu şi luă dintr-însa o hîrtie galbenă. O întinse moşneagului şi-i spuse :

— Iacă hîrtia de plata ghirului ; că te-o pune să-1 mai dai o dată.

Apoi plecă fără să privească înapoi.

M-am plimbat încă mult cu prietenul meu, dar n-am mai vorbit nici unul. Ne cercetam sufletele.

(1907)

PE-ATUNCI !

(Scrisoare)

Lui D. Nanu

îmi spui, dragă prietene, să aştern „cît mai multe din acele colţuri sufleteşti" cari dau fiinţă atîtor amintiri ale copilăriei mele. Mă prind uşor să-ţi trimit cîteva crîmpeie pe cari le-am scris, nu demult, intr-una din acele clipe de linişte cari, în viaţa noastră zbuciumată, despart totdeauna două dureri.

în dosul casei noastre se întindea grădina, mare, plină de pomi. Te-ai scăldat vreodată în mireasma o douăzeci de vişini înfloriţi, cîţi aveam noi ? Şi astăzi uneori, cînd mă gîndesc la locul acela, parcă-mi străbate pînă în suflet mirosul dulce-amar al florilor albe ca omătul.

...Sînt lîngă mătuşa Smaranda ; o rog să-mi deie o creangă. Bătrîna rupe o crenguţă, eu o iau dip mîna ei, să miros floarea, şi deodată o arunc ţipînd. O albină mă împunsese la deget. Cîte alintări, cîte cuvinte blînde, pînă să-mi treacă !

Pe deget nu mi-a rămas urma acului albinei...

Pe inimă atîtea urme nu vor să se şteargă !

Cînd se îndulceau vişinile, îmi plăcea să le adun eu singur. Mătuşa Smaranda pleca în jos creanga, şi eu le culegeam una cîte una. Cînd vedeam stolurile de vrăbii că-mi luau înainte şi ciupeau vişinile tocmai din vîrf, unde erau mai roşii, îmi era

grozav de ciudă. Numai pe stigleţi îi priveam bucuros cum se prăpădeau în frunzişul stropit de fructul copt ca de nişte picături de sînge.

Odată, un stigleţ se aşezase pe o creangă, aproape de pămînt. M-am apropiat încet-încet, am Jntins mîna, dar pasărea a zburat din preajma mea. Am început să pîîng. Mătuşa Smaranda m-a dojenit: „Nu mai plînge ! Ei, cîte o să zboare din faţa ta, copile !"

Aşa a fost ? Tu, suflete, trebuie să ştii mai bine !

Odată m-am dus în grădină cu moşul meu. Era într-o spre seară. Moşul luase cu dînsul şi puşca. Un^ stol de vrăbii făcea un zarvăt neîntrerupt în cătina din fund. Nici n-am luat seama cînd moşul a pus puşca la ochi şi-a tras. Pe vrăbii parcă le-ar fi suflat o dată vîntul, aşa s-au împrăştiat toate, în toate părţile. Am alergat într-acolo ; cîteva căzuseră^ jos, moarte. Una se zbătea încă. Am luat-o în mîna. Pe piept, în dreptul guşei, răsărise o bobită de sînge. Păsărică ţinea ochii deschişi, mari, în ei parcă se tulburase ceva. A murit în mîna mea.

De-atunci le-am îndrăgit şi pe bietele vrăbii.

Cînd ploua, nu-mi vedeam grădina. Nu mă lăsa să ies din odaie. Mă uitam de după fereastră. Şi picăturile de ploaie se loveau de geamuri, apoi se strîngeau în boabe şi lunecau în jos, ca nişte lacrimi. Urîte îmi erau ploile'! Şi de ce ploua atît de des ? Odată, pe o bură de primăvară, m-am strecurat printre toţi ai casei, am luat dintr-un colţ cortelul mamei şi m-am furişat în grădină. Supt căderea deasă a ploaiei, frunzele tresăreau uşor ; prin tufele de pomuşoară cîntau piţigoii ; iarba era atît de verde ! Am luat o piatră, am dus-o supt un nuc bătrîn şi, cu cortelul deschis, m-am aşezat să privesc. M-au căutat prin toată casa. Cînd, în sfîrşit, biată mamă a dat peste mine, s-a oprit locului de m-a privit îndelung. Simt şi acuma sărutările fierbinţi pe obrazul mfeu umed — atunci de ploaie... astăzi de ce ?

Sînt foarte mulţi ani de cînd am plecat de acasă. Am umblat prin multe locuri; am văzut multe grădini, dar nici una ca aceea a copilăriei mele.

De ce oare nu mai miroase vişinii aşa de frumos ?

Acum vreo doi ani împrejurările m-au dus la Iaşi. Seara m-am îndreptat, singur, spre dealul Copoului. Am suit domol uliţa tăcută, mărginită de aceiaşi tei bătrîni. Cînd m-am apropiat de casa noastră, m-am oprit să privesc. Grădinuţa din faţă. cu buruienile crescute în voie, îşi ascunsese cărările, casa părea pustie. Numai in dosul unei ferestre ardea o luminare. Cine sta oare în odaia mamei ?...

...Acolo, drept în faţa ferestrei, era patul mamei ; alături, o măsuţă ; deasupra, portretul tatei ; dincoace, o canapea şi scaune ; scăunaşul meu, lîngă sobă ; de bagdadie atîrna o lampă mare — supt ea mă uitam seara în cărţile cu chipuri, Ce copilaş va mai fi ascultat poveşti între cei patru pereţi, luminaţi acuma de slaba flacără a luminării ?...

M-am dus pe lîngă gard spre grădina mare din dosul casei. Nu mai cunoşteam locul ; nu mai era nici un copac. Ii tăiase pe toţi! Numai nucul bătrîn, de supt frunzişul căruia privisem într-o zi de ploaie, trăia încă, gîrbov, în colţul lui. M-am dus pană la el : îşi întindea, ca şi atuncea, o ramură dincolo de gard. Am ridicat mîna şi am rupt o frunză. Am frecat-o între degete ; mirosul sălbatec şi amar mă pătrunse deodată. Am plecat; în urma mea, copacul rămase singur, în întuneric, cu ranţura întinsă, ca un braţ care ar fi voit să mă oprească.

M-am întors iarăşi în dreptul casei. Am deschis încet portiţa şi m-am strecurat pînă lîngă fereastra luminată. Odaia părea goală. Dar de colo, din colţul acela pe care-1 văd şi acum, mi s-a părut că ş-a desfăcut cineva, că a venit pînă lîngă fereastra de al căreia geam şi-a lipit obrazul, să mă vadă mai bine. Şi-n ochii ceia mari, negri şi adînci. am cunoscut ochii mamei. Era dînsa. Am vrut să fug spre ea, cu braţele întinse, dar chipul i s-a şters repede ,• geamul rămase gol.

Am plecat* Pe uliţa pustie paşii mei grăbiţi smulgeau vuiete înăbuşite din gangurile caselor, vechi, lipsite de lumini !

(1 9 0 7)

FLĂMÎND

Moşierul Chiriac Pascu îi ieşi înainte :

— Bine, frate, nimerişi tocmai la spartul tîrgului. Eu am prînzit de mult. Dar să pun să-ţi facă îndată ceva.

Prietenul său, Dumitru Stupcan, răspunse, scobo-rîndu-se din trăsură :

— Ba să-ţi cauţi de treabă ! De data asta am mîncat.

Şi moşierul zise :

— Cum de data asta ? Cu alte cuvinte, altă dată ai cam rămas flămînd la mine ?

în vreme ce-şi dară mîna, Stupcan îi desluşi:

•— La tine, nu, niciodată. Răspunsul acesta e în legătură cu o întîmplare a mea din tinereţe, pe care nu o pot uita. Am să ţi-o spun. Deocamdată porunceşte să-mi vîre calul în grajd, căci astă-seară rămîn la tine.

Cei doi vechi prieteni intrară în casă. Şi după ce musafirul îşi scoase mantaua de pînză ce-l ferea de colb, trecură, amîndoi, într-o odaie în care obloanele erau închise ca să nu pătrundă căldura zilei. Vorbiră despre multe şi nu ieşiră din casă decît după ce băgară de seamă că se înserase, cînd trecură din dos în cerdacul ce da înspre pădurice. Şi se aşezară amîndoi în jilţurile de paie, care scîrţîiră supt greutatea trupurilor.

In înălţimi, cîteva stele parcă pîlpîiau şi parcă nu. Păduricea sta nemişcată. Deasupra, un stol de prigorii nu-şi găsea odihna.

Dumitru Stupcan spuse :

— Dragă Chiriac, de cînd sînt eu, n-am văzut o privelişte mai frumoasă ca aceea de la tine. Şi adaogă oftînd : Prietene, ce n-aş da să pot sta cu tine, într-o casă ca asta,*pe o moşie ca a ta.

— Nimic n-ai avea de dat: stai la mine toată viata ta, *şi-\i* îndeplineşti dorinţa.

Stupcan întoarse capul şi, prin umbra serii, privi în ochii lui Chiriac.

— Ştiu că vorbeşti din inimă, îi zise, dar... Ei, dragul meu, dacă s-ar plutea face totdeauna ceea ce vrea omul.

După cîteva clipe, Chiriac apropie jilţul, întinse braţul, îşi apucă prietenul de după gît, apoi îi zise:

.— Dar parcă era vorba să-mi spui întîmplarea ta din tinereţe.

— Bine, dragul meu, să ţi-o spun ; ascultă :

...Ştii că, după ce mi-am luat licenţa, pusesem mîna pe nişte parale venite dintr-o moştenire neaşteptată. Le-am tocat, o ştii şi asta, prin călătorii. Am văzut multe, n-am ce zice, dar ca să nu rămîn pe acolo, a trebuit s-o iau frumuşel înapoi spre ţară. M-am întors uşurel de tot. în răstimpul acesta de vreme, pînă ce m-am însurat, noi nu ne-am văzut. în Bucureşti am inceput să duc viaţa de student. Cu zăpăceala mea, nu prea mă încumetam să iau vreo slujbă. Mîncam o dată în zi şi dormeam de două ori : adică şi înainte şi după masă. Eram cel mai fericit om din lume cînd mă chema cineva să mănînc la el. Scuteam un franc şi mă săturam totodată. Dar noroacele aceste se întîmplau rar. Odată, cum mă îndreptam spre birt, mă lovesc piept în piept cu Simeon, Simeon Cardu, cu care ai învăţat şi tu. Nu ne văzusem de ani de zile. El ajunsese bine, se însurase şi luase zestre mare. Cum mă zări, îmi sări de gît şi, după îmbrăţişări şi întrebări, urmă poftirea la masa de seară. Cum eram deprins să mănînc numai o dată în zi, am luat numai o cafea ne.agră şi m-am întors. îmi păstram foamea pentru masa unde eram chemat, masă ce

fără îndoială avea să fie îndestulătoare. Cum am ajuns acasă, m-am culcat. Şi am visat numai mîncări. Pesemne de asta am dormit nentors pînă seara la opt. La Simeon trebuia să fiu la şapte. Eram nenorocit. M-am îmbrăcat "şi eu cît am putut mai iute şi am luat-o la goană. Cînd am ajuns, se aşezaseră la masă. Şi mi-a fost ruşine. Le-am spus că mă oprise nişte afaceri şi că mîncasem. Iţi poţi închipui ! Făcui cunoştinţă ou toţi, şi Simeon îmi zise :

— Bine, dragă, cel puţin să ne faci plăcerea să stai cu noi.

Şi mă aşeză lîngă nevastă-sa. Sînt împrejurări în viaţă care îţi lasă urme neşterse. Uite, parca văd sufrageria mare, cu pereţii în lemn de stejar; parcă văd candelabrul, trichelurile şi farfuriile cu flori aurite ; şi parcă simt privirea curtenitoare a slujnicei care aducea mîncărurile. Ţin minte chiar o meteahnă a femeii acesteia! Avea un ochi mai închis şi, de cîte ori trecea pe lîngă mine, parcă-mi făcea semn să scot şi eu din farfurie. Cînd ajunsei eu, mîneaseră supa. Chiar atunci se pusese pe masă rasolul de peşte — un şalău. Peştele care-mi place mai mult, şi cu drept cuvînt. Ai băgat tu de seamă că e singurul peşte care, după ce e fiert, îşi păstrează culoarea cea proaspătă, albă-verzuie, pe care o are cînd e viu ? Şalăul e peşte de neam, dragă. Şi, într-un sos de muştar ca acela, e un lucru rar. Cînd l-am văzut, am simţit un gol în stomac, Mi-am adus aminte de toţi şalăii pe cari îi mîncasem în viaţa mea de rătăcitor, pe bordul vapoarelor mari. Ce-mi făcea chinul şi mai grozav era că, alături, nevasta lui Simeon da desluşiri unei prietene despre cum se găteşte sosul cu muştar. In faţa mea, Simeon înghiţea din plin şi, printre îmbucături, luase din nou firul vorbirii, rupt prin venirea mea. Vorbeau despre artă, dragă, despre pictură. Văzîndu-m$ că tac, vroiră să mă facă să-mi dau şi eu părerea.

— Tu, care ai fost prin atîtea locuri, îmi zise Simeon, poţi să-mi sprijini admiraţia pe care o am pentru Wiertz. Ai fost la Bruxelles, în galeria operelor lui ?

— Cum nu, răspunsei eu şi îngînai cîteva cuvinte'.

Prietenul meu înghiţi o dată şi urmă să-mi vorbească :

— Ai văzut *Răzvrătirea îngerilor ?*

— Cum riu. E una dintre cele mai îndrăzneţe pînze ce mi-a fost dat să văd vreodată.

Şi mai îngînai cîteva cuvinte. Dar în gîndul meu dam dracului şi pe Wiertz şi pe toţi îngerii lui. Isprăviră de mîncat peştele, şi sluga trecu iarăşi pe lîngă mine, şi cu ochiul ei pe jumătate închis parcă mă îndemna : „Măcar din mîncarea asta scoate şi dumneata"*. Şi în mijlocul mesei aburi o gîscă pe varză. Simţii că cineva dinăuntrul meu îmi răcnea : „Spune, omule, că ţi-e foame, că n-ai mîncat. Uite, gîsca zboară din farfurie !" Ce e drept, într-o clipă nu rămase decît varza, din care se ridiqa un val de aburi, şi mi se păru că tocmai acolo, sus, deasupra capului meu, din aburii mirositori se întrupează deodată gîsca albă, cu gîtul şi aripile întinse spre zbor, că gîgîie spre a-şi lua rămas bun de la mine şi că se strecoară prin bagdadie. Şi n-am mai văzut nimic.

— Nici vorbă, urmă Simeon, Wiertz e un artist genial. Mă rog, Stupcane, ce zici tu de *Napoleon în intern ?*

— A, da. Ce să zic ? De *Napoleon în infern* vorbeşti ? A, nici vorbă. E o mare operă. Chipurile acelora cari au ce bănui marelui omorîtor de oameni te zguduie. Nici vorbă.

Eram zăpăcit; lihnit de foame. Mi se încleiase limba. Nu ştiu ce voi mai fi îndrugat şi cîtă vreme trecuse, cînd deodată îmi gftdili nările mirosul unei fripturi. întorc la dreapta capul, şi văd mînuşiţele albe ale gazdei împărţind un purcel fript. Tu nu ştii gustul purcelului fript. Degeaba, nu-l ştii! Poate ştii pe al purcelului din care ai mîncat, asta-i altăceva, dar pe.al purcelului din care nu ţi-a fost dat să .mănînci nu-l ştii, n-ai avut fericirea să-l ştii. Privind la ceilalţi, îmi adusei aminte ca prin farmec

de chinurile ce le mai simţisem odată, într-un internat, după ce citisem descrierile din *Odiseea* a meselor cu viţei şi berbeci fripţi, a ospăţurilor cu vinurile groase de pe coastele Greciei fericite din acele vremuri. Mă rugam în gînd lui Dumnezeu să dea purcelul mai repede gata, să se sfîrşească odată cu suferinţa mea. Aş ! îşi vîrîse coada Wiertz. Vorbind despre dînsul, se înghiţea mai rar. Fireşte, vrînd-nevrînd, trebuia să-mi dau părerea asupra operelor lui. în sfîrşit, sosi prăjitura. Deodată, fără să mă aştept, nevasta lui Simeon taie o felie, dar, ştii, o felie mare, din prăjitură şi mi-o întinde.

— Oricît ai fi de sătul, îmi izise, prăjitura se poate mînca, şi n-ai să mi-o înapoiezi.

Cred şi eu ! Cum de nu-i trecuse prin minte să facă astfel şi cu purcelul ?! Eu mă aşternui pe mîncat. Să crezi, nu simţeam gustul prăjiturii; ştiu atîta că era ceva bun şi că în sfîrşit mîncam şi eu. Dar Simeon nu mă lăsa în pace :

— Stupcane, în fund, deasupra uşii, e un tablou care...

— Nu e nici un tablou în fund, răspunsei eu, deznădăjduit că nu pot mînca în linişte.

— Cum nu, este unul : *Grecii... Grecii...*

Atunci, cu coada ochiului am zărit cum nevastă-sa îi făcu semn să mă lase în pace. Femeile pătrund mai repede unele taine, ca noi. Din înfăţişarea mea, nevastă-sa ghicise că suferеam. Tăcură cu toţii, iar eu primii trei felii, una după alta. Nu mai vorbi nimeni, nici un cuvînt, pînă la sfîrşit. Fără îndoială, mă priveau. Dar ce-mi păsa mie ? Mîncam, acesta era lucrul de căpetenie. N-o să uit niciodată întîmplarea asta !

Chiriac rîse toată vremea cît povestise prietenul său.

Noaptea se apropia repede. în vreme ce jos întunericul îneca totul, cerul se lumina în sclipirea miilor de stele. Prigoriile se liniştiră în frunzişul păduricei.

O slujnică deschise uşa şi spuse :

— Poftim la masă.

— Tocmai acum mă gîndeam că întîrziasem cu masa, zise Chiriac. Povestirea ta, Dumitre, mi-a făcut o foame de lup. Haidem să mîncam.

Cei doi prieteni se sculară şi porniră ţinîndu-se de mijloc. La uşa sufrageriei, Stupcan se opri şi spuse :

— Pentru că mergem la masă, dă-mi voie să-ţi fac o întrebare : dragul meu, ştii care e cel mai prost pictor din lume ?

— Wiertz, răspunse Chiriac rîzînd.

— Aşa. Vra să zică .sîntem de aceeaşi părere. E Wiertz. Să nu mai fie vorbă pe urmă. Putem mînca liniştiţi. Apoi adaogă supărat: N-o să-i iert cît voi trăi ticălosului că a făcut două pînze proaste : *Răzvrătirea îngerilor* şi *Napoleon în infern !*

(1 9 0 7)

LOGUL TAINIC

Lui I. Dragoslav

Nici nu mă scoborîsem bine din docar, şi slujnica îmi întinse scrisoarea ta. Am citit-o îndată, dorind să ştiu unde eJşti. Mi-am deshătiiat calul, obiceiul meu, şi iată-mă-s lîngă masă, la lumina lămpii, să-ţi răspund. Mă întrebi cum îmi trec vremea ? Urîtul mă goneşte dintr-un loc într-altul. Şi în fiecare seară cînd mă-ntorc, mă trezesc mai singur, mai de prisos în casa aceasta, în care, lucru ciudat, s-ar părea că sufletul sînt eu. Viaţa mea e aceeaşi. Lucruri însemnate nu încap în ea. Veşnic îndoieli şi păreri de rău. Ce să-ţi scriu? Să-ţi povestesc doar preumblarea mea de astăzi.

Ieşisem din sat. Făcusem cîteva ceasuri într-una fără, să odihnesc de fel calul. Soarele apunea. Mă hotărîi să mă opresc puţin, supt umbra largă a celor doi stejari de pe malul tfîului ce curgea în stingă mea. Am lăsat drumul şi am luat-o de-a dreptul pînă acolo. Am deshămat calul, l-am priponit, să pască, apoi m-am întins pe învălişul moale al pămîntului, ca pe o saltea de puf. Nici nu mă aşezai bine, cînd auzii un foşnet în iarbă. M-am ridicat. De-abia acum băgăm de seamă că, mai încolo, sta jos, cu spatele la mine, o fetişcană. Păzea un ied ce smulgea din iarba fragedă. Fata părea că nu mă simţise. Am căutat să intru în vorbă :

— Fată hăi, nu mi-oi găsi beleaua cu cineva c-am dat calul în iarbă ?

îmi răspunse fără să se întoarcă :

— De ce n-ai întrebat mai înainte de a-l deshăma ?

Pesemne n-avea gust de vorbă. Eu nu mă lăsai :

— Cum se *dheamă satul ista, fetico ?

După cîteva clipe, fata răspunse pe după umăr

—- Da' 'mneata umbli în bobote ? *Neştiuţii îi* zice.

—• îţi baţi joc de oameni, răspunsei supărat. Şi am adăogat încet, pentru mine : A dracului fată !

Ea întoarse capul, mă privi,' apoi începu să rîdă. Avea părul bălai, ochii mari, albaştri, gura mică, dinţii albi, strălucitori, strînşi unii lîngă alţii. După ce mă lăsă puţin să o privesc, îmi întoarse iarăşi spatele şi-mi vorbi :

— Numai vîntul îşi bate joc de oameni, domnişorule !

— Vîntul, de ce?

— Pentru că fură vorbele de pe buzele unuia şi le duce la urechea celuilalt.

Mă auzise, hoţoaica.

Tăcurăm amîndoi. Căzui pe gînduri.

Fata asta îmi reamintea toată copilăria mea. Rîsul, vorbele ei le cunoşteam. Le auzisem la fetele din satul nostru, cînd întîrziam şi eu în luncile de pe malul Dîmboviţei.

Cum mă gîndeam astfel, auzii nişte paşi. M-am întors ; pe lingă mal trecea, sprintenă, o fată. Nu mult în urmă, trecu şi un flăcău zdravăn, cu o greblă pe umăr. Băietanul părea că se grăbeşte'.

— Aceea-i fata notarului de la noi din sat, îmi spuse, fără să întreb, fetişcana cu iedul. Şi urmă să-mi destăinuie : El îi bădiţa Vasile. Se duce după leliţa Catrina.

Apoi întinse mîna,, prinse iedul, îl trase şi-l luă de după gît, plecă pe umăr capul şi adaogă cu glas uşor :

— Satul zice că s-au dat amîndoi în dragoste. Pe urmă, îmi arătă : Se întîlnesg acojo, în pădurice.

M-am uitat. Nu departe, la o cotitură a rîului, se înălţa, deodată, un amestec sălbatec de ierburi, tufani şi copaci. Pe adîncul rumen al cerului, desişul întunecat se desluşea cu o frumuseţe rară.

Privind într-acolo, îmi adusei aminte că la capătul satului meu, lîngă un cot al Dîmboviţei, era o pădurice ca aceasta. Pe margini, ierburile creşteau înalte, dese ca peria ; copăcei încărcaţi de porumbrele o înconjurau ca un ,gard. Mesteacănii îşi aveau deasupra ramurile încleştate, ca şi cum s-ar fi îmbrăţişat. Iar vîntul ducea pînă departe, de la dînsa, miros de buruieni sălbatice.

Şi de-abia acum imi dau seama că în păduricea aceea nu călcasem niciodată. Nu cred să fi rămas părticică dimprejurul satului meu pe care să nu.fi rătăcit. Şi acolo n-am călcat!

Mă oprea frica de clocotul mai puternic al apei la cot ? Mă înspăimînta desimea aproape de nepătruns ? Ce s-o fi petrecut acolo, între mănunchiul de copaci ? Desişul acela a rămas pentru mine un loc tainic.

Fetişcana se ridică deodată, alergă lîngă mine, se puse în genunchi şi-mi arătă repede :

— Vezi-i ? Au intrat amîndoi în luncă.

Apoi vroi să plece. Atunci, fără voia mea, am întins braţul, am cuprins-o pe după gît şi am sărutat-o. Dînsa nu s-a împotrivit, dar în clipa aceea de îmbinare- a buzelor mi s-a părut că mă zăresc în ochii ei. Şi mi s-a părut că-s altul, îmbătrînit, schimbat. Mi-am dezlipit gura de buzele tinere; iar fata a fugit iute la locul ei.

Departe, cei doi îndrăgostiţi se pierdeau între copaci.

Am mai stat puţin, tulburat, şi-am plecat...

Ei! am iubit şi eu cîndva o fată din satul nostru. Şi nu i-am spus-o niciodată ; ştiam că-şi dase inima altuia. Cu toate aceste, fata aceea a fost singura şi marea mea dragoste.

Sfîrşesc puindu-ţi întrebarea care în clipa aceasta îmi răscoleşte sufletul:

Oare nu s-or fi întîlnit şi *ei* tocmai acolo, acolo, în locul tainic, unde n-am călcat niciodată în viaţa mea ? Dar tu o să-mi poţi răspunde ca să-mi împaci sufletul ?

(1907)

OCHIUL LUI TURCULEŢ

Prietenul mă dojeni :

— Pentru ce stai de o bucată de vreme atît de posomorit ?

Nu mă simţeam tocmai bine ; i-am răspuns :

— Sînt cam bolnav.

— Mofturi! Ţi-a intrat în cap, ca la babe, că eşti bolnav, şi-o ţii morţiş. Priveşte frumuseţea dimprejurul tău şi-o să vezi cum te însănătoşezi. Eşti doar poet!

Intram cu trăsura printre lanuri de rapiţă ; un vînt uşor legăna floarea galbenă, aurită în revărsarea celor dintăi raze ale soarelui. Pe margini, în zări, pădurile rămîneau în urmă, albăstrii, păreau că lunecă una după alta, pe faţa cerului, ca nişte nori. Cîte un ciocîrlan se ridica deodată, din faţa calului, şi zbura pe o parte, ciripind ascuţit.

Priveliştea îmi întări puţin sufletul.

— Ei, -şi ce ai ? mă întrebă batjocoritor prietenul.

—• Mă cam doare capul.

Prietenul ridică puţin sprincenele, zîmbi în colţul buzelor şi suspină prelung.

—• Ei, dragul meu, zise dînsul, ce păcat că nu se poate înlocui şi capul, ca ochiul lui Gavrilă Turculeţ !

îi cunoşteam de mult meşteşugul de povestitor, „întîmplarea cu ochiul lui Turculeţ trebuie să aibă hazul ei", mi-am zis, şi l-am rugat să mi-o spuie.

1

Ce-b să-ţi povestesc, începu prietenul, s-a petrecut acum vreo trei ani. Eram, ca şi acum, doctor de plasa la Urziceni, în apropiere de Bucureşti. Am fost totdeauna atras de capitală, ca fluturii de flacăra luminării, îţi cam pîrleşti din cînd în cînd aripile, nu-i yorbă, dar, cînd nu poţi zbura, Bucureştiul îţi dă mijlocul să te tîrîi, şi tot e bine. Eram, după cum ţi-am spus, doctor de plasă. Foarte iubit de ţărani, (făceam şi pe duhovnicul, în ciuda popii. Le iertam păcatele pe-un cap, fără de parale, bineînţeles. Aşa, nu m-am mirat de loc cînd, într-o bună dimineaţă, m-am pomenit cu Turculeţ că vine să-mi vorbească. Dar întăi să ţi-1 descriu. închipuie-ţi un băietan încă o dată mai înalt şi mai gros ca mine, bălan, cu nişte buze cărnoase, cu faţa rotunîdă, ce, dimpreună cu părul cîrlionţat, ieşea de supt pălăria mare, purtată pe ceafă, ca o floarea-soarehii. Ţftiea totdeauna mîna dreaptă v afundată în chimir, gata să plătească. Ş-avea un mers neobişnuit: dînd călca, se ferea parcă să nu desfunde pămîntul. După cum ţi-am spus, numai ce-mi răsare namila asta de om Înaintea mea, în cerdac.

— Ce mai veste, Turculeţ? îl întreb.

— Bună, sărut mîna.

— Ce e ?

— M-aş însura, coane...

îmi spunea vorbele acestea ca şi cînd aş fi putut şă-1 opresc de la isprava ee-şi pusese in gînd.

— Bine, Turculeţ,- şi pe cine iei?

— Pe ZamJfira.

— Lui Săftoiu ?

. — Lui!

— Ehe ! Halal de tine ! am adăogat.

Fata era cea mai bogată de prin părţile acelea. Fată de mocan cu cîteva mii de oi, ce crezi!

Flăcăul se înfierbîritase :

— îmi dă şi zestre mare. îmi dă casele din deal, o vie, două perechi de boi, o vacă şi, pe deasupra, trei sute de oi. îmi dă zestre bună. Nu-i vorbă,

urmă el mai afundîndu^şi mîna în chimir, parale am şi eu, dar tot nu strică să ai mai multe.

Pînă aici flăcăul îmi vorbise înfocat. Numai ce-l văd lînsă că pune capul în pămînt şi începe mai domol:

— Mocanul, tat-său, mă vrea, că ştie că-s om de treabă, om cu stare. Fata parc-ar face nazuri. Că ea, ce-i drept, are de toate. Că nu-i lipseşte nimic. De asta nu pot zice.

— Ei, şi ţie ce-ţi lipseşte?

Flăcăul nu-mi răspunse de-a dreptul.

— Ei nu-i lipseşte nimic, îi întreagă. Da' eu, dă, ştii, sînt cam beteag.

Şi se scarpină în cap.

De-abia acum îl înţelesei. Am uitat să-ţi spun ce era mai însemnat: bietul Turculeţ se împunsese c-un ţăpoi şi pierduse un ochi, după ce stase o mulţime de vreme în spital. La drept vorbind, lucrul acesta nu prea strica unui băietan atît de frumos ca dînsul. Dar pesemne fata era năzuroasă.

— Bine, Turculeţ, dacă nu te ia cum eşti, nu te iuJbeşte, mă.

— Ba m-o fi iubind dînsa, decât, dă, m-o fi vrînd întreg.

— Ce e de făcut atunci ? îl întreb eu.

El îşi luă aer în piept, semn că avea să povestească ceva :

— Păi, de asta am venit şi eu, coane Iorgule. Că aseară stam, ştii, la un pahar de vin cu Năstase Militaru, şi, din una-n alta, vine vorba şi despre fată. Şi el numai ce-mi zice : „Tii! da' prost eşti, măi Gavrilă !" „De ce, mă?" „Păi fiindcă ai parale şi nici măcar un ochi nu poţi să-ţi pui, mă!" Eu am rămas cu gura căscată ? da' el mi-a mai zis : „Bine, mă, boierul nostru are un ochi pus, şi vede ca mine şi ca *tine".* „Ce spui, bre?!" „Să n-ajung pînă mîine, mă, dacă mint!" Şi m-a trimis la 'mneatale, că zice că 'mneatale trebuie să ştii unde se pun ochii la oameni. Eu dau pentru lucrul ăsta patru poli în cap, de face trebuinţă.

Proprietarul, era adevărat, avea un ochi de sticlă.

La urma urmei, de ce nu şi-ar fi pus şi Turculeţ al meu ?

Tot aveam să mă duc a doua zi în oraş ; i-am spus :

— Bine', Turculeţ băiete, să-ţi .punem şi ochiul, dacă vrei tu. Mîine dis-de-dimineaţă să fii la mine, să mergem.

A doua zi către prînz eram pe uliţele Bucureştiului, cu Turculeţ după mine. Eu, cam stingherit, o luasem cu cîţiva paşi mai înainte.

Turculeţ venea în urmă, cu pălăria lui cea mare cît o roată de car, cu cizmele înalte, de iuft, în ale căror creţuri aducea aninate cîteva paie tocmai din Urziceni.

Am ajuns şi am intrat în prăvălie. Turculeţ al meu şi-a scos pălăria, s-a plecat la uşă să nu se lovească, a venit pînă în mijlocul prăvăliei şi, cînd a răsuflat o dată, a făcut vînt la nişte hîrtii de pe un raft, trimiţîndu-le să zboare pînă jos.

Cîteva cucoane ce erau înăuntru se făcură nevăzute.

M-am îndreptat către stăpîn, un neamţ gros cu ochelari, pe care-l cunoşteam, şi i-am spus să-i puie băiatului un ochi.

Turculeţ se apropie şi adaogă sfătuitor :

— Da' vezi 'mneatale, să se lovească bine cu ăst' de-l am.

Neamţul zîmbi, îl luă prieteneşte de mijloc şi-l duse la fereastră, să-i vadă culoarea. Apoi căută în sertare, prin cutii, şi aşeză flăcăul pe un scaun. In scurt, treaba era făcută. După ce sfîrşi, luă pe . băietan de mînă şi-l duse în faţa oglinzii.

Turculeţ rămase o clipă cu gura căscată, apoi faţa i se lumină de un zîmbet ce părea că-i izvorăşte din ochi, din gură, din fiecare părticică a obrazului, şi izbucni deodată într-un hohot scurt şi puternic de rîs. Pe urmă se lovi cu mîna după ceafă şi se întoarse către mine :

— E ochiul meu, şi pace ! Şi cum nu putea să-şi curme mirarea, **adaogă,** ca pentru dînsul: Halal !

Cînd a văzut că trebuia să plătească mai puţin decît bănuia, nu-i venea să creadă. A stat cîtăva vreme cu mîna în chimir, să vadă, n-o să-i mai ceară ceva ? Cînd a înţeles că lucrul e hotărît, spuse neamţului din toată inima :

— Mulţămim !

Şi am plecat.

La han, cînd să ne suim în trăsură, l-am întrebat :

—-.Ei, cum îţi vine ?

Turculeţ se uită primprejur cu băgare de seamă, apoi se apropie de mine şi-mi spuse în mare taină :

— îmi vine *ghine,* da' parcă tot nu văd aşa de limpede !...

In sat vestea s-a împrăştiat ca fulgerul. Toţi îl suceau şi-1 învîrteau. Seara s-a şi pus la cale logodna cu fata mocanului.

A doua zi de dimineaţă beam cafeaua. Deodată mă pomenesc cu mama lui Turculeţ. ,,Vine să-mi mulţumească", mi-am zis. Bătrîna se opri în uşă, îşi puse mîna la bărbie, plecă pe umăr capul şi îmi spuse cu glasul amărît:

— Barem nu-1 lăsaşi, coane Iorgule, să-şi tragă băiatul sorţii. Acu o să ni-1 ia la oaste, şi ce mă fac eu ? !...

— Ţi-e mai bine ? mă întrebă, zâmbind, prietenul, •după ce sfîrşi.

I-am răspuns rîzînd încă :

— Mare doctor eşti, coane Iorgule !

Mă vindecase !

(19 0 7)

LA MOARTE

Cei doi vînători se întorceau osteniţi, cu pălăriile pe ceafă, cu hainele desfăcute la piept; cînii rămăseseră în urmă, vlăguiţi, cu limbile scoase, cu picioarele însîngerate de păiuşul miriştilor, pe întinsul cărora alergaseră o dimineaţă întreagă. Vînătorii mîncaseră în fugă, pe colţul unui şervet, friptura rece şi pînea stropită de sîngele unei prepeliţe, şi acuma se gîndeau la un loc de odihnă, în stînga se' întindeau, în bătaia soarelui, miriştile strălucitoare, ca şi cum ar fi fost acoperite cu un colb de aur; în dreapta curgea Argeşul, pe al căruia mal se ridica o pădurice, care cotea o dată cu rîul şi se pierdea în departe.

— Să mergem acolo, zise unul.

Şi o luară de-a dreptul, urmaţi de cînii cari călcau ferit pe spinărişul mărunt al cîmpului, ca şi cum ar fi mers pe jăratec. în marginea păduricei, chiar pe mal, supt ramurile dese ale unor mesteacăni, se desluşi îndată o şandrama de scînduri. Vînătorii se apropiară ; un băieţaş cu pantalonii suflecaţi mai sus de genunchi, cu capul gol, cu mînile la spate, încordat pe picioarele desfăcute, subţiri şi pîrlite de soare, îi aştepta.

.— Ce e aici, măi piciule ? întrebă cel mai în vîrstă.

Băieţaşul clipi din gene şi le aruncă o privire atît de! repede, încît vînătorilor li se părură că din cei doi ochi sclipitori zburară ceva, ca două gîze, către dînşii. O dată cu privirea, dete şi răspunsul:

— Zalhanaua.
— Zalhanaua? Şi cine taie vitele?
Băieţaşul se clătină p© picioare şi clipi iarăşi:
— Eu.
Celalt vînător se mînie :
— Ia ascultă, nu umbla cu minciuni, că-ţi rup urechile !
Băieţaşul se încredinţa pesemne că cel ce se răstise nu glumea. De data asta spuse adevărul :
— Neică Vasile taie vitele.
— Dar unde-i neică-tău Vasile ?
Piciul ar fi voit să croiască iar o minciună, dar se vede că îi zbîrnîiau încă în ureche vorbele de adinioarea ? îşi luă de seamă şi dete desluşiri :
— Păi, trebuie să vie şi dînsul acuma, că o să taie viţelul cela din ocol.
Vînătorii trecură pe lîngă băieţaşul ce-i măsura din cap pînă-n picioare, o luară pe supt copaci şi, cînd zăriră ocolul, se îndreptară într-acolo. în mijlocul îngrăditurii sta, sub dogoreala soarelui de amiază, un viţel. Cînd simţi că cineva îl priveşte, întoarse' încet capul, cu botul umed, cu cele două corniţe de-abia răsărite, şi se uită cu ochii lui mari, blînzi şi limpezi.
Vînătorii îl priviră puţin, apoi se duseră supt un mesteacăn mai lîngă malul apei, îşi scoaseră puştile, tolbele, patrontaşele \ şi se întinseră jos. Cînii se aşezară şi ei alături ; unul îşi puse capul pe o torbă, închise ochii şi adormi cu botul între penele prepeliţelor împuşcate.
Supt umbra deasă, rîul curgea întunecat. Ici şi colo, cîte un gol din frunziş arunca un ochi de lumină deasupra apei. Şi în amiaza fierbinte, cînd nu sd aude nici un zbor, nici un ciripit, clipocitul undelor se desluşea uşor ca un răsuflet.
Vînătorul cel mai în vîrstă începu să vorbească :
— Grozavă milă îmi fac bietele vite care-şi aşteaptă moartea.

' *Patrontaş* — **cartuşieră.**

— Eu cred, răspunse celalt, că ele nu sufăr decît în clipa cînd le vîră cuţitul, şi atîta tot.
— Te-^nşeli, răspunse bătrînul, animalele au o presimţire puternică. Lucrul acesta ţi-1 spun în deplină cunoştinţă a unor întîmplări petrecute multă vreme supt ochii mei.
Bătrînul scoase tabacherea, răsuci o ţigară, apoi urmă :
— Mă mutasem, or fi cîţiva ani, pe o uliţă lăturalnică a oraşului. Mă bucurasem de liniştea ce-mi surîdea într-un loc depărtat ca acela, într-o mahala în care companiile străine nu găsiseră trebuinţă să întindă şinele pentru tramvai, iar automobilele n-aveau ce căuta printre casele mici, ascunse de copaci, prin gropile pline de apa ce rămînea de la o ploaie la alta. Pentru mine, care mă duc la cafenea din an în Paşti, care? nu prea iubesc nici teatrul, nici actriţele, uliţa Vieţii, aşa se chema uliţa, era însăşi viaţa. Foarte bine. M-am mutat, şi-n cea dintîi zi nici nu mi-am aşezat decît patul, ca să pot gusta pe deplin liniştea atît de dorită. Care nu-mi fu mirarea cînd, după cîteva ceasuri, zbieretele unei întregi turme de oi, cu mieii după dînsa, şi apoi ale unei alteia,.şi încă ale uneia, îmi spulberă pe rînd nădejdea. Mă întrebam, ce o fi căutînd atîtea oi pe acolo? Iar noaptea, întreaga noapte, n-am putut închide ochii de tropotul tamaslîcurilor' de vite, de strigătele văcarilor, de loviturile ghioagelor aruncate cu furie. Se-nţelege, cum m-am sculat, am căutat să întreb, să mă desluşesc. Ce-am aflat? Uliţa mea era una dintre acele care încheia drumul hotărît prin care trebuiau să treacă, spre zalhana, toate vitele de' tăiat aduse din ceealaltă parte a tîrgului. Eram prăpădit! Dar plătisem chiria înainte, şi dacă pentru mine lucrul ăsta era totul, pentru alţii ar fi fost doar un prilej de rîs. A trebuit să stau acolo, prietene, să mă înfund în jfundul unei odăi lăturalnice ori de cîte ori vroiam să citesc ceva ; să tresar în fiecare noapte de strigătele săl-

' *Tamaslîc* — **cireada.**

batice ale văcarilor, cari parcă-mi făceau în ciudă. Şi am văzut, un an întreg, cum se 'duc la moarte bietele vite nevinovate. Le priveam aproape zilnic, căci le ducea şi ziua cînd era nevoie. împrejurările m-au dus şi la zalhana chiar. Şi am băgat de seamă că toate au presimţirea morţii^ ce li se pregăteşte. E altăceva, dragul meu, să iei puşca la ochi, să tragi un foc în pasărea care, stîrnită de cine, n-are decît vremea să întindă aripile şi să se înalţe într-un singur fîlfîit. Vînătorul bun n-are nimic ce să-şi bănuiascş. El are înnăscut simţul acela care îndreaptă ochiul şi-i trimite privirea o dată cu glonţul, de loveşte fără greş. De aceea, niciodată n-am umblat cu cîrpaci ce chinuiesc pasările, lăsîndu-le pierdute, zile 'întregi, prin mirişti, ca să le mănînce furnicile de vii. Aceia nu se deosebesc de văcarii ce-şi rup ghioagele pe spatele bietului bou ce nu vrea sa intre la moarte. Faptul însuşi al morţii nu m-a înspăimîntat niciodată, nici nu mi-a zdruncinat sufletul; mijloacele prin care ajungi să omori şi vremea care o pui ca să (îndeplineşti acest lucru îţi pot da numai cutremurul sufletesc. La om, frica o poţi vedea mai uşor : în schimbarea feţei ce însoţeşte umilirea deea a trupului, care se zbîrceşte în tremur şi care tresaltă în ţipătul ce scapă ascuţit din gîtul strîns de groază. La animale, aproape întotdeauna, frica o cunoşti mai mult din ochi. Şi niciodată ochiul omenesc nu va putea arăta, cred, atîta groază cit va cuprinde acela al unui animal care presimte primejdia. în ochii ceia mari şi atît de frumoşi ai boilor, frica se zăreşte ca ceva tulbure ce îneacă privirea, apoi, după clipitul genei, îl lasă iarăşi curat, sticlos, încremenind pleoapele, şi iarăşi izvorăşte din adînc ceaţa, şi clipitul genei lungi şi arcate piere repede, ca şl'cum ar vrea să alunge o vedenie, răsărită deodată din pămînt. Atunci boul se opreşte, iar văcarii lovesc cu ghioagele, şi el porneşte ameţit înainte... Dar niciodată n-am văzut presimţirea morţii şi groaza mai adîncă,, la un animal, ca în împrejurarea următoare. într-o. dimineaţă de toamnă porneam la vînătoare. O negură groasă se iăsase umedă, ca o pînză, peste tot. Nu zăream decît la cîţiva paşi înainte ; mă înăbuşeam, iar picioarele îmi lunecau pe mîzga uliţei. Mă gîndeam să mă întorc, cînd pe lîngă mine trecu un ţăran care ducea de funie un bou ; un băieţaş, copilul ţăranului, venea mai în urmă, aşternînd la fiecare pas, cu iuşca ce ţinea în mînă, cîte o lovitură pe spatele boului ce nu prea vroia să meargă. Mă uitam după ei — îl duceau să-1 taie. Deodată boul se opri. Degeaba îl lovea băieţaşul cu iuşca, degeaba trăgea ţăranul de funie. Boul îşi încordase gîtul şi, cu capul în piept, se' pironise locului. M-am apropiat de ei.

,,Haram nărăvit'', îmi spuse ţăranul.

Şi, deznădăjduit, îşi scoase cureaua lată de la brîu şi, cum sînt toţi la furie, începu să-1 lovească peste cap, peste ochi, unde nemerea. Atunci boul închise ochii, se lăsă în genunchi, apoi 'întinse gîtul şi scoase un răget adînc, înspăimîntător de dureros. „Năravul" lui era presimţirea morţii. Ţăranul îi mai dete cîteva picioare, băiatul găsi undeva un par, loviturile curgeau, boul se sculă şi, ameţit, porni înainte. Rămăsesem împietrit, nici măcar nu avusesem puterea să-i opresc ca să-1 mai bată. Şi am stat de m-am uitat cum se ştergeau în ceaţă cîteşitrei : trupul greoi şi îndurerat al boului, ţăranul pe care nevoile poate că-1 minau să-şi vînză .sprijinul, copilul! care la fiecare pas aşternea cîte o lovitură pe spatele vitei lîngă care crescuse, cu care se jucase, serile, cînd se întorceau de la dîmp.

Vînătorul tăcu. Apoi, după cîteva clipe, un glas puternic se auzi strigînd la băiat :

— Mă, Niţă, adă viţelul!

Vînătorii se sculară, îşi petrecură pe după umeri puştile şi torbele, se încinseră cu patrontaşele, şuierară cînii şi porniră în zalhana. Intrară înăuntru şi se duseră pe podişca întinsă, cu scîndurile rărite, deasupra apei. Băieţaşul aduse viţelul de funie. Viţelul se opri domol, cu ochii mari, peste

card parcă se aşternuse ceva pe care clipitul pleoa* pelor vroia să-1 şteargă.

Casapul se puse drept în faţa viţelului, îi luă capul în mini, ca şi cum ar fi vrut să-1 privească bine, apoi scoase repede junghiul din teaca de lemn ce o avea în brîu şi, cu o sclipire ca de fulger, îl înfipse între cornițele de-abia răsărite.

Vînătorii nu avuseseră vremea să vadă decît rostogolirea moale a viţelului.

Şi pe cînd băieţaşul se lăsă pe vîrful picioarelor să privească ţintă la tresăririle uşoare ale trupului, dînşii plecară repede.

(1907)

BOLNAVII

Lui D. Nanu

loan Bughea, ciobanul, venea nepăsător, cu sarica pe umeri, cu ghioaga în mîna dreaptă, iar în stînga c-o sidilă[1] în care aducea un caş pentru cumătru-său, popa Eftimie.

Bughea se scobora arareori din munte, ş-atunci sta o zi încheiată în sat, de se mai lua cu oamenii.

în dreptul primăriei se opri. în ogradă se adunaseră o mulţime de oameni : moşnegi, femei cu copii în braţe, flăcăi ; stăteau pîlcuri-pîlcuri şi vorbeau. Vreo cîţiva se aşezară pe laviţe.

Bughea îşi rupse din drum.şi veni dintr-o întinsoare între băietani.

— Da' ce v-aţi adunat, mă, că doar nu-s acum sorţii ? le zise el.

Unul dintre flăcăi îi dădu, în glumă, un pumn în umăr şi-i răspunse :

— Trece *doftorul,* Bugheo, prin plasă.

Ciobanul rămase o clipă locului, mirat, apoi începu să rîdă. Toţi întoarseră capetele spre el. Atunci el îi întrebă :

— Bine, mă, şi dacă trece doftoru, îi ieşiţi înainte ca la împăratul ?

— Eu am venit cu mămuca, spuse un flăcău.

— Eu mi-am adus pe soru-mea, spuse un altui, că se topeşte aşa, din picioare, ca ceara.

[1] *Sidilă* — sac mic, cu ţesătura rară, în care se pune brînza la scurs.

Ciobanul 'începu iar :

— Ghine, da' mătuşa Casandra nu-i în sat ? Adică voi credeţi că doftoru vostru e mai ceva ca dînsa ?

— Ştie, ştie, bădiţă, îi răspunse o fată care sta mai la o parte, ştie, că pe tătuţă el l-o vindecat.

— Tacă^ţi gura, fă ! Nu ştie nimica. Dacă ţi-o fi scris să mori, apoi mori cu zece ca el. Fa, tătîne-tău s-o îndreptat c-o avut zile. Ştii tu ? Apoi iaca aşa ! O avut zile.

Bughea îşi împinse căciula pe ceafă, puse sidila pe-o laviţă, se aşeză şi el: jos şi se uită împrejurul lui, căci se strînseseră cu toţii.

El o ţinea pe-a lui :

—• Da' pe a Ruxandii de ce nu l-o vindecat?

Un moşneag bunduc, cu două tufe mari de păr alb ieşite de supt căciulă, deasupra urechilor, se vîrî printre oameni pană lîngă cioban, îşi puse mînile subsuoară, apoi se amestecă şi dînsul în vorbă :

— Da ; de ce nu l-o îndreptat ?

— Păi nici el nu-i Dumnezeu, zise o femeie ce ţinea un copilaş cu ochiul umflat.

Bughea parcă se înfurie :

— Nu l-o îndreptat, că merge în bobote cînd e omul voinic, se răţoieşte, că ştie el că (firea lui îl scapă ,• cînd e slab, ia-1 de unde nu-i, nici nu vine să vadă măcar pe cel ce trage de moarte. Că doar mi ţi-1 cunosc eu! Apoi întoarse capul către o bătrîna, strînsă mototol în pragul uşii, şi o întrebă: Ce ai, mătuşă Vasîlcă ?

Bătrîna deschise ochii, parcă. îşi aminti de ceva, se luă cu mînile de cap şi începu să şi-1 poarte într-o parte şi-ntr-alta :

— Capul, măi băiete, capul mă omoară. Apoi dădu drumul povestei, pe care-o spunea la toţi ce-o întrebau : Şi, să vezi, mă ţine de la Sin Petru. M-o apucat aşa deodată, m-o fulgerat pin .ochi, şi de-atunci într-una mă taie înăuntru... Gemu de cîteva ori şi adaogă: Am venit să-mi deie ceva doftorul, c-o fi ştiind el ce am.

Ciobanul lovi cu mîna în vînt, ca şi cum s-ar fi apărat de-o muscă, se gîndi puţin, zîmbi, ş-apoi se-ntoarse către flăcăi:

— Cînd vine doftoru ?

—• Apoi trebuie să pice acuma.

Bughea se sculă în picioare, îşi scoase pieptul în afară şi le spuse :

— Măi, mă vedeţi voi pe mine ?. Sînt eu om voinic, ori nu ? ... Hai, cine s-o lupta cu mine şi m-o doborî, îi dau caşul.

Flăcăii tăcură.

—. Ei, urmă el, dacă m-oi preface bolnav, eu zic că doftoru mă crede.

— Ira ! făcu unul.

— Ghine ! Iacă, eu las caşul ici, şi-al tău să fie, măi fîrtate, dacă n-o zice doftoru că-s bolnav.

Nici nu isprăvi bine vorba, şi din depărtare se auzi clopoţeii unei trăsuri.

— Vine, vine, spuseră cîţiva.

Peste puţin se opri trăsura. Dintr-însa sări jos un om scurt, pliinuţ, cu mustăţile rase, cu gura ieşită, ca un bot, înainte ; de-a lungul urechilor cu favoriţi încărunţiţi şi scurţi. Purta pălărie neagră, înaltă, redingotă lungă, şi în mînă ducea o lădiţă, pe care-o ţinea de-un mîner. Umbla iute-iute, cu paşi mărunţi, se întorcea la dreapta şi la stînga, parcă îl apucase ameţelile, şi întreba pe toţi: „Unde-i primarele, unde-i primarele?" **pană** ce intră în primărie.

Ciobanul se sculă în picioare şi spuse :

— Parcă-i un *momiţoi.*

Flăcăii rîseră.

Peste cîteva clipe notarul ieşi în uşă de strigă :

—• Să vie bolnavii încoace !

Din pilcuri se rupse o mulţime, ca să se ducă. Bughea se sculă şi el; cîţiva flăcăi intrară cu dînsul înăuntru, iar alţii rămaseră în sală, la uşă.

Femeile se înşirară lîngă păretele din stînga, bărbaţii lîngă cel din dreapta ; în mijloc, la o masă, doctorul, primarul şi notarul,

Notarul îi chemă pe rînd, mai întîi pe femeile cu copii.
Doctorul le vorbea repede ; de-abia îi prindeau cuvintele :
— Unde-l doare, unde, unde?
Cînd îi arăta, împreuna palmele :
— Aha ! bine, bine !
Apoi se pleca, se' răsucea, punea urechea la pieptul şi la spatele copilului, şi toată vremea cît asculta, ţinea ochii închişi; iar cînd ridica în sus capul, îi deschidea, clipea des, ca şi cînd i-ar fi intrat într-înşii colb.
După ce sfîrşea, se repezea la lădiţă, scotea cîte un praf, îl învălea în hîrtie de ţigară şi i-l băga bolnavului, cu de-a sila, pe gît.
— înghite, înghite, năucule ! Dă-i apă, aşa, dă-i apă!
Cîteodată se spărgea hîrtia şi amăreala se împrăştia în gura copilului, care începea să urle, de nu se mai auzea nici în cer, nici pe pămînt.
Ciobanul se uita întins la doctor.
Cînd sfîrşi cu copiii, căută, în odaia de alături, cîteva femei \ după ce plecară acestea, veni rîndul bărbaţilor •, apoi, cînd sfîrşi şi cu aceştia, se ridică, la urmă, şi ciobanul, să vie. Păşea bleg, cu capul în jos. Lîngă uşă flăcăii se îmbrînceau unii pe alţii.
Doctorul se uită j îşi răsturnă capul pe spate, ca să poată vedea faţa lui Bughea. Se minună :
—• Mare namilă de om! spuse primarului. Apoi se întoarse către cioban : Da' tu ce ai ?
Bughea îşi muie glasul, rătăci mîna peste' trup, voi parcă să arate la cap, apoi îşi luă de seamă, duse mina în partea dreaptă, în deşert:
—vMă doare straşnic ici, tare mă doare, domnule doftor. De-aghe merg.
Doctorul se dete mai înapoi, să-l poată privi bine, apoi clipi şi-i spuse:
— Se poate, se poate. Nu mă uit eu că eşti eît un munte.

Pe urmă îl pipăi pe supt cămaşă ; îl întinse pe-o bancă, îl ciocăni şi-i zise :
— Te taie aşa din cînd în cînd. Ori parcă te împunge. Ha ?
Bughea îngăimă :
— Da, aşa, chiar aşa, domnule doftor.
— Eşti bolnav de *mai,* băiete, de mai. Dar pentru asta n-am doctorii cu mine. Trebuie să-ţi iei de la tîrg. Ai cu ce ? Să-ţi dau o însemnare.
— Daţi-mi, că eu şi mîni mă răped pană la *Cheatra.*
Doctorul luă un creion şi începu să scrie, ca şi cum ar fi împuns hîrtia. Flăcăii rîdeau înfundat. Bughea se plecă peste umărul doctorului, şi după ce acesta sfîrşi de scris, ce-i veni să facă din gură aşa, ca atunci cînd vrei să sparii un copil: „OhhJîu ! !" Doctorul tresări şi-l întrebă :
— Ce ai, ce te-a apucat ?
Bughea luă repede însemnarea de pe masă, iar flăcăii începură să rîdă cu hohot. Primarul ţipă la ei.
Dar doctorul se înfuriase:
— Ia staţi, de ce rîdeţi, de ce rîdeţi, nepricepuţilor ?
Atunci unul mai mehenghi răspunse :
—• Dă, rîdem şi noi, c-am pus un rămăşag cu ist' de l-aţi căutat. Că el ne-o spus că n-are nimica şi c-o să vă-nşele.
Doctorul se repezi la lădiţă, o închise, ţipă ca ieşit din minţi :
— Plecaţi, nepricepuţilor, năucilor!
Şi ieşi afară.
Biata babă, cea cu capul, care adormise şi se trezise' tocmai acuma, se luă după el:
— Fă-ţi pomană, domnule doftor... mă omoară capul... m-o luat aşa, dintr-o dată... parcă m-o fulgerat.
Dar doctorul se sui în trăsură şi plecă.
Baba rămase văicărindu-se în gura mare. Atunci Bughea o luă de mînă şi-i zise rîzînd, făcînd din ochi la ceilalţi:

— Nu te mai boci, mătuşă, că^ţi dau ţidula care mi-o făciit-o mie, să-ţi iei doftorii şi să te ungi.
Bătrîna se însenină.
— Taci, dragul mătuşei ! .
— Iaca, zău. Da' trebuie să te duci la Cheaţra, la spiţărie, să o faci.
— Mă duc, mă duc. Dumnezeu să-ţi lungească zilele !
Şi bătrîna luă hîrtia, o strînse în patru, o vîrî în sin şi se duse mulţumită. Flăcăii rămaseră rîzînd. Primarul se învîrtea printre oameni, făgăduind să facă cercetare, să le arate el celor cu pricina, cari supăraseră pe doctor.
în urmă Bughea îşi luă sidila, dădu flăcăilor „ziua bună" şi plecă, foarte vesel, Ja cumătrul său, popa Eftimie. Cînd ajunse, îi sărută mîna, îi dădu caşul şi-i povesti, de-a fir-a-părul, toată întîmplarea.
Sfîrşi rîzînd :
— Cică mă taie, mă Împunge prin mai. Şi eu n-am fost bolnav de zilele mele. Cum o să mă împungă ?
Popei nu-i prea plăcuse purtarea finului, numai da din cap ; după ce mîntui ciobanul, îi zise :
— Orişicum, taică, acela-i om cu carte ; dacă ţi-o zis că ai ceva, ăi fi avînd, mai ştii ?
— Taci, sfinţia-ta, că eu, cum ţi-am spus, n-am fost bolnav de zilele mele.
Popa iar clătină din cap. .
— Dă, îi om cu carte, îi om cu învăţătură, taica.
Bughea rămase pe gînduri; mai stete puţin, apoi, văzînd că părintelui nu-i prea plăcuse gluma lui, plecă. O luă prin sat. Se întîlni cu primarul.
— Să ştii că ţi-o coc eu, măi Bugheo, îi zise acesta.
—' Păi bine, domnule *premare,* cum o să mă înjunghie în mai, că eu rup ghioaga asta în două.
— Ai să vezi tu, ascultă ce-ţi spun eu!
Şi primarul, rotofei, cu pălăria de pîslă pe ceafă, se **depărta** încet, călcînd ca din pod în boeîncele cu talpa groasă de-un deget. .

Pe cioban îl opreau toţi :
— îl jucaşi, Bugheo !
Flăcăul parcă simţea nevoie să spuie la toţi că el rupe ghioaga în două, că nu putea să-1 împungă în mai aşa, din senin.
— Cum să mă-mpungă, mă ? !
Şi rîdea cu hohot, in gîlgîiri scurte, de răsuna uliţa.
Către seară ieşi din sat şi luă drumul spre stînă.
Cînd ajunse, oile erau în strungă, ceilalţi ciobani stăteau pe scăunaşele spătariului şi mulgeau. Bughea îşi azvlrli căciula pe ceafă şi strigă : „Cu ghine ! ", apoi se aşeză şi dînsul în rînd cu ceilalţi, luă o cupă şi bău, însetat, laptele dintr-însa.
Apoi întoarse capul:
— Mă, în Stejărel o fost azi doftoru.
Ciobanii mulgeau 'înainte.
— Auziţi voi, o fost doftoru în Stejărel... Da' ţi l-am jucat eu !
Ciobanii lăsară din muls. Bughea urmă :
— Că venise oamenii la dînsul ca la biserică. Şi eu le-am zis : „Mă, doftoru nu ştie nimica... El şi pe mine m-o găsi bolnav..." Şi-am pus rămăşag că m-o găsi.
Apoi^Bughea povesti toată întîmplarea şi încheie:
— Să-1 fi văzut cum mă sucea, cum mă bocănea, şi da mereu : „Că mă împunge, că mă taie prin mai".
Ceilalţi se puseră pe rîs. Dar baciul le făcu semn.
— Hai, că-nnoptăm.
Oile intrau pe rînd prin deschizăturile spătariului. Laptele cădea în cupele din găleţi, sărind în stropi albi şi mărunţi, ca şi cum fierbea.
Ciobanii gîfîiau, osteniţi.
Deasupra muntelui/deasupra brazilor negri, luna îşi închega turta ei de ceară. De undeva, departe, răsuna un bucium. Bughea zise :
— He-he, ist de buciumă îi Ungureanu, îi Joji de pe Onolfrei.
, Se sculă, se scutură să-şi alunge gîndurile cari parcă-1 cuprinsese, se duse la *aripa oilor,* într-o

colibă, unde dormea dînsul, luă buciumul şi suflă prelung. Sunetul se împrăştie departe, departe, furişîndu-se din munte în munte.

tDar cum sufla aşa, deodată i se păru lui Bughea că-1 taie prin deşert, în dreapta. Lăsă repede buciumul şi se apucă de mijloc :

— Măi, al dracului!

Apoi veni în stînă.' Ceilalţi strecurau laptele în budăie.

Bughea nu-şi putea ţine vorba în gură :

— Aţi auzit, cică-s bolnav de mai !

Tovarăşii lui iar rîseră.

Si fiindcă-n ziua asta era slobod, se duse într-un colţ să stea, dar parcă simţi din nou o împunsătura, în acelaşi loc; se frecă şi, printre dinţi, îi scăpă iar mirarea :

— Măi, al dracului !

Stete ce stete, apoi se duse în coliba lui şi se culcă. Adormi repede, dar visă urli Se făcea că se întâlnise în munte cu o dihanie uricioasă, un fel de maimuţă cu unghii lungi şi ascuţite. Cum îl zări, se si repezi la dînsul ; dar el o cuprinse în braţe, o strînse voiniceşte, ferindu-şi chica, se rostogoliră pe iarbă, şi la urmă o dovedi. Dar cum se zvîrcoleau jos, dihania îi înfipse unghiile în deşert, în dreapta. Se sculă asudat, trăgîndu-şi sufletul, ca şi cum s-ar fi luptat într-adevăr. îl durea straşnic în partea dreaptă. Bughea se ridică în picioare, se frecă la ochi, apoi de data aceasta spuse tare, înfuriat:

— Măi, al dracului!

Şi ieşi din colibă. Luna parcă încremenise drept în creştetul stînei. Dinăuntru se auzea răsufletul oilor. Ciobanul se scoborî în vale, se duse la şipot să bea apă; izvorul curgea repezit; în bătaia lunei, parcă era de lapte. Răceala apei îl mai dezmetici. Dar durerea o simţea acum desluşit: parcă-1 împungea un ac. Se întoarse şi se culcă iar.

Durerea îl ţinu şi a doua şi a treia zi. îl ţinea într-una.

Ciobanii, cărora la urma urmei le spuse, îl rîdeau:

— Ţi-o intrat în cap ca la muieri. Ai slăfrit, prostule. Ai vrut să-ţi baţi joc de doftor, şi te-o mîncat dînsul fript.

Baciul bătrîn îl bătu pe spate :

—- Odată şi-odată tot trebuia să ţi se împlinească: prea credeai şi tu lumea proastă.

Bughea îşi aducea acuma aminte mereu de cuvintele popei Eftimie : „Ăi fi avînd ceva dacă ţi-o spus... acela-i om cu carte". Pe zi ce trecea, slăbea mai tare ; se silea să ţie într-însul tot ce-i fulgera prin minte, să nu mai spuie nimănui nimic. De multe ori vroia să se ia cu altceva, rîdea, dar cînd credea că a scăpat, deodată acul îl împungea; atunci se înfuria, îi venea să se azvîrle cu capul în jos într-o prăpastie.

Ca să se întoarcă în sat, nici nu se gîndise. Cum avea să dea ochi cu flăcăii ? Dar într-o bună zi, răzbit, lăsă ruşinea la o parte şi se scoborî din munte.

Cînd îl văzură flăcăii, aproape nu-1 mai eunoscură. Unii se uitară îngrijaţi la dînsul, alţii rîdeau pe ascuns, căci tot le era frică.

Bughea vorbea cu capul plecat:

— Dă, pesemne că tot eram eu bolnav. O fost într-un ceas rău gluma.

Primarul, cînd auzi, veni într-un răsuflet să-1 vadă.

— Ei, Bugheo, văzuşi pe dracul ?

Ciobanul tăcu. De-abia tre'cuse o lună şi jumătate de la întîmplarea lui. Primarului i se făcu oarecum milă :

— Vino mîne, că itrece iar domnul doftor pe-aici. Ca să-1 împăcăm, am fost de patru ori la dînsul, la *reşedinţie.* Că alergau bieţii oameni **pană** acolo, la el, din pricina ta.

Bughea se duse la popă, să mîie noaptea; acesta îl boscorodi:

— Vezi, băiete, cu Dumnezeu şi cu învăţătura, care tot dînsul ne-o dă, să nu te pui. Iacă ce-ai păţit. Stai şi te odihneşte, şi mîne dimineaţă, la

doftor, taică ! Să te rogi cu lăcrămile în ochi, să-ți dea ceva, să te puie pe picioare, cum ai fost.

A doua zi dimineață, cînd ajunse la primărie, doctorul şi venise, căutase aproape pe toți, mai avea vreo doi-trei.

Flăcăii se strînseră să vadă pe Bughea, care rămase puțin în sală pană ce se isprăvi cu ceilalți, apoi intră şi dînsul, smerit.

Primarul vorbi încet ceva doctorului la ureche-, acesta se uită la flăcău, clipi, îşi apropie palmele bucuros, apoi zise :

— Aşa ! Ei, tot te prefaci, fîrtate ? Ia întinde-te ici.

Ciobanul se întinse pe bancă, doctorul îi ridică, peste cap, cămaşa, îl ciocăni, îl căută îndelung, apoi înălță capul.

—• Te-ai uns cu doctoria ce ți-am dat ?

Bughea de-abia îngăimă :

— Nu, sărut mîna.

Doctorul făcu o mişcare, ca şi cînd ar fi vrut să-i dea o palmă, strîmbă din nas, îl mai ciocăni, mai sus, mai jos, apoi se întoarse către primar :

— Vezi-1 ? Atunci o fi fost bolnav, dacă i-am spus ; dar acum n-are nimic, nimic ; îi teafăr.

Flăcăii se uitară cu gura căscată unii la alții. Bughea începu să se vaite.

— Mă împunge, aşa, ca o sulă... Nici nu pot dormi.

Doctorul îl ciocăni în frunte :

—• Ți-a intrat în cap, ți-a intrat în cap ! Ce aveai atuncea nu mai ai acuma ; să măn'înci bine şi să nu te gîindeşti la boală, năucule !

Bughea parcă se mai însenină o clipă, apoi iar începu să se vaicăre.

Doctorul, furios, clipi repede, luă un praf de Chinină, îl vărsă într-un pahar cu puțină apă şi i-l întinse.

— Na, bea asta, să nu te duci aşa... cu mîna goală.

Ciobanul bău şi se oțărî ca de moarte :

— Nu mai sînt eu om de-acum ! zise el.

Doctorul închise cutia, mai vorbi, răstit, cu primarul, şi porni. Dar cînd vroi să iasă din odaie, deodată se repezi pe uşă o babă cu o găină subsuoară — baba ceea cu durere de cap. Cum îl văzu pe doctor, îi întinse găina şi-i aruncă repede un potop de mulțumiri :

— Dumnezeu să-ți deie sănătate, sufletele, să trăieşti o sută de ani, să nu mai îmbătrîneşti dintr-atîta, că mi-ai scăpat zilele.

Doctorul se opri, îşi zbîrci fața iară nemulțumit, se uită la ea, şi după ce se gîndi puțin, îi zise :

— Da, da, îmi aduc aminte de tine, dar... eram supărat şi nu ți-am dat nimic.

Pe chipul babei trecu o lumină de zîmbet, apoi urmă repede :

— Nu mi-ai dat, dar tot din țidula dumitale se cheamă că m-am vindecat, că mi-o dat-o ciobanul ista, de-am făcut alifie la Cheatra. Şi cum m-am uns la tîmple, cu mîna parcă mi-o luat durerea. Iaca aşa, cu mîna...

Doctorul nu-i dete vreme să isprăvească, se strîmbă grozav, o îmbrînci la o parte şi ieşi strigînd cît îl ținea gura :

— Aista-i un sat de năuci, domnule, un sat de năuci !

(1907)

OCHII

Conul Andrei parcă nu mai trăieşte. Din faţă i s-a stins orice urmă de viaţă ; ochii lui, din care nu mai poate cădea o lagrimă, sînt şterşi — două ferestre ce dau în gol. Durerea l-a împietrit, o simte cum i s-a înfipt în capul pieptului. Rareori un oftat adînc îi scapă, ca o pasăre chinuită dintre gratiile^ unei cuşti. Cele mai de multe ori, însă, nici acest răsuflu de uşurare nu-l alină ; chinul îi rămîne închis în suflet. Cînd cei de primprejur l-ar crede că doarme, bătrînul se gîndeşte la coana Despina. In sufletul lui se dă atunci o luptă crudă : omul care se spovăduieşte lui însuşi, ceiind iertare. Conul Andrei — vinovatul, mărturiseşte conului Andrei — duhovnicul.

...,,Am iubit-o pe Despina, am iubit-o mai presus de fire, mai presus de înţelegere, mai presus de orice în lume. Am chinuit-o, dar pentru că mi-era dragă, scumpă ca lumina ochilor. Dacă am ţinut-o zece ani închisă în casa asta, dacă nu o lăsam să iasă nici pană în cerdac, dacă o ascundeam cînd venea cineva, pricina a fost că o iubeam, o iubeam... Ş-apoi ochii ei, ochii mi se păreau vinovaţi. Aveau o strălucire blîndă, nenchipuită, şi parcă-ţi făgăduiau totul cînd te priveau. De cîte ori n-am rugat-o să nu se mai uite aşa ; să steie mai încruntată. Căci prin ochi se mărturiseşte şi dragostea, şi ura, ca şi îngăduirea... Ochii ei doar m-au robit, ei m-au legat de dînsa... Ii spuneam, dînsa vroia să mă asculte, şi totuşi, cînd încerca, numai sprincenile se apropiau, încreţindu-i fruntea, dar privirea rămînea tot dulce, ispititoare. Nu, nu puteam lăsa ca si alţii să se bucure de ochii mari, albaştri, prin care izvora tot sufletul celei ce o credeam născută numai pentru mine !"...

Dar mărturisirilor acestora răspundea un glas ascuns şi aspru : „Nu, n-ai avut dreptate !" Insă conul Andrei căuta o dezvinovăţire în cele ce-şi spunea, o alinare :

...„In întâiul an al căsătoriei noastre, la o petrecere, un prieten se înnebuni după Despina la cea dintăi privire a ei. A ştiut dînsa aceasta ? Apoi, altă dată, un văr al meu ; şi cu o altă împrejurare... Dar cîte întîmplări de aceste n-aş putea spune ! în toate, ochii ei se prefăceau în călăii ce storceau din sufletul meu încrederea, picătură cu picătură. Cît am suferit !"...

Şi iarăşi glasul îi răsuna îndărătnic : „Nu, n-ai avut dreptate !" Şi după ce conul Andrei rămînea năucit, cu inima răscolită, începea să se îndoiască şi dînsul, şi părerea de rău îl mistuia. Atunci se ruga în sine, recunoştea : ...„Da, n-am avut dreptate acum aş lua-o pe Despina cu mine, aş duce-o pretutindeni, să se bucure şi ea de viaţa aceasta frumoasă cînd e trăită omeneşte, curată cînd ai sădită în suflet încrederea. Aş lăsa-o să se bucure de tot ce ochiul prinde în el din afară, de tot ce oglinda lui minunată răsfrînge ca pe o altă lume ce o purtăm în noi. Ah ! ochii ei !"...

Dar glasul aspru răsărea din nou : „Eprea tîrziu !"

E prea tîrziu ! De ce cugetul căuta să-i şoptească, în ureche, întocmai ca un hain, ce i se pleca spre faţă să-i rostească, numai pentru el, cuvinte ce întrupau clipe de durere grozavă ? Degeaba, orice-ar fi făcut, povestirea cădea lămurită, cuvînt cu cuvînt, şi-n mintea lui vorbele răsunau, îşi durau prelung sunetul, ca supt o boltă de biserică :

...„Stăteai la fereastră, începea glasul, şi te uitai spre drum • un geamăt uşor se ridica din pieptul bolnavei, a coanei Despina. Te-ai întors şi ţi-a zîmbit duios. «Ţi-e mai rău ?» ai întrebat-o îngrijat.

«Nu, drăguță !» ți-a răspuns dînsa, şi iarăşi te-a înfăşurat cu privirea ei caldă. Privirea ei, care nu putea fi cruntă cum doreai, după cum nu poate fi amară mierea. Te-ai uitat mîniat în ochii ei, în ochii pe cari şi dînsa şi-i ura, căci ştia că din pricina lor suferise atîta ! Şi atuncea, aducîndu-şi aminte cum te necăjeau, i-a închis. Te-ai întors iar spre drum ; într-un tîrziu ai întrebat-o : «Dormi, drăguță ?» Şi nu ți-a răspuns. Ai venit lîngă pat şi, cînd te-ai plecat deasupra feței allbe, coana Despina nu mai era. Ai căzut jos. în urmă, ai strigat : «Iertare !», ai strigat şi lîngă groapa care înghițea, pentru totdeauna, ochii cărora nu le fuseseră îngăduit să absoarbă din lumină, ca altora. Ai strigat : «Iertare !», dar era prea tîrziu ! Şi glasul tăcea, dar undeva, în adîncul lui, sau în adîncul lumii, sau unde, în care hău, nu-ți puteai da seamă, sunetul cuvintelor tremura încă : «E prea tîrziu !»..."

Conul Andrei închidea ochii, şi aşa, cu pleoapele strînse, cu gîndul îndreptat spre aceeaşi parte, căuta să întrupeze în mintea lui chipul soției sale. Intăi nu zărea nimic, era întunerec. Apoi începea să joace ca nişte aburi de foc, pe urmă ca un fum ce tremura uşor, şi din fumul acela luminos începea să se desluşească, parcă venea spre el, un chip alb, ca de sidef: gura mică, buza de jos puțin răsfrîntă, fruntea mare, şi supt ea, două luminiți ce pîlpîiau uşor, ce căutau să se statornicească, încremeneau puțin, apoi fumegau, sclipeau repede-repede, se ştergeau, şi de prea multă văpaie, ce rămînea parcă pe urma lor, conul Andrei părea că orbeşte, ca şi cînd s-ar fi uitat în soare, şi nu mai vedea nimic. Şi iar strîngea pleoapele, iar căuta să prindă privirea ceea, măcar o clipă, dar ochii nu mai luau ființă — ca o pedeapsă.

Cele două picături de cer, pentru care suferise toată viața, pe care le visase noaptea, ia care se gîndise din depărtare, care-1 tulburase cînd se înecau în ochii iui crunți, se şterseseră parcă din mintea lui pentru totdeauna... îşi aducea aminte de coana Despina numai ca de o ființă pe care nu ți-i îngăduit s-o vezi decît toata, deodată, într-o fulgerare.

Şi atunci alerga prin casă, ca şi cum lucrurile în mijlocul cărora dînsa trăise i-ar fi putut-o aduce din nou. Nu avea nici un portret al ei ; se ferise totdeauna să-i atîrne chipul, acolo, sus, într-un cadru din care dînsa ar fi putut privi în voie pe toți. De un singur portret mic al coanei Despina, ca fată, pe care dînsa îl purta uneori la gît, într-un medalion, îşi aducea aminte conul Andrei.

Dar unde să fi fost ? Răscolea dulapurile, răsturna sertarele, scotea totul de prin lăzi, doar l-o găsi. Şi cum dorul îl .mistuia, într-o zi îi trecu prin gînd că poate o scoborîse cu medalionul în mormînt. în zăpăceala aceea, în clipele de durere, nu s-a gîndit la nimic, nu s-a uitat decît la fața ei. Şi gînduri păgîne, nebuneşti, îl îmbiau să meargă noaptea, să dezgroape sicriul, să caute la gîtul moartei icoana închisă în clapele supțiri de aur... Şi se blestema că n-a avut copii, o fată, care să fi moştenit ochii aceia, stinşi pentru totdeauna...

Ajunsese o umbră. Aproape nu se mai mişca. Nu mai putea face doi paşi fără să nu-şi simtă răsuflarea tăiată. Cu privirile încremenite, urmărind ceva în gol, părea un orb ce dibuie. Stătea mai mult înfipt în colțul canapelei ce se adîncise în locul din care el nu se mai urnea ceasuri, zile întregi. Şi de-acolo, din colțul acela, căuta mereu închipuirea albă ce parcă se înfiripa uneori.

într-o spre seară, într-un apus de soare, dincolo de geamurile deschise, vîntul răsfira prin aer frunzele îngălbenite ; şi conul Andrei le urmărea căderea, fără să-şi deie seama, fără să gîndească nimic, cu sufletul gol, ca şi mintea. Deodată parcă i se topi tot dinainte, simți cum i se sleiesc puterile, cum se ducea la vale, ca pe o apă. Vroi să se sprijine, dar mîna îi lunecă, strecurîndu-i-se în încheietura spetezei canapelei. Şi atunci se înfiora, simțind că degetele au atins ceva rece, rotund.

Ghici ; ca prin minune, vlaga îi veni din nou, şi scoase repede mîna, cu medalionul, căzut acolo prin

cine ştie ce înttmplare. **Se** ridică, merse, încordat, **pană** la fereastră şi, răzimat de zid, se uită la foile îmbinate de aur ce-i aduceau, în sfîrşit, privirea coanei Despina. Vroi s-o vadă mai repede, dar degetele îi tremurau, se necăji puţin, capacele se desfăcură, şi pe fundul unuia portretul lipit se desluşi, îl apropie, se uită bine, cîteva clipe, ca şi cum n-ar fi putut vedea nimic. Apoi înţelese. Pe chipul luciu, mîna coanei Despina zgîriase, ca să nu se mai poată cunoaşte, cu vîrful unui ac, într-o clipă **de** deznădejde, ochii. Şi conul Andrei căzu în genunchi, plîngînd în hohote, privind jos la foile de aur ce-i scăpaseră din mînă şi care, în căderea lor, se^nchiseseră, strîngînd între ele mărturia unei nefericiri.

(1907)

UN OM DE ZAHĂR

Conul Gavrilă Grosu era cunoscut de tot tîrgul. Precupeţele îi ziceau: „Moş Plăcintă", şcolarii: „Mormolocul", iar prietenii : „Zeul-Păcii". Şi toţi aveau dreptate în felul lor. Precupeţele, pentru că de cîte ori se ducea să cumpere zarzavaturi, conul Gavrilă îşi făcea singur cumpărăturile, se aşeza între movilele de verze şi ţelină şi cădea *plăcintă,* întrebînd de toate, şi nu se mişca de acolo cîte un ceas. Şcolarii îl vedeau zilnic, trecînd totdeauna pe marginea trotuarului, ca să nu stingherească pe nimeni, păşind încet, semănînd mai mult unei mingi ce se rostogoleşte decît unui om ce merge, atît era de rotund. Băieţii îl lăsau să le iele înainte, apoi îşi şopteau : „Uite Mormolocul !" Iar prietenii, aceştia îl cunoşteau mai bine. Prietenii îl aveau de preşedinte la clubul lor — „Clubul independent". îl aleseseră în urma unei lucrări, în trei volume, ce făcuse mare răsunet : *Istoricul cluburilor din România.* De cînd îl aveau în fruntea lor, nu se pomenise sfadă între dînşii. Doamne fereşte ! Ce avea alta preşedintele de făcut decît asta : să nu se supere nimeni, să nu rămîie nimeni nemulţumit. Şi nu-i puţin lucru să-i împaci pe toţi. întrebaţi pe alţi preşedinţi de cluburi de vroiţi să înţelegeţi însemnătatea acestei însuşiri a conului Gavrilă Grosu. Pacea îşi întinsese aripile peste clubul independenţilor.

O singură dată Zeul-Păcii îşi simţise puterea în cumpănă cu îndărătnicia unuia ; dar l-a învins, căci

avea felul dumisale să duca lucrurile pană la capăt, într-o seară, doi prieteni se sfădiseră... o sfadă dintre acelea în care mijlocesc mînile ; o palmă zdravănă împrăştie liniştea odăilor, ca un pocnet de pistol. Sfîrşitul avea să-1 deie martorii — un duel se punea la cale. „Puiule !" „Dragule !" striga conul Gavrilă cînd unuia, cînd altuia. Aş ! nici nu era de vorbit. Cel ce mîncase pa'lma spuma, ar fi fost în stare să dărîme lumea. Preşedintele părea că-şi pierduse din înrîurire. în sfîrşit, se hotărî să se ducă acasă la cel lovit.

—• Puiule, dragoste, linişteşte-te... se pierde faima clubului, numele meu. Puiule ! împăcaţi-vă !

—• Nu se poate, coane Gavrile, dumneata n-ai văzut ? Am mîncat o palmă. Unul trebuie să moară... Sau să primească palma înapoi.

—• N-o să vreie, dragoste !

— Atunci, duelul !

Preşedintele se scoborî, amărît, pană jos, să plece. Dar pe cea din urmă scară îi veni o idee. Se întoarse, gîfîind, înapoi.

—' Ştii ce? Uite, primesc eu palma, ici, între patru ochi. Numai să sfîrşiţi odată...

— Nu glumeşti ?

—- Uite, poftim !

Şi conul Gavrilă întinse obrazul. Celalt ridică mîna, prefăcîndu-se că vrea să tragă. Conul Gavrilă închise repede ochii şi aşteptă.

Supăratul lăsă mîna în jos şi zise :

—• Haide, în hatîrul dumitale, treacă. Nu că... mi-e frică, dar, dă, pentru d-ta...

-— Mulţumesc, puiule ! Ce crezi, ar fi ţipat gazetele, ar fi vorbit lumea. Mulţumesc. La revedere.

Şi plecă.

Seara, cei doi hărţăgoşi parcă nu se sfădiseră de cînd lumea ; preşedintele ieşise biruitor şi de astă dată.

— Dumneata eşti zeul păcii, îi zise un clubist în urma acestei afaceri, şi vorba se prinse.

Conul Gavrilă Grosu era însurat. Ce nevastă ! Să-i fi văzut alături, te-ai fi frecat bine la ochi, să te încredinţezi de nu-i vreo glumă. Ea dacă avea treizeci de ani, pe lîngă cei şaizeci ai lui. Şi dacă el semăna cu un mormoloc, dînsa părea o şopîrlă ce se strecura cu înmlădieri repezi, sclipitoare. Cum de-o luase, cum de-1 luase ? Nimeni nu putea pricepe. Se întîmplă de multe ori astfel. împreună n-au stat decît o săptămînă, şi nevasta i s-a mutat în Bucureşti. Conul Gavrilă rămăsese în oraşul lîngă care avea şi moşia, dar se ducea în fiecare săptămînă sănşi vadă odorul.

Călătorii care mergeau mai des pe linia Rîmnic-Bucureşti îl cunoşteau şi prin somn. Conul Gavrilă intra în vagon întovărăşit întotdeauna de măcăitul raţelor, sau de cotcodăcitul găinilor ce le purta în panere. Ajuns acasă, nevasta şi copiii îi ieşeau înainte, la scară. De-abia îi putea cuprinde în braţele lui scurte. Lucru ciudat, oricîte găini, oricîte raţe aducea, pe nevastă-sa o găsea tot slabă.. „Mănîncă, fetiţa tatei." Mînca, dar pesemne că aşa îi era felul. Conul Gavrilă habar n-avea cum se trezise, dintr-o dată, cu o puzderie de copii. în şase ani, cinci. Şi ce copii ! Toţi frumoşi. „Ce bine că nu-mi seamănă mie", spunea dînsul, mîndrindu-se că toţi aveau din frumuseţea mamei. Şi ce deştepţi ! îl lăsau cu gura căscată. Milică era de trei ani, nu mai mult, şi ştia numele tuturor celor ce veneau în casă. Numai ce-1 auzeai vorbind singur, cum vorbesc copiii, despre cutare sau cutare.

— Nişte prieteni ai mei, răspundea nevinovat soţia.

Conul Gavrilă lua băieţelul în braţe şi-1 înăduşea în sărutări. Era de speriat aşa ţinere de minte. La deşteptăciune îi semăna lui, nici vorbă ! Cînd venea acasă, telegrafia cu două zile mai înainte, ca să nu-şi stingherească nevasta. Ce, e glumă să vie cineva, hodoronc-tronc, într-o casă, într-o casă cu cinci copii şi o gospodărie ca a nevesti-sei ? „Poimîni sosesc", telearafia, şi nevasta se grăbea să răspundă : „Vino". Dumnealui împacheta raţele, gîştele, şi haide la Bucureşti.

Niciodată nu-şi ieşise din calea asta,

Numai astăzi şi-a călcat obiceiul. Cum sta la prînz, primi o telegramă : „Vino numaidecît. Cel întîi tren. Interesul clubului." Pentru Dumnezeu, ce se întîmplase ? Interesul clubului ! La 5 era în tren, la 9 seara în Bucureşti, la 10 se întîlni cu prietenul ce-i telegrafiase. Era vorba despre un biliard nou-nouţ ce se vindea pe un preţ de nimic.

— Bine, dragă, pentru asta m-ai chemat ?

— Interesul clubului, coane Gavrilă.

Şi-l încredinţa numaidecît.

Apoi conul Gavrilă trimise răspuns nevestei că e în Bucureşti, la hotel, şi că vine a doua zi pe la 10 să o vadă. La 10 sosi acasă. Ca de obicei, nevasta cu copiii îi ieşi în cale.

Şi cum conul Gavrilă se pregătea să urce scările, nevasta îi spuse :

—• Bine, dragă, de ce n-ai venit de-aseară ?

Conul Gavrilă rămase o clipă cu gura căscată, minunat de aşa întrebare. Apoi răspunse :

— Se putea, drăguţă, se putea să fi venit dacă nu-ţi telegrafiasem de cu vreme ?

Şi sui scările, înoet, gîfîind, vorbind întretăiat :

— Se putea... dacă nu-ţi telegrafiasem... s-ar fi putut aşa ceva, drăguţă ? !

(1 9 0 7)

COLONELUL

Cîteodată îşi arunca privirea spre portretul din cadrul aurit, din odaia lui de culcare. Se vedea acolo ofiţer tînăr, sublocotenent, abia ieşit din şcoală ; sta în picioare, cu chivără de lăncier la o parte, cu mundirul strîns pe pieptul scos în afară, cu ochi albaştri, surîzători — ochii ce priveau ţintă la comandanţii lui, sau se micşorau, apropiind genele lungi, arcuite, în saloane, la baluri, cînd simţea bătîndu-i lîngă inimă sînurile femeilor frumoase ! Pe atunci îşi suna pintenii ca o muzică ; îşi apropia o dată călcîiele : *ţanc!* şi duriţele zbîrnîiau în odăile mari, în care trichelurile jucau pe duşumelele lustruite apele lucii ale luminărilor. Tot aşa sclipea şi dînsul, ca bucăţelele de cristal ce clincheteau, atîrnate ca nişte cercei, în urechile de bronz ale policandrelor. Viaţa îi era o rază de soare ! Nu dormea nopţile ; păşea, o dată cu pragul sălii de joc, pragul zorilor. Nu obosea ; în faţa escadronului trăgea sabia, ca un fulger, din teacă şi, strunindu-şi calul, rotea ochii pe cîmpul de mustru.

Privind astfel portretul, bătrînul, sprijinit în cîrjă, parcă întinerea, se îndrepta de şale, ridica în sus capul, îşi lăsa umerii în jos şi trăia vremile acelea.

Alteori se aşeza, obosit, într-un jîlţ, în odaia de culcare, scăldată, mai mult ca toate celelalte, de lumină. Şi acolo, sus, deasupra patului, un portret mai mic îl arăta căpitan ; purta favoriţi negri, lungi, mustăţi bine răsucite ; aceiaşi ochi supt frun-

tea-naltă. Atunci era însurat; o însuratoârâ din dragoste — un roman.

Furase pe fată de la tatăl ei — un boier cu mare vază ; s-a bătut de trei ori în duel pentru nevastă ; într-unui a ucis pe un călător neamț ce-i făcuse curte îndrăzneață ; şi-a stat închis. La urmă, dînsa, necredincioasă, l-a înşelat cu un ofițer. Şi atunci, în prada deznădejdei, care otrăveşte sufletul sau ți-1 fărămițeşte ca pe un miez uscat de pîne, s-a repezit cu sabia scoasă la femeia sperjură: „Ticăloaso !", atîta i-a zis, şi ochii ei s-au întors spre dînsul, ochii spăimîntați, rugători ; şi mîna i-a căzut în lungul trupului, fără să lovească.

In clipa aceea a înțeles toată zădărnicia vieții; toată nădejdea i se stinse. Atunci numai a priceput că *singurătatea* e puterea cea mai mare a luptătorului. Singur, cu tine, fără patimi, fără ură, tu, în fața ta ! Şi-a 'lăsat nevasta. Şi colo, prin uşa întredeschisă, zăreşte, în tabloul mare, printre ceilalți ofițeri ai regimentului, cu chipul crunt, cu fruntea încrețită, stingher, fără zîmbet, pe locotenentul-colonel Stavăr, comandantul unui regiment de călăraşi ce pornea la Plevna — aşa se zărea pe dînsul... Niciodată nu s-a simțit mai mare ca în dimineața de primăvară cînd şi-a încălecat calul şi cînd, scoțînd sabia ascuțită, ştia că se duce la moarte. Şi supt cerul de toamnă a'l pămîntului străin, prin ploile mărunte ce parcă-ți picură pe inimă, înfăşurat în vînturile ce-i spulberau mantaua şi coama calului ce tremura, se simțea fericit. Mînca, dormea, trăia ca soldații lui, îndura toate şi era mulțumit. Şuieratul gloanțelor, în recunoaşterile pe care le făcea chiar el, i se părea doar bîzîituri de albine. Şi în vălmăşagul sîngeros, în vîrtejul de moarte în care s-a aruncat la Smîrdan, în capul călăreților, a simțit din nou fiorul acela care-i gîdilise sufletul în cel dintăi vals, ca sublocotenent. N-a simțit zdruncinătura grozavă cînd calul căzu cu el. în clipa de frămîntare, cînd primi un glonț în mîna, n-a simțit decît arsura repede a unui fier roşu ; apoi alergarea nebună, după lupta scurtă, cînd sabia lui intrase în gîtul ofițeraşului turc — un copil —ce i se împotrivea în cale. N-a simțit nici părere de rău, nici duşmănie ; aşa a omorît pe doi cu mîna lui. Iar cînd s-a întors în țară, cînd, după cîteva zile, regimentul şi-a luat mersul obişnuit, lipsit de zbucium, al vieții de pace, colonelul simți că de acum înainte nu mai avea ce căuta în oaste. îşi dete demisia, îşi cumpără casa aceasta pe ulița cazărmilor, chiar lîngă ele, şi, singur, începu să trăiască viața de pustnic. în odăile mari, în care amintirile stăteau închise în orice lucru, trăia zilele trecute. Dar războiul, aşa cum îl făcuse dînsul, lasă urme. într-o zi simți că piciorul stîng îi amorțeşte, că d-abia îl mai poate mişca.

Cum luase altădată sabia din cui, ca s-o încingă pentru întăia oară, aşa luă din colț bastonul gros, cu mîner de aur, în care avea să-şi sprijine de-acuma bătrînețele. Nu-i plăcea să steie locului ; se tîra cum putea dintr-o odaie într-alta, şi la urmă venea de se aşeza tot în fața ferestrei de la uliță ; nu trecea soldat, nu se ducea ofițer spre cazarmă fără ca bătrînul să nu-l urmărească pînă departe cu privirea. Dimineața se scula în zori, cînd sunetul goarnelor vesteau ziua în marşul voios al *deşteptării* ; se culca la *stingere,* cînd odăile mari parcă se umpleau de cîntecul duios al odihnei...

De cînd căzuse bolnav greu în pat, de cînd nu se mai putea mişca decît întors de brațele servitorului ce-l îngrijea, viața i se întunecase cu totul. Nu mai putea privi nici pe fereastră, nici odăile nu le mai cutreiera.

Simțea că se duce, dar el cunoştea bine moartea. Nu se temea de dînsa. O aştepta şi parcă-i părea rău că nu-i putea ieşi în cale. Nici nu se apăra : nu chemase doctori, nu luase doctorii, şi în dimineața aceasta, cînd aproape nu avu putere sănşi deschidă pleoapele, zîmbi mulțumit. Era o dimineață frumoasă de vară : prin ferestrele deschise razele soarelui se furişau lucitoare, scoțînd scînteieri repezi din armele țintuite în părete. Minerul săbiei de deasupra patului parcă pîlpîia, şi colonelul, cu

greutate, de-abia ridică mîna de atinse oțelul luciu al tecei.

Pe la amiază cerul se înnora deodată, plouă repede, cu ropot, dar spre seară norii se topiră — cele din urmă raze ale soarelui mureau curate, rumenind odaia. Colonelul dormita. Vroi să se trezească de cîteva ori, îşi dădea seama că e într-o amorțire grea j visele ce-i cutremurau somnul acesta le ştia că nu-s în ființă, ştia chiar că visează, şi totuşi i se părea că lunecă într-o lume străină, din care nu înțelegea bine nimic. îl cuprinse o căldură grozavă ; deodată i se păru că se sprăvale patul, tresări şi deschise ochii. Mai întăi, fără de voie, vroi să strige, apoi mintea i se limpezi, pricepu că aşa trebuie să fie, şi cînd servitorul intră să aprindă lampa, de-abia putu îngîna să-1 lase prin întunerec.

încetul cu încetul amorțirea îl cuprinse din nou. Apoi îl munci vedenii ciudate... Deodată se văzu călare în învălmăşagul de la Smîrdan... Calul căzuse, dar nu se putea ridica. Îşi amintea totuşi că atunci se sculase repede, şi, cu toate acestea, acum sta întins jos... Dar bine, pe ofițerul turc îl străpunsese într-o clipă, ştia bine asta ; dar acum acesta îl răpusese, îi apăsa genunchiul pe piept, ținîndu-1 jos, în glod... Ii căzuse sabia, însă mai avea revolverul ; se căută la coapsă şi, ciudat, simți printre degete cearşaful ce-1 învălea ; era în pat, dar cum de se găsea în război ?... Ofițerul turc scoase iataganul, îl ridică şi-1 avîntă, ca un fulger, spre capul lui. Colonelul se încorda, tresări şi se trezi iar.

Era înăduşit. Simțea sudoarea rece scurgîndu-i-se după urechi ; vroi să se şteargă, dar nu putu duce mîna la cap. încetul cu încetu'l se lăsă moale, ca o petecă ; parcă nu mai avea nici sînge, nu-i mai bătea nici inima, şi chiar oasele i se topiseră. I se părea că e totuna cu patul, că era subțire ca cearşaful, întins ca el. Cîteva crîmpeie din trecut iarăşi i se luminară în întunericul odăii, fulgerări repezi, ca şi cum cineva aprindea chibrituri, pe rînd. Se înăbuşea, închise ochii, avu adevărata presimțire a sfîrşitului.

Dar în clipa aceea, în linişte adîncă a odăii, veni dinafară, dinspre cazărmi, sunetul de goarne al *Rugăciunii.* Atunci o revărsare de puteri îl însufleți ; îşi simți brațele tari, se ridică pe jumătate în pat şi, cu degetele împreunate ale mînii drepte, îşi făcu, rar, cruce. Apoi îşi lăsă, uşor, capul în pernă, închise ochii, şi-n vreme ce cîntecul duios al închinării de seară răsuna încă, ostaşul adormea pe veci.

(1907)

ÎN „TURNEU"

Trenul se opri. Din vagoane se dădură jos, pe rînd, toți actorii — aproape singurii călători sosiți dimineața aceasta la Bîrlad. Domnul Rotopan, „maestrul", un otm înalt, spătos, era îngrijat:

— Urîtă vreme ! Ce ne facem ?

Apoi, fiindcă toți se grăbeau să intre în gară, căci îi ploua, dînsul luă de o parte şi de alta pe două dintre femei, pe „Regina" şi pe „Muma nobilă", şi plecară. în fața gării erau numai trei trăsuri. în cea dintăi se sui maestrul, cu cdle două actrițe ; în a doua, casierul — gros, de-abia sufliînd, mai îngroşat cu isacull din spate, un fel de raniță în care-şi păstra rufele de schimb, şi sufleorul — slab, şi-atît de nalt, încît, pentru ca să încapă supt poclit, trebui să-şi scoată jobenul din cap. în a treia trăsură intrară : „Intrigantul", domnul Ion Straşnic, „Junele amorez", domnul *Jean* Prituş, şi „Subreta", domnişoara Lilica Mi'lovici, o fetiță durdulie, care se aşeză între cei doi, mai mult pe genunchii Intrigantului, deşi Junele o trăgea de mînă spre el. Şi caii porniră, stropind în lături pană pe trotuare, prin băltoagele adinei, pline de bolovani dezgropați, cari făceau pe casier să icnească la fiecare hop, iar pe Subretă să țipe, săltînd în sus ca o minge. Ulițele, strîmbe, strimte, parcă n-aveau sfîrşit. Ploaia cădea în ropote, şurluind pe burdufurile trăsurilor, udînd ciorapii femeilor, care-şi ridicaseră rochiile sus, ca să nu li se murdărească de noroi poalele.

Mââstrul îşi pierdu răbdarea şi strigă birjarului :

—• Mînă mai repede, pîrlitule... Du-ne la cel mai apropiat hotel!

— La „Europa", domnule *director,* răspunse birjarul, care ştia pe cine poartă în trăsură.

Şi peste cîteva clipe se opriră ; maestrul şi cele două femei se scoborîră iute. Dar casierul se munci cîteva clipe să iasă din cutia în care acum se mira cum de intrase. „Să ştii c-am mai slăbit dacă am încăput eu în cuşca asta", zise sufleorului, cu bucuria omului care nu vrea decît atîta. Subreta sări uşoară, dînd o palmă, din glumă, Intrigantului, care se-ncerca să o ajute.

Junele se uită cu necaz şi spuse Intrigantului cu un glas ce nu vroia parcă să pară furios :

— Şi aici ți-ai jucat rolul bine !

Femeile luară cîtetrele o odaie, bărbații două, apoi, fiindcă era şi vremea prînzului, se scoborîră în sala de mîncare. Maestrul se apropie de fereastră ; pe luciul geamului ploaia plescăia furioasă, casele din față aproape nu se vedeau.

Domnul Rotopan se întoarse spre casier :

— O-nceta oare pană diseară ploaia ?

— Stă, cum să nu steie, plouă de-aseară doar ! răspunse, pentru casier, chelnerul ; şi întinse lista de mîncare.

Maestrul se aşeză în capul unei mese lungi din mijlocul odăii ; de o parte şi alta luară loc Regina şi Muma ; Subreta, între Intrigant şi sufleor ; casierul şi Junele amorez, în față. Maestrul scoase tacticos ochelarii, îi puse pe nas, cum obişnuia întotdeauna cînd voia să dea însemnătate unui lucru, şi începu să citească pe deasupra lor.

— Mie dă-mi un borş ! spuse pițigăiat Junele.

Intrigantul îi aruncă o privire tăioasă, apoi ceru şi el :

— Atunci mie să-mi dai o supă.

Şi Subreta adaogă, arătînd pe Intrigant :

— Şi mie tot ca dumnealui.

Toți tăceau, mai cu seamă că-n fața tuturor abureau farfuriile. Casierul întovărăşea fiecare lingură

de supă cu cîte o cogeamite bucată de pine. Muma nobilă se-necă ; se-nroşi şi nu-şi mai putu trage sufletul. Sufleorul îi dădu cîţiva pumni uşori după ceafă :

— Moaşa-n pod, stimabilă doamnă !

Aşa o necăjeau toţi. Ea se supără :

— Domnule... te rog... te rr... lasă-mă...

Dar tuşea nu o lăsa, nu putea încheia vorbele ; după ce se linişti, îşi şterse lacrimile cu batista pe care i-o întinse peste masă Regina — pe a ei o uitase — apoi începu să mănînce liniştită. Intrigantul tăia felioare mici de pîne Subretei şi le aşeza lingă farfuria ei. Casierul nu scotea nici un cuvînt — înfulica o farfurie cu varză. Sufleorul îi aminti :

— Nene Dincă, parcă ziseşi că ţii regim, să slăbeşti, şi eu te văd înghiţind cît şase.

Cu gura plină, cu sudoarea şurluindu-i pe faţă, casierul răsufla ca un morun prins în cîrlige :

—• Trei zile... trei zile rabd... a patra mănînc... n-am ce face...

Subreta îşi făcu gura mititică :

— Papă, papă, mititelule...

Toţi rîseră. Dar nenea Dincă îşi aminti deodată ceva, îşi căută carnetul şi însemnă pripit.

— Ce e? întrebă directorul.

— Uitasem să însemn plata birjilor.

La sfîrşitul mesei le aduse o budincă de grisă. Junele vroi s-o taie, mai mult ca să arate cuţitul frumos de buzunar care-l primise în dar de la Subretă, dar sufleorul îi îndepărtă mîna şi scoase o sticluţă de rom.

— îmi dai voie, maestre ?

— Cum nu !

Atunci desfăcu foiţa de plumb, scoase cu furculiţa dopul şi turnă deasupra budincei. Intrigantul înţelesese, ţinea chibritul gata aprins şi dete foc.

Femeile se mirară deodată cîtetrele, cu plăcere :

— A !

Flacăra se ridică albăstrie în sus, şi-un miros frumos, de prăjitură rumenită, umplu odaia şi desprinse buzele casierului. Cînd romul se sfîrşi, Junele se pregăti să împartă, dar Intrigantul nu-1 lăsă :

— Ai putea să tai cu cuţitul birtului, nu cu al dumitale.

— Atunci taie dumneata.

— Cu plăcere.

Şi domnul Straşnic împărţi prăjitura ; Junele nu putu să se înfrîneze, îşi primi partea, gîndindu-se că, după cum obişnuia Subreta, în cel dintăi oraş avea să-1 răzbune.

După cmasă maestrul spuse :

— Cu toate că desearä nu putem juca, tot trebuie să mergem să vedem scena.

— Tot cu trăsura ? întrebă speriat casierul.

— Ba pe jos.

Peste cîteva clipe, maestrul, casierul şi sufleorul, de-abia-şi desprindeau galoşii din apăria trotuarelor.

După zece minute erau în grădinuţă, în mijlocul căreia se strînsese o băltoacă. înăuntrul scenei apa curgea peste decoruri ; de supt o culisă căzută se repezi, schelălăind, un cîne ce se adăpostise acolo.-

— Halal scenă ! răsuflă din greu casierul.

Maestrul se uită, apoi se Întoarse spre sufleor, care ifăcea şi pe zugravul :

— Cumpără-ţi văpsele, şi dacă poţi, drege puţin pînzele. Mîne facem repetiţie, căci pană seara trebuie să se facă vreme frumoasă.

Directorul şi casierul se întoarseră la otel...

A doua zi dimineaţa, ploaia tot nu încetase, cerul era încins de nori peste tot.

El se uită posomorit afară. Nu vorbi cu nimeni un cuvînt. La masă ceru numai o friptură ; ceilalţi făcură la fel, şi îndată ce sfîrşiră de mîncat, o luară, prin ploaie, spre grădină.

— Păi dacă nu jucăm desearä, ce mai facem repetiţie ? lîntrebă încet Intrigantul pe sufleor.

—' Aşa a hotărît maestrul, răspunse acesta ; cînd e supărat, nu-i poţi vorbi ; nu ştii ?

Şi galoşii lipăiră prin ploaie pană la grădină. Femeilor le era rece. La începutul lui august parcă dăduse în toamnă, tîrziu.

' Domnul Rotopan se aşeză pe un scaun, într-un colţ, sufleorul intră în cuşca lui, şi repetiţia începu.

Maestrul nu-şi găsea locul ; nu-i plăcea nimic.

Se sculă şi se apropie de June, care făcea în piesă pe un conte, şi-1 îndreptă răstit :

— Pentru numele lui Dumnezeu, Prituş, m-ai prăpădit. Aci eşti conte, ai sînge nobil în vine... fii mai mlădios... Aristocraţii ăştia or fi ei cum or fi. da-s *fini*... au mişcări mai alese... calcă mai uşor... Şi-apoi dumneata eşti gazda... fii mai la dumneata acasă... parcă mergi în picioroange... Uită-te la mine.

Maestrul urcă pană lîngă uşa din fund şi, primind pe Muma nobilă, o marchiză bătrîna, se plecă uşor, graţios :

—• Doamnă marchiză !...

Şi îi arătă un scaun, apoi păşi după ea cu o eleganţă care arăta pe artistul adevărat, deprins cu scena.

în urmă se înfurie iar, se întoarse către marchiză :

— Şi dumneata nu te trînti pe scaun să-1 dărîmi... Dar îşi aduse aminte, porunci : Straşnic ! intră în scenă ! Apoi întrebă pe sufleor : Nu intră Henry, vicontele, îndată după asta ?

— Da.

—> Atunci ce mai aştepţi, stimabile ?... Vreţi să vă fac eu toate rolurile?

Cînd scăpară, după trei ceasuri, de supt privirea scrutătoare a maestrului, erau prăpădiţi. Lipăiră iarăşi prin apă şi se întoarseră spre otel. Seara băură numai cîte o cafea cu lapte.

Directorul trase deoparte pe casier :

— Ce ne facem, nene ?

— Ne-a mai rămas încă optzeci de lei. Cu asta o ducem morţiş pană duminică.

— Dar drumul la Vaslui ? întrebă îngrijat maestrul.

Drumul îl am eu ; dar de o ploua într-ima, n-avem ce mînca.

Şi fiindcă maestrul se încruntă, îngîndurat, casierul îl mîngîie :

— Mîne trebuie să se însenineze, nu se poate... A dracului vreme !

Noaptea cădea mohorîtă, fără pic de nădejde ; în sala luminată de o singură lampă arareori trecea cîte un călător, venit pe cîte o zi, pentru afaceri, în tîrgul acesta adormit...

Trecuse de miezul nopţii cînd Muma nobilă şi cu Regina ieşiră amîndouă, bîjbîind, căci lumina se stinsese. Femeile şopteau :

— Unde-i ?

—• Mă-ntrebi pe mine ?

—' Asta-i neruşinare... Ce Dumnezeu?... Nu-i ajunge ce ne-a făcut la Ploieşti ?...

Sst !

Din capătul celalt se auziră paşi, şi peste cîteva clipe, deprinzîndu-li-se ochii cu întunericul, zăriră venind împreună pe Intrigant şi pe Subretă.

— Halal, făcu Regina, ştiu că ai obraz, fetiţo !

—* Ei ce-i, ce-i ?

Muma nobilă, îngerul păzitor al trupei, izbucni :

— Cum ce-i, vrei iar să fie bucluc, să-şi scoată ăştia ochii pentru tine ?... Intră în casă.

Şi în vreme ce femeile intrau tăcute în odaie, Intrigantul îngăima, pentru Mumă, cu un glas înăbuşit, de bas, aria lui Mephisto din *Faust :*

„Vecinica-i cam trecuuuută /..."

— Obraznicule ! făcu aceasta şi trînti uşa...

A treia zi apa cădea de sus cu aceeaşi îndărătnicie. Maestrul, amărît, galben de nesomn, turburat de grijă, nici nu se coborî la masă. Se aşeză într-un jîlţ, în faţa ferestrei, şi privea în neştire la stropii ce săreau pe acoperişurile casei din faţă. în viaţa lui de artist rătăcitor i se mai întîmplase şi altă dată

aceasta, dar vremea rea îl găsise ori cu parale, ori cu mai multă îndrăzneală, îndrăzneala tinereței, pe care acum nu o mai avea. Și în odaia aceasta goală, în fata ferestrei peste care apa bătea în valuri, maestrul se gîndi o clipă la bătrînețele lui... Nu agonisise nimic... cei din urmă bani îi punea acum în joc... Deodată se uită la ceasornic, se gîndi că vremea aceasta moleșește pe om și se scoborî repede, în sala de mîncare actorii stăteau somnoroși. Glasul lui îi trezi :

— Dacă mai plouă și mîni, plecăm... Acum haideți la repetiție.

Toți se uitară mirați, dar se ridicară repede să se-mbrace...

A doua zi era duminică. Maestrul se sculă de dimineață, se uită afară, se frecă la ochi și nu-i venea să creadă ; printre perdele, un sul de raze se revărsa peste perne ; sări jos și se repezi spre patul casierului :

— Scoală, îmbracă-te degrabă !

Casierul se trezi tresărind ; bolborosi :

— Ce e, ce e, maestre ?

— S-a-nseninat ! Sîntem scăpați ! Repede la tipografie... tipărește afișe... împarte bilete... Diseară jucăm...

Casierul se dezmetici ; începu să se-mbrace. Directorul trase storul, și soarele năvăli în odaie.

Lumina îi învioră pe amîndoi. Apoi directorul ieși să deștepte pe ceilalți ; le bătu în ușă :

— Haide, sculați. La repetiție !

Băură cîte un lapte și plecară... Pe la amiază era o arșiță grozavă. Casierul veni scăldat de sudoare : afișele se lipiseră, biletele începuseră să se vîndă. Actorii, înădușiți și ei, după repetiție, se odihneau.

Maestrul era mulțumit, zîmbea :

— Foarte bine. Piesa merge de minune. Tu, Prituș, ești un artist rar... Și se întoarse spre ceilalți: Ce zîmbiți ? Dați-mi mie un *conte* mai bun decît dînsul ! Apoi, către nenea Dincă : Nene, cu trupa mea joc la „Național" și-i bat pe toți ăia de acolo !... Să știți că-i bat!...

Și rîdea, îmbujorat, bucuros, cu ochelarii pe vîrful nasului, cum îi rămăseseră din urmărirea piesei. își scoase batista, se șterse pe frunte.

— Tare s-a-ncălzit!

Mîncară cu poftă. Mai făcură încă o repetiție, și la opt cortina era lăsată, actorii îmbrăcați, publicul începuse să vie. Cîțiva lăutari cîntau *„marșul"* la poartă.

Dar parcă se răcise iar. Un vînticel ușor începu să miște ramurile salcîmilor din față. Pe scenă actorii nu se gîndeau decît la rolurile lor. La nouă trebuiau să înceapă. Directorul, încălzit de cît alergase într-o parte și într-alta, aștepta, cu ceasornicul în mînă, cum avea obiceiul.

Deodată cortina se clătină, culisele scîrțîiră ; un vînt puternic, un vîrtej scutură scena. Maestrul și actorii se uitară îngrijorați unii la alții. în grădină se auziră cîteva glasuri: „Plouă ! plouă!" și peste cîteva clipe o răpăială grozavă se dezlănțui : ploua potop, cu furie. Lumea fugi înspăimîntată în cofetăria de peste drum. Actorii ridicară cortina. Prin acoperișul spart, ploaia începu să șurluie din nou pe scenă. în grădină lămpile se stinseseră : una singură, la poartă, arunca o lumină ștearsă peste băltoaca ce se așternu, într-o clipă, în mijlocul grădinuței. Se făcu rece de tot. Actorii se îmbrăcară cu hainele lor. Apoi se adunară pe scenă, împrejurul maestrului, care sta abătut, cu jobenul în cap, cu gulerul ridicat, fără să poată spune un cuvînt, uitîndu-se țintă înaintea lui.

Cu o mișcare vie, Subreta îmbrînci pe Intrigant :

— Fugi, că ești de *„mauvais augure"* *.

Și alergă lingă June.

Deodată vîntul se încuiba în scenă. O culisă căzu. Lămpile filară ; casierul alergă și stinse pe cele de lîngă pînze, să nu se aprindă baraca. Nimeni nu știa

* **Piază-rea (fr.).**

ce trebuia sa facă. Aveau să stea aici pană ce trâcea ploaia ? A doua zi plecau ? Nu îndrăzneau nici unul să întrebe. Maestrul era în drept să hotărască. Se uitau la el, aşteptîndu-i cuvîntul.

Dar, lipsit de orice cunoştinţă a împrejurărilor parcă, maestrul îşi scoase jobenul, îşi purtă mîna, în neştire, peste frunte, îşi ridică părul în sus, apoi, ca şi cînd nimic alta nu aşteptase, răsuflă adînc :

— Uf ! bine că -s-ia mai răcorit !

(1907)

(

PUNGA

Cînd se treziră, în zorii zilei, amîndoi, la han, şi după ce plătiră un franc şi douăzeci pentru că dormiseră acolo, femeia Safta, nevasta lui Neculai Lăptuc, se căută prin buzunarele fustei. După ce şi le întoarse pe dos, căzu dintr-unul cinci parale. Atîta ; nu mai aveau nimic. Veniseră cu o zi înainte, vînduseră două perechi de gîşte, şi în loc să se întoarcă acasă, în Popriceni, ici, o palmă de loc, rămăseseră în tîrg să beie la han.

Femeia se uită la cel de cinci parale, îl întoarse pe faţă, pe dos, apoi îl arătă lui bărbatu-său :

— Merge ?

Neculai Lăptuc îl învîrti şi el, îl puse în zare, să se uite de departe, ca şi cînd ar fi vrut să-1 vadă dacă-i străveziu, apoi îşi trecu degetul pe supt nas şi răspunse :

— Pe dracu !

Femeia i-1 smunci, răstindu-se la el :

—- Tu l-ai luat, prostule !

— Ba tu !

— Aşa să trăieşti !... Haidem !

Şi porniră.

Afară începuse iar să fulguie. Nevasta îşi trase bine barijul peste urechi ; era o femeie înaltă, ciolănoasă, largă în spate ; şi cum vîntul îi flutura fustele, i se vedeau pulpele subţiri în ciorapii albi de lînă, băţoase, ca nişte catalige, de cari se părea că adevăratele ei picioare se legau mai sus. Mer-

gea cu paşi mad, cam şonţîş, ca şi cum vroia mereu să cîrmească.

Bărbatul, un prichindel, cu pieptul lipit de spate parcă, se ţinea pe urma ei, gîfîind ; în cap avea o pălărie grozav de mare, cu un fund cît un ceaun, care parcă-l apăsase pe om în jos, de-i intrase picioarele în pîntece. Mai mult sărea, ca un purice, decît mergea ; da din mîni şi se uita spre partea în care nevastă-sa se ţinea puţin pe o coastă, ca şi cînd îi era frică să nu se întoarcă să-l înhaţe.

Aproape de barieră, femeia se opri dintr-o dată :

— S-o luăm *pin* grădina *poblice* ; sărim gardul şi tăiem drumul de-a dreptul; ce s-o mai încunjurăm !

— Mă aburci ? întrebă sfios ţăranul.

Şi femeia-i răspunse :

— Te-oi aburca, *stirchitură!*

Deschiseră, încet, portiţa şi intrară în grădina publică.

Ninsoarea cădea înceată, fîşiind, printre ramurile copacilor, şi se aşeza uşoară, ca un puf.

Ţăranii o luară pe aleea cea mare, apoi făcură la stînga. Femeia mergea drept înainte, cînd bărbatu-său îi strigă din urmă :

— Fa, Safto, să cotim, că ajungem tocmai bine la capul dealului, şi-i drumul mai neted pe ici.

Ţăranca stete puţin pe gînduri, apoi pesemne că-şi făcu şi dînsa aceeaşi socoteală, că o luă repede la dreapta : ea înainte, bărbatu-său în urmă. Făcură cîţiva paşi, şi Neculai Lăptuc, cum se uita în pămînt ca şi cînd număra urmele neveste-sii, mai că era să se izbească de dînsa, aşa de scurt se oprise aceasta : drept în faţa lor, un gardist sta plecat şi se uita deasupra unei bănci, pe care un om părea că doarme. Gardistul întoarse capul, îi zări şi-i chemă :

— Ia veniţi aici !

Cei doi ţărani se apropiam sfioşi : dacă le-a fi ghicit gîndul că voiau să sară zăplazul ?

Gardistul spuse bucuros :

— Bine c-aţi venit, ia staţi colea pană m-oi întoarce eu, să nu deie vrun cine. Mă duc să dau de veste, ici la poliţie ; într-o jumătate de ceas sînt înapoi... C-acuma l-am găsit şi eu !

Şi arătă spre cel ce părea că doarme pe bancă. Apoi gardistul b luă la fugă.

Femeia se apropie să se uite ; bărbatul nu-şi dăduse încă bine seama ce era ; stătea mai la o parte.

Femeia se mai uită puţin, pe urmă întoarse capul spre bărbatu-său :

—- Iacă, tontule, dacă m-am luat după tine ! Stăi acum şi păzeşte mortul.

Lăptuc veni şi dînsul mai aproape, uitîndu-se la nevastă-sa, gata să primească vreo cîţiva pumni, pe dreptul ; se gîndea el că altă dată îi luase şi degeaba. Dar femeia îl lăsă în pace şi căta întins la mort, vrînd să ştie, ca toate femeile, ce şi cum. Apoi spuse, ca şi cum şi-ar fi vorbit singură :

—• S-o omorît ; uite *chistolul* ici, lîngă dînsul. Şi iar îşi luă de seamă : D-apoi ce sînt eu să-l păzesc ?! Haidem !

Dar bărbatu-său nu vroi ; răspunse cam cu jumătate de gură :

—• Dacă ne-o spus *gvardistul* să stăm, trebuie să stăm.

Femeia îi aruncă o privire furioasă, şi-n urmă se plecă să privească iar la cel de pe bancă. De mort nu îi era ei frică — la cîte priveghiuri nu stătuse dînsa, pe cîţi nu îngropase ! Ehei ! că mai mult din asta trăia. Dar revolverul o umplea de groază, şi parcă şi bărbatu-său, care nu pusese în viaţa lui mîna pe puşcă — la oaste nu-l luase — şi dînsul simţi un fior prin şira spinării, aşa ca un biilgăraş de gheaţă ce-i luneca pe piele, cînd se uită la ţeava lucioasă.

împuşcatul rămăsese pe-o coastă ; din mîna dreaptă, zgîrcită, revolverul căzuse pe bancă. Mîna stînga nu i se vedea de supt palton. Era bine îmbrăcat; căciula de astrahan atrase îndată privirea ţăranului :

— Halal căciulă !

Femeia nu răspunse : dînsa nu găsea ce căuta.

— Unde s-o pocnit oare ? Nu se vede nici un *chic* de singe. Parcă doarme. Vezi-1 ? Nici un chic de sînge.

Dînsa îşi aduse aminte că văzuse odată pe notar cum trăgea cu „chistoluT ; o săptămînă de zile nu-i ieşise atuncea din minte bucăţelele cele cu cari poţi omorî chiar vita, că-i vită ; şi începu din nou să vorbească lui bărbatu-său :

—• Şi doar plumbul îi mare, trebuie să-1 fi potrocolit rău. Ai văzut cele cu care dădea notam?... Doamne iartă-mă... erau citu-i ghinda.

Şi în minte parcă i se înţepeni gîndul acesta : să vadă unde se lovise. Cu ochii la revolver, să nu cumva să-1 atingă, luă mortul binişor de umăr şi-1 întoarse. Atunci trupul ţeapăn se rostogoli repede pe spate. Pulpana paltonului se desfăcu peste marginea băncii, şi pe partea stingă a surtucului se văzu pata de sînge cum se lăţise peste tot.

Cînd se rostogoli mortul, ţăranii rămaseră o clipă împietriţi de frică, amîndoi cu ochii la revolver, dar arma nu se mişcase din loc. Atunci femeia se linişti şi spuse :

— în inimă şi-o tras !

Bărbatul îi bănui :

— De ce l-ai întors, fa ? Ce-o să zică gvardistul ?

Dar în aceeaşi vreme se auzi parcă un fîşîit, un vuiet ciudat, parcă se mişcase ceva lîngă mort şi căzu apoi în stratul subţire de omăt de pe jos.

Ţăranii priviră şi rămaseră încremeniţi. Din buzunarul mortului lunecase o pungă de piele, neagră, o pungă umflată, doldora.

După ce le trecu mirarea, ei uitară de mort; Lăptuc se făcu puţin mai mititel, lăsîndu-se pe vine, femeia se lăsă şi ea, ca şi cînd se scoborîse de pe catalige, şi cu ochii mari, ţinîndu-şi răsuflarea, se uitară la pungă.

Cum stăteau aşa, grămădiţi, ţăranul ridică ochii şi întîlni pe ai nevestei. O lumină de înţelegere sticli în privirea lor ; de cînd erau împreună nu

se înţelesesem aşa dintr-o dată, fără nici un cuvînt, ca acum ; apoi, îndată, ca şi cum s-ar fi ferit unul de altul, şi de mort, femeia întoarse capul şi se uită spre cel împuşcat, ţăranul privi spre copaci, ca să nu-i vadă nici pe unul, nici pe celălalt, întinse mîna, luă punga şi o vîrî repede în carîmbul cizmei. Apoi se sculară dintr-o dată amîndoi, ca pe teluri, femeia parcă mai lungă decît era, şi priviră îngrijaţi în toate părţile ; bărbatul dete cu piciorul peste urma mică, pătrată, ce lăsase punga în omăt, iar nevasta ridică pulpana paltonului la loc şi întoarse mortul pe-o coastă, cum fusese. Ţăranul iar privi spre partea de unde avea să vie gardistul şi, nevăzînd pe nimeni, vîrî mîna în earîmb şi îndesă, mai în jos, punga, căci îi apăsa pulpa.

Dar parcă îi apucară frica să mai steie singuri, cu mortul, în tăcerea ceea. Ţăranul începu să vorbească :

— Halal căciulă... şi ce straie !

Şi-atunci simţi ceva cald şi tare lîngă picior, şi parcă ar fi vrut să zică : „Şi ce pungă !"

Dar adaogă altceva :

—• Şi el se omoară ! Ca şi băietul lui Dumitrache Strîmbu ; da' să zici că celuia i s-o slobozit puşca singură-n *chept!*

Vorbele însă nu-i mai veneau : n-avea ce mai spune. Iar îi cuprinse o grijă mare, se traseră amîndoi deoparte, unul lîngă altul. Lăptuc, înăduşit, ca după cine ştie ce drum. Femeia se gîndea... Dacă i-o da în cap gardistului să-i caute ? Dacă dînsul umblase mai dinainte prin buzunarele împuşcatului şi ştia ce are, şi-i lua acuma din ' scurt ?

— Ha ? făcu speriat Lăptuc, ca şi cînd îl întrebase ceva nevastă-sa.

Femeia nu-i răspunse, întoarse capul în toate părţile, apoi se duse şi mai; bătători cu mîna omătul.

De-abia se ridică, şi auzi un tropot. Venea gardistul, în fugă, cum se dusese. Ţăranii se-nfiorară,

dar gardistul le vorbi bucuros, ca şi adinioare, cînd îi rugase să păzească mortul :

— Ei, brava vouă ! Mulţumesc ! De-acu rămîn eu cu dînsul ; că *aista-i* domnul Bucur Colţescu, profesor la *gimnaz.* Dragostea trebuie să-1 fi dat gata, săracul !

Dînşii mai steteră o clipă locului ; nu le venea să creadă că puteau pleca ; apoi, ca şi cînd i-ar fi şfichiuit cineva de la spate, ziseră :

— SHauzim de *ghine!*

Şi-o luară repede la picior.

Cînd ajunseră în fundul grădinii, Lăptuc se **ca**-ţără pe gard, nevastă-sa îl apucă de mijloc, apoi de tălpile cizmelor, şi-1 aruncă dincolo ; în urmă dînsa parcă păşi gardul, şi o luară gîfîind, la deal, printre spini, uitîndu-se din cînd în cînd în urmă.

Fulgii se aşterneau molcomi, cernuţi de sus. Pe umerii femeii ninsoarea se strînsese în două grămăjioare, iar pălăria bărbatului se făcuse albă. Ţăranii mergeau, mergeau mereu, fără să simtă că-s obosiţi. Deodată se ridică in faţa lor cumpăna unei fîntîni, singuratică în tot cuprinsul cîmpului. Cînd ajunseră în dreptul ei, se opriră. Erau departe de tîrg, încă o postată, şi-ajungeau satul. Şi, cum se opriră, parcă li se tăiaseră picioarele. Se aşezară pe ghizdele, unul de o parte, celălalt de alta, şi răsuflară uşuraţi.

Ţăranul zise :

— Vezi, fa, dacă n-o luai pe unde ţi-am zis eu, îţi mergea în sdc.

Femeia nu-i răspunse.

Apoi se ridicară deodată, ca şi cum şi-amintiră de ceva, şi o porniră din nou, puţin mai încet: ea înainte, el în urmă. Femeia simţea o bucurie caldă, care i se împrăştia în tot trupul, şi gîndea... O pungă cu bani, pe vremea asta, cînd nici tu para, nici tu lemne, nici tu mălai, nimic n-aveau ! Dacă n-o luau ei, ar fi luat-o gardistul. Ce, cu banii Năstăsoaii, căreia îi ţinuse luminarea, nu se întîmplase tot astfel ? Ea-i lăsase, şi notarul îi păpase. D-apoi zău ! Doar nu mai era proastă... Şi cum gîndea aşa, parcă i se şterse deodată amintirea întregii întîmplări : nu mai vedea nici banca, nici mortul; i se părea că banii aceştia i se cuveneau, ba, mai mult, că erau ai ei. Atunci îşi aminti şi de bărbatu-său şi-i fu ciudă că de pe urma lui oarecum se căpătuise cu parale. Apoi se uită înapoi, ca şi cum îi era^frică să nu-1 piardă. Bărbatul venea în urmă, bălăbănind din mîni ; şi femeia se linişti.

Lăptuc gîndea şi el, şi el simţea ceva cald într-însul, ceva care-1 necăjea, şi-i plăcea că-1 necăjeşte ; fără să vreie, începu să rîdă singur, înfundat, dete drumul unui hohot şi îşi şterse, mulţumit, nasul cu degetul. Femeia întoarse capul iar, se priviră unul pe altul şi, ca şi-atunci cînd se-nţeleseseră în faţa pungii, îşi ghiciră şi acum, dintr-o dată, gîndul, pentru a doua oară într-atîta amar de vreme. Şi-ncepură să rîdă împreună ; rîdeau amîndoi, de-o bucurie ascunsă, mare, care le gîdila sufletele...

Cînd zăriră şuviţele de fum pe hornurile bordeielor din Popriceni, începură să păşească mai repede. Se grăbeau pe măsură ce se apropiau, se grăbeau^ nerăbdători. Uliţa satului era pustie; cîţiva băieţi, într-o hudicioară, se băteau cu omăt; încolo — nimeni. A doua, a treia casă după biserică era a lor. Lăptuc deschise poarta, iar femeia trase cu coada ochiului spre vecin : la A Dumitroaiei nu era nimeni prin ogradă — cu atît mai bine. Apoi se suiră pe prispă, iar se uitară în toate părţile, şi femeia întinse mîna, de luă, din stuhul streşinei, din locul ştiut, cheia uşii — o punea acolo ca să n-o mai piardă, cum păţise în vreo două rînduri ? apoi tropăiră, să se scuture de ninsoare, şi Lăptuc întoarse cu amîndouă mînile cheia în broasca stricată. Intrară. Din tindă trecură într-o odaie sărăcăcioasă, cu un pat de scînduri, acoperit de un lăvicer, o masă joasă, azvîrlită într-un colţ, o ladă fără capac şi un jilţ cu telurile scoase, căpătat demult de la un boier.

Dintru-ntăi se opriră în mijlocul odăii ; apoi femela îşi aduse aminte, se întoarse repede şi zăvori

uşa tindei. Pe urmă veni iar în odaie, îşi smulse barizul, luă o pernă şi se repezi de înfundă ochiul de geam, lat cît palma. Bărbatul îşi scutură pălăria, apoi rămaseră o clipă aşa, unul în faţa celuilalt.

Femeia îi spuse, gîfîind :

— Dă-mi punga, s-o deşărt.

Ţăranul clipi repede din ochi:

—- Ţi-oi da-o ; stăi, că mi-s îngheţate degetele.

Dar femeia se apropie cu mîna întinsă şi se răsti :

— Dă-mi punga !

Ţăranul iar clipi din ochi, apoi parcă se proţăpi în picioare. Adecă de ce s-o deşarte dînsa ? Ce, nu tot el făcuse s-o găsească ? Şi pentru întâiaşi dată simţi că îndrăzneşte ceva în faţa femeii lui. Banii cari-i ardeau pulpa parcă îi trimeteau, de-acolo, o înviorare în tot trupul. La ce i-ar da-o ? Răspunse dîrz :

— Eu am luat-o de jos, eu am s-o caut.

La rîndul ei, femeia îl privi şi i se părea că nici-odată nu-l urîse mai mult. Se repezi ca sărită din minţi :

— Scoate-o din cizmă !

Apoi îi dete un pumn şi întinse mîna spre picior.

Omul, care-i suferise de atîta amar de vreme pumnii şi palmele, ca un cîne, simţi în sufletul lui o furie grozavă şi, cum femeia se plecase să-i prindă piciorul, el o cuprinse cu braţele pe după mijloc şi, cu pieptul strîns de braţele ei, vroi s-o răstoarne, s-o calce în picioare. Dar femeia se zvîr-coli o clipă, îl ridică în cîrcă şi se scutură de dînsul, cum fac dulăii cînd sar pe dînşii javrele, şi iar căută să-i prindă cizma. Atunci bărbatul se văzu o clipă învins, se plecă, vîrî repede mîna în earîmb şi scoase punga, ţinînd-o cu degetele încleştate. Femeia îi apucă pumnul în mînile ei osoase şi, căl-cîndu-se cu picioarele, gîfîind, cu ochii holbaţi, strîngeau punga, prin pielea căreia li se părea că simt zimţii banilor, de aur poate. Lui Lăptuc îi slă-beau degetele supt ghearele nevestei şi, cu o în-cordare deznădăjduită, îşi trase mîna, se făcu miti-tel, îşi alipi braţele ghem la piept, izbi în pîntecele femeii cu capul şi o dete tăvălucul pe pat. Atunci dînsa, nebună de furie, îşi desfăcu mînile ca două aripi de vultan şi începu să lovească pe bărbatu-său peste faţă şi-n cap. Acesta simţi că nu mai încăpea împotrivire, ameţise, de-abia îngăimă :

— Ţi-o dau..'. Ţi-o dau, fa, *fumeie!*

Atunci nevastă-sa se opri; el îi întinse punga, ea o luă, pe urmă se aşezară amîndoi pe marginea patului, gîfîind, miraţi : femeia, de îndrăzneala băr-batu-său, el, de puterea lui. Vra să zică putea să o înfrunte ! Şi întoarseră amîndoi capetele, se uitară unul la altul, parcă nu se cunoscuseră niciodată.

Femeia se trase în fundul patului, întinse mînile, vroi să deschidă punga, dar deodată răsunară cîteva lovituri în uşă şi-un glas :

—• Taică Lăptuc !

Femeia se zăpăci, se culcă repede pe pat şi puse punga supt dînsa, neştiind unde să o ascundă în pripă ; zise bărbatu-său :

— Spune-i că mor de durere de *şale...* Ne-o chema la dezghiocat păpuşoii.

Lăptuc ieşi în tindă, trase zăvorul, şi femeia ascultă din casă.

— Săr' mîna, părinte.

— Bine v-am găsit, taică. Haide şi mi-i ajuta să vîr o balercă de vin în beci.

Ţăranul tăcu puţin, parcă să-şi aducă aminte de ce-i spusese nevastă-sa. Apoi răspunse :

— Oi veni, sfinţia-ta, da' mai tîrzior, că moare nevasta de **şale. .**

— Aşa, bine, taică ; te-aştept.

Şi preotul plecă.

Lăptuc trase iar zăvorul, veni, desfăcu puţin perna, să vadă de-a ieşit preotul din ogradă, pe urmă se cocoţă şi dînsul pe pat. Femeia se ridi-case, bătători bine lăvicerul, apoi, uitîndu-se amîn-doi cu ochii holbaţi la pungă şi ţinîndu-şi răsufla-rea, femeia o deschise şi-o răsturnă deodată. Atunci se auzi un sunet sec, şi pe lăvicer se împrăştiară patru cartuşe de revolver.

Țăranii făcură numai atît: „Hîîî !", ca şi cum îşi muşcaseră limba, şi rămaseră împietriți, galbeni ca moartea, uitîndu-se cu ochi rătăciți la cele patru cartuşe, cu vîrfurile roşii, ca muiate în sînge.

Vra să zică pentru bucățelele acestea alergaseră, se bătuseră, gata să se sugrume ! Pe aceste le purtase el în cizmă, pe aceste le strînseseră în pumni, fără să ştie că dintr-o clipă într-alta dînsele îi putea sfărma. Se jucaseră cu moartea, şi ei credeau că țin în mînile lor o avere ! Şi deodată amintirea mortului le trecu prin trup ca un fior.

După clipa aceasta de mirare, li se scoborî în suflet o deznădejde fără de margini. Aşa le era scris, pesemne, să trăiască şi de acum înainte calici. Amîndoi simțeau un gol aşa de mare în sufletul lor, că parcă le scosese cineva inimile din ei.

Dar, repede, un alt gînd, un gînd tot atît de grozav pentru dînşii, li se țintui în minte : ce aveau să facă acum cu cartuşele ? Şi nu îndrăzneau să se mişte, să întindă mîna, ca nu cumva bucățelele să ieie foc, să-i omoare dintr-o dată.

într-un tîirziu, țăranul ridică în sus capul şi întîlni privirea femeii; apoi o întrebă, printr-un singur sunet, care-i arăta toată spaima şi care de-abia îi ieşi din fundul gurii:

— Ha?

Femeia înțelese. Dar şi dînsa se gîndea la acelaşi lucru, şi încă nu-şi putea da seama, lămurit, ce puteau să facă. Iarăşi rămaseră tăcuți, buimăciți. Apoi parcă le mai veni sufletul la loc. Femeia judecă : le izbiseră ei atîta şi nu luaseră foc, n-or lua ele tocmai acuma, cînd trebuia să le arunce. Bărbatul iar ridică în sus capul, şi iar făcu din fundul gurii :

— Ha?

Atunci femeia îngăimă :

— Dacă le-om da peste gard, la A Dumitroaiei, în spinărişu cela ?

Țăranul nu răspunse. Femeia se răzgîndi:

— Nu, că le-or găsi plodurile. Şi-or lua foc lîngă casa noastră.

Lăptuc se mai învioră, îşi trecu încet degetul pe supt nas şi-şi dădu părerea :

— Mai ghine în fîntînă !

— Tonitule ! să se lovească de *chietre ?*

Şi iarăşi se uitară la ele, şi iară le trecu un fior prin spate. Atunci nevasta se înfurie :

— Fă ce ştii, stîrchitură, că tu le-ai găsit!

Lăptuc simți că atîta vreme cît or fi bucățelele cele între dînşii, e la adăpost; rînji parcă :

— Fă tu ce ştii, zăludo, că tu ai deschis punga !

Dar amîndoi înțeleseră că trebuiau să scape de ele cu orice preț. O lăsară mai domol. Femeia făcu un plan :

— Iaca ce-i: mergem şi le dăm în Rîpa-Țurluiesei. Punga o zvîrlim în vatră, şi cînd om face focul, arde.

Pe urmă, ca să dea suflet bărbatu-său, întinse mîna şi, cu două degete, ca şi cum îi era teamă să nu se frigă, luă un cartuş.

— Iaca, ie-le aşa.

Țăranul se uită, dădu din cap şi întrebă cu glasul pe jumătate :

— Şi cum să le ducem ?

Femeia se gîndi şi-i răspunse :

— Pune-le binişor, pe cîte unul, în chimir, şi-om merge.

Țăranul le luă uşor, le puse pe cîte unul în chimir, cu vîrful în jos, apoi se sculă încet, ca şi cum avea în sîn ouă. Femeia aruncă punga în cenuşă, în vatră, apoi ieşiră, încuiară şi puseră cheia la locul ei, în streşină.

Dar cum treceau prin fața bisericii, le ieşi înainte, bucuros, popa :

—• Ei, bine că venişi, taică ! Haidem să scoborîm polobocelul.

Lăptuc uitase de popă, ca de moarte ; se-ngălbeni. Dar n-avea ce face ; ce era să spuie ? Se scarpină în cap şi porni cu femeia după preot. In fața beciului, unde era ibalerca, femeia îşi suflecă mînecile să ajute şi ea, dar preotul o goni:

—» Ia lasă, lasă pe bărbat, că n-o fi el aşa de bicisnic cum 11 crezi.

Şi apucă de-un capăt, iar ţăranul se-nţepeni în picioare, se-ndoi ca un arc, doar nu s-o atinge cu chimirul de balercă. Simţea că bucăţelele mici de plumb îl ard. Şi-n vreme ce se opintea, îl necăjea un gînd rău, ce-i intrase în creier ca un cui: din clipă în clipă aştepta parcă să-1 sfărîme în mii de bucăţi. Cînd ajunse în gîrliciul beciului, se rezimă de părete, gata să leşine. Năduşelile îi durgeau potop de supt pălăria mare, care-i strîngea capul ca un cerc de fier. Preotul luă o ulcică de pe o policioară, bătută în păretele de lut, o puse la canea, apoi îi dădu să bele :

— Dă-o peste cap !... Aşa!

Vinul parcă îi mai dete putere.

Cînd se văzu iar pe drum, în urma nevestei, Lăptuc îşi scoase pălăria ; mergea cu capul gol, şi din cînd în cînd îşi ştergea sudoarea cu dosul mînii, apoi o azvîrlea jos.

Pe marginea prăpastie! se opriră.

Femeia îl sfătui :

— Zvîrle cîte unul.

Ţăranul se uită în rîpă, o văzu plină de bolovani şi se-nfricoşă :

— Bun cap mai ai ! Da' dacă s-or lovi de chetri ?

Atunci femeia gîndi ce se gîndi, se plecă, îşi ridică o fustă, apoi alta, şi rupse din poalele cămăşii, de jur împrejur, o fîşie lungă ; pe aceasta o" destramă cu dinţii, în patru bucăţi, şi se răsti :

— Hai, scoate unul!

Ţăranul vîrî două degete în chimir şi trase încet-încetişor un cartuş.

Femeia îi întinse o bucăţică din pînza ruptă :

— Na, învăleşte-1 şi-1 azvîrle.

Lăptuc înfăşură uşor cartuşul şi-i dete drumul. Apoi stătu o clipă, ca şi cînd ar fi aşteptat detunetul. Cînd văzu că nu se întîmplă nimic, prinse inimă **şi** scoase pe al doilea.

După ce le aruncă pe toate, ţăranul răsuflă uşurat şi căzu, sleit de oboseală, pe un bolovan mare, ce era parcă într-adins pus acolo pentru el. Nevasta lui se aşeză de .cealaltă parte şi rămaseră tăcuţi, spate la spate.

Acuma erau iar ei; femeia simţea că nu mai are nici o nădejde în suflet, ca şi mai înainte ; bărbatul înţelese că i se dusese puterea de adineoare, cînd se luptase cu nevasta lui. Din pulpă nu i se mai ridica înviorarea ceea caldă ; şi cînd auzi glasul femeii, tresări. îl ocăra :

—> Iacă, ţi-ai văzut scofala cu ochii, stîrchitură ?... Hai, porneşte !

Şi porniră...

Dar în capul lui Lăptuc încolţi iar un gînd... un gînd care-1 muncea de cum se sculase de pe bolovan. Şi, cu toată frica de nevastă-sa, strigă:

— Fa, Safto !

Femeia se întoarse.

— Fa, eu cred că-n pungă tot bani o fost, da' i-o schimbat în *plunghi* Necuratul.

Atunci, cum bărbatu-său sta drept în faţa ei, cu capul pe spate, femeia se plecă puţin şi-1 stupi drept între ochi.

Şi porniră : ea înainte, el în urmă, cum făceau de douăzeci de ani în şir.

(1907)

CINE A IUBIT-O !

Boierul Toma privea de la fereastră cum creşteau, văzînd cu ochii, troianele în ogradă. Niciodată nu i se păruse iarna mai plină de întristarea aceea care o răspîndeşte căderea molcomă a fulgilor înfoiaţi de zăpadă. Cădea într-una ninsoarea, cădea fără să contenească, legănîndu-se ca penele, înceată, gînditoare parcă unde să se aşeze. îngropase ograda, legînd-o de-a dreptul cu şleahul[1] dinspre sat, prefăcuse şurile, şoproanele într-un singur morman, aruncase peste toate aceeaşi învelitoare albă, de supt care se părea că niciodată nu vor mai răsări lucrurile cunoscute. Boierul căută să pătrundă cu vederea prin perdeaua deasă a ninsorii, dar nu putea ; zarea se închidea sură. Căută să prindă cu auzul un vuiet, un strigăt, strigătul unui om din sat, lătratul unui cîne, ţipetul unei pasări înfrigurate. Nimic.

Toată firea părea înecată în acea tăcere adîncă ce-ţi poate da închipuirea morţii. Nici măcar scînteierile focului din sobă nu mai răsunau, focul se stinsese. Numai ceasornicul cel mare şi rotund din perete bateă rar, înăbuşit, ca de aiurea ? şi scuturînd clipele din zimţii roţilor lui, regula parcă mersul ninsorii.

Un urît de moarte, un urît dintr-acele care se strecoară în suflet ca otrava, care se schimbă în spaimă, cuprinse pe singuratecul boier. Ar fi vrut

[1] ***Şleah* — drum.**

să vadă pe cineva, pe-un duşman chiar, numai să-1 vadă. Şi spaima veni repede. Boierul se repezi la clopot, trase găitanul cu putere şi-1 rupse, iar de sus, din colţul casei, nici un clinchet nu veni. Ce făceau oare argaţii ? Să-i strige, dar cum ? Cuhnea era departe. El' singur îşi deprinsese slugile să nu vie decît chemate, ca să nu-1 stînjenească în socotelile lui; ca nu cumva să găsească deschise lăzile de fier ce gemeau supt greutatea bănăritului. începu să cutreiere odăile mari, înfrigurate, în care nu mai făcea foc. Aceeaşi linişte de moarte, neturburată nici măcar de foşnetul unei haine atinse de lemnul sau pînza unei mobile.

Gîndurile-1 năpădeau. Era întăia iarnă pe care o petrecea singur. De la moartea nevestei lui se împlinise jumătate de an, şi singurătatea îl silea să simtă că-i lipseşte cineva, că suferă o pierdere, ca aceea ce ar îndura cînd n-ar mai avea haina groasă, pe care nu o iubea, dar care totuşi îi ţinea cald şi o avea aproape de trupul lui. Trecînd din pustiul unui colţ într-altul, se mira cît loc prinsese în casă fiinţa ceea căreia, fiindcă nu era de aur, ca galbenii lui, nu-i zftmfoise o dată mai binevoitor, căreia nu-i purtase ură, pentru că atunci cînd urăşti simţi că-ţi răscoleşti sufletul împotriva cuiva care este, şi ea nu era. Un abur care se mută dintr-un loc într-altul, asta fusese dînsa.

Dar deodată boierul se opri locului încremenit. I se păruse că auzise foşnetul unei rochii, dincolo, şi întoarse încet capul. Nu era nimeni; se desprinsese o perdea şi lunecase într-o parte, strîngîndu-se într-un singur fald. O lumină cenuşie intră în odaie, şi în dosul geamului, acoperit pe jumătate cu zăpadă, se vedeau ramurile negre ale copacilor, înfigîndu-se, ca nişte suliţi, în pieptul alb al grădinii. O pasere trecu printre ele, tăind ca o foarfecă pînza de ninsoare. Liniştea se întinse din nou. Boierul se lăsă într-un colţ pe scaun. Ziua aceasta de Crăciun îi amintea pe cea din anul trecut, îi aduse aminte chipul prietenului celui mai bun, chipul lui Filip Miele, care nu lipsise niciodată mai îndelung

din casa lui. Ii scrisese acum cîteva zile, rugîndu-l să vie, îi făgăduise că vine, dar pesemne că se răzgîndise.

Ce să facă singur, Doamne ! Deodată i se păru că aude ceva, nişte clinchete înăbuşite, aşa ca loviturile de linguriţi în paharele pline, şi o dată cu ele i se strecură o picătură caldă în suflet. Se ridică repede şi alergă la geamul uşii, în sală. In poartă răsări ceva negru, care se mărea, se apropia, pînă ce se desluşi că e un poştalion. Caii se izbiră cu piepturile de fruntea troianului, se opintiră şi, cu capetele în sus, începură să taie pîrtie prin zăpadă^ Dar, cu toate puterile lor încordate, după cîteva clipe, se opriră. Surugiul se înălţă în scări şi se auzi, întretăiat, strigătele lui: „Măăi, măăă... să vie argaţii cu lopeţile... Cine dracul să poată intra în iadul ista ?... Morţilor... Măăă, n-auziţi, dugleşilor[1]?!" Boierul Toma împinse cu putere uşa înţepenită de zăpada strînsă în cerdac şi strigă şi el la argaţii cari de-abia acuma îşi scoaseră capetele afară. După ce se uitară ca nişte oameni buimaci de băutură, se întoarseră cu lopeţile pe umăr, înotînd pînă la gît prin troian. Musafirul ce venise se scobori din sanie şi o luă spre cerdac, dezgropîndu-şi, la fiecare pas, picioarele. Era Filip Miele. Lui Toma i se strecurase o rază de bucurie în suflet cum parcă niciodată nu simţise. Şi venitul nu-şi credea ochilor cînd văzu chipul destins într-un surîs de bunătate cum nu mai aflase la prietenul său.

In vreme ce Toma desfăcea musafirul de blănurile ce le avea pe dînsul, de afară veneau glasurile necăjite ale argaţilor, cari de-abia urcau sania înspre grajduri.

Aşa se face că, în seara aceasta a ajunului Anului nou, boierul Toma nu era singur la măsuţa acoperită cu şervet curat, de supt lampa atîrnată, a căreia

[1] *Dugleş* — leneş.

revărsare de lumină rumenea sticla cu vin rubiniu şi aprindea seîntei din picăturile rămase în cele două pahare de cristal. Prietenii mîncaseră, şi acum rămăseseră la un pahar de vin. Moleşiţi de băutura veche, stăteau răsturnaţi în scaune şi gîndeau. Frica boierului Tom'a se dusese, şi dînsul rămăsese omul din trecut, cu sufletul lui cel adevărat. Fireşte, se gîndea la munca lui, la munca în adevăr uriaşă, care-i răvăşise viaţa pe cîmpuri, în ploi, pe soare şi-n ceaţă, pentru adunarea banului rotund care la dînsul nu se rostogolea, ci cădea, pe lat, în cutiile de tinichea ale lăzilor de fier... Şi pentru cine strînsese ? Pentru el! Numai pentru el ! N-avea nici un copil, n-avea pe nimeni. Mai bine că nu avusese copii, deşi ei nu i-ar fi răpit măcar o parte cît de mică din dragostea lui pentru bani. Dar copiilor le trebuie hrană, foc, şcoală... Ii fusese de ajuns nevasta, îşi amintea bine de nevastă.

Fără voie, se uită pe peretele din faţă, deasupra uşii. Acolo îi era portretul. Un prezent[1] al lui Filip, de ziua ei. Simţi nevoia să vorbească despre dînsa.

— Seamănă bine Ana în portretul cela.

Filip. tresări, întoarse repede capul, se uită la chipul, pe jumătate în umbră, al femeii şi răspunse scurt, cu glasul tremurat:

— Da, foarte bine.

Şi căzu iar pe gînduri.

Toma urmă :

— Parcă vă văd, anul trecut, în ajunul Anului nou ; tu erai tot în locul acesta, dînsa sta colo, lîngă bibliotecă. Vorbeaţi, ca de obicei, despre o carte, mi se pâre.

— Da, despre o carte.

— Iar acum doi ani... A, da, acum doi ani aţi făcut sărbătorile singuri. Eu a trebuit să mă duc la Iaşi pentru vînzarea pădurii celeia... La întoarcere, mi-aţi ieşit înainte, voioşi... Vă înţelegeaţi bine voi amîndoi. Apoi adaogă ca încheiere : Iaca, eu n-am

[1] *Prezent* — cadou.

înțeles-o niciodată pe nevastă-mea. Nici ea pe mine, nu-i vorbă.

Filip se uita departe, cu ochii umezi.

Un dor îl îneca, îi oprea parcă inima să-i mai bată, îl făcea să sufere grozav.

Şi tocmai acum glasul lui Toma răsărise dintr-o lume de vrăşmăşie. Nevoia unei spovedanii, a unei spovedanii făcută nu din credință, ci dintr-o mîndrie haină, dădea mereu răsunet cuvintelor lui:

— Dumnezeu să mă ierte, dar parcă nu eram făcuți unul pentru altul.

Filip îi răspunse, stăpînindu-se :

— Nu ți-ai cunoscut femeia, cum nu-ți cunoşti nici una din cărțile acele, din biblioteca pe care n-ai deschis-o niciodată.

Toma sotfbi din pahar şi răspunse :

— E adevărat! N-am avut vreme să-mi citesc biblioteca, întocmai după cum n-am avut vreme să-mi iubesc nevasta.

Filip se îndreptă pe scaun şi întrebă răstit:

— De ce-ai luat-o atunci dacă n-ai iubit-o ?

Toma răspunse liniştit:

— Am luat-o pentru bani. Fără zestrea ei, azi n-am sta aici, în casa asta.

Filip vorlbi cu glasul înăbuşit, întretăiat, neputîndu-şi stăpîni furia, care veni deodată, ca un clocot:

—• Ai luat-o ca să-i înşeli viața... Ai amăgit-o ani de-a rîndul.

Toma nu băgase de seamă felul în care prietenul îi vorbise. Urmă să spuie :

— N-am iubit-o, dar i-am dat tot ce a vrut. A avut de toate aici în casă. Nu a dus nici o grijă. Nu i-a lipsit nimic ; spune tu dacă i-a lipsit ceva ?

Filip se sculă în picioare ; o clipă îi venise să-l lovească peste gura care mințea; o furie grozavă îi năvăli din inima în care o ținuse pînă acilma ascunsă, ca pe un izvor ce n-are pe unde ieşi la lumină, apoi cuvintele curseră repede, dezlănțuindu-se, aproape fără răsuflet:

— I-a lipsit, i-a lipsit dragostea ta. Dragostea pe care sufletul tău n-a avut-o, sufletul sterp ca un pămînt nisipos din care nu răsare iarba. I-a lipsit cuvîntuil tău cald, care nu-ți putea ieşi de pe limba deprinsă numai să numere. I-a lipsit blîndețea, pe care faptele tale de om zgîrcit, care stoarce banul, nu puteau să i-o dea. I-a lipsit fericirea, înțelegi, fericirea, pe care tu ai gustat-o lîngă lăzile tale cu bani, dar pe^care ea n-a avut-o pentru că... pentru că era cinstită, pentru că era credincioasă jurămîntului ei. Totul i-a lipsit în casa asta, tot, tot!

Filip se plimba prin odaie, îşi purta mîna prin părul lung, cărunt. Se simțea tot mai luat de furie. Toma se îndreptase şi el în scaun, trupul i se scuturase de moleşeală, deschise ochii mari şi se uita nedumerit la chipul prietenului, pe care aproape nu-l recunoştea. întrebă cu spaimă parcă :

—> Ce ax ? De ce-mi spui vorbele aceste ?

Filip i se aşeză în față şi, aproape de tot, îi suflă ca un şuier cuvintele :

—' Pentru că ai deschis singur vorba, vorba care nu te costă parale. Eram hotărît să ți le spun de mult încă, deşi ar fi trebuit să-mi calc sufletul pentru aceasta, dar aş fi făcut-o dacă ar fi venit o împrejurare ca cea de azi, aş fi făcut-o, nu pentru tine, ci pentru dînsa. Aş fi încercat şi mai mult: aş fi dat şi viața pentru ca să o văd mai fericită, mai mulțumită. Aş fi dat tot, şi dacă ți-aş fi deschis ochii, dacă te-aş fi făcut să-ți înstrăinezi măcar o parte, cît de mică, din iubirea pentru bani, şi să i-o dai ei, atunci nu ți-aş mai fi călcat ;în casă. Dar nu ți-am putut spune nimic fiindcă n-ai pomenit niciodată numele *ei}* Iîl pomeneşti astăzi, cînd nu mai este, cînd ai scăpat de dînsa, cînd vorbele mele nu-i mai pot aduce nici o alinare, acolo, în mormîntul ei, lîngă care ar trebui să stai zile întregi, îngenuncheat... ca un nemernic.

Toma se sculase în picioare. Supt biciuirea cuvintelor lui Filip parcă-i încolțise o lumină în minte, o lumină care lega anumite fapte din trecut şi al cărora înțeles se desluşea acuma, aşa, deodată, înitr-o scăpărare ca de fulger. In clipa aceea Toma simțise şi mînie — mînie asupra cuiva care-l furase

de o avere uitată într-un colț — şi un simțimînt străin care-i umpluse pieptul, apoi îl golise repede, poate o părere de rău.

Amîndoi stăteau față în față. Filip — cu încredințarea că spusese prea mult, deşi parcă ar mai fi vrut să adaoge ceva mărturisirii, Toma — cu părerea de rău că nu auzise totul, cu dorința de a mai întreba.

Şi, cu toate acestea, înțeleseseră că trebuiau să tacă, să nu-şi mai vorbească un cuvînt unul altuia, niciodată. Intre dînşii parcă se întrupase o umbră, o vedenie, care le pusese uşor mîna pe gură. Şi buzele lor rămaseră închise peste mormîntul sufletului lor. Se uitară unul la altul, apoi Filip porni repede, purtîndu-şi mîna peste fruntea scăldată în sudoare, înspre odaia lui, să se pregătească de plecare, în zorii zilei, fără să se mai revadă.

(1907)

PĂRTAŞUL

Soldatul Pintilie Gheorghe era învinuit că furase în sîmbăta Pastelor cîțiva saci cu orz şi că apoi îi vînduse. Santinela ce încuviințase aceasta era adusă înaintea consiliului, ca părtaşă la furt.

Vinovatul mărturisise hoția. El o îndeplinise, pe cînd de santinelă la orzărie era Neculai Oană, recrut din anul acela, un biet om, luat în oaste pe nevăzutele, şi pe care, de şase luni de zile de cînd venise, nu-l scosese nimenea din ceea ce ştia el de acasă. De nepriceperea lui se feriseră toți comandanții de companie, ca de foc, *şi-i* lăsaseră la boi.

In ^săptămînă Patimilor soldații fură învoiți pe acasă. De sărbători e greu să pui mîna pe un om mai acătărei, — rămîn ciurucurile. S-a zbătut bietul aghiotant, în dreapta, în stînga, pînă a dat, în grajd, cu ochii de Neculai Oană, care vorbea cu boii lui, dezmierdîndu-i pe grumaz. ,,Valeu ! Oană neică, zise aghiotantul, Maica Domnului mi te scoase în cale, Vino-ncoa, zmeule, să te înarmez ca pe sfîntul Gheorghe." L-a înşfăcat de guler, l-a dus de l-a încins, i-a dat o armă şi-un picior şi l-a înfipt de santinelă în poarta orzăriei, în ograda căreia rămăseseră cîțiva saci plini, afară din hambar. „Să nu laşi nici pe Dumnezeu sfîntul să intre înăuntru, Oană băiete, că â ta-i împărăția Necuratului pe urmă", îi mai zise aghiotantul şi plecă.

De aci încolo să lăsăm să povestească Oană, întrebat, la rîndu-i, de către judecători.

Oană îşi duse mîna la cap în neştire, chip să salute, răcni: ,,S' trăiţi", trase aer mult în piept, ca şi cum s-ar fi pregătit să se cufunde în apă, apoi începu :

— Acu, eu, s' trăiţi, eram pus de santinelă.; era cald şi mă uitam pe cîmp, şi pe poarta de din dos văd, s' trăiţi, că ieşeau Iboii. Le dăduse drumul nu ştiu cine, ori îşi luaseră ei singuri lumea în cap, că eu, vezi, eram de santinelă, nu eram în grajd. Pe mine nu m-o răbdat inima să-i las în voia lor, că tot eu aveam să-i caut pe urmă prin meleaguri, că eu îs la boi, la amîndouă părechile. Da' o păreche acuma n-o mai am pe samă, de-o săptămînă, că s-o dus cu A Ilincăi la cărat pietriş de la Ipate, de supt Dealul Rîpoaiei. Eu îs din cealaltă parte', de la Argieni, din vale de...

— Nu mai bîigui; spune ce-ai făcut cînd ai văzut boii ! răcni colonelul.

Oană iar răsuflă adînc :

— S' trăiţi ! Eu am văzut boii, am răzămat puşca de gard şi am împuns-o la fugă după dînşii, de i-am întors. După ce i-am dus înapoi în grajd, i-am închis, am pus un beţişor în belciugul uşei, că zăvorul îi stricat, — l-o stricat Marin Dumitrache, bătu-l-ar Dumnezeu, şi eu am *lapuitat,* da' nu l-au dres, că fieraru nu-i...

— Lasă pe fierar, tontule, spune ce ai făcut după ce ai închis boii! Te-ai dus la locul tău ? răcni iar colonelul, scos din fire.

— M-am dus la locul meu, unde mă aşezase domnul căprar.

—. Căprarul, nu aghiotantul ? întrebă un căpitan din consiliu.

— Ba *aghiutantul,* domnul aghiutant, ,s' trăiţi. Acu, eu mai s-adorm. Da' n-am dormit, că de dormeam, aş fi visat. Şi n-am visat nimic, zău n-am visat. Şi numai ce vine deşca Gheorghe şi dă să intre în orzărie. Eu îi zic : ,,Mă, deşcă, ce cauţi tu aici, că eu nici pe Dumnezeu nu-1 las, mă, să intre". Da' el mă dă odată la o parte, intră înăuntru şi-mi spune : ,,Tu nu ştii, mă, că trebuie să duc orz pentru calul domnului ghinărar ?" De aşa, aşa-i, am socotit eu, că alta nu ştiu, da' asta o ştiu bine, că domnul ghinărar e tatăl nostru, &' trăiţi •, şi l-am lăsat să iia un sac. Cînd o ieşit cu sacul afară, mi-o şters o padană,,de-am ameţit. O luat-o pe după gard, şi ce-o fi făcut, ce-o fi dres, că se întoarce iar înapoi şi mai ia un sac. „Oîţi saci iei, deşcă ?" îl întreb eu. ,,Las', că-i vedea tu. Să-i numeri", mi-o răspuns. Şi cînd o trecut cu al doilea pe poartă, uni-o mai şters o palmă şi-o strigat: „Doi !" Cînd o mai venit pe urmă, nu l-am mai întrebat, de frică să nu mă mai bată. Da' el tot mi-o mai tras două palme, şi-o strigat: „Trei!" „Patru!" După al patrulea n-o mai venit, da' şi pe mine m-o bufnit sîngele pe nas.

— Vra să zică patru saci a furat ? întrebă colonelul.

— Patru ; cîte palme am mîncat, atîţia saci o furat, s' trăiţi... De schimbat, nu m-o schimbat decît hăt! tîrziu de tot, că prinsese să se spuzească cerul de stele, şi eu mă gîndeam încă la boii mei, că nu aveau ce mînca ; eu le dau de mîncare la vreme, ba-i duc şi la păscut, în suhatul tîrgului, unde-s şi ceilalţi văcari, că am păscut doar şi tamaslîcul conului Mache de pe Popricani...

— Bine, bine, cine te-a schimbat?

— Domnul căprar, ista, domnul aghiutant. Aflase şi dumnealui că Pintilie luase sacii, că mi-o tras şi dînsul cîteva palme, da' fără să le numere, că mi le-o tras grăbit. Apoi m-o dus la închisoare. Ş-am stat închis, s' trăiţi, ia, aşa, degeaba, pentru mehenghiul ista de Pintilie. Că doar am vrut eu să pun mîna pe el în închisoare, dar n-am putut. Da' ce crezi, tu, mă (zise Oană, întoroîndu-se spre vinovat), că eşti în satul lui Cremene, să furi orz şi să baţi oamenii în drum?...

— Unde te trezeşti aici ? ţipă colonelul. Pentru ce i-ai dat drumul să intre în orzărie ?

—• Domnul ghinărar e tatăl nostru, s' trăiţi ! Cum să nu-1 fi lăsat ? Dumnezeu e Dumnezeu, şi domnul ghinărar e domnul ghinărar. Alta n-oi şti, da' asta o

ştiu bine. Cum să nu-l fi lăsat? Apoi începu să se roage: Dacă Pintilie n-are de unde, tătuca dă cei patru saci înapoi, că tătuca are în hambar şi păpuşoi, şi orz, şi grîu ; zău că-i dă tătuca, numai să-şi scape băietul !

Toţi zîmbiră, iar Pintilie pufni de rîs. Oană îl zări şi-i strigă printre lacrimi :

— Te rîzi, măi deşcă, te rîzi, nu ţi-ar mai călca piciorul pragul maică-ta şi al tătîne-tău !

Consiliul a achitat pe Neculai Oană, cerîndu-i trimiterea înapoi la vatră, ca un om slab de minte ce era. Cînd i s-a spus că scăpase, nu-i venea să crează.

Dar pe Gheorghe Pintilie, care se ducea la închisoare, nu-l rabdă inima să tacă ; întrebă rîzînd :

— Ce ţi-o fi făcînd boii, mă Onică ?

Oană tresări, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte de ceva, ochii i se luminară deodată, se întoarse şi veni pînă în faţa lui Plntîlie. Şi cum acesta din urmă şedea între cele două santinele, îi zise : „Stai, măi deşcă", şi, mai nainte să poată fi oprit, îi trînti o palmă straşnică.

Apoi, cu buzele întinse într-un zîmbet de nespusă mulţumire, ieşi pe uşă, scărpinîndu-şi palma cu care lovise.

(1907)

PE MALUL ŞIRETULUI

(însemnări)

Soarele, roş ca jăratecul, lunecă încet pe adîncul zării. Un vînt căldicel mişcă plopii, împreunîndu-le şoaptele într-un murmur tainic.

Şiretul curge domol, cotindu-şi apele cînd într-o parte, cînd într-alta, căutînd parcă să găsească mai repede răcoarea luncii din Mirceşti. în faţă, malul e înalt şi mîncat de şuvoaie ; iar din pămîntul lui cleios, vîrstat de dungi galbene şi negre, rădăcinile sălciilor se scoboară despletite în jos, spre apă. Valurile tulburi vin rostogolindu-se, alungind la vale nişte mănunchiuri de lozii, zvîrlite de cîţiva flăcăi, mai în susul apei, ca să facă în ciudă la vreo trei fete. Fetele strigă la morar, cît le ia gura, să prindă mănunchiurile de pe apă, iar flăcăii rîd şi-i fac semne cu pălăriile, să-şi caute de treabă. Morarul, însă, un moşneag glumeţ, vrea să împace pe toţi ; trece grăbit puntea îngustă, suie în moară şi sare de cealaltă parte în luntre. Sprijină vînjos lopata în jgheab şi, cînd îşi "face vînt, trece ca o săgeată de-a curmezişul, mai în celalt mal, iar loziile îşi văd de drum înainte. Morarul, şiret, vîsleşte în dreapta, întoarce luntrea şi o priponeşte cu lopata afundată în mil. Apoi îşi dă căciula pe ceafă şi se face că fluieră a pagubă.

Fetele înţeleg, şi unde nu prinde să răsune lunca Şcheii de ocările lor ! Mai la urmă îşi aduc, se vede, aminte de casă şi-o iau prin pădurice.

Flăcăii le chiuie cît le chiuie, apoi se dezbracă şi trec rîul dincoace, cu straiele în mîni, deasupra capului.

Lumina se stinge cu încetul. Lunca parcă vrea să doarmă. Moara tresaltă la fiecare val; parcă răsuflă. Roata i se învîrteşte mereu, ridicînd, cu fiecare cupă, o ploaie de picături ce cad apoi ca o perdea străvezie.

Mă duc mai în susul malului. Soarele s-a ascuns pe jumătate. în fața lui, o pată neagră, nemişcată. Un nor ? Pun mîna deasupra ochilor şi privesc îndelung.

— Acela-i Ceahlăul! îmi strigă morarul, ce-mi urmărise mişcările.

Trebuie să mai fi văzut el pe vreunul înşelîndu-se.

Mă uit mult la pata aceea care, tocmai acum înțeleg, e mai temeinică decît norii trecători!

Şiretul curge mai întunecat. Un țipet prelung, ca al unui copil ce plînge, un fîlfîit de aripi şi o pasăre mare, cu gîtul întins a drum, îşi ia greoi zborul : e un bîtlan. Merge să-nnopteze în lunca din Mirceşti, printre sălciile căreia stau singuratici, cu gîtul cufundat în pene, cătînd cu un ochi spre cer ! Pe mal, morarul şi-a aprins focul, să-şi facă mămăligă. Flăcările încep să arunce licăriri slabe pe păretele de scînduri al colibei, mutată acolea sus, acum vreo zece ani, de şuvoaiele Şiretului; moşneagul a lăsat-o unde o dusese apele.

— Dacă o vre Siretu, m-o muta şi mai sus ; îi de-ajuns că-s lîngă dînsul ! îmi zice el rîzînd.

încep să sui cărarea spre sat. în deal, Şcheia, cu casele boiereşti; în mijlocul parcului, cu plopi înalți, acoperişul se arată ca. un cuib între ramuri. Un stol de prigorii se învîrtesc mereu pe deasupra, ciripind ascuțit.

Mai arunc o privire înapoi. Ceahlăul tot se mai zăreşte, parcă se înalță ca să cuprindă mai bine, cu paza lui, somnul Moldovei, pe care o veghează de cînd lumea !

(1907)

OM MILOSTIV

— Ei, acu i-acu, neică ! zise el.

Iar naşu-său îi răspunse fără înconjur :

— Ascultă-mă ee-ţi spun eu : nu fi papă-lapte ; du-te la conul Mitică Limbă-Dulce, că altminteri mergi la puşcărie cu mînile în buzunar... Dunte la el ; ţi-o face el ce ţi-o face, şi-i scăpa. Dă, îi avocat mare, îi om cu trecere, şi-i d-ai noştri, din popor.

Şi iată-l acum pe Ghiţă Paşalău mergînd la deputatul şi avocatul Mitică Limbă-Dulce, care are casa în strada *Iustiţiei* no. 5 şi care primeşte între 6 şi 7 seara, chiar dumineca şi sărbătorile.

Dimineaţa fusese o zi frumoasă, — soare şi cald, adevărată zi de început de primăvară : e pe la mijlocul lui martie. Ghiţă Paşalău şi-a făciit ghetele, şi-a scos pestelca de piele de căprioară, a închis sticla cu mastică de Hio, din care numai dumnealui turna la muşterii, şi-a înfăşurat gîtul cu o legătură roşie, a luat pardesiul, pălăria cea tare şi a plecat. Dar iată, oînd nici nu se aştepta — că de atâtea gînduri n-avusese vreme să se mai uite spre cer — se trezi, pe drum, că începe să bureze. Dracul s-o ia de ploaie ! Poftim! Asta-i trebuia ?... I se strica lustrul la ghete şi i se muia pălăria... Pană la avocat mai era doar o bucată bună. De-abia e îm strada Mitridate, şi pană în acea a Iustiţiei mai avea de străbătut două : a lui Gambetta şi-a Lui Popa Prescură... Iuţi pasul. Ploaia se-nteţea şi, după cîteva clipe, auzea, cu groază, cum îi lipăiau picioarele în apa strînsă repede prin adînciturile lăsate de tăbliile sfărmate ale trotuarului.

A ajuns. O casă la stradă, cu o poartă mare, de fier. înainte de a intra în curte, Paşalău se opri privind în toate părţile dacă nu-i văzut, apoi ridică, repede, picioarele pe rînd, le şterse cu cele două colţuri ale pardesiului şi, încet-încet, sui scările, gîfîind, ca şi cînd ar fi călcat postii. Bătu mai întâi în geam ; dar în sala luminată strălucitor nu răsări nimeni. Atunci îşi aduse aminte de sonerie ; se uită, caută. O găsi, e la-ndămînă, în stânga, lîngă uşorul uşii, dedesubtul unei tăbliţe, pe care lui Paşalău i se păru că scrie : „Curaj !"

Şiţ într-adevăr, ridică mîna, de-abia atinse bumburuzul alb, şi-şi trase degetul ca şi cînd s-ar fi fript.

Uşa dinăuntru, de la sală, se deschise, apoi cheia se-nvîrti şi-n broasca uşii cesteilalte, şi un fecior, în livrea, se pleca puţin, ca şi cînd i-ar fi fost frică să nu i se umezească frizura de aerul jilav de afară :

— Poftiţi, domnule !

Paşalău nici nu apucă să păşească bine pragul, şi feciorul îl şi descheia la palton, în aceeaşi vreme în care îi smulgea şi pălăria din cap ; apoi, întorcîndu-l în loc, pe călcîie, ca pe-o păpuşă, îl dezbrăcă, lăsîndu-l în redingotă.

Pe urmă feciorul se înclină, mai adînc :

— Mă rog, poftiţi!

îl luă de mijloc, îl trecu printr-un antreu lustruit aşa de tare că lunecă de două ori, pe spate, apoi îl aruncă într-un salon. Paşalău rămase buimac, în mijlocul odăii îmbrăcată toată în albastru, cu oglinzi mari, drepte, de sus pană jos, cu două policandre atîrnate de tavan, — o lumină orbitoare. în oglinda din faţă, omul se văzu bine, deşi la-nceput nu-i venea să creadă că e el. Pentru întâiaşi dată se privea întreg, bine şi amănunţit. Niciodată nu se văzuse atît de subţire, că parcă redingota măslinie — el o crezuse neagră cum e cărbunele — îi ţinea oasele strînse la un loc, să nu se risipească pe jos. Şi nasul lung i se scobora aşa de adus înăuntru,

de la vîrf spre gură, ca un cleşte ce-ar fi vrut să-i smulgă ceva, — cuvintele care acum simţea el bine că n-o să-i vie pe limbă. Ochii şterşi; cărunt î zgribulit... Tare^mbătrînise !... I se părea că-i la un vrăjitor. Atîta sclipire, de sus, de pe pereţi, de jos, îi făcea rău, îl ameţea. Paşalău se uită primprejur ; chiar lîngă el era un jîlţ ; îndoi încet genunchii şi se lăsă, uşor, pe marginea scaunului. Deodată, în trei oglinzi, alţi trei oameni se lăsară o dată cu dînsul, ca nişte umbre ce-i urmăreau mişcările. Paşalău răsuflă adînc... Cine-l pusese să vie la un avocat aşa de mare ? Parcă-i încolţise în minte un gînd : s-o şteargă frumuşel. Dar uşa se deschise din nou, şi-un alt fecior — ăsta îmbrăcat în negru — răsări în prag.

— Dumneavoastră vroiţi să vorbiţi cu domnul avocat ?

Paşalău se gîndi că doar la asta venise ; înghiţi mai mult decît răspunse :

— Hîhî!

— Atunci, poftim dincoace !

Şi omul iar îl luă de spate, îl duse binişor, pe covorul moale, pe care Paşalău, din prevedere, se ferea să nu mai lunece ca-n sală ; şi pe o altă uşă intră într-o altă odaie.

— Aşteptaţi!

Rămase iarăşi buimac, în mijlocul salonului mare, îmbrăcat în mobilă roşie, cu tricheluri în păreţi şi cu oglinzi rotunde, atîrnate plecat, sus, încît odaia se arăta în ele prăvălită, gata-gata să se răstoarne. Şi lui Paşalău din nou îi veni că creadă că visează. Iar se aşeză pe marginea unui jîlţ. După cîteva clipe se linişti şi răsuflă mai uşurat. Gîndurile i se mai limpeziră, şi atunci îi trecu prin minte vorbele lui naşă-său : „Ţi-o face el ce ţi-o face şi te-o scoate din încurcătură... că-i şi el... de-ai noştri... din popor!" Aşa e, i-o face conul Mitică Limbă-Dulce ceva... E deputat... L-a votat doar de trei ori, el, Ghiţă Paşalău, crîşm...

...Un scîrţîit, şi de unde nici visa, se deschise o altă uşă, ca ruptă din părete, şi feciorul îl întrebă de două ori pană să primească răspunsul:

— Numele dumneavoastră ?... Numele dumneavoastră ?,..

— Ghi... Ghiţă, Pa... Paşalău!

Feciorul întoarse capul şi aruncă vorbele, ca dintr-o goarnă, dincolo, în odaie :

— Domnul Ghiţă Paşalău!... Pe urmă se întoarse de-l chemă : Poftiţi, mă rog...

Merse ca tras de-o sfoară, intră în a treia odaie: numai scaune, oanapeluţe : roşii, galbene ; şi oglinzi, şi...

— Aşteptaţi puţin...

Omul rămase o clipă locului, şi cum îşi trecea mîna peste ochi, să ieie de pe dînşii ca o perdea ce-l împiedica să vadă, un braţ îl împinse din nou. Iar feciorul. Trecu deodată în altă încăpere, statura feciorului se şterse, şi-n faţa lui Paşalău răsări, ca din pămînt, un om scurt, burtos, chel ca-n palmă, încît capul lui se părea că-i un alt glob de lampă, supt care ardea o lumină la fel cu cea din mijlocul odăii, de sus, ce arunca rotogoale, clătinîndu-se ; şi supt globul acesta, două scîntei ascuţite : ochii conului Mitică Limbă-Dulce, chiar domnul deputat şi avocat.

Paşalău îl cunoştea, îl auzise vorbind, şi totuşi i se părea acuma că nu-l văzuse în viaţa lui. Vroi să se închine, să zică : „Sărut mîna !" dar nu putu măcar crîcni.

Avocatul îl apăsă de umăr :

— Stai, suflete.

Şi fiindcă Paşalău tăcea mereu, conul Mitică începu să-l întrebe dulceag:

— Eşti din coloarea noastră ?

— Hîhî, săr't mîna...

— Bine ; tare, tare bine,.. Eşti... eşti... negustor ? Cu ce te ocupi ?

Paşalău înghiţi, mai luă suflet:

— Cîrciumar... coane Mitică.
— A-ha !,.. cîrciumar. Iată, domnule, un negoț, un negoț *fain* ! Cu cîrciumăritul faci bani, ştii, berechet, colea.
Şi avocatul încovoie palmele una peste alta, făcîndu-le scoică, cîntărind în aer, ca şi cînd ar fi ţinut o pungă grea.
Crîşmarul începu să se simtă mai la largul lui...
— Săr't mîna... nu prea, acum nu prea... aldată... că şi oamenii au mai calicit...
Dar conul Mitică îi luă repede vorba din gură:
— Orişicum, suflete, orişicum, tot cîştigaţi bine... Unde ţi-i circiuma ?
— In Plopii cu soţ, la coif, în faţa Hengherigiului... cum o iei la barieră... la dreapta, cînd mergi încolo... la stînga...
— Cînd vii încoace... Bun loc... Şi...
Avocatul îşi scoase batista şi-o trecu pe faţă, răspîndind un miros de „Ideal", parfumul dumisale ; apoi, aşa, într-o doară :
— Trebuie să-ţi iasă zece mii de lei ca popa... cinci sute pe lună... Ehei... bună treabă !...
Dar fiindcă Paşalău se pregătea să-i răspundă, conul Mitică nu-i dete vreme să înceapă, se lovi cu amîndouă palmele peste genunchi, se plecă puţin înainte şi, grăbit:
— Ei, chestiunea, chestiunea noastră !
Omul nu pricepu.
— Ce e ? Ce daraveră ai ? îl mai întrebă avocatul.
Crîşmarul se aşeză pe scaun, căută să-şi amintească cele dintăi trei cuvinte cu care începea să-şi povestească, de-o săptămînă, întâmplarea, la toţi, cuvinte de cari celelalte se ţineau lanţ, şi începu:
— .;.N-ai să crezi!... Nici să mă gîndesc, aşa să am parte de ceva pe lume, nici să mă gîndesc, nici dumitale prin gînd să-ţi treacă, mă rog, că fusese ceva pregătit de mai nainte. Eu n-am cu nimeni nimica... Un sfrijit ca mine să-1 doboare, da', ştii,

dintr-o* lovitura. Vine în circiumă şi cere un chil. „Bine, îţi dau, da' banii, ici, pe tejghea." Că veşnic mă băuse, şi banii, canei U. Plăteşte un chil... Da' venise trăsnit de-aiurea ; că cine nu-1 ştie pe Mitu Becheru, din Zlătari? Să dai şi să fugi! Asta pe la două după douăsprezece ziua. Bea chilul, — să-i dau altul! „Bine, altul ; da' banii pe tejghea." Nu, că el nu dă banii. „Măi! zic. Banii, altfel nu-ţi dau." „Ba să-mi dai, că-ţi stric tot..." Şi nici n-apuc bine să-i prind vorba, şi, pleosc, ia două sticle de borviţ de pe tejghea şi le lăţeşte pe duşumea. Şi dă să se ducă. Pe mine mă ţineau bani... Dumnezeu ştie ' cum... Mi se ridică sîngele la cap, pun mîna pe stinghia cu care proptesc uşa şi-o arunc, să-1 ologesc... Dracu ştie cum am aruncat. Mi se suise sîngele la crier... îl pocnesc în cap, drept în ceafă, şi pac ! se-ntinde Becheru meu la pămînt. Sînge, nă-vală ; du-1 la spital... Vin oamenii, secţia, hai la poliţie... Mai dă-i unuia un leu, celuia doi, scăpasem. Da' Zăludu, Toma Zăludu, celui de i-am luat vinul cel roş de supt nas acu un an, a-nvăţat pe nevasta lui Becheru, de necaz... pîrlitu... şi m-a dat în judecată... Ş-acu...
Răsuflarea cîrciumarului se curmă...
— Ş-acu vii să te apăr.
Avocatul mai stă puţin pe gînduri, apoi :
— Greu... oricum, o palmă-două, mergea să-i fi dat. Dar capul? Ha?... Capul, cea mai fragedă parte a trupului, şi cea mai preţioasă... Ce facem? Ce facem cu capul ?... Greu, suflete neică... am uitat cum îţi zice.
— Paşalău, Ghiţă Paş...
— Greu, neică Paşalău... Avocatul îşi dădu mîna peste frunte, ca şi cînd şi-ar fi ridicat părul, se frecă pe faţă, apoi, repede : Ei, dar pentru dumneata... că eşti din coloarea mea, oi face totul. Apoi, şi mai repede, aşa, din treacăt'numai, aşezînd nişte hîrtii : Scoate cei cinci sute de lei ce spuseşi că mi-i dai, vii poimîine, mergem împreună, să vedem cînd e termenul...

Paşalău îngălbeni. Cînd spusese el de cinci sute de lei ? Nu-şi aducea aminte. Se zăpăci, se sculă în picioare şi bîigui :

— Săr't mîna... vorba-i că n-am... decît... optzeci de lei, coane Mitică...

Avocatul încreţi fruntea.

— Ei, frate... parcă ziseşi... Ştii... vroisem, pentru dumneata... Altfel, eu nici nu fac afaceri de astea... mici. Eu nu iau decît de la o mie-n sus... Unde am vreme, domnule Paşalău ?... Unde am vreme să mă ocup cu toate bagatelurile ?... Pentru astfel de sume nici n-am deschise rubrice în registru... Să-ţi arăt.

Avocatul întinse mîna, prinse bumburuzul clopoţelului de pe birou, îl iînvîrti, şi ţîrîitul prelung aduse pe un tînăr roşcat, — secretarul domnului avocat.

— Adu registrul de afaceri! îi porunci.

Secretarul se făcu nevăzut, şi peste o clipă veni cu o condică mare, legată în piele verde, cu marginile aurite, o lăsă pe birou şi se duse. Avocatul o deschise, întoarse oea dintăi foaie, de mătase, care foşni ca o rochie, apoi răsfoi repede, se opri şi arătă cu degetul:

— Uite, azi, spre pildă... uite, domnule Paşalău... mă rog... 19 martie... Ştii citi... Şi începu să silabisească : Pro-ce-sul... domnului... numele nu te priveşte — trecem mai departe ; aşa : ce-re-re de punere supt interdicţie... Uite ici... la coloana asta : *Onorariu:* 4.000 de lei — două mii încasaţi. Ăstălalt... domnul... hm-hm-hm-hm... în-ves-ti-rea cu formula executorie... 2.500 lei — încasaţi... Mai departe : Fraţii... pentru ieşirea din indiviziune, 5.000 de lei... dom-nule Paşalău... în-ca-saţi... Apoi închise condica şi se întoarse către cîrciumar : Ei, unde să te vîr pe dumneata cu patacele dumitale ? Unde ? Pentru numele lui Dumnezeu, unde ?... Şi începu a se tîngui: Ce să fac ? Ce să fac ?... Dar pesemne că o idee fericită îi străbătu mintea. Se lumină la faţă : Ştii ce ?,,.

Avocatul sună iar. Secretarul sosi.

— Cît ai zis că ai, suflete ? întrebă conul Mitică Limbă-Dulce pe crîşmar.

— Optzeci de lei!

Conul Mitică porunci mai întîi secretarului :

— Domnule secretar, ia ăşti optzeci de lei de la dumnealui... pentru cheltuieli de cancelarie. Apoi, cu hotărîrea omului care ştie să-şi calce pe inimă, bătu pe Paşalău prieteneşte pe umăr: Te apăr degeaba !

(1908)

UN APREȚUITOR AL FRUMOSULUI

Cafeneaua e ticsită. Consumatorii stau lipiți spate-n spate ; printre mese, chelnerii abia străbat — cu fiecare pas strivesc cîteva picioare care se trag repede, în vreme ce vinovatul cere iertare : „'rdon, vă rog!" Fumul țigărilor, de tot soiul, se leagănă între pereții sălii ca o uriașă pînză de păianjen bătută de vînt. în fund, deasupra meselor de biliard, trupurile jucătorilor se pleacă, se lasă pe pîntece, zvîrlind mîinile înainte și-aruncînd picioarele înapoi. Iar glasurile se amestecă într-un vuiet, nedeslușit, dînd parcă viață unei limbi nouă, alcătuită din icnituri, din frînturi ascuțite de cuvinte, în care nu s-ar putea arăta decît dorințele izvorîte făr' de nici o legătură cu judecata.

Totuși, în acest zbucium fără de rost, se mai găsesc doi oameni, cari, la fereastra mare, dintr-un geam, vorbesc lucruri mai înalte. Sînt doi vechi cunoscuți, prieteni de pe băncile școlii, la care au învățat împreună : cel mai tînăr — Nicu Tănăsescu — mai puțin, firește, decît celălalt, Jorj Prețulescu, căruia și acuma i se mai păstrează încă porecla de Savantul.

Nicu Tănăsescu e un om slab, ou barba neagră, crescută în voie, deasupra căreia nasul, borcănos și roș în vîrf, își răsfiră nările.

Jorj Prețulescu e scurt, galben de nopțile nedormite ; poartă ochelari din pricina miopiei ochilor, apropiați, ca și cum ar vrea să se vadă unul pe altul.

Privesc ! Și de la o aprețuire sau alta asupra femeilor ce scobor sau suie trotuarul bulevardului din fața cafenelei, au ajuns la o convorbire ce nu se poate auzi orișioînd și, cu atît mai puțin, înțelege. Vorbesc despre frumusețe. Și, cum cunoștințele unuia sînt "mai întinse, și mai *de gust,* ca ale celuilalt, firește, unul, Jorj Prețulescu, se înalță cu mult deasupra prietenului său. Prețulescu se pleacă peste masă, își așază ochelarii mai bine și întreabă cu un fel de mîndrie lesne de înțeles :

— Păi, știi tu ce e *un cap frumos,* nepriceputule ?

Tănăsescu se uită pieziș la prietenul său și răspunde :

— Bine că știi numai tu !

— Eu știu, dacă te-ntreb, tontule !

— Ia fă bine !...

— Mă rog, mă rog, nu căuta să te scuturi, răspunde, de !

Pe Tănăsescu începe să-l plictisească aerele de atotștiutor ale prietenului și vrea să curme convorbirea. Bate în masă, nervos, și strigă către un chelner ce nu-l aude :

— Un șvarț !

Dar orșicum, și așa, să se lese bătut, iar nu vrea ; parcă cine știe, mă rog, ce întrebare îi pusese. Se întoarce, și:

— Deșteptule! Un cap frumos!... Mare lucru!...

Și începu să-și spuie părerile fără să răsufle :

— Un cap frumos : să n-aibă ochii sașii, nasul cîrn, gura strîmbă, obrazul pistruiat, ciuruit de vărsat...

Prețulescu îl opri deodată :

— Ho !

Apoi maimuțărindu-l:

— Nici tu n-ai: ochii sașii, nasul cîrn, gura strîmbă, obrazul pistruiat, ciuruit de vărsat! Ei! și ești frumos, tîmpitule ? Uite !

Scoțînd oglinjioara din fundul pălăriei, unde-o ținea mai la-ndemînă de privit, i-o vîrî-lui Tănăsescu supt nas :

— Uite, de, procopsitule !

Prietenul dădu o sfîrlă oglinzii, care sări jos. Prețulescu se repezi s-o ridice, apoi întrebă triumfător :

— Te-ai văzut ?... Iacă teoria dumitale.

Tănăsescu nu mai putea •, scos din fire, începu să strige iar chelnerului, care tocmai trecea :

— Un șvarț ! ! un șvarț ! ! ! Ei, comedia dracului. Mi-am spart pieptul!

Jorj întinse mîna și, gata să bată, cu degetul, măsura celor ce avea să spună, începu rar :

— Domnule ! Un cap... frumos... e... acela... care...

Tănăsescu nici nu vrea să-l mai asculte, țipă :

— Un șvarț ! Un șvarț !

Prețulescu rămîne cu mîna întinsă :

— Domnule ! Un cap...

Tănăsescu își pierdu răbdarea :

— Lasă-mă, domnule, în pace, nu-nțelegi ? cu teoriile dumitale ! Mă pisezi de-un ceas !

Dar Prețulescu nu-și pierde firea cu una, cu două. începe iar să bată măsura cu degetul:

— Domnule, un cap frumos... e... acela... în care regularitatea liniilor... se îmbină... cu expresivitatea privirilor !...

— Chelner, un șvarț ! Ei, haide odată ! țipă Tănăsescu.

Prețulescu urmează, apăsat:

— ...re-gu-la-ri-ta-tea liniilor, cu ex-pre-si-vi-ta-tea privirilor!

Apoi, mulțumit de așa deslușită și adîncă definiție, își luă ochelarii, îi aburi, îi șterse cu batista și, după ce privi prin ei, în zare, și-i așeză iarăși, tacticos, pe nas.

în sfîrșit, șvarțul aburește pe masă ; dar Tănăsescu fierbe ; trebuie să-i răspundă ceva protivnicului : la ce să-i lese lui cuvîntul cel din urmă ?

— Așa ai fost și-n școală : un *pedant*; să știi c-ai fost un pedant — și ești!

— Am fost și sînt ; dar ce știu, știu î și ce văd, văd... Și am gust... și-s cavaler... mi-am luat nevasta numai pentru că întrupa teoria mea asupra frumosului.

Tănăsescu dădu din cap ; Prețulescu se răsti:

— Da, să știi dumneata ! Mie, femeia nu trebuie să-mi facă gospodărie... S-o privesc, domnule, să am ce privi... asta-i cer.

De data aceasta veni și rîndul lui Tănăsescu să rîdă batjocoritor și să adaoge printre dinți:

—- Da ! știu... să aibă și alții ce privi... minunat!

Prețulescu întinse degetul să bată măsura, dar Tănăsescu îl lovi peste mînă :

— Lasă-mă, domnule, nu mai începe cu citaniile dumitale... Lasă-mă să-mi beau șvarțul. Ai de gînd să mă omori ?

Acum tac amîndoi. Dar fiecare gîndește. Jorj Prețulescu plînge lipsa de cunoștințe a prietenului său, într-un veac cum e acesta, cînd priceperea unui lizcru mai mult e o armă mai mult în lupta pentru existență.

Nefericit om bietul Nicu Tănăsescu!

Nicu Tănăsescu are alte păreri. Plînge soarta unui om nenorocit ca Jorj Prețulescu, unui om ce plictisește lumea cu fel de fel de teorii caraghioase, zi și noapte, în cafenele, nedormit, amețit de bere. îl cunoaște de mult, dar acum parcă-l găsește mai scai ca niciodată. Ce bine că a rupt legăturile mai de-aproape cu el de cînd s-a-nsurat. De altfel, nevastă-sa nici n-ar fi putut fi prietenă cu femeia lui Prețulescu, pe care n-o cunoștea, dar despre care se vorbeau atîtea și atîtea, că se mira cum de acest senin judecător al frumosului nu auzise încă nimic. Dumnealui nu-i trebuie gospodină. Firește ! Cînd să facă gospodărie ?... Ce om!... Ce ticăloșie ! Și mai are mutră ! Ei, comedia dracului!... Și-n legătură cu cele gîndite, izbucni, fără să vrea :

— Mai bine ți-ai vedea de altele ! Ascultă-mă ce-ți spun eu !

Prețulescu răspunde, leneș :

— Nepricopsitule !

Tănăsescu bate în masă :

— Plataa!!...

După ce străbătură, cu greu, prin cafenea, se găsiră, peste cîteva clipe, în stradă.

Făcură numai cîțiva pași ; Prețulescu se opri și, bătînd măsura cu bastonul în asfalt :

— Ține minte, mă : re-gu-la-ri-ta-tea liniilor...

— ...cu ex-pre-si-vi-ta-tea privirilor !... Vai de capul tău ! adaogă cu glas jăluitor Tănăsescu.

Aprinseră cîte o țigară și mergeau tăcuți unul lîngă altul, cînd, întorcînd colțul uliței, le răsăriră deodată, la oarecare depărtare, două doamne, foarte elegant îmbrăcate, ce mergeau țanțoșe ca niște ofițeri.

Prețulescu își duse capul înainte, ca și cum ar fi vrut să tragă cu urechea, și, muncindu-și privirile lui de miop, spuse lui Nicu :

— Uite, mă, asta însemnează să simți frumosul : supt îmbrăcămintea ceea elegantă, să știi urmări linia divină a trupului. Sînt strașnice !

Tănăsescu îi răspunse :

— Mai încet. O să te-mpiedici ; ce ai luat-o așa la picior, ai uitat că nu vezi bine ?

— Vreau să le ajungem... Ce trupuri !... Uite cum li se mlădie mijlocul !... Eu nu sînt ca tine : cînd am desăvârșirea în fața mea, trebuie s-o văd, s-o admir. Apoi, cu un aer ștrengăresc, încîntat: Mă, Tănăsescule ! dă-mi trei care să știe să se îmbrace, să știe ameți pe-un bărbat numai cu mersul lor, ca astea, să le duc la Paris, și-ntr-un an mă-ntoro milionar ! Pe onoarea mea !

Tănăsescu îl privi pieziș ; Prețulescu i se părea acum și scîrbos.

Peste puțin ajunseră pe cele două femei, care, la zgomotul pașilor grăbiți ce li se țineau de urmă, întoarseră capul. Una din ele strigă cu mirare :

— A ! Jorjică !

Și se opriră în loc.

Prețulescu, buimăcit, de-abia îngînă :

— Bine, drăguță... nici... nici nu te-am cunoscut... pe onoarea mea !...

Doamna se întoarse către prietena sa :

— Nu-ți spuneam eu ? Apoi, către Jorj : îi și spuneam chiar Lenuții : „Să mă întîlnească Jorj, nici nu m-ar cunoaște !" Pe urmă, repede : Mi-a adus rochia în lipsa ta, m-am îmbrăcat, am trecut pe la modistă de mi-am potrivit la ea un voal, ș-acum mă duceam la Lenuța,.. Mănînc la dînsa asită-seară...

Prețulescu nu se dezmeticise încă ; îngînă :

— Ești de... de nerecunoscut... de nere...

Apoi își aduse aminte, se întoarse către Tănăsescu, care rămăsese, încurcat, mai la o parte :

— îmi dai voie... nevastă-mea... da... nevastă-mea... și doamna Lenuța Georgescu... prietena nevesti-mi.

Tănăsescu se-nclină, apoi se uită la doamna Prețulescu ; privirea ei fericită îi gîdilă sufletul:

„...Ce regularitate de linii, unită cu ce expresivitate de priviri !..."

Ceva îl îndemnă să întoarcă privirea și spre prietenul său.

...Ce mutră plouată avea săracul om între nevastă-sa, doamna Prețulescu, și prietena ei, Lenuța Georgescu...

— Ei, noi ne ducem acuma, zise soția.

Prețulescu răspunse cu glasul jumătățit :

— Duceți-vă, drăguță...

Doamnele se făcură nevăzute, iar cei doi bărbați rămaseră singuri, unul în fața celuilalt. Tănăsescu se uită o clipă în ochii prietenului său, apoi cu interes :

— Și zi așa : un cap frumos e acela care are, unite, ca la nevastă-ta, regularitatea privirilor...

Prețulescu voi să-și ieie avîntul de adineoare — nu izbuti. în fața surîsului batjocoritor al lui Tănăsescu, șovăi ; totuși căută să-și ascundă încurcala ; răspunse, fără să mai bată măsura cu bastonul în asfalt:

— Nu, neică : regularitatea li-ni-i-lor cu expresivitatea...

Dar Tănăsescu nu-i dete vreme, ridică mîna și-i dădu cu tifla :

— Na ! găgăuță !

Apoi îi întoarse spatele și plecă repede.

(1908)

TREI VEDENII

Da era vară, da era toamnă, da ploua, da ningea, cei trei prieteni străbăteau, mai în fiecare săptămînă, satul. Intrau ca o furtună, străpungeau ulița de la un capăt la altul și se făceau nevăzuți în largul cîmpului, spre malurile rîpoase ale Șiretului.

Călărețul era slab, tras la față ; calul era roib ; iar cinele, — un cîne ciobănesc, scurt la trup, cu urechile tăiate. Călărețului îi zicea Tudor, calului, Argint ,• cînelui, Leu. Oamenii nu-i prea cunoşteau. Lui Tudor îi ziceau Vîntosul, fiindcă trecea ca o furtună prin sat; de cal puțin le păsa ; iar Leului îi purtau sîmbetele, căci rupsese pe toți dulăii din sat.

Cînd 'trecea Tudor, mîncînd pămîntul, cînii se țineau droaie după el ; Leu se repezea, înșfăca pe cîte unul și-1 arunca, dintr-o zvîrlitură de cap, încolo, la o parte. Era un chelălăit, o tăvăleală pe ulița satului, mai cu seamă seara, cînd se ridica în sus colbul și înconjura pe călăreț, ca într-un nor, de nu-1 mai puteai osebi. Grozav era Leu, dar și dulăii erau mulți ; se țineau după ei pînă dincolo de poarta țarinei. Atunci Tudor lăsa pe Argint la pas, iar Leu se băga și mergea, la adăpost, între picioarele calului, cu limba scoasă, mort de oboseală. Cînii își arătau colții pe de margini, dar nu îndrăzneau să se apropie : se întorceau în sat pe la ogrăzile lor.

Și așa, cum mergeau la pas — calul ținînd pe om și ocrotind în aceeași vreme cinele — cei trei prieteni păreau una şi aceeaşi ființă din poveşti, rătăcită în lungul drumului, prin luncile căruia parcă vreo Ileana Cosînzeană îi aştepta.

Repede, oamenii vorbiră multe despre Tudor. Ba că n-ar fi feciorul drept al boierului din Sureni, ci un copil din fiori, odrasla unei ţigance. Ba că era numai copilul cucoanei, care greşise ca fată. Unii ziceau că-i zănatec : îl apuca, aşa, cîte un dor de fugă, şi atunci rătăcea zile şi nopți întregi peste cîmpuri, peste țarine, prin corhane[1], pe unde apuca. Cînd îl întîlneau prin lunci, cînd, încolo, spre Roman, dacă nu dădeau peste el prin pădurile Bacăului. El, calul şi cinele, — ca trei vedenii. Cînd o pornea dintr-o parte, de răsărea în cealaltă ? Atunci unul îşi dădu părerea că-ntr-însul avea pe Necuratul. Altul l-a botezat Vîntosul. Şi se fereau de el.

Intr-un rînd, în fața rateşului[2], se învîrtea hora. Vîntosul a trecut printr-însa, a răsturnat o fată, cinele a încolțit un flăcău, şi duşi au fost. Satul a ales, în sfîrşit, pe doi oameni bătrîni, să se plîngă boierului, lui tată-său. ^

Boierul a ieşit în cerdac, le-a ascultat plîngerea, apoi le-a spus :

—• Dă, ce să-i fac ? Dacă aşa i-e firea !

— Aşa ?

— Aşa.

Şi oamenii s-au dus, ce erau să mai zică ?!

Decît boierul Pîltea era om mînios ; a intrat în casă, a trîntit, pe rînd, la toate odăile, uşile grele de stejar, şi nu s-a oprit decît în ietacul soției lui. Firavă, plăpîndă ca un fir de iarbă primăvara, obişnuită numai să asculte, să tacă şi să sufere, cum era coana Pulcheria, cînd şi-a zărit bărbatul venind cu sprincenile încruntate, numai şi-a trecut degetele peste frunte, de şi-a dat părul în **sus,** apoi, cu mîna la obraz, a aşteptat.

[1] ***Corhană*** — coastă de deal stearpă, rîpoasă.
[2] ***Rateş*** — han la drumul mare.

•— Ce e, Savine ?
Boierul a pufnit din nări şi-a izbucnit :
—• Odorul, odorul dumitale, a mai făcut o ispravă. A împrăştiat hora satului, a trîntit din fuga calului, o fată la pămînt, şi s-a făcut nevăzut... Ştii ceva despre toate astea ?
— Nu, Savine.
— Păi cînd ai mai ştiut, să ştii şi azi ? Nu ţi-am poruncit să-1 chemi, să-i vorbeşti, să-1 sfătuieşti ?
— Degeaba !
— Dacă-i aşa, trimite-1. Dă-i bani să plece, să se ducă în străinătăţi.
— Savine !
— Să piară din ochii mei !
— Dragă !
— Nu mai vreau să-1 văd !
— Dragul meu... Coana Pulcheria căzu în genunchi şi, la gîndul despărţirii de copilul ei, căpătă îndrăzneala deznădejdii, se rugă : Dragul meu ! tu ştii cît îl iubesc. Ştii cum l-am îngrijit ; cum l-am vegheat nopţi întregi cînd a fost bolnav ; tu ştii că el e mulţumirea şi viaţa mea ; tu ştii, Savine, că e singura nădejde ce mi-ai dat ! De ce să-1 gonesc ? Ori vrei să mă omori ? Mai bine omoară-ne pe amîndoi ; n-o să se plîngă nimeni, n-o să te ştie nimeni. Suspinînd, ţinîndu-şi obrazul în mini, coana Pulcheria se ruga cu vorbe repezi, ca şi cînd i-ar fi fost frică să nu uite din ce avea de spus : De ce nu-l laşi să se însoare ? Iubeşte pe fata Surdarului, şi dînsa ţine la el ; lasă-i-o ; e gustul lui ; a înnebunit de dragostea ei. De trei ani te pui de-a curmezişul.
La vorbele astea, boierul tresări, dădu cu pumnul în vînt:
— Destul ! nu !
— De ce te-mpotriveşti, Savine ?
— Nu ! am spus nu ! Fata Surdarului se mărită. Peste cîteva săptămîni e nunta. Eu am pus-o la cale. Spune fiu-tău să-şi mute gîndul.
In clipa aceasta tropotul unui cal smulse răsunete din bolţile sălilor de jos. întoarcerea băiatului îmbărbăta pe coana Pulcheria, o ridică deodată în picioare.
—• Nu-i adevărat !
— Ba da ! Uite-1, vine ! Spune-i-o !
— Atunci îţi omori feciorul.
Boierul se cutremură. într-un avînt de furie, izbucni în strigăte, încurcînd vorbele, fără să mai ştie ce spune :
•— Ba îl ucizi tu, că n-ai ştiut să-i întorci gîndul... căci nu se cuvenea s-o ieie... nu l-ai putut stăpîni... ai fost muiere slabă... slabă... asta-i... şi n-o putea lua... nu !... nu !... nu !...
— Ba putea, dacă-ai fi vrut !
Din pragul uşii, cu vinele gîtului îngroşate, roşu, cu ochii fioroşi, boierul destăinui, într-un răcnet, cum îi destăinuise atîtea altele vreme de douăzeci de ani:
— N-o putea lua... Spune-i că i-e soră... Fata Surdarului îi e soră... Asta-i vrut să ştii, ştiţi-o, poftim, ştiţi-o ! A-ha ! ştiţi-o, ştiţi-o, ştiţi-o !
Uşa grea de stejar se prinse-n clanţă ; coana Pulcheria se clătină şi căzu pe divan.

Albă, ca faţa perinei pe care îşi ţinea capul, coana Pulcheria mîngîie, uşor, părul bălai al băiatului ; băiatul stă pe marginea patului şi priveşte în ochii mamei lui. Bolnava de-abia poate vorbi :
— Haide, să ne primblăm departe, departe, prin ţări străine.
Băiatul are un singur gînd în mintea lui :
— Dar Maria ?
— Las-o. Ascultă-mă pe mine, sfatul mamei e povaţa lui Dumnezeu... Maria nu te vrea.
— Nu mă vrea ?
— Nu. Ştiu eu că nu te vrea. Surdaru nu ţine la neam... Fata... fata i-o fi semănînd... Lui Surdaru îi trebuie om de lume... ca cel pe care şi l-a ales.
—• Şi l-a ales ?... Cine ţi-a adus vestea, mamă, că şi-a ales Surdaru ginere ?
— Tată-tău.
— Tata... tata într-adins ţi-a spus.

— A spus adevărul, băiete ; peste o saptămînă-i nunta. Lasă-i în plata Domnului... Bărbat eşti, şi-ţi poţi stăpîni sufletul... Haide, haidem, departe, împreună...

Băiatul răspunse liniştit :

— Bine, mamă.

îi sărută mîna şi plecă.

Era într-o joi, era frumos ; pe la începutul verii. Se-nsera. Tudor chemă pe vizitiu, pe ţiganul Cutrea :

— Ce mai ştii, Cutreo, de pe la curtea Surdarului ?

Ţiganul îşi învîrti cuşma în mînă şi îngînă :

— Nimic, cuconaşule.

— Da' cu nunta ? Cu nunta de diseară cum stăm ? De ce nu mi-ai spus ? Ca să-mi afli toate te-am pus să pîndeşti doar.

Cutrea tremura ca varga.

—• Ţi-a fost frică ? Băiatul se-nţepeni în picioare, dădu două palme straşnice ţiganului, apoi porunci : Şaua !

Cutrea o aduse ; Tudor îşi înşeuă singur calul, încalecă, şuieră pe Leu şi porni. Parcă niciodată nu simţise în sufletul lui un dor mai aprins de fugă ; aerul îi şfichiuia faţa. Şi-i plăcea. îşi umflă pieptul, să soarbă mireasma florilor fragede din cîmpie. îşi scutură capul, apoi se plecă din nou pe coamă şi, una cu pămîntul, se ducea. Cînd trecuse prin Sureni ? Casele se deşiraseră în urmă, repede, ca o sclipire, ca un fir de aţă albă, pe o parte şi alta a drumului.

într-un tîrziu ajunse în lunca Şiretului şi domoli mersul. O luă de-a dreptul pe supt mestecăniş ; încolo, dintr-o margine, casa Surdarului se ridică deodată în limpezimea serii. Leu **latră,** şi călăreţul îl lovi abraş cu biciuşca scurtă, legată pe după pumn.

Merse încet, pînă-ntr-un drum lăturalnic, ce ducea pe din dosul curţilor boiereşti. De unde se opri, se vedeau bine ferestrele luminate; în cuprinsul larg al privazurilor, umbre lunecau într-o parte şi-ntr-alta. Din faţa porţilor, deodată, se-nălţă limbile roşii de foc ale măsălălilor[1] ; lumina lor păli seninătatea nopţii, şi încolătăciră, pînă departe, pe pămînt, şerpi de umbre ce se îmbinau în zvîrcoliri de luptă parcă.

Rumeneala aceasta ciudată nelinişti pe Argint; calul tremura uşor, ca de-o presimţire ; iar Leu mîrîia înăbuşit, ca şi cum vroia să întrebe ceva.

Urechea călăreţului se deprinse tot mai bine cu zgomotele dimprejur ; dintr-o dată, legănatul unui cîntec îi lovi auzul. Atunci, ca scos din minţi, îmbie calul şi purcese drept pînă supt ferestrele casei.

Călăreţul se-nălţă în scări ; printre cei ce jucau zări mireasa în braţele unui străin, trecînd uşoară, ca privind într-aiurea, pierdută, ştergîndu-se în mulţimea celorlalţi.

Călăreţul scoase un gemăt adînc de deznădejde, căzu în şa, strînse dîrlogii, întoarse calul şi, încleştînd pulpele, pintenii intrară în carne, şi-n locul în care dînşii apăsaseră răsăriră bobişoare de sînge.

Vîrtej : aşa se duceau ! Calul nădusise ; spuma zăbalelor o fura vîntul şi o purta departe, ca pe nişte fulgi albi. Leu răsufla din greu. Lui Argint i se înroşiseră ochii ; pieptul nu mai putea răsufla; picioarele i se tăiaseră... Ce avea azi stăpînul ?

Trecură lunca şi, încolo, drept în faţă, se înălţa malul prăpăstios al Şiretului. Pintenii intrară din nou, nebuneşte, în coastele fugarului. Argint, sfîşiat de durere, îşi strînse încheieturile şi le desfăcu apoi, de plecă într-o fugă năprasnică, într-un avînt de moarte. Leu latră scurt, de două-trei ori, parcă le-ar fi spus să bage de seamă.

Dar călăreţul, nălucit, ca şi calul, îşi pironi ochii drept înainte, şi călcîiele se îndesară iarăşi, adînc, în trupul lui Argint.

Atunci Leu ridică o clipă capul, înţelese parcă, latră, apoi, ca şi cînd ar fi vrut să-i oprească din goana năprasnică, se repezi de-şi înfipse colţii în

[1] ***Maşala* — făclie care arde cu păcură sau răşină.**

botul calului ; Argint se scutură din nou şi, supt biciuirea acestei noi dureri, îşi încorda trupul cu cele din urmă puteri.

Cu simţimîntul pe care îl au animalele în faţa primejdiei, calul se opri, deodată, drept deasupra prăpastiei, supt care Şiretul, umflat de ploi, bolborosea, într-un imbold de turbare, Leu sări din nou în preajma lui Argint, de-şi prinse colţii de botul sîngerat. Dar călăreţul strînse pulpele într-o încleştare groaznică, pintenii se îngropară, Argint gemu, se ridică în două picioare, cu Leu spînzurat de gura lui, şi se zvîrli în prăpastie, rostogolindu-se cîteşitrei...

îşi zdrobiră mai întîi trupurile de bolovanii mari, ascuţiţi, ai unei ieşituri de mal ce-i oprise o clipă, apoi, cumpănindu-se, căzură în vîrtejurile repezi ale apei, care-i înghiţi numaidecît.

(1908)

FURNICA

în mahalaua Tătăraşilor toţi îl cunoşteau pe Ion Cuhulea. Născut şi crescut acolo, trăind cincizeci de ani în şir numai pe locul acela, nici nu putea fi altfel. Copiii, de la vîrsta de şapte ani, cînd prindeau să înveţe carte, pe lîngă şcoală, mai ştiau unde-i biserica şi casa lui Cuhulea ; iar biserica era mai greu de nimerit decît căsuţa moşneagului. Dintr-un bordeiaş prizărit, locuinţa Cuhuleştilor la-nceput, astăzi moşneagul clădise, din munca lui, patru odăiţe, cu păreţii îmbrăcaţi pe dinafară într-o perdea de iederă care flutura la cea mai mică bătaie a vîntului, ca un fald de steag. Şi cum era pe un vîrf de dîmb, din orce parte a Tătăraşilor puteai privi drept în ograda lui Cuhulea.

La început Cuhulea a fost paraclisier un şir întreg de ani, apoi, la bătrîneţe, s-a lăsat, şi acum stătea să se odihnească. Om scurt, ciolănos, purta mustăţile rase şi, cum era spin, mai nu i se cunoşteau nici sprîncenele. Numai ochii albaştri şi totdeauna speriaţi împrăştiau ceva neobişnuit peste faţa lui. Era morocănos, rar intra în vorbă cu cineva, şi atunci două-trei vorbe de schimba, atîta, în portiţă, apoi repede se trăgea, ca ariciul, în ograda lui. De cîte ori treceai pe la dînsul, îl vedeai, printre parmaclîc, stînd pe vîrful picioarelor, privind vreo floare din grădină, sau la vreo găină ce scurma. Asta era patima lui Cuhulea : să privească, să se uite cu de-amănuntul şi îndelung la

cîte ceva — patima omului care trăieşte singur şi are răgaz să vadă şi să gîndească.

Stătea ceasuri întregi în faţa unui trandafir sau a unei garoafe. Ştia fiecare floare cînd s-a desfăcut din boboc şi aproape vedea crescînd orce tulpină din grădina lui. Urmărea cu ochii lui rotunzi toate vietăţile din ogradă : ştia că găina, Bogheta, nu se oua la un loc cu celelalte, căci o pîndea Sura, o nadoleancă pestriţă la pene, şi o ciupea de creastă pană i-o însîngera, de aceea o lăsa să se ouă lîngă gard, într-o tufă de brusturi, iar iarna, în pod, după horn. Cunoştea pricina duşmăniei dintre cinele lui şi cel al vecinului. Nu era frunză care să cadă, nu era crenguţă care să se usuce, fără ca moşneagul să nu se întrebe şi să nu cerceteze cum şi ce fel se întîmplase lucrul.

Şi din pricina asta îi ştiau cu toţi de frică. Mai cu seamă de la întîmplarea cu banii lui Almaşu. Acestuia i se furase nişte parale, — tot ce strînsese şi el o viaţă întreagă, vreo două-trei sute de lei. S-a plîns bietul om la toţi, şi atîta era de amarit, c-a venit şi la Cuhulea să-i spuie. Cuhulea l-a ascultat, şi pe urmă i-a vorbit aşa, ca din senin :

— Ştii că pe Arghir l-am văzut cumpărînd ieri o găină ?

Almaşu rămase cu gura căscată : ce-i vorbea el, şi ce-i răspundea moşneagul ? Dar acesta adaogă :

«— Şi de ziua lui a făcut chef straşnic.

Cum Almaşu stătea tot ca picat din cer, Cuhulea dădu mai de-a dreptul :

— Dă, cînd mănînci o viaţă-ntreagă borş cu ştir, şi sai deodată la ciorbă de găină... Apoi se lepădă : Dă, eu nu zic... numai ţi-am spus, că omul, dacă are ochi, trebuie să vadă.

Păgubaşul a-nţeles, a cercetat şi a găsit ce mai rămăsese din bani la Arghir.

într-o vară, cum bătrînul urmărea cu privirea o gînganie ieşită la lumină, ca să vadă la rădăcina cărei flori şi-o fi avînd cuibul şi să i-l stîrpească, îl strigă la zăplaz un băietan, unul Ilie Trăsnea, scriitoraş la percepţie :

*— Moş Cuhulea, moş Cuhulea !

Moşneagul nu se mişcă, dar, la urma urmei, după ce dete de locul gînganiei, întoarse capul şi întrebă :

— Ce-i ?

— Apoi... dă ! ţi-aş vorbi ceva.

— Zi !

— Vin-aici !

— Ei ! că multe-ţi mai trebuie !

Şi bătrînul scoborî încetişor pană lîngă băietan.

— Ce-i ?

— Moş Cuhulea, ţi-aş spune ceva, da'.... sâ nu te superi.

— Da' zi odată, băiete.

— Uite ce-i: pe Smaranda, pe vară-mea, iar a alungat-o bărbatu-său. A bătut-o şi-a gonit-o din casă. Sfătuieşte-l şi dumneata, moş Cuhulea, poate-o primi-o, c-a bătut-o degeaba.

Cum vorbeau aşa, numai iată şi femeia, Smaranda. Şi, cum auzise cele cîteva cuvinte din urmă, îşi duse pestelca la ochi şi începu să spuie, printre sughiţurile de plîns :

— Degeaba ; că nici moartă nu-i mai intru în casă. După ce-şi şterse ochii, ca să dea loc celuilalt rînd de lacrimi, urmă : Mai bine m-oi vîrî slugă undeva, să-mi cîştig o bucată de pîne, s-o pot mînca fără bătăi... Iacă, te-oi sluji pe dumneata, moş Cuhulea. Zău te-oi sluji, numai pe mîncare.

Moşneagul tresări, măsură femeia din cap pănă-n picioare, îi privi rochia şi i se păru curată, polcuţa parcă nu-i era prinsă în ace, ca la cele leneşe, era încheiată în nasturi ; în picioare, pantofi.

Repede, ca într-o sclipire, îi trecu pe dinainte bătrînului toată viaţa lui de singuratic.

Trebuia să se gîndească.

— Uite ce e, zise, în sfîrşit, vino mîne pe la mine, şi-om vedea, om vedea...

Băietanul şi femeia plecară, iar bătrînul se duse în casă, luă un cuţit şi se întoarse în grădină, să sape la tulpina rozetei unde se dusese chiftiriţa. Cum săpa, nerăbdător să dea mai repede de jiga-

nie, deodată îşi aduse aminte de femeie. Şi, cum dezgropa ţărîna, aşa îşi dezgropa în minte trecutul lui, viaţa lui singuratică, petrecută aici, între cîţiva păreţi. Da, era bătrîn, se simţea mai slab, i-ar fi prins bine tovărăşia unei fiinţe ; şi, totuşi, cînd se gîndea să mai amestece încă pe cineva în treburile şi în mersul traiului zilnic, parcă se cutremura. De cînd era pe pămînt, îşi ducea rostul singur ; de ce s-ar lenevi tocmai la sfîrşit ? Dar lacrămile femeii îi muia inima...

Dădu de cuibul chiftiriţei, într-o împletitură ca de cîlţi, tocmai la rădăcina floarei. Din cuib ieşiră repede două gîngănii, pe cari Cuhulea le rostogoli cu limba cuţitului în pahar. Şi se gîndi: dacă şi urîciunile astea trăiesc împreună şi se pot înţelege, adică de ce n-ar încerca şi el, că-i om cu judecata întreagă, putînd apropia ce-i bine, înlătura ce-i rău. Apoi se uită în pahar. Să le omoare ? Se cutremură de scîrbă. Străbătu ograda, deschise portiţa din fund şi, ieşind pe locul pustiu de din dosul casei, se duse pe marginea rîpei şi aruncă gîngăniile în fundul ei.

— A ? a !

Apoi mai meremetisi[1] un perete, închise păsările mai devreme şi, fiindcă simţi un junghi în dreapta, se culcă cum înserase. Peste noapte îi fu cam rău. Avea fierbinţeală. Se sculă, bîjbîi pe întunerec, să caute o lămîie, să-şi facă limonada. Vorbea singur :

.— Dacă ar fi cineva să mă îngrijească, nu m-aş năcăji aşa.

Pentru întăiaşi dată îi venise gîndul acesta. De cînd ştia că ar putea să aibă un ajutor, parcă îi mai slăbise hotărîrea de pană acum în viaţă.

A doua zi dimineaţă, cînd veni femeia, o întrebă :

— Da' bărbatu-tău ce-o să zică ?

— Ce să zică ?

— îl ai cu cununie ?

[1] ***A meremetisi* — a repara, a drege, a îngriji.**

— Nu.

— Apoi atunci rămîi, să fii femeie la locul tău, să-ţi vezi de treabă, şi-o să fie bine.

într-o lună de zile, Smaranda se deprinsese şi cu casa, şi cu păsările, şi cu florile — cu toate obiceiurile stăpînu-său. Cum ştia puţină carte, îi ţinea socoteală de cheltuielile zilnice ; iar drept răsplata purtării aceştia, Cuhulea o punea cu el la masă.

Se deprinseseră aşa de bine unul cu altul, că toate treburile erau pe mîna femeii, iar moşneagul îşi vedea numai de florile lui.

într-o seară, cam după vreo opt luni, cum stăteau în cerdac, bătrînul îi vorbi rar, aşezat :

— Ascultă, Smarando ! Tu eşti femeie harnică si bună. Mi-ai îngrijit casa, şi pe mine, şi m-ai mulţumit totdeauna. Ca şi mine, n-ai pe nimeni în lume. Eu îs bătrîn, mîne-poimîne mă duc. Cui rămîne tot ce-am agonisit ?

Femeia privea drept înaintea ei ; parcă înţelegea ce avea să urmeze în vorba bătrînului.

— Cui rămîn toate astea ? Ţi le-aş lăsa ţie... da' vezi, ca să fie în regulă toate, ar trebui să-mi fii nevastă, şi sînt bătrîn... iar lumea îşi bate joc de oameni... Ai vrea ?

Femeia răspunse scurt, cuvîntul pregătit mai dinainte :

— Da.

Spusese vorba asta ca orcare alta, o vorbă care ţi-ar fi adus un pahar cu vin cînd ţi-e sete de apă, o frunză cînd ai vrea o floare, şi totuşi o vorbă care, orşicum, mulţumeşte, cel puţin, dacă nu poate da fericirea.

Cînd auziră tătărăşenii că se însoară Cuhulea, mulţi au rîs, alţii au dat din umeri —• nu era treaba lor — iar unii i-au dat şi dreptate. Nunta s-a şi făcut într-o duminică, acasă, numai cu popa, cîţiva oameni şi vărul Smarandei. Şi a trecut şi asta; lucrurile au intrat iar în vadul lor.

Nimic nu se schimbă în casa lui Cuhulea ; atîta doar că în locul odăii de culcare a Smarandei se

făcu un fel de sufragerie. Protivnic obiceiului de pînă acum, la masă venea de două-trei ori pe săptămînă vărul femeii. Cum toată gospodăria era în mînile Smarandei, bătrînul se plimba de colo pînă colo, uitîndu-se cu de-amănuntul, cum avea obiceiul, la toate. Smaranda parcă mai întinerise, şi schimbarea aceasta nu scăpase ochiului bărbatului ei. într-o lună se înviorase. Cuhulea simţea o bucurie ascunsă, de care nu-şi dedea bine seama ; era mulţumit că putuse să mişte ceva în sufletul amărît, odinioară, al femeii.

într-o seară, era prin august, Cuhulea întîrziase la vie, un petec de vie ce avea la deal, nu tocmai departe ; băietanul, vărul Smarandei, rămăsese să mănînce cu dînsa. Şi cum da să se ducă, se sculă în picioare şi se apropie de nevasta lui Cuhulea :

— Zi, tot nu vrei ?

— Nu.

Flăcăul o apucă de umeri şi o întoarse bine spre el :

— Uită-te la mine. Nu ?

— Nu.

— Ei, asta-i!

Şi se plecă repede şi sărută femeia apăsat pe buze.

Femeia nu s-a ferit; văru-său s-a dus, iar dînsa a rămas cu capul în mini, ca ameţită. De mult se împotrivea patimei acesteia, dar vedea bine că se sfîrşise, trebuia să cadă, tocmai acuma, cînd îşi legase viaţa în faţa lui Dumnezeu de un altul.

Pe drum, băietanul se întîlni cu bătrînul. Ca şi cum s-ar fi ştiut vinovat faţă de el, îl ocoli. Cuhulea băgă de seamă. De altfel, mai demult parcă purtarea tînărului ăstuia nu-i cam plăcea. Cînd intră în odaie, găsi pe Smaranda tot aşa, cu faţa in palme.

Se duse repede lîngă ea, o mîngîie :

— Ce ai, Smarando, ce ai ?

Se uită drept în ochii ei şi o văzu plînsă. îi spuse deodată :

— Ascultă, ţi-a adus vreo veste rea. Să ştii, să nu-l mai văd pe aicea. Să nu-l mai văd. Nu-mi place purtarea lui!

Femeia tresări, se ridică repede, îşi dădu părul în sus, pe frunte, şi schimbînd vorba :

— Ce mai e pe la vie, moşule ?

Tot „moşule" îi zicea lui Cuhulea.

Bătrînul, căruia de mult încă nu-i mai plăcea să-i zică astfel, se hotărî să-i spuie, dar se opri îndată, ruşinat.

Iarna trecu repede ; primăvara se pregătea să aducă iarăşi „moşului" bucuria florilor.

Lucrurile nu suferiseră altă schimbare decît că Ilie Trăsnea venea acum mai rar, că-i spusese Smaranda. Iar în urmă bătrînul i-o tăiase de tot :

— Ia ascultă, omule, casă n-ai ? N-ai şi tu ce munci ?

Băietanul scrîşni din dinţi, se duse în odaie, chipurile să-şi ieie o legătură, se uită pe fereastră, să vadă nu cumva Cuhulea vine după el, şi, zărindu-l tot acolo, plecat deasupra unui strat cu flori, vorbi repezit Smarandei :

— De-acu nu mai pot veni pe aici. Şi o luă in braţe. Apoi, cu glasul stins : Vino tu pe la mine.

Femeia se zbătea ; zise :

— Nu pot.

— Să vii !

Femeia tăcu, şi băietul ieşi pe poartă ca o furtună...

Odată, stăteau afară, în faţa casei, pe o bancă ; Cuhulea îşi aduse aminte :

— Smaranda ! n-am pus fărâmătura de pîne furnicii mele.

Şi plecă în casă. De o săptămînă în şir, o furnică venea pe masa albă de lemn să-şi caute hrana. întîi şi-ntîi, cînd o văzu fugind cu picioruşele ei mărunte pe lemnul geluit curat, Cuhulea, temîndu-se că au năvălit furnicile în dulceţi, se repezi la dulap.

Acolo nu văzu nici una, şi cum se întorcea s-o prindă, s-o zvîrle afară, băgă de seamă că furnica umflase o farmătură de coajă şi o ducea grăbită spre ascunzătoarea ei. Moşneagul o lăsă atunci şi o privi pană se făcu nevăzută, cu coajă cu tot, supt faţa mesei. A doua zi o văzu din nou, căutînd iute, mişcîndu-şi cele trei bucăţi ale trupului ei, ca trei mărgele înşirate ; dar fiindcă masa era ştearsă, Cuhulea îi zvîrli el o bucăţică de miez. Furnica o luă şi se duse. A treia zi chemă şi pe Smaranda să vadă lucrul acesta şi, de o săptămînă în şir, în fiece zi, dimineaţa şi seara, hrănea gîngania. Astă-seară o uitase.

Cînd se întoarse din nou în cerdac, Cuhulea zîmbea mulţumit; zise :

— Mă aştepta !

— I-ai dat ?

Bătrînul se plecă, şi-n taină :

— Ghici ce ?

— Ce ?

— Cozonac, cozonac !

Şi prinseră să rîdă !

Pestei două zile venea Pastele. Era cald şi-o seară liniştită. Departe tare, dealurile viorii păreau că se topeau în aer, şi-ncetul cu-ncetul nu se mai zăriră. Se lăsa noaptea. Zarzării înfloriseră, şi mirosul florilor lor, mirosul rozetelor şi-al zarnacadelelor se împrăştia adormitor. Femeia se gîndea cu mulţumire la viaţa ei tihnită, alăturea de omul acesta bătrîn, care se purtase pană acum cu dînsa ca un tată. Şi totuşi parcă-i venea să plîngă. De ce ? In pieptul ei simţea aşa ca un val care se ridica repede de la inimă spre gît, spre sufletul ei, şi o chinuia parcă, o înăbuşea. Şi cum îşi apăsa pieptul fără de voie cu mîna, lacrămile îi izvorîră din ochi şi începu să plîngă cu sughiţuri.

Bătrînul se repezi spre dînsa, îi luă capul în mîini, îl alintă ca pe al unui copil, o legănă, cuprins de mîhnire :

— Ce ai? Ce ţi-e, Smarando ? Ţi-e rău? Eşti bolnavă cumva ?

Femeia răspunse printre suspine :

— Nimic, nu-i nimic. Nu ştiu de ce m-am înecat, deodată.

Apoi au rămas tăcuţi...

Smaranda tînjea. Bătrînul nu-şi vedea capul. Nu ştia ce are femeia. Aduse un doctor, acesta se uită zîmbitor la amîndoi şi-i încredinţa că nu-i nimic :

— Boalele astea îşi găsesc leacul.

Cuhulea cumpăni vorbele aceste ; apoi, în mintea lui, deprinsă să apropie şi să cîntărească toate, parcă se făcu lumină. Puse în legătură îndepărtarea lui Ilie cu tînjirea femeii. Oare nu se iubeau ? Şi-ntîiaşi dată îşi dete seama că-n sufletul lui era ceva mai mult decît iubirea unui tată. O iubea. Lui Cuhulea îi era parcă ruşine să se gîndească. la asta, îşi bănuia singur, aduna atîtea dovezi protivnice ca să-şi scoată din minte credinţa asta, şi totuşi sufletul ieşea biruitor. O ciudă grozavă îl cuprinse împotriva slăbiciunii lui şi-mpotriva lui Ilie.

în seara aceea se plimbă mult, singur, prin ogradă, pană îl strigă nevasta :

— Moşule, e răcoare. Intră înăuntru !

Intr-o zi Smaranda se dusese după nişte tîrguieli şi nu se întoarse decît seara, tîrziu. Bătrînul o aşteptase neastîmpărat, în poartă, şi cum o văzu :

— Unde-ai fost ?

— în tîrg.

— De-atuncea ? De la prînz ? Hm !

Şi din clipa aceea bătrînul o urmări aproape pas cu pas.

într-o duminecă erau amîndoi în grădină, Cuhulea cu florile lui, Smaranda la parmaclîc. Cum curăţa o rozetă de cîteva frunze uscate, moşului i se păru că nevastă-sa vorbeşte cu cineva. întoarse capul — era Ilie ; băietanul, vesel, îl strigă :

— Ce faci, moş Cuhulea ?

Iar femeia se depărta repede şi o luă spre casă. Bătrînul mormăi :

r— Bine !

Apoi întoarse spatele. Dar lăsă stratul cu flori şi veni şi el în odaie. Cînd intră, i se păru că femeia,

care nu se aşteptase să-l vadă, făcuse o mişcare de mirare. Zăpăcită, Smaranda încremeni la capătul mesei unde o găsise. Bătrînul o întrebă :

— Ce făceai ?

Femeia rămase o clipă fără să răspundă, apoi, aruncîndu-şi ochii pe masă :

— Uite, mă uitam că a ieşit iar furnica.

Bătrînul crezu; începu să privească şi el. Furnica sta în mijlocul mesei, căutînd parcă fărmătura obişnuită.

Smaranda ieşi să-şi vadă de treburi, iar bătrînul rupse o bucăţică de miez şi-l aruncă. Apoi se uită cu mare băgare de seamă. Furnica apucă fărmătura şi începu să o tragă, ca pe celelalte, spre capătul mesei. Atunci, absorbit în urmărirea ei, căută să vadă unde o să se ducă. Furnica se scobori, uşoară. Cuhulea se lăsă pe vîrful picioarelor să se uite, şi deodată ochii i se opriră pe un petec de hîrtie strecurat între faţa de lemn şi stinghia ce lega picioarele mesei. Bătrînul uită furnica, trase hîrtia mototolită, vîrîtă repede, la întîmplare, în ascunzătoarea ei, îşi luă ochelarii şi se duse lîngă fereastră să citească :

„Te-am *aşteptat iar joi. De ce n-ai venit ? Pîndeşte moşneagul cînd s-o duce la vie. Ori ţi s-a făcut milă de el ?"*

Scrisoarea era de la Ilie, îi cunoştea scrisul. Bătrînul începu să tremure, apoi căzu, moale, pe scaun. Vra să zică, nu se înşelase. Se iubeau. Atuncea, cînd a întîrziat, dînsa la Ilie fusese. Şi acum a fost de ajuns numai o clipă ca să-i şi strecoare bileţelul. O ură grozavă îl cuprinse împotriva omului aceluia care-i adusese femeia aceasta în casă şi care acuma îi sfărîma viaţa. Cine-l pusese să o ieie, să o culeagă de pe drumuri ?

Smaranda intră. Cînd văzu pe moşneag stînd pe scaun, la capătul mesei, se uită îngrijată.

Cuhulea începu, înecîndu-se parcă :

— Smaranda, o să mă duc la vie.

Femeia se prinse, întrebă grăbită :

— Cînd, moşule ?

Bătrînul se sculă, cu ochii rătăciţi.

— Astăzi, ca să te poţi duce mai degrabă la Ilie.

Femeia încremeni. Dar furia cuprinse pe bătrîn. Se repezi la nevastă-sa şi o apucă de mini, strîngîndu-i-le :

— Astăzi, astăzi, acuma, ca să te duci la Ilie. Auzi ?... Ai ascuns hîrtia, dar am găsit-o. Mi-a scos-o Dumnezeu înainte... Hai, du-te la Ilie al tău.

Smaranda căzu în genunchi.

— Moşule !

Dar bătrînul o lovi, răcnea ca scos din minţi :

— Să te duci din casa mea. Să te duci ! Şi începu s-o îmbrîncească : Acum, în clipa asta chiar.

Femeia se prăvăli pe podele, bătrînul o împinse deznădăjduit spre uşă :

— Afară, afară ! Ticăloaso !

Cînd se dezmetici bine, se trezi singur. Smaranda se dusese. Cuhulea rătăci prin toate odăile, căutînd. Ii venea să meargă să o aducă, s-o ierte. Şi iarăşi se înfrîna. O ruşine îl cuprinse : ce va zice lumea ? Apoi deznădejdea îl dobori.

Seara se lăsă rece. Se culcă îmbrăcat. Adormi repede şi avu vise grozave. Părea că după un drum lung şi greu, ostenit, se aşezase la poalele unui munte. Un munte negru, fără fir de iarbă, fără un copac. Şi cum privea spre înălţimea întunecată de pămînt, deodată aceasta începu să se clatine, să se mişte. Fiecare bulgăre de ţărînă prindea viaţă, mişuia în grămadă înaltă pînă la cer. Şi, ca prin farmec, milioanele de fire de ţărînă se revărsară, împrăştiindu-se potop împrejur, acoperindu-l, înăbuşindu-l şi pe dînsul cu desăvîrşire. Apărîndu-se, căutînd să scape, de-abia atuncea băgă de seamă că toate acele erau furnici. Se trezi îngrozit.

Se odihni puţin pe marginea patului. Apoi se duse de deschise fereastra. Aerul rece al nopţii îl dezmetici -, întreaga întîmplare i se desfăşura în minte. Şi gîndul i se opri cu îndărătnicie la fur-

nica aceea care-l pusese pe urma nelegiuirii femeii lui.

O ură nebunească îl prinse împotriva gînganiei care fusese trimisă, ca un duh rău, să-i tulbure liniştea. Se sculă şi se duse lîngă masă.

Dimineaţa îşi vărsa lumina prin ochiurile geamurilor. Bătrînul aştepta cu ochii mari, ca-n preajma unui duşman. Şi, deodată, în raza de soare ce se aşternea pe masă, colo, în capăt, zări furnica alergînd uşoară, să-şi caute fărmătura.

Bătrînul se sculă în picioare, ridică palma şi, cînd gîngania se opri, iscoditoare, în mijlocul mesei, Cuhulea îşi repezi mîna cu atîta putere, că se clătină sticlăria pe poliţă. Supt lovitura grozavă, furnica se făcu una cu lemnul. Apoi, rătăcit, Cuhulea umblă printre nişte lăzi, găsi o frînghie şi trecu în cămară.

...Tocmai spre seară, Smaranda veni să-i cadă în genunchi, dar din prag băgă de seamă că în uşa cămării se vedeau picioarele bătrînului, pană la genunchi, atîrnînd în aer. Şi, îngrozită, se repezi în ogradă :

— Săriţi, că s-a spînzurat moşul!

(1908)

FETIŢA MAMEI

După o noapte de somn greu, în care trupul i se scufundase ca plumbul topit în apă, Maria se trezi tîrziu. Părea buimacă. Dintru-ntâi ochii urmăriră în neştire fîşia de lumină aurie, care se scobora, de supt stor, de-a lungul pervazului ferestrei, ca o perdea de fir. Apoi îşi dete seama că dormise prea mult, că lăptăreasa, fără de-ndoială, adusese laptele, că bărbatul ei trebuia să-şi beie cafeaua, să pornească la slujbă. Un vuiet din bucătăria de alături îi arătă că Dumitru se sculase. Atunci se ridică şi, deodată, ca şi cînd în mintea ei scăpărase un amnar, se uită nebună, spre dreapta, spre locuşorul gol de lîngă ea, scoase un ţipăt sfîşietor şi căzu cu faţa în perne. Repede toate întîmplările zilelor din urmă i se perindară prin minte cu o îndărătnicie crudă. Boala fetiţei, a Puicei, suferinţele grozave, în ghearele cărora trupuşorul ei se zbuciumase două săptămîni în şir, lacrămile pe cari ochişorii ei le storceau, curate, ca şi cum erau picaturile sufletului ce se topea.

Pe urmă sfîrşitul, cea din urmă pîlpîire uşoară, ca a unui flutur. Şi masa acoperită cu flori, şi cele patru luminări de la colţurile sicriului albastru, cu stele de argint, şi... şi ea, fetiţa, îngeraşul, cu luminile ochilor acoperite, cu guriţa strînsă într-un zîmbet, cu minutele pe pieptul în care inima bătuse atît de puţin. Şi înmormîntarea, cimitirul, groapa. Ş-apoi... apoi nu mai ştia nimic.

Neputîndu-şi înăbuşi suspinele, izbucni :

—- Ah ! fetița, fetița mamei, unde te-ai dus !

Adevărul îi năvălea cu cruzime în suflet. începu să-şi smulgă părul şi, ieşită din minți, sări din pat şi se repezi dincolo, căutînd în toate părțile cu priviri rătăcite. Bărbatul, care-i auzise țipetele, alergă, o luă în brațe şi o aduse înapoi, de-o aşeză pe un scaun.

-— Linişteşte-te, Mario. Fii şi tu mai tare. Ce ne-am face dacă am cădea zdrobiți.

Dar femeia fu cuprinsă de o furie grozavă, îşi încleşta mînile de umerii bărbatului ei, suflîndu-i, în obraz, cuvintele aprinse :

— Fetița, dă-mi fetița!

Şi-1 strîngea să-1 sfîşie :

— Fetița... dă-mi-o ! De ce n-ai căutat-o mai bine ? ! De ce n-ai adus mai mulți doctori ? ! Durerea o făcea să-i aducă învinuiri nedrepte : Tu... voi mi-ați omorît-o !... Voi, voi cu toții !...

Şi, desfăcîndu-şi brațele, se prăbuşi la pămînt, cu fruntea de podelele goale, cu părul despletit. Acuma plîngea înăbuşit, cu sughițuri adînci care-i frîngeau trupul şi-i vîra copcile rochiei, cu care rămăsese îmbrăcată de cu seară, în carne.

Bărbatul de-abia o ridică, să o aşeze pe pat. încetul cu încetul, în locul furiei şi a deznădejdii, femeia căzu în amorțire ; suspinele i se prefăcură într-un scîncet domolit şi prelung :

— Fetița, Puica mamei !

Dumitru rămase şi el pe marginea patului, cu capul în mini. (Şi dînsul iubise pe fetiță ; nu aşa ca nevasta lui, căci bărbații se iau cu multe şi au inima mai tare, dar o iubise. Drăgălăşiile ei, drăgălăşiile copilitei, care de-abia trecuse pragul celor doi ani, îi înseninase multe clipe. Moartea ei şi pe dînsul îl durea. Ca să o scape, cheltuise tot ce pusese deoparte ; tot se dusese cu doctorul şi pe doctorii. N-avea ce să-şi bănuiască ; şi cu toate acestea, învinuirea nevestei i se înfipse în minte. Cine ştie, gîndea, poate dacă mai aducea un doctor, Puica scăpa ! Gîndul acesta îl chinui pînă ce îi smulse şi lui lacrimi din ochi. Plînsul îl îneca

maî tare decît acolo, lîngă groapa pe care o vedea cum se astupă cu țărînă.

Amîndoi rămaseră aşa, unul lîngă altul, fiecare cufundat în durerea lui, peste care tăcerea cădea grea ca un capac de sicriu.

De la o vreme femeii îi secă lacrimile ; mintea nu mai avea putere să alcătuiască un gînd, limba i se uscase şi-i ardea cerul gurii ca jăratecul. Urechile nu-i mai auzeau nimic dinafară ; căsuța se clătină de două ori, la amiază şi seara, de huruitul greu al trenului ce trecea la cîțiva paşi de ogradă spre stația învecinată, şi ea nu simțise nimic.

Ziua se strecură înceată, fără ca amîndoi să-şi deie seama. Intr-un tîrziu, bărbatul se sculă şi aprinse lampa...

Dumitru se smulse cel dintâi din amorțirea durerii; a doua zi trebuia să se ducă la birou. Maria rămase singură. De-abia păşea, ca după o boală lungă, petrecută luni de zile în pat. Se duse în bucătărie să şteargă vasele, să le aşeze pe polițe, din obişnuință, fără nici o cugetare, aşa cum se deprinsese de trei ani de zile de cînd se măritase. Şi cum ştergea un pahar, simți că degetele îi lunecă pe sticlă, şi îşi dete seama că plîngea. Atunci veni din nou în odaie ; parcă îşi aminti ceva şi deschise lădița de lîngă fereastră. Acolo stătea păturită rufăria fetiței. Mama rămase cu privirile țintă în cuprinsul îngust, pe urmă se sculă şi căută prin casă ; pe fereastră găsi bonețica, după sobă un pieptăraş, supt pat un papucel rupt. Le luă şi, într-o pornire de dragoste, începu să le sărute. Apoi le aşeză la un loc cu celelalte lucruri. Acolo, lîngă lădița aceea îşi trecea dînsa zilele. Bărbatul, furat de slujbă, de grija zilei de mîne, se întrema repede : uitarea îi vindecă uşor rana care-i sîngerase şi lui sufletul... Femeii însă începu din cele dintâi zile să-i încărunțească părul, şi puterile îi scăzuseră. Nu mai putea munci. Privirile rătăcite căutau mereu ceva ce parcă nu puteau întîlni; gîndurile i se îmbulzeau în minte, haine, sfîşîindu-i-o cu cruzimea adevărului de neînlăturat.

într-o zi bărbatul veni mai devreme şi, la uşă, auzi un glas — femeia lui vorbea cu cineva. I se păru ciudat, căci nu venea mai nimeni, şi mai cu seamă la ceasul acela, pe la ei. Deschise încet uşa. În odaie era numai nevastă-sa :

— Cu cine vorbeai ? o întrebă.

Dînsa tresări, mirată :

— Cu nimeni ; nu vorbeam.

— Ba vorbeai, vorbeai singură.

Dumitru căzu pe gînduri, apoi îi zise cu binişorul:

— Ascultă-mă, Mario, mai du-te şi tu pe undeva ; du-te la soră-ta, la... cumătru.

Îi păru rău că-i spusese cuvîntul acesta care-i amintea pe Puica, tăcu, dar femeia începu să plîngă :

— Ce să fac ? Ce să le vorbesc eu ?

— Mai te iai şi tu cu lumea.

— Lumea mea ?...

— Decît să ajungi să vorbeşti singură...

Bărbatul se sculă şi se apropie de fereastră. Era prin iunie ; florile se deschiseseră fragede pe urmele liliacului scuturat, gherghinele se ridicau semeţe pe lîngă ferestre. Dumitru urmă :

— Uite, mai vezi şi tu de grădină. Straturile cu rozetă s-au uscat.

Femeia părea că nu-l înţelege, veni lîngă el, îşi aruncă ochii în grădină, apoi, deodată, privirile îi fugi în uliţă şi se opriră pe băieţelul arhivarului de la judecătorie, care stetea peste drum. Un zîmbet amar îi desprinse buzele, şi şopti :

— Uite Puiu. Şi mai încet : Mirele.

— Mirele cui ?

Femeia îşi cuprinse faţa în palme, răspunse printre lacrimi :

— Ce, nu ştii?... Mirele Puicei noastre... Aşa-i ziceam eu... De la el i-am pus numele şi fetiţei.

Dumitru tresări. Da. Uitase. Şi inima lui parcă se muie din nou. Privi îndelung la băieţelul cu faţa rumenă ca cireaşă, cum se juca vioi, c-un cîne

mare, care-l hămăia prieteneşte. Ca să schimbe vorba, atinse umărul nevestei :

— Mario, mîncam ?...

Femeia se duse ; puse masa, împleticindu-se. Cum sta cu faţa în farfuria din care gustase numai o lingură de supă, bărbatul o privi ; în lumina slabă a înserării care străbătea prin fereastra deschisă, îşi dădu seama cît de grozav o schimbase supărarea. I se lungise nasul, umerii obrazului îi ieşiseră în afară, şi părul bogat, care o prindea atît de bine cu cîteva luni mai înainte, părea acum o cunună prea încărcată pentru faţa ei lunguiaţă şi uscată. O sfătui :

— Mario, de ce nu mănînci ?... Unde vrei s-ajungi ? Şi eu am suferit. Şi sufăr încă. Dar omul trebuie să fie mai stăpîn pe durerea lui.

Femeia mai luă o lingură de supă şi înghiţi în silă. Supărarea îi răpea şi grija gospodăriei. Mîncarea era afumată, friptura arsă. Dumitru, oarecum nemulţumit, tăcea, dar odată nu se putu opri să nu-i spuie :

— Să luăm o slugă, Mario.

— Cum vrei.

A doua zi tocmiră o femeie. Din ziua aceea Maria lăsă tot în grija slujnicei. Uşurată de grija casei, care oricum o mai ferea să cadă cu totul pradă deznădejdii, stătea acum ziua întreagă adîncită în gînduri, privind lădiţa cu rufele Puicei. De acolo nu se mişca decît pînă la fereastră, să urmărească, cu îndărătnicie, toate mişcările băieţelului arhivarului de peste drum. Îl privea cum se joacă, tresărea cînd îl vedea căzînd, şi se ridica tulburată cînd îl vedea că plînge. Împinsă de dorul ce-i sfredelea pieptul, în cele din urmă se ducea în grădiniţă şi-l chema la parmaclîc de-i umplea pestelcuţa cu bucăţi de zahăr. Odată bărbatu-său îi bănui:

— Ascultă, Mario, nu mai îndopa pe băiatul arhivarului cu zahăr ; m-a întîlnit tată-său şi mi s-a plîns că nu mai mănîncă nimic acasă,

într-o seară băiatul veni la parmaclîc. Maria îi luase mîna şi i-o alinta. Copilul, ispitit de mult s-o întrebe ceva, îndrăzni :

— Fetiţa matale unde-i ?

— S-a dus.

— A murit ?

— ...Da... Puiule.

— Eu o iubeam pe fetiţa matale.

Maria îi luă capul şi-l acoperi de sărutări. Tocmai atunci un glas aspru se auzi din uliţă :

— Puiule !

Arhivarul chemă copilul, apoi îl certă, tare, să se audă :

— Nu ţi-am spus să nu mai ieşi din ogradă ?

Femeia rămase locului, mută. Gîndurile îi sfîşiau sufletul. Ce fericit era arhivarul că avea un copil. Şi ce suflet rău că i-l lua aşa de lîngă dînsa, ca şi cînd i-ar fi fost ciudă că băieţelul ţinea puţin şi la alţii. Dar parcă i se făcu lumină în judecată. îi da dreptate. Dînsa nu era tot aşa, nu-i era ciudă cînd Puica sălta, bucuroasă, pe genunchii lui Dumitru ? Nu voia să fie numai a ei ? îşi aduse aminte cîte planuri nu croise pentru dînsa, pentru fetiţa ei ! De cîte ori, seara, ţinînd-o în braţe, nu privea de pe fereastră la băieţelul arhivarului, şi-l pregătea, în mintea ei, drept mire al Puicei. Adică de ce nu s-ar fi putut! Băiatul avea să fie mai bogat, era mai de neam, dar ce frumoasă crescuse şi Puica ! Ce pereche falnică ! ! Se pierdea în visuri şi, bătrîna, parcă se trezea pe prag, privindu-şi pe Puica la braţul bărbatului ei.

Vuietul trenului o trezi, şi intră în casă.

Un dor nepotolit o prinse de fetiţă ; cum veni Dumitru, îi spuse că a doua zi vroia să se ducă la cimitir. Dar bărbatul îi purta de grijă să nu-i facă rău vederea mormântului ? şi-n afară de aceasta, vedenia fetiţei, pe care nevasta mereu i-o aducea în faţa ochilor, începuse să-l nemulţumească.

— Lasă. Am eu grijă de toate. Astîmpără-te acasă... Să-i pun mai întăi o cruce la cap, şi atuncea vom merge împreună. Nu vezi că de-abia te mişti !

Maria tăcu.

Puiu nu mai venea la parmaclîc. Cîteva zile îl mai văzu privind uneori spre casa ei ; pe urmă o uită.

Cînd se coborîseră cei dintăi fulgi de omăt peste tulpinele uscate din grădină, capul Măriei albise cu totul. De la o vreme căzuse într-un fel de toropeală care-i sleise orice scînteiere din viaţă. între dînsa şi bărbatul ei se întinsese cu încetul pustietatea care desparte viaţa de moarte. Toată dragostea care i-o purta Dumitru se schimbase în milă, într-o milă turburată cîteodată şi de nemulţumire. Firea lui nu era plecată deznădejdii. Tare pe sufletul lui, numai două-trei zile simţise golul pe care Maria nu-l mai putea umplea cu nimic în lume. Chiar lui îi părea ciudat că, numai după şase luni, în suflet i se aşternuse un văl peste amintirea Puicei. Şi, ca să-şi ierte aceasta, punea tăria lui în socoteala afacerilor : ,,Vezi, îşi zicea, ce mare lucru-i să te poţi lua cu ceva, cu slujba, cu oamenii... Pe cînd nevasta..."

în aceeaşi vreme simţi o bucurie ascunsă cînd se vedea atît de neînfrînt în lupta cu necazurile vieţii.

Omătul se aşternea moale ; încetul cu încetul viaţa dimprejurul căsuţei se stingea, nu se mai auzea huruitul trăsurilor pe bolovanii uliţei, nici paşii trecătorilor, numai cîteodată huruitul trenurilor tăia aerul cu un freamăt de mînie.

Maria îşi aşezase un scaun la fereastă şi nu uita să iscodească casa arhivarului ; dacă, din întîmplare, zărea pe Puiu la fereastră, se grăbea să spuie bărbatului, tocmai cînd se aşezau la masă :

— Azi am văzut pe Puiu.

într-o zi Dumitru o privi cu ciudă şi-i zise răspicat :

— Mai lasă-mă cu Puiul tău ; am eu de-ajunse gînduri.

De atunci femeia îşi înghiţea cuvintele, de cîte ori, uitînd, începea să spuie. Pe urmă se deprinse şi nu mai vorbeau nimic : mîncau faţă-n faţă ca doi străini.

La cimitir nu se mai gîndise să se ducă. Lădiţa era ca şi mormântul Puicei. Ea cuprindea toate lucruşoarele ce fuseseră ale ei. Şi Maria putea să le pipăie, să le soarbă mirosul cald pe care parcă-l păstraseră în cutele ce se aşternuseră odată pe trupuşorul fetiţei, putea să le acopere de sărutări, să le scalde în lacrimi. Cînd nu şedea la fereastră, punea un scăunel în faţa lădiţei, apoi lua rochiile una cîte una, le desfăcea, pe urmă le păturea bine şi le punea la loc. într-o zi băgă de seamă, cu mare mirare, că la flaneluţa cea vărgată lipsea un nasture. Căută prin cutii, găsi unul la fel şi, liniştită, ca şi cum Puica trebuia să-l îmbrace numaidecît, se puse să coase nasturele la locul lui. O nouă grijă îi cuprinse atunci sufletul : să dreagă toată rufăria fetiţei. O lună de zile se munci, ascunzînd lucrul îndată ce auzea în sală paşii bărbatului. Dar odată, într-o amiază, el intră în odaie, fără de veste, şi o prinse.

— Ce faci tu acolo ? o întrebă.

Femeia îngînă cîteva vorbe, apoi începu să plîngă. Pentru întîiaşi dată, bărbatul o privi îngrijorat :

— Eşti copilă ; pentru numele lui Dumnezeu, Mario, vină-ţi în fire. Şi urmă, stăpînindu-şi furia : Mai bine vezi-ţi de gospodărie : mîncarea e proastă ; în casă colbul stă de două degete pe lucruri... Cît o să jeleşti, mă rog ?!... E de nesuferit !

Apoi îşi aduse aminte ; vorbi mai domol :

— Diseară ne ducem în tîrg. Mergem la un circ... Să mai vezi şi tu lumea.

Maria nu răspunse ; aşeză rochiţa în ladă şi trecu în bucătărie. Seara, la îmbrăcat, bărbatul o necăji un ceas :

— Ai uitat să-ţi pui rochiile pe tine... Uite, pune-ţi pălăria mai aşa, ridică-ţi puţin părul... Hmm !

Mînile Măriei nu izbuteau să prindă un ac, să aşeze o şuviţă de păr. Parcă pierduse simţul pipăitului.

Dumitru o privi iar cu grijă. Femeia asta gîrbovâ, stîngace, slabă şi cu capul alb, era nevasta lui vioaie şi frumoasă de acum cîteva luni în urmă ! O mustră :

— De ce nu spui şi soră-tei să mai vie pe la tine ? Să mai ai pe cine întreba de una, de alta.

Afară ningea des, omătul se aşezase mărişor. Maria de-abia putea merge. Bărbatul o luă de braţ să-i ajute.

Cînd se aşezară pe scaun, în circ, dînsa scoase un suspin de uşurare. Lumina o orbea, privea străină, rătăcită, la tot ce i se perinda prin faţa ochilor şi pe cînd bărbatu-său rîdea cu poftă de schimele unui caraghios, ea simţea o durere tăioasă în capul pieptului. Deodată, în mijlocul circului, veniră trei comedianţi : un bărbat, o femeie şi o fetiţă. Maria tresări, întinse gîtul. începu să-i tremure buzele şi atinse braţul bărbatului :

— Parcă-i fetiţa noastră. Parcă-i Puica !

Dumitru se-ncruntă :

— Da' sfîrşeşte odată... De asta te-am adus ?

însă pe Maria o apucă un plîns înăbuşitor. Zadarnic bărbatul ei o strîngea de mînă :

— Ai înnebunit ! Mă faci de rîs... N-auzi, ne facem de rîs...

Plînsul o zguduia întreagă, apoi izbucni cu sughiţuri şi cu suspine adînci. Toată lumea întoarse capul mirată, voind să afle ce-i. Dumitru de-abia o scoase de acolo, mai mult pe sus, ajutat de oameni străini. Luară o trăsură. Pe bărbat parcă-l înnebunise furia. Se blestema c-o luase cu el. îi venea s-o arunce din trăsură, să scape de fiinţa care de la o vreme îi cobea viaţa. Acasă se stăpîni cu mare greutate să n-o bată, în schimb îşi revărsă toată furia prin vorbe, şi de astă dată înţelese lămurit că iubirea dintre ei doi se sfîrşise ; parcă nici milă nu mai simţea, şi-n loc îi încolţi în suflet un sîmbure de ură.

Din seara aceea drumul vieţii lor se despărţi cu desăvîrşire, ca un rîu care se desface în două ramuri ce n-au să se mai întîlnească niciodată.

Iarna se trăgănă uşoară, cu zilele posomorite. Dumitru începu să întîrzie prin tîrg, uneori masa îl aştepta întinsă, şi el nu mai venea decît noaptea tîrziu. Maria îşi petrecea vremea lîngă lădiţa cu rufe, sau la fereastră, cu ochii ţintă spre casa arhivarului, dar cu mintea pierdută în trecutul în care gîndul ei scurma cum scurmă găina în ţărînă, să-şi găsească hrana.

Luna lui martie aduse cer senin şi soare.

Cum sta la fereastă, Maria zări odată pe Puiu ieşind cu tată-său ; acesta îi ducea placa de scris şi o carte. îl dăduse pe Puiu la vreo şcoală, se vede. Din ziua aceea îl vedea totdeauna, dimineaţa şi seara, plecînd şi întorcîndu-se cu arhivarul sau cu sluga. Dar Puiu nu-şi mai întorcea privirea spre casa ei — o uitase cu desăvîrşire.

Şi gîndurile femeii măcinau, în fiecare zi, amintirea atîtor visuri pe care şi le făcuse pentru fetiţa ei şi pentru copilul acesta străin.

într-o dimineaţă, însă, dorul i se trezi amarnic, mai neîndurător ca totdeauna ; îşi luă barizul, îşi îmbrăcă o polcuţă şi, fără să spuie slujnicei, ieşi din casă. O luă încet spre cimitir. Pînă să ajungă acolo, o prinse amiaza. Rătăci îndelung în locul îngrădit, semănat cu morminte, întrebă de unul şi de altul şi, cu mare greu, ajunse în fund, spre partea în care era îngropată Puica. Bărbatul făgăduise să-i puie o cruce, dar paznicul o încredinţa că pe acolo unde căuta ea de mult nu se aşezase nici o scîndură măcar. Mormintele erau presărate de-a valma, amestecate, înfrăţite supt aceeaşi velinţă de ţărînă primitoare. Zadarnic cercetă, căută, nu-şi mai aducea aminte locul. Atunci se aşeză jos pe o piatră şi îşi rătăci privirile peste întreg cuprinsul acela, deasupra căruia vişinii îşi dezvăleau cele dintăi flori ca nişte zîmbete ale luminii. Şi o fură gîndurile... Unde să-i fie fetiţa ? Unde dormea, sărăcuţa, somnul ei senin ? Lîngă cine se dusese de la sînul ei ? Supt care vişin sufletul ei o chema, poate ? La căpătîiul căruia mormînt putea să-şi verse lacrimile ? Şi buzele ei tremurară în şoapte : ,,Fetiţa, fetiţa mamei !... Puico !" Şi-o zi întreagă rămase acolo, amintindu-şi de'toate : cum o născuse, cum o botezase, cum prinsese fetiţa să gîngure, cum spusese cel dintăi cuvînt „mamă", cum odată căzuse şi se lovise la bărbie... Ce se făcuse bărbia ei, mică, rotunjită şi rumenă ca mărul ! Dar ochişorii albaştri, cari-i zîmbeau şi-n boală ! Maria rămase acolo ziua întreagă şi nu simţi nimic, nu auzi nimic, nu văzu nimic. Şi doar lîngă dînsa se făcuse o îngropare şi preoţii cîntaseră rugăciunile lor de odihnire a sufletului celui mort. O apucă noaptea ; paznicul veni şi o scoase pe poartă afară. Tîrziu de tot păşi peste şinele drumului-de-fier, şi-n urma ei, ca o fulgerare în trecerea lui, se şterse îndată trenul ; Maria nu simţi însă bătîndu-i inima de primejdia ce o pîndise. Cînd ajunse acasă, slujnica îşi făcu cruce :

— Doamne ! coniţă, ce frică am tras... Noroc că n-a venit conaşul...

în noaptea aceea Maria dormi adînc, ca şi atunci, după înmormîntarea Puicei, un somn de moarte, din care a doua zi se smulse cu durere.

De cînd ştia că Puica era pierdută, acolo, în cimitirul în care stătuse o zi întreagă, ca şi cum ar fi aşteptat-o, dorul de dînsa o înfăşură şi mai puternic. Căuta cu ochii în toate părţile, în fiecare colţ ; pe fiecare lucru din odaie aburea parcă amintirea fetiţei.

Aducerea-aminte o îmbiba ca o mireasmă, care o îmbăta, care o făcea să sufere, pe care o simţea pretutindeni şi peste tot în suflet, dar căreia nu-i putea da o întrupare. Umplea boneţica, pieptarul în cuprindere^ degetelor, dar nici chipul, nici trupuşorul nu pnteau prinde fiinţă. Cîrpele cădeau moi, şi femeia le păturea mereu la loc, în lădiţa lor.

Venise mai, cu zilele lui dulci, cu mirosul florilor de liliac ce îmbălsăma toată mahalaua.

Ecra tocmai luna în care Puica murise. Trecuse numai un an, şi-n căsuţa joasă toate se schimbaseră. De la o vreme bărbatul nu venea nopţi de-'a rîndul, sau dacă se-ntorcea, seara, venea ameţit, gata de ceartă. Femeia îl lăsa în pace să spuie ce vrea. Chiar în ziua în care cu un an înainte plînseseră amîndoi, dînsul sosise înfuriat. Nu găsi slujnica acasă şi, cînd ea se întoarse, începu să ţipe :

— Unde ai fost ?

— A călcat trenul pe un om, ici, şi m-am dus să văd.

— Acolo ţi-i treaba ? Şi zărind pe nevastă-sa, răcni : Mai bine te călca pe tine... că tot nu eşti în stare să-ţi duci gospodăria.

Cînd Maria auzi, pe la miezul nopţii, mersul cutremurat al trenului, îi veniră în minte cuvintele bărbatului : ,,Mai bine te călca pe tine..." Şi parcă nu le găsea răutăcioase. Se gîndea că, la dreptul, nu mai avea de ce să ţie umbră pămîntului, degeaba...

Intr-o zi, Maria stătea într-un colţ şi urmărea cu privirile duse, ca totdeauna, cum se necăjea slujnica să scoată covorul din păretele de lîngă patul ei, căci se încuibase colbul într-însul şi Dumitru poruncise să rămîie zidul gol.

Slujnica îl desprinsese din ţinte şi pe urmă ieşise cu el din odaie. Atunci, deodată, Maria îşi pironi ochii într-un loc, pe părete, apoi se repezi, privi o clipă, şi căzu, mototol, la pămînt. Slujnica alergă, o ridică de jos, o stropi cu apă, şi de-abia o aduse în fire, căutînd să afle pricina :

— Ce ai, coniţă, ce simţi ?

Stăpînă-sa parcă nu-şi aducea aminte dintru-ntâi, dar peste cîteva clipe se sculă repede, se apropie de zid şi arătă, plîngînd în hohote :

•— Uite mînuţa, mînuţa Puicei.

Pe zidul alb urmele palmei fetiţei rămăseseră acolo, cu degetele răşchirate, mititele, cum le lipise dînsa odată, după ce vîrîse mîna în dulceaţa.

Maria încremeni cu ochii atîrnaţi de semnul mic, de semnul viu, care, mai **mult** decît toate, întrupa copila dinaintea ochilor ei. Apoi mintea i se prinse cu deznădejde de amintirea aceea. De dimineaţă pînă seara rămase acolo nemişcată, cu ochii ţintă ; gîndurile i se înlănţuiră; încetul cu încetul îşi aduse aminte (ie-a fir-a-părul întreaga întîmplare.

...într-o dimineaţă, ea robotea prin casă, şi Puica luase chiseaua. In picioare pe pat, mînca, luînd dulceţile cu toată mînuţa şi, cînd Maria întoarse capul şi o văzu, fetiţa fugi rîzînd spre părete, se împiedică şi se sprijini cu mînuţa de zid. Parcă-i auzea glasul dulce ca un clinchet de clopoţel, parcă-i vedea zîmbetul ochilor albaştri, luminoşi şi şireţi... Şi totuşi... da... totuşi, în faţa zîmbetuiui aceluia dînsa nu se înduplecase ; îi luase chiseaua şi-i dădu de două ori peste mîna vinovată... Puicuţa îşi strînsese guriţa pungă, se uită nepricepută, neînţelegînd de ce o bătea, şi prinse să suspine... O căinţă sfîşietoare o cuprinse amintindu-şi aceasta :

— Of, Doamne ! răcni înăbuşită, am bătut-o... de ce am bătut-o !...

Şi gîndurile nu o slăbiră. îşi amintea că Puica spărsese castronul de supă şi nu-i făcuse nimic, stricase patru farfurii deodată, şi cîte-cîte ; şi ea rîsese : „Sănătate să fie", zicea ; şi pentru asta, tocmai pentru nimicul care mai tîrziu, acuma, avea să-i învie întreg trecutul, să i-o aducă, aşa cum era, în faţa ochilor, pentru asta o bătuse !

O deznădejde amară, grozavă, îi cuprinse sufletul. Printr-o legătură mincinoasă a împrejurărilor, în mintea bolnavă a Măriei se urzi gîndul că de atunci, de cînd o bătuse peste mînă pe Puica, de atunci dînsa căzuse bolnavă. Şi, repede, gîndul acesta prinse stăpînire peste întreaga ei fiinţă. Cîteva zile umblă nebună, dintr-o odaie într-alta, prin curte. într-o seară slujnica o găsi adormită în grădiniţă. Tocmai în noaptea aceea Dumitru, care nu abătuse pe, acasă din ziua cînd slujnica scosese covorul, veni tîrziu, şi, cînd intră în odaie, văzu la lumina candelei pe Maria, cum sta ridicată în pat şi se uita ţintă la perete. întâi o privi, apoi aprinse lampa şi se apropie, se uită bine, şi-n faţa

semnului aceluia despre a căruia împrejurare își aminti și el îndată, rămase o clipă mut, nedumerit. Amintirea aceea îi tăie furia. Se dezbrăcă și se trînti în pat. Dar degeaba se chinui să adoarmă ; ținea ochii închiși; simțea că femeia veghează. De-abia ațipi. A doua zi la prînz, porunci slujnicei să văruiască păretele. Dar cînd veni slujnica, în trupul slab al Măriei se trezi o putere supraomenească, se repezi răcnind și-mbrînci sluga de lîngă zid. Bărbatul o privi mirat și plecă bombănind. Noaptea, cînd se întoarse acasă, găsi pe nevastă tot așa, păzind cu privirea urma degetelor de pe zid. Lui Dumitru i se păru că odaia e o ruină peste care nevastă-sa veghea ca o cucuvea. Lucrul acesta nu4 mai putea suferi. Ii era parcă frică să se uite spre părete. Se culcă, dar somnul nu-i putea atinge genele. Atunci se ridică și răcni, scos din minți:

— Culcă-te, culcă-te, zăludo !... Culcă-te... nu mai cobi !

Nevasta nu răspunse nimic ; se lăsă liniștită cu capul în perne. Maria adormi îndată. Și repede căzu pradă visurilor. în locul în care mînuța sta tipărită, părea că se întregește un dulăpior de argint. Un copilaș cu aripi, așa cum auzise ea că-s îngerii, îi aduse o cheie și-i zise: „Deschide, mamă !" Și ea vîrî cheia în broască și deschise. Și atunci, dintre ușile dulăpiorului de argint căptușit cu aur, răsări Puica zîmbind; parcă deși era tot așa de mică, îi vorbea ca un om mare : „Mama dragă, de ce-ai îmbătrînit, gîndindu-te la mine că uite eu ce fericită sînt". Dar visul se șterse îndată, iar pe obrazul Măriei se scoborîră două lacrimi de fericire.

în patul de alături Dumitru se zvîrcolea în spasmuri. Din mînuța ceea mică parcă crescuse dintr-o dată o mînă neagră, cu degetele ca niște gheare ; și degetele țineau încleștate de picioare o cucuvea ce-l pironea cu ochii. Apoi cucuveaua întinse aripile și, înfundîndu-și capul în pene, își luă zborul, și-n zborul ei îi presără deasupra feței fulgi ce miroseau a țărînă. Iar mîna parcă avea glas și striga : „Tîlharule, de ce mi-ai furat paserea !" Și furioasă, cu ghearele zgîrcite, se întinse să-l cuprindă de gît. Dumitru se sculă gîfîind, muiat de sudoare. își frecă fața cu .mîinile, se dezmetici, apoi, dîndu-și seamă că visase numai, se repezi și zgîlțîi pe Maria de umăr :

— Vrei să mă ucizi, nebuno... Ha... ha... vrei să mor și eu ? Și, oa biciuit, sări din pat, se-mbrăcă grăbit, își luă pălăria și ieși răcnind :

— Rămîi de cobește singură... Mori tu... cucuvaie !

Din noaptea aceea nu-l mai văzuse. Puțin după asta o părăsi și slujnica. Numai sora ei îi trimetea zilnic de mîncare și, cîteodată, venea să o vadă. Căsuța rămăsese cufundată într-o tăcere apăsătoare, în odaie, lădița stătea uitată. Nici de Puiu nu-și mai aducea aminte. Maria se pironea locului ceasuri întregi și privea la mînușița Puicei. Nimic alta nu mai putea prinde loc în sufletul ei. Ochii ei urmăreau linia palmei, apoi a fiecăruia degețel, cîteodată se apropia și se uita bine-bine. în unele locuri, pînă și încrețiturile ușoare ale încheieturilor rămăseseră. Și mama își lipea buzele de zidul rece, ca și cînd supt pata aceea ar fi cutreierat sîngele care putea răspunde, cu căldura lui, la sărutările nebune ce se așterneau deasupra.

Zilele se strecurau, cădeau una după alta, ca picăturile de ploaie dintr-o streșină. Viața curgea domoală ; de la moartea Puicei, Maria de-abia acum se simțea mai împăcată, singură cu amintirile ei. Serile, iarna, cînd focul pîlpîia în sobă, stătea ghemuită și, cu privirile în gol, urmărea întîmplările vieții ei, care toată se cuprindea în cei doi ani cît trăise Puica. Lucruri de nimic, împrejurări fără de nici o însemnătate se întrupau în mintea ei supt 'o lumină nouă, cu un înțeles deosebit, care-i mîngîiau oarecum durerea...

Multe primăveri trecură, hoinare, se trăgănară multe ierni ; mahalaua în care era căsuţa Măriei îşi schimbase cu încetul faţa. Se zidiră case noi, în dreapta, în stînga ; şi, într-o bună zi, care nu-i fu mirarea, cînd, pe locul casei mici a arhivarului, începu să se zidească alta, mare, cu două rînduri. Cînd o dărîmase pe cealaltă, cînd se ridicase zidul roş de cărămidă nouă pînă la înălţimea omului ?

Maria nu-şi putea da seama. De la fereastra ei se uita mirată, ca şi cînd atuncea se trezise întăi pe locurile acele.

Căsuţa ei începuse să se dărîme. Şindrila se măcinase în multe părţi de ploi, şi-n grădina din faţă brusturii se întinseseră ca-ntr-un pustiu necălcat de nimeni. Toate luaseră altă înfăţişare ; spre gara vecină trenurile lunecau acuma dese, în vîjîiri grozave, care răscoleau liniştea ca nişte furtuni.

într-o spre seară, sora Măriei veni s-o vadă şi-o găsi îngenuncheată, rugîndu-se. Maria mutase icoanele pe păretele dinspre apus, unde rămăsese urma Puicei. Acolo aprindea în fiecare seară candela şi se ruga ceasuri întregi. Sora ei nu-i spuse nimica. Ştia că nici o putere omenească nu poate abate din drumul ei boala sufletului Măriei.

Mai-nainte să plece, cum stătea le fereastră, sora ei, Ileana, îi zise :

— Ce casă frumoasă îşi face arhivarul... Maria se apropie şi dînsa ; Ileana adaogă : Ia uită-te cum priveghează fecioru-său, Puiu, lucrările.

Maria tresări să se uite. în curtea plină de cărămizi şi grămezi de nisip, un băietan smolit, cu mustaţa mijîndă, se plimba cu mîinile în buzunar.

Maria întrebă cu glasul înăbuşit:

— Puiu ?

— Da, Puiu.

Atunci Maria îl urmări cu ochii, ca altădată, cînd era mic. îl uitase cu totul ; chiar dacă-1 văzuse, privise la dînsul ca la un străin. Şi acum parcă în sufletul ei se aprinsese din nou dorul să ştie, să-1 cunoască, să-1 vadă bine pe Puiu, pe mirele. Dar tînărul se primbla nepăsător, cine ştie încotro îi fugeau gîndurile. Pînă noaptea tîrziu Maria rămase să se uite, muncită de amintiri.

Din ziua aceea, cînd nu stătea în faţa peretelui, rămînea iar în fereastră, cu ochii şterşi, rătăciţi. Oamenii care treceau prin faţa căsuţei se uitau miraţi, ca la o arătare, mai cu seamă că unii nici nu o cunoşteau. într-o zi chiar Puiu o privi lung ; în mintea lui poate rămăsese icoana ştearsă a femeii ce-1 ţinuse în braţe pe cînd era copil. Treburile îl chemară repede şi, de atunci, Maria nu-1 mai văzu iarăşi o bucată de vreme.

Odată uşa bucătăriei se deschise sfios, împinsă ca de mîna unui străin. Maria se uită şi văzu o femeie bătrîna pe care nu o cunoştea. Femeia făcu vreo cîţiva paşi şi rămase ca înmărmurită, apoi şopti :

— Sărut mîna, cuconiţă !

La sunetul glasului ei, Maria parcă-şi aminti ceva ; apoi, deodată, i se făcu lumină, şi o scînteie de bucurie îi trecu prin ochi :

— Catinco !

Slujnica trecuse din întîmplare pe acolo şi venise să o vadă.

După vorbe fără şir, despre întîmplări de care Maria nu-şi dădea seamă, femeia adaogă :

—• Ei, să fie vreo cincisprezece ani de cînd m-am dus de la miata... Da' ştii că şi pe conaşul l-am văzut, acum un an, în postul Sîn-Petrului. E bine, e voinic. Da, l-am văzut în postul Sîn-Petrului, cu fetiţa dumnealui.

Maria deschise ochii mari şi prinse să tremure.

— Care... fetiţă ?

Femeia îşi dete seamă că făcuse rău să-i vorbească de asta ; îngînă :

— Păi... da... are o fetiţă... o copilă... ştii mata... trăieşte de mult cu o femeie, mai aşa, de mîna-a doua.

Cînd ramase singura, Maria căzu zdrobită de cele ce auzise. Căci în mintea ei învălmăşită, unele amintiri, unele fapte se dezveleau cu o limpeziciune uimitoare. Îşi aminti cum o blestemase Dumitru în ziua aceea : să o calce trenul; i se perindară toate împrejurările : viaţa ei cu omul care acum^era pentru dînsa un străin, şi care totuşi putea să-i însîngereze inima fiindcă, legat de o altă femeie, adusese pe lume o fiinţă care furase locul Puicei. Dumnezeu îi dăduse bărbatului mîngîierea pe care ei i-o răpise. Din fetiţa ei nu rămăsese decît o urmă, a mînuşiţei mici, pe cînd mîna celeilalte, a fetei lui Dumitru, avea să poarte odată, pe deget, inelul cununiei. Atunci în toată fiinţa Măriei se petrecu o schimbare adîncă ; durerea îi fu atît de mare, încît îi împietri sufletul. Şi pe urmă căzu peste inima ei ca o împăcare.

Sora ei îi mai aduse o veste :

— Duminica asta e nunta Puiului... Ia o fată bogată... Are noroc arhivarul !...

Un zîmbet amar flutură pe buzele Măriei. Dar ca un om cu minte, fără ură, şopti :

— Să-i deie Dumnezeu noroc.

In seara aceea chiar, zări pe băiat plecînd din casele cele noi cu o femeie la braţ. De acolo de unde sta, priveliştea aceasta îi aduse aminte o icoană a visurilor ei apuse, cînd, tot aşa, într-o spre seară, i se păru că vede pe fetiţa ei la braţ cu Puiu. Doar ochii i se înrourară şi buzele şoptiră, pentru a mia şi a mia oară: ,,Fetiţa mamei".

Asta era într-o joi. Cele două zile trecură repede. Duminică dimineaţa, în ograda arhivarului forfoteau toţi, în toate părţile.

Spre seară trăsurile începură să intre şi să iasă. Apoi veni şi o cupea. De la fereastra ei, Maria văzu mirii scoborîndu-se să se ducă la biserică. Puiu zîmbea. Maria vru să privească mai bine la mireasă, dar nu putu prinde decît albul rochiei, lăcrămile o înecară, şi plînse mult, potolit, plînse toată nefericirea, toată deznădejdea ei. Apoi îşi şterse ochii şi privi prin casă. Niciodată nu i se păruse că-i atît de singură. Ochii i se opriră pe lădiţa. De cînd nu o deschisese ! Se duse, aşeză scăunaşul şi ridică încet capacul/Rochiţele se îngălbeniseră, erau mucigăite ; le luă, una cîte una, dar, cînd ajunse la jumătatea lăzii, se opri înfiorată. Nu se mai cunoştea nimic ; şoarecii mîncaseră tot, lăsînd numai ca un pumn de făină. Mîna Măriei scăpă jos rochiţele ce le ţinea ; şi rămase mult aşa, uitîndu-se la lădiţa în care nu se găsea mai mult decît dincolo, în groapa pierdută a cimitirului depărtat... Se înserase de tot ; Maria se sculă liniştită. Aprinse o luminare şi se duse la părete, luminînd urma mînuşiţii Puicei. Privi bine-bine, şi abia acum îşi dete seama că pata se ştersese aproape cu totul supt gălbeneala pe care vremea o aşternuse peste zidul întreg. Se dusese şi dînsa, o părăsise cum o părăsiseră toţi şi toate. Atunci Maria îşi rătăci privirile de jur împrejurul odăii ; toate îi păreau străine, nimic nu o mai lega de odăiţa in care suferise atîta. Ce mai căuta oare pe lume ? Şi un dor grozav de linişte, de linişte adîncă o cuprinse, şi-o nădejde că, poate, aşa va mai vedea pe Puica. în aceeaşi clipă căsuţa se cutremură : trecea un tren. Şi repede, ca şi cum cineva i-ar fi şoptit la ureche, cuvintele lui Dumitru îi veniră în minte : ,,Mai bine te călca trenul pe tine". Cu o hotărîre pe care nu o mai încercase, socoti cîtă vreme mai are pînă la trecerea trenului al doilea, care se strecura obişnuit puţin după cel dintăi. Se duse, luă un scaun, aprinse candela deasupra icoanelor ce vegheau păretele care păstrase atîta vreme întipărită mînuşifa Puicei, se scoborî, îşi lipi buzele de locul care-i înăsprise buzele şi, cu mîinile supt pestelcă, încovoiată, ieşi, ca şi cum s-ar fi dus la o vecină. Cînd era în portiţă, trăsurile veneau de la biserică. Maria nici nu întoarse capul, parcă n-ar fi ştiut nimic. Şi, deodată, ţăcănitul asurzitor al trenului se auzi. Vuietul crescu groaznic, ca o prăbuşire de fiare, apoi scurt, suflînd din greu, se opri din goană mai

înainte de stație. Calatorii se scoborîră speriați și glasuri îngrijate întrebară. Cineva strigă : „A călcat un om", altul lămuri : „O femeie", și mașina răsuflă din nou, șirul vagoanelor se dezmorți și .trenul își luă iar avîntul.

Mai în aceeași clipă, din casa luminată, răsunau cele dintăi itrăgăneli de arcușuri și, o dată cu valurile cântecului, intrară pe fereastra deschisă a căsuței din față umbrele înlănțuite, piept la piept, ale mirilor, care începeau jocul ; și cele două umbre se perindau pe păreții înguști, luminați de candelă, ca niște vedenii dintr-o lume ce nu putea lua ființă.

(19 0 9)

NUCUL LUI ODOBAC

Satul Arșițeni e așezat într-o văgăună ; casele lui mărunțele și albe, ghemuite una-ntr-alta, se văd, de pe muchile dealurilor dimprejur, ca niște ouă într-un cuibar. Pămîntul Arșițenilor e nisipos și sterp ; iarba crește atît de rară, încît, în loc să îndulcească vederea, pătează, ca o pecingine, fața galbenă a locului. Doi-trei copaci se înalță, istoviți, cu crengile rare, cu frunzele străvezii, care aștern pe jos, vara în amiază, o umbră destrămată, ce mărește și mai mult setea de răcoare.

Dar, ca lucru de neînțeles, ca o minune, se ridică pe dealul lutos și sterp dinspre răsărit un nuc strașnic, bătrîn, de cîteva sute de ani, copac lacom, care suge parcă tot sucul locului dimprejur prin miile de rădăcini ale căror vițe nu mai încap supt pămînt și ies, să atîrne despletite, ca niște cozi, afară. Din trunchiul gros să nu-l cuprindă trei oameni, muncit, întors și încremenit ca într-un spasm, se desfac două ramuri vînjoase, ce merg, încleștate ca niște brațe, pînă sus, apoi deodată se izbesc una pe alta în lături, împroșcînd fiecare sute și mii de crengi ce se unesc într-un frunziș negru, cărnos, ca un aluat de fiere. Și pînă departe se împrăștie mirosul amar al frunzelor, miros ce amețește pe cutezătorul adăpostit la umbra ce acoperă, ca un vestmînt negru, întreaga coastă de deal.

Arșițenii îl privesc cu jind, dar și cu un fel de frică, frica pe care lucrurile neînțelese o aruncă

în sufletele slabe. Copacului îi zic toți, din vechi,, Nucul lui Odobac, fiindcă e pe partea de loc a Odobăceștilor, niște răzeși avuți, stăpînitori din tată-n fiu prin părțile acestea. Multe vorbe ciudate umblă pe socoteala nucului, dar una e mai cunoscută decît toate : se spune că un bunic al bunicului lui Toader Odobac de astăzi purtase judecăți, tocmai pentru bucata de pămînt ce-o stăpînesc și acum, cu unul Cîrlibaba, un zgîrcit putred de bogat, care nici nu știa de rostul avuțiilor lui. Acesta nu făcea alta decît să se ciondănească mereu cu oamenii și să le mănînce, cînd putea, din părți. Așa, cu Odobac, la urma urmei, i s-a împlinit. Că, din una-n alta, au hotărît ca hotarul să le fie un nuc, nucul acesta, care pe atunci să fi fost copac de un an, crescut în vale, la poalele dealului dinspre răsărit. Dar, peste noapte, Odobac voinicul se gîndește ce se gîndește, se scoală, se duce la nuc,, îl apucă bărbătește de trunchi, îl smulge cu rădăcini cu tot și se suie de-l înfige drept în creștetul dealului. S-o fi mirat el Cîrlibaba, Dumnezeu știe,, dar prin minte n-a putut să-i treacă, vreodată că aceea îi treabă de om. Copacul s-a prins, și hotarul a rămas acolo. Așa le merge vorba Odobăceștilor că-s viță de uriași. Și-n adevăr că cine-l vede pe Toader Odobac, pe moșneagul și pe nepotu-său, pe Mitru Odobac, cel mai tînăr și cel din urmă scoborîtor din neamul lor, înțelege pentru ce de vorba lor ascultau pînă mai dăunăzi patru sate : Arșițenii, Moghileștii, Benza și Cotruții.

Toader Odobac să fi trecut suta, după cît de multe ține el minte. E un moșneag înalt, spătos și uscat ca un schivnic ; privește ascuțit, vorbește limpede și calcă apăsat. Cînd se oprește să se uite la om, își îndreaptă șalele, care trosnesc ca un vreasc. Toader avusese un frate, pe Gheorghe, mort, cu vreo cincisprezece ani în urmă, în pădurea Benzei ; s-a prăvălit un stejar peste dînsul, se-ncordase voinicul în picioare, se măsurase o clipă cu copacul, dar la urmă se prăbușise jos, rămînînd mort, cu trunchiul stejarului în brațe, ca

înfr-o luptă. Pe urma lui rămăsese băiatul, Mitru Odobac, om ca de vreo douăzeci și cinci de ani, nalt și spătos, ca și moșu-său Toader, vînjos și uscat, ca și dînsul, numai cu obrazul mai rumăn și cu pletele negre. Trăia la un loc cu moșneagul, care-i ținuse loc de tată și din al căruia cuvînt nu ieșise.

Numai de la o bucată de vreme moșneagului i se păru că băietanul nu-și prea vedea de treburile lui. Că fusese vorba să se ducă pînă în Cotruți, să taie un preț pentru niște stuh cu un om de acolo, și nu se dusese. Că trebuise să meargă pînă la reședință, cu livretul de oaste, și uitase. Și cîte și mai cîte, pînă cînd, într-o bună zi, moșneagul îl luă din scurt :

— Mitrule, ție nu ți-s boii acasă.

Dar băietanul făcu pe prostul :

— Nu, îs la cîmp, în Moghileni.

— Haide-haide !

Numai atîta își spusese unul altuia. Dar prin sat se ziceau mai multe. Și ce vorbeau oamenii veni și pînă la urechea lui Toader Odobac, căci întîlni pe Stoica, primarul, și-l opri în drum :

— Bună, moș Toader.

— Bună, primarule.

— Și cu noroc, ai ? Da' se poate să nu ne spuneți și nouă, măcar mie, că-s bătrîn și știu multe și-am văzut de toate ?

— Ce, primarule ?

— Păi nu ia Mitru pe Ruja lui Cazacu din Moghileni ?

— Cum ?

— Pe Ruja.

— Ruja ?

— Iacă !

Și Stoica, rotofei și îndesat, rămase locului, cu gura căscată în fața privirilor crunte ale moșneagului.

— Cine ți-a spus ?

Primarul înghiți o dată, ca și cînd i s-ar fi uscat gîtlejul.

— Na, toți : popa din Moghileni, A Fărâmiței din Benza, ieri, cînd o venit cu cînepa la baba lui Farcaş. Şi... el... Mitru chiar.

— Cînd ?

— Acuma... acuşica... e la primărie, vorbeşte cu nişte flăcăi.

Moşneagul îşi stăpîni furia şi răspunse :

— Aşa ceva ştiu şi eu ; da' vezi că nu-i îngăduisem să facă vorbă. Apăi om vedea noi. Cu bine.

Şi Toader Odobac îşi îndreptă o dată şalele şi porni.

Nu găsi pe Mitru la primărie şi se întoarse dintr-o întinsoare acasă. Mitru sta în mijlocul ogrăzii şi cioplea un leat la un gard. Bătrînul se duse de-a dreptul la el :

— Mi-ai poruncit coliva ?

— Ce colivă, moşule ?

— Mi-ai luat măsură de sicriu?

— Ce sicriu, moşule ?

— Mi-ai săpat groapa, supt nuc, unde ți-am zis să mă îngropi ?

— C§-i asta, moşule ?

— Nu ? Hai, grăieşte, nu ?

— Nu.

— Atunci de ce să ştie alții înaintea mea, care ți-am fost ca tată, că vrei să iei pe Ruja de nevastă ?

— Moşule !

— Din patru sate, pe Ruja ai găsit-o? Pe Ruja tîlharului de Cazacu, pe fata celuia care o furat . caii lui tat-tău, de era să-l spînzure colo, de nuc ?

Băietanul se-ndreptă o dată şi vorbi răspicat:

— De asta nu ți-am spus, că ştiam că n-o să vrei ; da' fata-i bună, moşule, şi vreau să mi-o fac nevastă.

— Ba nu !

— Ba da !

Moşneagul ridică palma dreaptă şi-l lovi peste * obraz cu atîta putere, că Mitru se clătină ; dar băietanul se înălță parcă, îşi înghiți lacrimile şi răspunse uscat:

— Ba da !

. ^Atunci moşneagul îl lovi şi cu stînga, şi palma răsună 'sec. Băietanul se clătină din nou, îşi încleşta degetele pe stinghia ce-o ținea în mînă ; şi, înțepenindu-se în picioare, spuse iarăşi:

— Ba da !

Atunci loviturile moşneagului înfuriat curseră ploaie ; la urmă, gîfîind, îl lăsă şi-i zise :

— Acuma du-te şi te-nsoară cu Ruja.

— Mă duc.

Mitru îşi şterse laorămile cu mîneca, îşi suflă nasul, aruncă leatul şi ieşi pe poartă.

Toader se învîrti prin casă, prin ogradă, apoi porni şi el ; o luă spre Moghileni. Satul nu era cine ştie ce departe. Moşneagul era deprins cu drumul acesta. Cum ieşi din văgăuna Arşițenilor şi mai merse puțin încolo, pămîntul parcă se schimba : încetul cu încetul, cîmpul se îmbrăca, imaşurile începeau să-şi desfacă lăvicerele pînă departe, încolo, spre Cotruți. Şi mergînd aşa, gîndurile bătrînului se adunau şi se risipeau, parcă se luptau între ele ; multe-multe îi mai veneau în minte. Şi dintre toate, faptul că nepotu-său îl nesocotise i se înfipse ca un cui în minte. Şi asta din ce pricină, din pricina unei femei !

Femeile din ziua de azi nu se asemănau cu celelalte, şi tocmai pentru asta el nici nu se însurase ; dar la ce folos, cînd Mitru se lăsase ademenit de Ruja ? Şi ce fată ; tată-său un hoț de cai, ba se spunea că şi Ruja îl ajută, că trece şi ea, noaptea, Prutul înot, cînd apele-s mari, şi duce cai dincolo, în țara rusească. Cu gîndurile acestea, Toader Odobac dumecă drumul şi, fără de veste, se trezi în imaşul Moghilenilor. Cum îşi aruncă privirile încolo, deodată îi răsări înainte o herghelie cu cai mărunți, şi-n mijlocul ei, călare bărbăteşte pe un sur, Ruja lui Cazacu. Odobac o luă într-acolo, dar fata lovi cu picioarele în cal şi-i ieşi în față, apoi, cînd se apropie de tot, smunci căpăstrul calului şi-l opri scurt. Moşneagul îşi înfipse privirile în fața ei, Ruja era voinică, smeadă, cu obrazul ro-

tund, cu părul, ochii şi sprincenile negre, ca pământul cel bun. Cozile, lăsate pe spate, se îndoiau pe oblîncul sălii, aşa erau de lungi. Gura cu buzele cărnoase, umede şi roşii ca miezul piersicei pietroase ; printre ele scăpa un zîmbet, care arăta albul dinţilor ca pe o rază de lumină ce ţîşnea din mijlocul feţei smolite. Supt cămeşa strînsă bine pe trup, ţîţile i se ridicau, repede în răsuflet, ca două paseri ce se zbăteau în sîn. Moşneagul clipi din ochi, tulburat, dar îşi căpătă repede stăpînirea de sine şi-i vorbi de-a dreptul :

— Ce-am auzit, Rujo ? Vrei să-mi fii noră !

— Da' dumneata nu vrei ?

— Eu te-ntreb pe tine.

— întreabă-ţi pe Mitru.

— înaintea lui Mitru, eu trebuie să ştiu.

— Zău !

— Aşa.

Ruja ridică mîna şi dezmierdă pe bătrîn cu cele cîteva frunze rămase în vîrful crengii cu care-şi îndemna calul :

— Moşule !

Dar Toader îi apucă creanga şi, smulgîndu-i-o, zise înfuriat:

— El şi-a luat plata, o să ţi-o iai şi tu.

Şi ridică mîna, dar Ruja strînse pulpele şi porni surul să deie peste moşneag. Odobac îl prinse de funie, îl opri şi rămaseră aşa, încordaţi, bătrînul măsurîndu-se din priviri cu fata,

în cele din urmă Ruja începu să rîdă, îi apucă mîna şi zise hohotind :

— Lasă, moşule, nu struni aşa gura murgului, că i-o sîngera... şi-i cal de furat.

Pe urmă sări jos, dădu calului o palmă, şi surul îşi luă vînt spre herghelie, iar fata luă mîna moşneagului.

— Lasă, mai bine odihneşte-o, că o să ai ce struni mai tîrziu.

Toader Odobac se uită iar în ochii negri ai fetei ; inima i se înmuia şi i se împietrea pe rînd.

— Fată hăi, păzeşte-te... Ia-l pe Mitru, dar să ştii că o să ai cu mine de-a face. Supt papucul tău numai colbul drumului să rămîie, nu şi sufletul băietului. M-auzi tu ?

Fata se uită şi îi vorbi peste umăr :

— Tu ce zici, Mitrule ?

Bătrînul se-ntoarse ; la spatele lui, băietanul sta întunecat. Moşneagul le spuse la amîndoi :

— în calea voastră n-o să mă pun eu ; că ar fi degeaba ; ce-i scris e scris ! Am vrut numai să văd cît preţuiţi fiecare-n parte. Da' cît m-o ajuta luminile ochilor, din ochii mei n-o să scăpaţi.

Moşneagul îi lăsă şi porni înapoi. Se însera, imaŞurile răscoapte de căldura zilei parcă răsuflau, uşurate, mireasma ierbii păscute. Şi cum ridică ochii, bătrînul zări departe, încolo, uriaş, întunecat pe bolta rumenă a cerului, nucul de pe creştetul dealului. Toader puse mînile la ochi să-l privească bine şi i se păru că, de acolo de unde era, copacul îl învinuia că fusese prea slab.

îi venea parcă să se întoarcă înapoi, să smulgă pe băietan de lîngă sînul femeii celeia ; se oprea o clipă, apoi, deodată, îi răsărea în faţa ochilor chipul întunecat, cu raza de lumină a dinţilor fetei, ' cu cele două ridicaturi ale sinilor, cari poate aveau să hrănească suflete deosebite de cele ale Odobăceştilor. Şi plecă la drum, muncit de gînduri. De ce adică bietul om nu poate înfrunta şi dînsul împrejurările, cum le înfruntase nucul întunecat clin zare ? De ce nu putea călca şi el vremile, cum le călcase dînsul ? De ce nu se umplea şi trupul lui, în fiecare an, cu un suc nou şi puternic de viaţă, cum se revărsa în fiece primăvară din trunchiul pînă în cea mai mică frunzişoară a copacului celuia ?

Pe măsură ce mergea, nucul se desluşea şi mai bine pe fundul cerului. Razele amurgului înroşeau lutul dealului, deasupra căruia frunzişul negru stătea neclintit, ca o grămadă de mangal. Toader Odobac se gîndea că numai copacul acesta îl cunoştea bine, că de mic copil se deprinsese să-l

vadă, să stea vara supt frunzişul lui, supt care alţii ameţeau, şi că de pe vremea aceea numai el, numai nucul rămăsese. Nici nu băgase de seamă cîtă viaţă se scursese, cîţi oameni se duseseră, ce lume nouă se ridicase. Pînă .şi sîngele lor, pînă şi Mitru era un alt Odobac, ce semăna numai la trup şi la chip cu cei dinaintea lui, dar cu alt suflet, c-un suflet ascuns şi slab.

Se înserase bine cînd ajunse (moşneagul acasă. Pînă pe la miezul nopţii Mitru nu se întorsese încă.

Înspre ziuă bătrînul îi auzi paşii în tindă.

Nunta fu pusă la cale de către moşneag şi tatăl fetei, şi repede se şi făcu. In casa Odobăceştilor intrase un suflet nou şi străin.

In seara nunţii Ruja sărutase mîna moşneagului, apoi, cu zîmbetul ei care scăpa ca o rază de lumină din mijlocul feţei negre, îi zisese :

— Ei, moşule, s-a făcut şi asta.

Şi Toader Odobac parcă simţi că-n dosul vorbei acesteia se mai ascundea una. Dar tăcu, şi cînd veni şi Mitru să-i sărute mîna, Toader îi zise :

— Vezi, Mitrule, să fii bărbat.

Moşneagul se trase în casa lui, căci pe locul lor erau patru perechi de case, şi nu se întîlneau decît la mîncare, Ia amiază şi seara, cînd nu erau duşi pe cîmp.

Nunta se făcuse pe la începutul lui octomvrie, şi acuma dădeau în iarnă. Lunile întunecate cu zloată, apoi cele cu ninsoare, însurăţeii le petrecură închişi în odăiţele lor, ca nişte cîrtiţe în vizuină. Numai venirea primăverii îi dezlipi unul de altul. în ograda lui Odobac începu să se facă multe schimbări, să se dărîme şi să se zidească din nou.

Ruja adusese ca zestre trei perechi de cai. Mitru dăduse jos un hambar şi făcu pe locul lui un grajd. Bătrînul nu-i zisese nimic, numai într-un tîrziu, după ce tot era gata, la o cină, îl sfătui pe nepotul său :

— Puteai lăsa hambarul şi ridica grajdul în altă parte. Caută, Mitrule, ce-ai apucat de la cei bătrîni să păstrezi, că-s lucruri trainice.

Dar Ruja îi apucă repede vorba din gură :

— Eu i-am zis, moşule, că doar hambarul se clătina.

Şi rise, rîse săltat, aşa ca atunci în cîmp, cînd îl mîngîiase cu creanga.

într-o zi Toader se întorcea călare. Ruja îl zărise şi-1 aştepta în mijlocul ogrăzii, cu mînile în şolduri, :

— Bună ziua, moşule. Iii ! da' stricat ţi-i roibul la picioare... merge încrucişat.

Femeia se apropie de cal, puse mîna pe dîrlogi, îl struni de-1 opri în loc, apoi (îşi înfipse privirile ca şi atunci cînd Toader îi oprise murgul.

— Ştii ce, moşule ? Să-ţi aduc eu un sur.

— De unde ?

— Treaba mea.

Moşneagul dădu calul în lături.

— Femeie, vezi tu nucul cela ?

— Ei ?

— Să ştii că te spînzur de el, cum era să spînzure frate-meu pe tatîne-tău, cînd oi afla că ai adus cai străini în ograda mea.

— Elei! într-a dumitale, nu, da-ntr-a mea...

Toader Odobac o măsură cu privirea.

— încearcă.

Şi îşi îmbie calul.

Femeia îi privi pe urmă, murmurînd :

— Hm ! să mă spînzuri tu de nuc, ghiujule 1

Şi ochii i se opri pe copacul uriaş de pe creştetul dealului. De cînd intrase în* casa lui Mitru, niciodată nu suise dealul, să vadă şi dînsa nucul. Şi gîndul o ispiti să facă drumul pînă la el acuma. Tocmai atunci venea cu carul şi Mitru. Ruja îi sări înainte :

— Ştii ce, Mitrule ? bine c-ai venit. Hai de-om vedea nucul.

— Da' ce te-a lovit ?

— Uite-aşa.

Apoi ajută lui bărbatu-său să dejuge, duse boii în ocol, se opinti bărbăteşte şi viri carul, singură, supt şopron, şi strigă pe bărbatu-său din casă, unde se dusese să se spele.

Ruja şi cu Mitru ridicară dealul din greu, picioarele li se afundau pînă la glezne în lutul galben şi puhav. Un (miros amar le îmbiba nările pe măsură ce se apropiau de copac. Cînd ajunseră sus şi intrară supt frunziş, îi cuprinse o răcoare de pivniță, întunericul îi înfăşură deodată.

Ruja ameți şi se rezimă de Mitru.

— Mitrule, hai, că nu mai pot.

Şi bărbatul o luă în brațe ca pe un copil, de o scoase iarăşi afară, la lumină. Femeia răsuflă prelung, apoi spuse:

— Mitrule, ista-i copac blestemat.

— Ei!

— Ascultă-mă ce-ți spun. Nu vezi cum te doboară mirosul lui ?

— E bătrîn şi-i plin de suc.

Cum scoborau amîndoi dealul, Ruja se opri fără de veste şi zise bărbatu-său :

— Mitrule, moşneagul mi-o spus că o să mă spînzure de nucul ista.

— Cînd ?

— Adineoare.

— Nu te potrivi.

— Ba eu mă potrivesc, Mitrule, eu mă potrivesc. Că şi pe tătuță se lăuda tătîne-tău că o să-l spînzure tot acolo.

Peste vreo săptămînă, cînd se sculară de la masă, Ruja trase pe moşneag spre grajd :

— Haide să-ți arăt ceva.

Apoi o luă înainte, fugi spre grajd, se întoarse ca o săgeată călare pe un cal roib, frumos, pe care Toader nu-l mai văzuse, şi ieşi, vîjîind, pe poartă.

Toader se duse repede în casă, la nepotu-său :.

— Mitrule, de unde-i calul ?

— Mi l-o dat socruKmeu.

Moşneagul se apropie bine şi-l privi în ochi.

— E cal de furat, Mitrule. Femeia asta te prăpădeşte.

— Lasă !

Bătrînul ieşi şi nu-i mai spuse nimic, dar din ziua aceea nu mai veni la rriîncare ; îşi făcea mâncarea singur, şi nici de mers, să se ducă în sat, nu mai mergea prin ograda lor. Deschise un pîrleaz prin gardul lui şi trecea de-a dreptul în uliță.

O schimbare adîncă se petrecu din ziua aceea în sufletul bătrînului. Simțea că un duh rău se şcoborîse peste casa lor liniştită. Vorba lui nu mai era vorbă, ca altădată. Cu anevoie mai da un sfat, oamenii cari aveau nevoie de el îl găseau cu greu, ba, de cînd se aflase că nu se mai înțelege cu nepotu-său, şi puterea asupra celorlalți parcă-i slăbise. Cîteodată, cînd nu avea ce face, moşneagul se suia la deal şi sta în întunerecul umbrei umede a nucului. El era deprins cu mirosul greu al frunzişului., care alunga pe alții. Se simțea atît de liniştit supt copacul acesta, care îl primea, ca un altar, supt paza frunzelor lui. Dar Ruja îl urmărea cu ochii de cîte ori suia şi scobora cărarea, într-o zi femeia luă pe Mitru de mînă şi i-l arătă :

— Vezi-l ? Alege craca de care să-mi înnoade ştreangul.

Mitru rise şi o bătu uşor peste spate. Dar femeia vroia ce vroia :

— Ori m-a spînzura de nuc, ori a fi el stăpîn aicea-i totuna.

Chiar atuncea încalecă şi porni spre Moghileni. Cînd se întoarse, seara, şi o întrebă Mitru unde fusese, dînsa răspunse liniştită :

— Ia, după «nişte cîrlige de vie.

Peste cîteva zile. primarul Stoica şi popa Năstase treceau prin dreptul casei Odobăceştilor. Toader tocmai păşea pîrleazul ; primarul îl văzu.

— Da' ce-i, moş Toader ?

— Ce-i ?

— Văd c-ai deschis pîrleaz.

— Ei, păi ce .să tot necăjesc pe cei tineri. Da' unde vă duceţi ? Ia, hai, înapoi, să cinstim un pahar de vin.

Toader intră înăuntru, luă cheile, şi-n cîteva clipe aducea din pivniţă o cană de vin profir, de turnă în pahare. Apoi închinară, şi eîiteşitrei dădură vinul de duşcă. Popa Năstase luă cana, mai turnă un rînd în pahare, apoi zise în treacăt :

— Mie nu-mi prea vine să cred c-o să se prindă via pe dealul nucului.

Moşneagul se-ndreptă o dată din şale :

— Ce vie ?

— Via care vrea s-o sădească nora dumitale j zilele trecute a căutat cîrlige prin Moghileni.

Moşneagul rămase dintru-ntăi locului, fără să spuie un cuvînt, apoi se plecă, să-şi ascundă faţa încruntată, şi, tremurînd, luă oala şi turnă vin. Pe urmă, ca şi cînd şi-ar fi răspuns unui gînd, zise tare :

— Treaba lor... ia luaţi.

Şi dădu paharul, ca şi ceilalţi, peste gît. Dar îndată ce rămase singur, un gînd crud, de care aproape nu-şi dădea bine seama, începea să-i chinuiască mintea. Apoi iarăşi se stăpîni, şi de data aceasta îşi zise singur :

— Treaba lor.

Şi ieşi după treburi. Insă gîndul îl lăsa cîte o clipă, şi iarăşi îl înfăşură în reţeaua lui de griji. Atunci moşneagul se puse să judece. Şi deodată i se făcu lumină în minte. Ca să sădească vie pe deal, avea nevoie de soare, şi ca să fie soare, trebuia să taie nucul, care umbrea toată coasta. Aici vroia să vie noră-sa. Un fior trecu prin trupul moşneagului, dar în aceeaşi vreme simţi că toate le putea face femeia, dar pe asta, nu. Atîta cît trăia dînsul, nu. Şi fără să mai zăbovească, porni să-l găsească pe Mitru. In locul lui găsi pe Ruja.

Femeia îl zări de departe şi-l aştepta în prag, cu mîna streşină deasupra ochilor, că bătea cumplit soarele. Odobac se opri scurt şi-o întrebă cu glasul istăpînit :

— Unde-i Mitru ?

— Prin sat.

Bătrînul vroi să se-ntoarcă, apoi rămase. Ruja pricepuse numai din privirile lui la ce venise. Il întrebă :

— Da' ce ai cu el, moşule ? Spune-mi mie.

Atunci faţa uscată a moşneagului se învineţi:

— Tu nu ştii că dealu-i sterp ?

— Care deal ?

— A nucului.

—• Hm... a nucului... Atunci cum trăieşte nucul din stîrpiciunea lui ?

— Şi vrei să sădeşti vie ?

— Vreau.

— Da' cu umbra nucului ce-o să faci ?

Femeia îşi ţinea mereu mîna streşină, dedesuptul ei privirile îi scăpau ca două ţîşnituri de păcură, iar, printre buzele întredeschise, dinţii sclipeau într-o rază de lumină.

— Adicătelea cu nucul : umbra e în nuc, moşule, ca sufletul în om. Nu-i omul, nu-i nici sufletul.

— Ce ?

— Nu-i nucul, nu-i nici umbra.

— Ce?

— Nici umbra, tătucule.

Bătrînul se cutremură, nu mai văzu nimic în faţa ochilor, se repezi, nebun de furie, cu mîna ridicată. Dar Ruja se strecură ca un fulger pe dedesuptul braţului şi fugi hohotind în ogradă. Bătrînul se-ntoarse după ea, dar în aceeaşi clipă zări şi pe Mitru venind. Se duse, gîfîind, spre dînsul.

— Ce, vroiţi să doborîţi nucul ?

— Cum să-l doborîm ?

— Acuma mi-a spus dînsa, nevastă-ta, că îl tăieţi... să sădiţi vie.

— Nu te potrivi.

Dar bătrînul ridică în sus capul şi-l privi pe Mitru drept.

— Cine s-o atinge măcar de-o frunză din copac, îi sfărm capul ca la o năpîrcă ! Şi moşneagul, scos

din minți, răcni de răsunau împrejurimile : Atîta rămăsese neatins pe locul ista, şi vreți să-l dați jos... Da' nucul e şi-al meu. Auzi tu, băiete, nucul e şi-al meu ! Să nu vă atingeți de el!

Şi clătinînd din cap amenințător, Odobac se duse. Mitru intră în casă, dar nu găsi pe Ruja. Atunci ieşi iar în ogradă şi o strigă. Ruja venea pe poartă, legănată, cu un bujor după ureche, rîzînd. Cînd se apropie de Mitru, îl întrebă :

— S-o dus moşul ?

Dar bărbatu-său încruntă sprincenele.

— De ce i-ai spus că tai nucul... despre ce vie îmi tot vorbiți ?

— Ce, nu ți-am spus că am şi cumpărat cîrlige ?

— Ei şi, trebuie să tai nucul ?

— Păi dacă umbreşte toată coasta.

Mitru îi dădu din cap :

— Femeie, tacă-ți gura ! Te las să faci ce se poate, ce nu, nu !

Femeia se gudură ca un cîne bătut :

— Mitrule !

— Nucu o să rămîie acolo, pe coastă, m-auzi tu ? E hotarul nostru.

— Mitrule !...

— Auzi tu ce-ți zic ?

Atunci Ruja îi bănui :

— Cînd o spus moşneagul că o să mă spînzure de el, ai tăcut, şi-acuma îi iei partea. Tu nu vezi că copacul ista-i blestemat ? Nici la umbra lui nu poți sta. Toate dihăniile acolo se aciuiesc ; o să vie o molimă odată din stîrvurile cînilor care se duc şi mor acolo.

Mitru se uită mirat :

— Ce molimă, ce tot vorbeşti ?

Dar femeia urmă, aprinsă :

— Molimă, molimă, că eu am fost de cîteva ori, şi-am văzut, şi-am spus şi femeilor din sat...

Dar Mitru îi tăie scurt :

— Ajunge : nucul o să rămîie acolo, pe coastă. Ni-i doar hotar.

Ruja tăcu şi se luă cu treaba casei. Trecură cîteva zile. .Dar în gîndul ei toate lucrurile astea se încîlciseră, se înnodaseră, apoi, ca şi cînd nişte degete iscusite ar fi prins capătul firului, aşa se limpeziră toate şi se depanară potolit. Se hotărîse, ştia ce are să facă. Nimeni nu-i stătuse ei în cale. Nici santinelele căzăceşti de pe malul Prutului. îi adormea c-o sărutare, cînd nu putea cu vutcă, şi trecea dincoace cu caii. Şi un hodorog ca socru-său avea să i se împotrivească ? ! în ziua cînd i se desluşi bine ce avea să facă, se duse la crîşmarul satului. Nevasta acestuia, femeie bătrîna şi uscată ca o scîndură, căreia îi mergea numele că ştie să facă vrăji, se bucură cînd o văzu, căci Ruja de o bucată de vreme se luase bine cu dînsa.

— Ei ! Ruja mătuşii. Ce mai faci ?.

— Rău, mătuşă...

— Ei.

— Păi da... nu mă-mpac cu de-alde socru-meu.

— Cum asta ?

Ruja se plecă şi-i vorbi ca-n taină :

— Nu-s stăpînă la mine în casă... Vreau să fac un şopron, nu, că nu-i loc ; vreau să îngrădesc ceva, nu, că nu-i place ; vreau acum să sădesc vie, nu, că să nu-i tai nucu.

— Aha, nucu ! Păi îi hotar, Rujo !

— Şi ?... Da' alt hotar nu poate pune ? Nu vezi că nucu ista-i blestemat ? Că alt copac nu mai are ce suge din pămîntul Arşițenilor, că înghite el totul ? Că la umbra lui nu poți sta, că te doboară mirosul lui tare ?... Şi ce crezi ? Hai de-i vedea : acolo, în umbrişul lui, numai stîrvuri, toți cînii din sat acolo trag să moară. Şi o să vie o molimă...

Femeia crîşmarului duse mîna la obraz :

— Dă, de asta, aşa-i... Şi pe Ilie ciobanu tot acolo l-o mîncat lupchii acu trei ierni... Poate că şi molima de an vară...

Ruja se plecă şi mai aproape :

— Dacă vezi pe Mitru, spune-i şi dumneata... şi cînd îi avea nevoie de ceva, de vreun cal... ştii... una-i Ruja...

Femeia se schimba deodată la faţă, îşi rînji gura pînă la urechi :
— Las'.
— Spune-i şi primăresii, că primara ţine cu moşneagu... şi preotesei...
— Las'.
Crîşmăriţa ieşi cu ea din casă ; pe prispă stăteau cîţiva oameni. Unul întrebă :
— Da' unde-i Mitru, lele Rujo?
— După treburi şi necazuri...
— Necazuri ?... Şi el are necazuri ?...
— Păi da... cu nucul cela, că toate lighioanele se aciuiază acolo, ca-ntr-un ţintirim, şi am vrea să dăm copacu jos, să sădim vie.
Unul îi luă vorba din gură :
— E-hei, da' moş Toader ce zice ?
Crîşmăriţa răspunse acru :
— Păi decît o da vreo molimă, ca an vară, din pricina stîrvurilor de pe deal, mai bine om da noi nucul jos.
In seara aceea, Ruja încalecă pe murg şi trecu ca o furtună prin sat, spre Moghileni. Se însera, nici nu se ascunsese soarele bine, cînd sări de pe cal în faţa uşii casei lor. Tătîni-său ieşi repede din tindă.
— Ei ! iacă şi Ruja. Apoi repede : Ia ascultă, n-ai veni peste două zile să trecem dincolo nişte căluţi ?
Dar Ruja îl bătu peste gură cu palma.
— Lasă căluţii, că avem de furcă la noi... Ascuîtă-mă, vreau să înfrîng pe socru-meu... Hai în casă, să-ţi spun pe larg...
Fata trase pe bătrîn, un om roş, cu ochii verzi, cu mustaţa tunsă, c-o ureche sfîrticată, în odaie, şi-l puse cu de-a sila pe pat.
— Aşa, stai... Uite ce e : bătrînul se ţine-n calea mea, şi tu ştii că cine mi se pune din potrivă... Hmm !... Eu nu uit c-o ridicat mîna să mă bată... El ţine la nucul lor de hotar, eu vreau să-l tai... Am zis că vreau să sădesc vie... Apoi se plecă şi privi pe tată-său în ochi : Is călduri mari... acolo

supt nuc se aciuiesc şi mor toate lighioanele... o să vie o molimă peste sat... ca an vară, cum spune crîşmăriţa, şi-o să spuie şi alte femei din sat. Înţelegi ? Şi făcu din ochi.
— Ei, ba nu !
— Cîteva stîrvuri sînt ele... da' trebuiesc să fie multe...
— Bine.
— Ş-apoi om trece şi căluţii dincolo.
Bătrînul se ridică şi o bătu pe umăr :
— Tot Ruja mea ! Aşa, fato !... Da' mai ştii tu că potera umblă după Milcea, haiducul ? Poate că tot de supt nucul vostru îşi ocheşte prada, ca dăunăzi noaptea. Ia vezi !
Ochii Rujei sticli.
— Ştii că ai dreptate ?... Ne-am înţeles ?
— Ne-am !

în cîteva zile tot satul forfotea de vorbe. Crîşmăriţa purta vorba din femeie în femeie, şi acestea spuneau bărbaţilor. Lucruri care n-avuseseră nici o trecere pînă acuma prinseră cu încetul rădăcini.
Pînă şi preoteasa spuse sfinţiei-sale într-o seară :
— Sfinţia-ta, oamenii au dreptate cu nucul cela, zău, au dreptate.
— Nu mai zice *zău,* femeie. De ce pînă acuma n-a mai venit nici o boală peste sat?
— Cum n-a venit ? Da' n-am băgat de seamă, că nu ne-a deschis nimeni ochii. Da' an vară, da' acum trei ani...
Preotul se sculă de la masă şi porni către casa lui Toader Odobac. Zări pe moşneag stînd pe prispă, dus pe gînduri ; întâiaşi dată, zilele aceste, bătrînul simţise dureri grozave prin piciorul drept, care-l şi ţinuseră să nu mai poată sui dealul, unde găsea alinarea ; şi-n seara aceasta înţepăturile începură să-l chinuiască şi «mai abraş. Preotul se apropie :
— Bună seara, moşule.
— Bună, sfinţia-ta. Şi adaogă, cu glasul mîhnit: Ai venit şi dumneata să mă sfătuieşti să tai nucul,

cum a făcut Țîru, crîşmarul, şi primarul, mai zilele trecute ?

— Ferească Dumnezeu... Da' eu aş zice să te-mpaci cu Ruja.

— Ce ? Dac-o venit vremea ca muierile să ducă pe bărbați de nas, treaba lor. Pe mine, unul, n-o să mă ducă.

— O să taie, nucul.

— Las' să-1 taie.

Preotul plecă, amărît, căci ținea la moşneag. Odobac rămase pînă noaptea tîrziu cu ochii țintă spre creasta dealului, pînă cînd frunzişul rotat al nucului se făcu una cu noaptea, şi nu mai văzu nimic...

A doua zi era duminecă. Soarele ardea ca în zi de secetă ; în fața crîşmei jocul se închega şi se fărîmița repede, căci flăcăii, înfocați, uzi de sudoare, treceau mereu supt umbrare, de luau cîte un pahar de vin. Şi cum stăteau aşa, numai ce prinse să aburească un vînticel fierbinte. Unii oameni adulmecau aerul fără să vreie un miros greu parcă venea de departe. Unul aruncă o vorbă :

— De unde o fi venind miasmele istea ?

Crîşmarul îşi puse mînile în şolduri, răsuflă o dată, apoi se întoarse furios :

— De unde? De supt copacu cela blestemat. De unde !

Un sătean vorbi hotărît:

— Apoi nu, ia să mergem cîțiva la moşneag şi să ne înțelegem omeneşte. Trebuie să-1 tăiem. De ajuns suge, de atîția ani, tot sucul satului ; şi boli să ne mai vie de pe urma lui ?

Şi, repede, vorba prinse cheag, primarul şi crîşmarul dădeau ghes oamenilor. Jocul se sparse, şi intrară şi femeile în vorbă. De departe, mirosul venea mai greu, mai puternic, nesuferit.

Toți priviră spre deal. Supt frunzişul negru .părea că se deschisese o groapă care-şi împrăştia miasmele.

Primarul, rotofei, se învîrtea printre oameni.

— Asta, nu, asta nu mai poate trece aşa.

Dar pe cînd vorbeau, deodată răsări în mijlocul lor Toader Odobac.

Primarul se apropie :

— Bine că vii, moşule, uite ce-i : noi, cu toții, te rugăm să tai nucul. Nu-i vorba de vie, dar numai miroasă şi dumneata ce mai miasme vin de supt el.

Bătrînul se-ncruntă şi îşi îndreptă şalele.

— Dar pînă acum cum de nu veneau ?

Oamenii tăcură, dar crîşmărița sări poponeț :

— Veneau ele, da' eram noi proşti.

Odobac răcni o dată :

— Eu cu muierile nu vorbesc !

Atunci primarul, cam amețit, îşi scoase pîntecele înainte.

— Asta nu e glumă, moşule, eu îți spui să tai nucul.

—• Ia taci!

— Atunci l-om tăia noi, primăria, şi-om face cunoscut celor mari.

Moşneagul parcă mai vroi să spuie ceva, se uită la oameni, îşi muşcă buzele, ca şi cînd ar fi vrut să-i scuipe, apoi se întoarse şi plecă, fără să le mai spuie un cuvînt.

Se înserase bine, oamenii începură să se împrăştie. După o lună întreagă de secetă, acuma dădea să se înnoureze. Lucrul acesta parcă-i mai îndulcise puțin, dar, deodată, de departe se auzi cîteva împuşcături, apoi o fugă nebună de cai şi strigăte de femeie. Peste o clipă, se năpusti pe ulița satului Ruja, călare pe Surul. Femeia, galbenă, cu părul vîlvoi, părea că de-abia mai ține frîul. Oamenii săriră şi opriră calul, şi Ruja lunecă mototoală jos. De-abia putuse să îngăime cîteva cuvinte... Se întorcea de la Moghileni,. în pasul calului, şi, supt deal, în dreptul nucului, îi ieşi un om în cale şi-i strigă să oprească. Ea dădu călcîie Surului, şi atunci acela slobozise cîteva focuri de pistol... Oamenii o duseră pe mîini acasă ; Mitru, speriat, o luă în brațe ca pe un copil, să o culce, căci sătenii rămăseseră să se sfătuiască în ogradă. Unul spuse :

— Măi, şi mai acum vro două săptămini â oprit pe crîşmarul din Benza... Ista trebuie să fie Milcea, după care aleargă potera.

Glasurile se încrucişară :

— Milcea, să ştii că-i Milcea...

— I-o fi trebuind cal... şi pîndeşte unul...

Cineva, un glas de femeie, căci veniseră şi femeile să vadă ce-i, adaogă:

— O fi pîndind de supt nuc... acolo, supt deal, îşi ține capcana...

Atunci izbucniră strigăte : ,,La nuc..." „Haideți la nuc..." „La capcana lui... să-l prindem!"

Oamenii luară fiecare coase, topoare, unul făcu un şumuioc de paie, îl vîrî.în păcură şi-i dădu foc şi, cu el în frunte, potera înjghebată porni spre dealul nucului, aruncînd lumini fugare spre cuprinsul satului, în care cînii neliniştiți urlau. Cu cît se apropiau mai mult de copac, cu atît oamenii simțeau mai tare miasmele care le lovise mirosul ziua, în vremea jocului. Aproape de tot era de nesuferit. Cîțiva traseră focuri de puşcă în frunzişul copacului, apoi, cei mai tari de fire intrară supt ramurile lui, dar, repede, se traseră înapoi, ameţiţi de mirosul stîrvurilor zăcute în ţărînă umedă. Atunci unul hotărî :

— Milcea, chiar de-a fi fost pe-aici, şi-a văzut el de treabă... da' şi sălaşul hoției şi mirosul jivinilor a rămas... Oameni buni, mîne tăiem nucul, că nu-i de chip.

Răspunseră cu toții :

— Să-l tăiem ! Să-l tăiem !

Şi scoborîră dealul, sfătuindu-se -ca, a doua zi, dis-de-dimineață, în zori, să vie cu ferăstraie şi topoare la Mitrea şi, de acolo, să se suie să taie copacul.

Dar mai întăi veniră la Mitrea acasă. începuse să ploaie cu găleata şi se stîrnise un vînt straşnic. Cîțiva oameni intrară în tindă, de unde auzeau glasul Rujei. Mitru umbla speriat de la o femeie la alta, pe cînd cîteva babe şi crîşmărița o descîntau. Ruja ținea o gură, vorbea într-aiurea :

— Nucul.., ia! nucul !

Şi iar tăceau cu toții, şi pînă acolo ajungea de pe deal foşnetul mînios al copacului ! Femeia prindea iar să se zvîrcole :

— Ia ! nucul... nucul !

Mitrea veni în tindă. Unul îi zise :

— Mîne să tăiem nucul, Mitrule.

Şi el se grăbi, bucuros :

— Mîne, mîne în zori ; pină n-o băga de seamă moşul.

Oamenii plecară. Ploaia mai încetase ; Mitrea ațipi o clipă. Lîngă Ruja rămăsese numai crîşmărița. într-un rînd se plecă deasupra feței zîmbitoare a Rujei şi-i suflă :

— Mîne-l taie.

Ruja dezlipi buzele şl privi aprins, apoi şopti :

— Mitrea ?

— Doarme.

— Surul...

— Ei?

— E-al dumitale.

Numai preotul Năstase îşi luă umbrela, aşa ruptă cum era, şi plecă cu ea spre casele moşneagului, cum făcea de cîte ori auzea o veste. Odobac urmărise de pe prispă pe cei ce se duseseră să caute haiducul.

— Ai văzut, moşule ?

— Da, sfinția-ta.

— Ştii ce-au hotărît ? Mîne taie nucul... Eu nu-i mai pot opri.

— Bine, sfinția-ta... Bei un vin?

Moşneagul turnă două păhăruțe de vin, apoi preotul se sculă. Odobac îi sărută mîna şi, cînd plecă, îl rugă :

— Blagosloveşte, sfinția-ta, c-a venit, precum vezi, ziua de apoi.

Preotul uni degetele şi-i atinse capul, apoi se strecură pe uşă. Moşneagul rămase pe gînduri, şi-n sufletul lui se aprinse cu încetul un simțimînt de ură pe care nu-l mai încercase încă, dar care acuma parcă îi şoptea lămurit ce trebuia să facă.

Dintr-o încordare, moşneagul se ridică, îşi luă securea şi aşa, cu capul gol, ieşi în ogradă si se-ndreptă spre casa lui Mitru. Cînd ajunse, se opri întîi la fereastră. Pe după ochiul geamului se mişcau umbre încolo şi-ncoace. într-un răstimp i se păru, ba nu, auzi chiar glasul Rujei, şi-atunci sîngele 'îi vîjîi în urechi, furia îi înecă pieptul şi se repezi în tindă. Dar în uşă se lovi de Mitru şi rămaseră amîndoi înfipţi locului. Băietanul presimţi ceva :

— Unde te duci ?

— Să te scap de năpîrcă !

— Haide, moşule, c-o să fie rău.

Şi, repede, vînjos, apucă pe bătrîn de braţe şi-l împinse înapoi, afară. Aici se proptiră din nou. Toader vroi să se smulgă din braţele lui Mitru şi nu putu ; atunci spuse gîfîind :

•— Ce, pui mîna pe mine ?

— Nu, moşule, te opresc de la un lucru rău.

Deodată, pe băietan îl străbătu o durere la mîna stînga, apoi simţi că i se prelinge ceva cald printre degete. în frămîntatul lor, Mitrea se rănise în securea moşneagului.

— Ce ai, moşule, în mînă? Şi îi arătă: Uite, m-ai rănit, ce vrei să faci ?

Moşneagul se uită o clipă, buimac, apoi aruncă securea şi fugi, cu faţa în mîini, gemînd. Cînd ajunse acasă, se trînti pe la,viţă şi plînse, cu lacrimi calde, în care parcă i se topise toată fierbinţeala mîniei. în locul ei, i se lăsă peste suflet o linişte adîncă, o înţelegere deplină, o judecată dreaptă a lucrurilor. Se ridică, hotărît. Căută prin lăzi, dar nu găsea ce vroia. în urmă îşi aduse aminte. Se duse în tindă şi deznodă capetele frînghiei, pe care era 'întinsă nişte pînză, şi ieşi pe prispă. Acolo rămase aşa, răzimat de stîlpul cerdacului. Ploaia stase ; numai vîntul bufnea din cînd în cînd, şi foşnetul mînios al nucului parcă arunca numai blesteme. Uneori, departe tare, ca sclipirea unor ochi fioroşi de fiară ce pîndeşte în noapte, cerul se lumina de pîlpîirea unui fulger, şi-atunci, o clipă, nucul se desprindea din întuneric pe creasta dealului, singur şi neînduplecat. Moşneagul oftă adînc şi gîndi : ,,Tu tot tare rămîi, pînă la sfîrşit !" Pe urmă tras^ uşa tindei, apoi se cufundă şi el în noapte...

Nici nu mijise bine de ziuă, şi ţăranii veniseră. Mitru se sculă, buimac, şi rămase uimit cînd văzu pe Ruja îmbrăcată, gata, aşteptîndu-l. O întrebă :

— Ţi-e bine ?

— Mai bine. Hai, că te aşteaptă oamenii. Se luminează de tot şi-o veni moşneagul. Eu o să mă duc pe urmă pînă la tata, în Moghileni.

Mitru îşi luă pălăria şi ieşi. Venise şi crîşmarul, şi crişmăriţa, primarul ; se adunaseră vreo treizeci de oameni. Primarul adusese şi-un felinar. Porniră. Suiră din greu dealul, căci lutul se muiase de ploaie. în sfîrşit, ajunseră şi se apucară de treabă, întăi tăiară o ramură, ca să pătrundă lumina ce se vărsa tot mai lucie pînă la trunchi, apoi intrară supt crengi şi, la lumina felinarului, potriviră ferăstrăul. Doi flăcăi voinici scrijeliră coaja bătrîna, apoi dinţii oţelului intrară tot mai adînc, tot mai adînc ; scrîşnetul de la început se auzea acum ca un geamăt înăbuşit. Mitru stătea deoparte, întunecat ; îngrijat, se uita mereu să nu vie moşneagul. Dar Ruja îl strînse de mînă.

— Mitrule, ia, acum o să fim şi noi acasă la noi, n-o să aibă nimeni la ce se amesteca... Şi adaogă : Om pune viţă, n-om pune, asta-i altă vorbă.

Flăcăii se opriră, luară o frînghie şi o-ncolătăciră bine de-o ramură. Apoi cîţiva oameni prinseră de capăt să tragă copacul în vale. Unul din flăcăi strigă :

— Trageţi !

Oamenii îşi încordară puterile, ceilalţi se dădură la o parte. Copacul începu să se clatine. Atunci, Mitru, care-şi aruncase ochii spre frunzişul lui, strigă deodată, speriat :

— Staţi.., moşul...

Şi arătă spre nuc.

Oamenii priviră într-acolo şi, printre crengile ce sa legănau de smuncitură, zăriră capul plecat spre piept al lui Toader Odobac.

Primarul începu să strige, să Bufle :

— Stați... s-a spînzurat...

Oamenii se traseră speriați înapoi, dar copacul se desprinse deodată de pe trunchiul tăiat, un pocnet grozav străbătu pînă departe, un gilas strigă : „Feriți", şi nucul se prăbuşi în vale, acoperind în căderea lui, ca într-un mormînt de frunze, trupul neînsuflețit al moşneagului.

(1909)

ORATORUL

Tocmai isprăvise de mîncat friptura, cînd Ghiță Năstrate, agentul, îi aduse o scrisoare. Conul Tase Filoreanu desfăcu, domol, plicul şi ceti :

Iubite Tase,

în împrejurări grele, la cine să alergăm ? Fireşte, la tine. Afaceri grabnice mă silesc să plec numaidecît. Şi astă-seară, la **8** ceasuri, cred că ştii : sînt cele două întruniri, în despărțirile III şi IV, la care trebuia să vorbesc. Bizuit pe marele tău talent, plec mai mulțumit şi împăcat în mine însumi decît chiar dacă aş fi vorbit eu alegătorilor. Al tău îndatorat,

Jean

P.-S. Iartă-mă că-ți scriu aşa, pe tugă ; mai am jumătate de oră pînă să plece trenul. Tocmai, — semnul buletinelor noastre de vot e ***Crucea.***

De multe ori îi scrisese şeful ; dar niciodată nu-i aşternuse rînduri mai călduroase ca aceste. Conul Tase era încântat, înghiți o bucată de plăcintă în pripă, sorbi de două trei ori din cafea şi porunci să-i aducă o trăsură. Erau 7 ceasuri. îşi îmbrăcă redingota, îşi îmbucă tabacherea cu tutun, iar coana Tica Filoreanu îi puse în portofel vreo două scobitori, căci se putea, după întrunire, soțul dumneaei să guste cîte ceva, cu prietenii.

Peste cîteva clipe trăsura luneca, sprintenă, spre sala ,Jupiter", unde se ţinea întrunirea despărţirei a III-a. La intrarea oratorului, sala se cutremură de strigătele de bucurie ale alegătorilor ; conul Tase Filoreanu era cunoscut şi răscunoscut ca mare vorbitor. Cînd păşi în sală, faţa conului Tase se rumeni ca floarea mărului ; cînd se aşeză în faţa mesei, se aprinse ca trandafirul, iar cînd ridică degetul, să facă linişte, obrajii i se înflăcărară ca bujorul. Dar tăcerea se întinse peste capetele celor strînşi să audă, şi conul Tase începu să vorbească. Cele dintăi cuvinte îi ieşiră din gură mai mult suflate decît spuse. întotdeauna păţea aşa. Vorbelş parcă se-necau, se amestecau, se îmbulzeau la poarta dinţilor, pînă ce, în sfîrşit, stăpînirea de sine le rînduia, le făcea să iasă una cîte una, curate, înşirate, cu darul pe care, într-o măsură, conul Tase îl avea. Turburarea ţinuse două-trei clipe doar ; alegătorii cunoscură îndată glasul care, şi acum, tuna şi fulgera împotriva tuturor acelora cari erau de alte păreri decît ale conului Tase Filoreanu şi ale prietenilor săi... Conul Tase Filoreanu şi tovarăşii săi făcuseră toate... ei orînduiseră ţara ; ei alcătuiserâ legile cele înţelepte ; ei ieftiniseră traiul ; numai de la ei toată suflarea putea să aştepte îmbunătăţirile viitoare !...

Din cînd în cînd cîte un glas răguşit striga, vajnic : ,,Aşa-i !" Şi atunci, ca o furtună, strigătele se încîlceau, geamurile zbîrnîiau de vuiet : ,,Aşa-i ! Aşa-i ! Aşa-i !" Un om scurt, cocoţat pe un scaun, lîngă un stîlp în fundul sălii, ridica mîna şi ţipa : ,,Joş ! Jos cu ei !" apoi, clătinîndu-se, lua stîlpul de care se sprijinea în braţe, să nu cadă. Atunci Năstrate făcea linişte, avînta bastonul deasupra capului şi poruncea : ,,Tăcere !" Şi tăcerea se făcea îndată.

Apoi vorbele conului Tase îşi luau iar şirul, unele după altele, ca nişte tovarăşe bune cari ştiau ce aveau de făcut...

Conul Tase se înfierbînta ; vorbea, şi-n aceeaşi vreme îşi da seama de toate ; gura spunea una, şi gîndul mergea alături ; înţelegea că robise sala, simţea că putea vorbi aşa trei-patru ceasuri, o zi întreagă, o săptămînă chiar, dacă ar fi fost nevoie. Deodată însă îşi aminti că mai are o întrunire. Trebuia să sfîrşească. Post-scriptumul i se înşiră în minte...*,,Tocmai, — semnul buletinelor noastre de vot e *Crucea".* Ăsta era şi sfîrşitul ; avea să încheie în chip măreţ.. Conul Tase se umplu bine în haină :

— Astfel, iubiţii noştri prieteni, voi încheia arătîndu-vă că semnul buletinelor noastre de vot, semnul cu care pornim la luptă, e *Crucea* ; cu ea vom merge la izbîndă. Căci, domnilor, crucea e semnul credinţei noastre strămoşeşti ; crucea e cel dintăi semn pe care mama noastră ne-a învăţat să-l facem în faţa sfîntului iconostas ; pentru strălucirea crucii, sfinţii mucenici au murit în chinuri ; pentru cruce, domnii noştri viteji au luptat în şirul veacurilor ; şi, în sfîrşit, pe cruce, Domnul nostru Isus Hristos şi-a jertfit viaţa pentru mîntuirea păcatelor omeneşti ! Aşadar, Crucea e semnul care vă va călăuzi, — credeţi în ea şi mergeţi la izbîndă. Şi mai judecaţi, iubiţi alegători, că-n vreme ce noi pornim la luptă creştineşte, potrivnicii noştri, ca nişte păgîni, şi-au ales Steaua, doar ca toţi să le poată spune : ,,Vai de steaua lor !" Şi-au ales steaua, care-i tot aşa depărtată de noi ca şi ei de inimile noastre, ale tuturora ; şi-au ales steaua rece, rece ca şi sufletele lor neîndurătoare ; şi-au ales steaua, steaua căzătoare, care nu lasă în urma ei decît lumina mincinoasă a unei clipe ; şi-au ales steaua, iubiţi alegători, pentru că ocîrmuirea lor de astăzi e steaua rea a acestei biete ţări !... Făcîndu-vă dar cruce şi lepădîndu-vă de cei cari zboară printre stele, ca duhurile rele, mergeţi cu noi, înainte, iubiţi şi stimaţi alegători...

Suflînd, cu şurloaie de sudoare pe frunte, ca şi cînd ar fi ieşit dintr-o baie cu aburi, conul Tase de-abia răzbi să se coboare de la tribună. Toţi căutau să-i strîngă mîna, să-i spuie un cuvînt, în vreme ce, de partea ceialaltă, sala duruia de tropote, ca şi cînd năvălise în ea o herghelie speriată. în sfîrşit, cu mare greutate, conul Tase izbuti să se îndrepte spre uşă. Alegătorii din ceialaltă-despăr-

ţire vor fi pierdut răbdarea. Trebuia să se grăbească. Dar, drept în uşă, un om, suflînd de fugă, îi întinse o scrisoare. Conul Tase Filoreanu o luă, se apropie de lampa din păretele sălii şi ceti :

> Tase,
>
> Scriu de pe scara vagonului. Un gînd mă munceşte că, grăbit cum eram, ţi-am scris greşit ; aşa sau nu, vreau să plec liniştit : să ştii că semnul buletinelor noastre de vot e ***Steaua*** nu ***Crucea,*** cum mi se pare că ţi-am spus. Ţine bine minte. ,
>
> ***Jean***

Conul Tase rămase împietrit. Arătă scrisoarea lui Năstrate.

— Ce e de făcut ?

Nasul borcănos al lui Năstrate se aprinse deodată ca o lampă. Se scarpină după ceafă. Apoi, ca omul care nu dă de la nimic înapoi, răspunse :

— Să îndrepţi greşeala dincolo, coane Tase.

Conul Tase simţea că i se scoborîse tot sîngele la inimă. Fireşte, atîta-i mai rămase : să dreagă dincolo ce, fără voia lui, stricase aici. Se sui repede în trăsură şi, peste un sfert de ceas, se oprea în faţa sălii „Apolon" din despărţirea a IV-a.

Sala, plină ; în ea, un frămînt cumplit, de nerăbdare, în despărţirea aceasta erau foarte mulţi cîrciumari, cari ştiuseră cum să vie la întrunire. De la cele dintâi vorbe ale conului Tase, urletele ridicau acoperămîntul. în mijlocul tuturor, un sfrijit, cu mustaţa lungă de părea înnodată pe după urechi, îşi şuiera mereu cuvintele : ,,Şuuş cu conul Taşe ! Şuuş cu conul Taaşe !" Dar Năstrate ridica bâţul : ,,Tăcere", şi gurile se închideau cîteva clipe. Cu alte vorbe, cu alte întorsături, conul Tase ajunse tot acolo : *tot* ei, *nimic* ceilalţi. Şi iarăşi simţi de la o vreme că poate cuvînta aşa un ceas, două, o zi, o săptămînă chiar, şi gîndul mergea domol alături... Trebuia să încheie. Dar ăsta era greul : ce spusese dincolo trebuia să întoarcă aici. La urma urmei, vorbele, gîndea conul Tase, sînt ca şi mănuşile : le poţi întrebuinţa şi pe dos dacă nu ţi-e de ce-or zice alţii.

Se potrivi bine în redingotă :

— Aşadar, iubiţii mei prieteni, un lucru mai am să vă spun, şi anume : drept semn al buletinelor noastre de vot, drept semn al biruinţei noastre am ales *Steaua.* Cu ea să ţineţi, cu steaua cea bună, care veghează mereu, strălucitoare, deasupra partidului nostru ; cu Steaua să ţineţi, căci fiecare dintre noi, o ştiţi, avem cîte o stea, care ne adumbreşte din înalt cu raza ei cea norocoasă ; cu Steaua să ţineţi, căci atunci cînd dînsa apare, cerul rămîne senin, norii se duc. De steaua noastră să vă călăuziţi, dar, fraţilor, cum magii s-au călăuzit de steaua tainică ce i-a dus la ieslele în care se născuse Mîntuitorul ! Şi nu uitaţi că, pe cîtă vreme noi păşim pe urma unei raze de lumină, potrivnicii noştri şi-au luat ca semn al lor Crucea ! Crucea, semnul ce se pune pe casele de vînzare, de vînzare, ca şi sufletul lor. Crucea, semnul cu care se înfierează spatele celor nemernici. Crucea, crucea roşie, care acoperă pe cei istoviţi şi răniţi în lupte ; crucea, semnul care aminteşte de tăcerea, de muţenia cimitirelor ! Puneţi-le dar cruce şi lăsaţi-i.

Cu mîna întinsă, cu privirea grozavă, conul Tase încheie cu glas răsunător :

— Morţii cu morţii, domnilor, viii cu viii !

(1909)

O CONVORBIRE

Gogu Odeanu se apropie de masa celor doi prieteni :

— Ce mai faceți ?

Şi întinse stingă lui Cristu Stavăr, dreapta lui Nicu Paloş. Apoi, ca să fie la fel cu prietenii, bătu, să-i aducă un țap. E unsprezece ; pînă la prînz avea un ceas în cap.

Cristu Stavăr e cîrn : parcă i-ar fi tras cineva o sfîrlă şi i-ar fi rămas nasul turtit. Nicu Paloş are păr numai de jur împrejurul scăfîrliei, ca un franj, pe care-l ridică în sus, cu iscusință, de-şi acopere chelia ca într-o rețea. Gogu Odeanu e băiat frumos.

Stavăr şi Paloş sînt avocați, Odeanu e profesor.

Țapul a sosit. Odeanu îşi şterge nasul, soarbe *gulerul* berii şi începe :

— Ce mai faceți ?... Despre ce vorbeați ?

— Ia, despre bietul Gută Cropu, zice Stavăr.

— Inchipui-ți, urmează Paloş, s-a dus la Paris, să facă pictura, cum ştii, şi, n-are de lucru ? se-nsoarâ ! Şi-acuma trage pe dracul de coadă.

— Tocmai vorbeam cu Paloş, spune Stavăr, să deschidem o listă de subscripție printre foştii lui colegi. Să punem fiecare cît om putea... E un mare talent.

— Bucuros, răspunde Odeanu. Să facem o listă : eu mă înscriu cu zece lei... Fireşte, e un mare talent...

Paloş se lipeşte cu pieptul de marmura mesei şi, cu ochii plini de amintiri, vorbeşte celor doi prieteni :

— Mare talent... V-aduceți aminte cum desemna în liceu ? Şi cu cîtă uşurință. Ha ? Ici o linie, colo alta, o umbră, două, şi hait, caricatura sau portretul, gata... Şi cum dădea asemănarea ! Dar ce era mai ciudat era că el nu îşi începea desemnul ca toți ceilalți : fruntea, nasul, gura, bărbia. Aş ! el o lua de-a-ndoasele : bărbia, gura, nasul, fruntea...

Odeanu soarbe din pahar şi răspunde :

— Ciudățenii, ciudățenii de artist. Toți au cîte o meteahnă. Ce, voi nu ştiți că Rafael începea să-şi picteze vestitele lui *Madone* de la picioare-n sus ? Aşa-i venea lui la-ndemînă...

— Parcă numai pictorii, zice Stavăr, au bazaconii de astea : toți artiştii, frate, toți. Schiller nu putea scrie nimic pînă nu-i mirosea a măr putred. în sertarul biroului lui stăteau grămezi de mere putrezite...

Paloş se bate deodată cu mîna peste frunte :

— Tiii ! bine, dragă, că vorbişi de mere.

Scoate carnetul să însemne ceva, apoi :

— Uitasem. M-a rugat nevasta să-i cumpăr nişte mere de Constantinopol, de la băcănia din colț, din fața tribunalului. Au, măi băieți, o aromă...

— Au pe dracul ! zice Gogu Odeanu. Ca merele creţeşti nu mai găseşti în toată lumea.

Stavăr e de aceeaşi părere :

— Şi eu cred tot aşa. Mai dăunăzi am cumpărat şi eu, de încercare, nişte mere de Tirol : doi lei kilo. Parcă înghițeam iască, da' ştii, iască !

Paloş îi ia repede :

— Mă, voi o s-ajungeți rău de tot : înțeleg să fii naționalist cît pofteşti, dar să merg pînă acolo ca să zic că merele creţeşti îs mai aromate ca cele de Constantinopol, că gutuia e mai bună decît portocala şi că țuica e mai dulce decît şampania — să mă iertați.

— Dar cine ți-a spus asta, Nicule ? zice Stavăr,

— Ce o iai aşa, razna ? Ne-am dat şi noi părerile, adaogă Odeanu.

-— Da' lasă, că vă ştiu eu în ce ape vă scăldaţi. Articolul de mai zilele trecute, cu studenţimea, mi se pare că nu era al meu : era al d-tale.

— Al meu, răspunde Odeanu, doar nu m-am ferit...

— Nu te-ai ferit, ştiu... Dar studenţimea să-şi vază de carte mai întîi şi pe urmă de celelalte...

— Ba, dragul meu, spune Stăvar, aici te-nşeli ; Germania de azi, o ştie toată lumea, studenţimii îşi datoreşte fiinţa...

Odeanu se aprinde :

— Studenţimea e inima unui popor... înflăcărat, se scoală-n picioare : Dacă nici de la ea n-am aştepta viaţa, dacă nici ea n-o tresări cînd glasul împrejurărilor caută un ecou în sufletul neamului nostru, atunci...

Paloş îl apucă de umăr şi-1 trage în jos :

— Ia stai jos, nu te prăbuşi ca un meteor. Vezi că...

Dar Stavăr îl opreşte la vreme :

— Lăsaţi, bre, mi-s împuiate urechile de lucrurile astea. Ia, fiindcă veni vorba de meteor ; aţi citit că trece iar cometa Halley ? De s-ar arăta şi pe la noi, — n-am văzut niciodată o cometă.

— Să poftească să nu s-arate, zice Paloş, să vezi cum mai protestează studenţimea lui Odeanu.

Gluma aceasta îi înveseleşte pe cîteşitrei. Mai poruncesc un rînd de beri. Stavăr se miră :

— Minunat lucru şi universul ăsta ! Tu ai, acolo, un ceasornic, şi nu eşti în stare să-1 ţii la ceas şi minută, iar puterea asta magică, nevăzută, puterea asta neînţeleasă, cum le cîrmuieşte toate... zău, aş vrea să ştiu dacă o să s-^arate cometa şi pe la noi. Fir-ar al dracului, să n-ai şi tu, ca toate ţările, un institut astronomic bine înjghebat, prevăzut cu toate instrumentele moderne...

— Lasă-mă, Stavere, cu institutul tău astronomic şi cu toate instrumentele **tale-**«moderne. Păi decît astronomie, mai bine canalizare. Ne intră apa pe

fereşti cînd plouă. Te-neci, domnule, te-neci în casă, la masa ta. Asta, canalizare ne trebuie.

Odeanu găseşte împrejurarea binevenită să-şi dea părerea :

— Dă, de ce nu votaţi pe oamenii de inimă, pe cei ce ţin la pămîntul ăsta, şi-o să aveţi şi canaluri, şi instituturi.

— Toţi îs la fel, răspunde Paloş ; uite, la Iaşi mor cu sutele de tifos.

— Straşnică boală, zice Stavăr, dar tot mai grozavă e cancerul, brrr ! Am văzut mai zilele trecute pe unul : moare. Se zice că un doctor american a descoperit un leac împotriva lui.

— Poate să fie adevărat, zice Odeanu.

— Eu nu cred, răspunde Paloş ; din toate ştiinţele, medicina e singura care a rămas în sîmbure. Uite aviaţiunea ! Cine credea că omul, popîndocul ăsta pe două picioare, să biruie aerul ? Zboară franţuzul peste Canalul Mînecii ? Zboară ! Ei, dragii mei, asta, da, zic şi eu că e minune.

Odeanu filozofează.

— Vezi, Paloşe, prietene, se ridică omul, dar şi cînd se supără Natura, atunci, deodată : Messina ! şi îţi înghite două sute de mii de oameni cum ai înghiţi tu o alună.

— Bine, este un echilibru, zice Paloş : *care* pe *care.* Cîteodată cumpăna noastră trage mai greu, cîteodată cumpăna Naturii ;. dar o să vie vremea să stea tipsiile totuna, şi-o să fim chit.

Pe Stavăr însă îl munceşte gîndul cutremurului de la Messina.

— Doamne, băieţi, cînd am cetit în jurnale de prăpădul din Italia, vă spun drept, am plîns. Şi cînd am văzut şi la cinematograf ruinele oraşelor şi pe fetiţa ceea care au scos-o vie de supt dărîmături, m-am cutremurat. Nu pot uita...

— Ce-o fi diseară la cinematograf ? întreabă Paloş.

— *Othello,* răspunde Odeanu.

— *Othello ?* Luăm o lojă împreună ?

— Luăm.

Stavăr dă cu ochii de carnetul lui Paloş, rămas deschis, pe masă, şi zice :
— Ia, Nicule, înseamnă-ţi în carnet merele, să nu uiţi iar.
Paloş înseamnă, pune carnetul în buzunar, în vreme ce Stavăr înnoadă iar firul vorbei :
— Cîte mere a mai mîncat şi bietul Crăciunescu ! Spunea eă-i întăreşte oasele. I le-a întărit aşa de bine, că a ajuns la cimitir.
Odeanu sare mirat :
— Ce, a murit ?
— L-a-ngropat alaltăieri.
Paloş rămîne cu gîndul mai în urmă, la întăritul oaselor :
— Eu am auzit că ridichea ar fi mai bună. Dar, la urma urmei, poţi mînca orşice ; ce ţi-e scris, se împlineşte : ăsta-i adevărul. Şi după ce stă puţin pe. gînduri : Ei, ce i-a folosit lui Crăciunescu zgîrcenia lui ? A rămas o nisiparniţă de bani, să-i pape alţii ?
— Ce bani, zise Stavăr, dar cîte perechi de case, cîte lucruri, ce *gobeîinuri* împletite...
Paloş îl îndreaptă :
— Ei, şi tu : „gobeîinuri împletite" !...
— Gobelinurile se ţes, zice Odeanu.
— Fireşte, adevereşte Paloş, se ţes, în ateliere, de către artişti adevăraţi : acolo e artă, puiule, nu glumă, ca şi în pictură. Ai văzut *Primăvara'?* Era reprodusă, mai zilele trecute, de *L'Illustration.* Deaceea sînt şi atît de scumpe. Apoi se-ntoarce către Stavăr : Numai ciorapii se-^mpletesc, amice...
Iar rîd tustrei. Stavăr îşi aduce aminte de ceva :
— Ia ascultaţi, dragilor ; ieri mi-am pus mîna în cap. Am fost cu nevasta să-şi cumpere nişte ciorapi : ghiciţi cît am plătit' perechea ?
Prietenii tac.
— Cinci lei ! Pentru că erau *ajuraţi.* Unde, Doamne iartă-mă, o să ajungem cu vama asta ? Negustorii au şi ei dreptate.
Paloş îl mustră :

— Negustorii au, dar tu n-ai. Cine te pune să iai nevesti-ti ciorapi cu ajur ? Cu ajur las' să poarte *Mittzi...* Ai văzut-o ?
— Eu, da, răspunde cu ochi lacomi Odeanu.
— Şi eu, zice Stavăr ; cum să n-o văd ?
— Ei, aşa artistă de operetă mai zic şi eu... Şi ce mai picioruşe în ciorapii ceia...
Cum vorbea Paloş, Odeanu îşi aruncă ochii spre ceasornicul din peretele berăriei.
— Ei ! sînt douăsprezece. Nici nu ştiu cînd a trecut vremea,.. Chelner !
Cei trei prieteni se opresc în uşă. Pe Odeanu îl munceşte însă un gînd :
— Parcă trebuia să facem ceva, zice el prietenilor, ha ? parcă hotărîserăm un lucru, pare-mi-se ; nu-mi aduc aminte.
Paloş şi cu Stavăr se gîndesc.
— Habar n-am, zice Paloş.
•— Nici eu, încheie Stavăr.
Mai stau cu frunţile încreţite cîteva clipe : nu-şi amintesc şi se despart : Stavăr cu Paloş o iau în sus, Odeanu în jos.
Dar pe Odeanu nu-l slăbeşte gîndul : „Ce Dumnezeu hotărîserăm, frate ? Hotărîserăm ceva."
Trecătorii sînt grăbiţi, e vremea prînzului ; pe zidul din dosul prefecturii un om lipeşte nişte afişe mari, galbene. Odeanu citeşte fără să vreie : *„Lista provizorie"...* Se bate cu palma peste frunte : ,,Asta-i ; asta hotărîserăm : lista de subscripţie pentru bietu Cropu. Tii !" Fuga înapoi, să-şi găsească prietenii, să le spuie. Merge pînă dincolo de cafenea, se uită într-o parte, într-alta : ia-i de unde nu-s. Cine ştie încotro apucaseră? Odeanu se întoarce necăjit, întrebîndu-se în gînd : „Cum dracu am făcut, frate, să plecăm de la lista de subscripţie a lui Cropu, să ajungem la ciorapii lui Mittzi ? !"

(1910)

INTR-UN CIMITIR

Sunetul clopotelor s-a stins ; glasul preoţilor nu se mai aude. Poarta grea de fier s-a întors pe ţîţîni şi, zăngănind în clanţele mari, a turburat încă o dată liniştea adîncă. întunerecul se presară uşor, se anină ca o ceaţă de ramurile copacilor, apoi se tîrîie pe pămîntul de care se prinde. Peste tot albesc crucile cu braţele întinse, a deznădejde, în această lume de uitare. Mireasma vişinilor, a caişilor înfloriţi se împrăştie în aer, absorbind în ea mirosul pătrunzător, mirosul de tămîie şi de frunze putrezite care pluteşte totdeauna deasupra locurilor în sînul cărora se topesc trupurile omeneşti. Un liliac zboară, buimac, dintr-o scorbură. O bufniţă se loveşte de zidul bisericii. Apoi tăcerea se lasă atotstăpînitoare. De sus, din înălţimi, plîng milioanele de stele.

E tîrziu : miezul nopţii. Fără de veste, ca o izbucnire, luna, candelă nestinsă a morţilor, se înalţă tristă în vălul ei de pribeagă nefericită. Cimitirul se desluşeşte ca o lume din basme, cu chipurile de piatră încremenite deasupra mormintelor mute. Deodată, din tăcerea aceasta neclintită, un piuit se revarsă — o privighetoare îndrăgostită îşi cîntă patima într-un tei. Glasul ei argintiu e lin, e dulce, e străbătător : pare că lacrimile îngerilor cad de lovesc strunele unor harfe nevăzute. Strigătul învăpăiat al paserei se înalţă tot mai sus spre ceruri, se pogoară şi iar se ridică, se stinge şi iar se revarsă, de răsună întreaga boltă. în farmecul dumnezeiesc al cîntecului, crengile îşi scutură, uşor, floarea. Şi, ca printr-o minune, o lume a morţii, o lume de^ umbre — lume de vedenii — prinde făptură. Deasupra lespedelor albe, lîngă braţele desfăcute ale crucilor, mulţimea chipurilor de piatră se mişcă, iau fiinţă. Unele stau îngenuncheate, cu mînile întinse spre copacul tainic în frunzişul căruia paserea suspină ; altele îşi îngroapă faţa în palme ; multe îşi şterg ochii cu faldul vestmîntului lor alb. Colo, în fund, o femeie îşi leagănă copilaşul în poală ; pare că ţine degetul pe buze şi-i spune : „Sst ! ascultă !" Alături, un bătrîn se razimă de umărul cuiva — poate fiul său — iar acela, cu faţa-ntoarsă, pare că şi el şopteşte : „Ascultă !" în preajma unui mormînt greoi şi bogat, înconjurat de parmaclîc aurit, s-au adunat o mulţime de umbre şi, îndreptate către cel ce în viaţă nu simţise nimic în sufletul lui, îl silesc să cate către copacul fermecat şi parcă-i poruncesc: ,,Ascultă !" Şi-un glas adînc, un glas neomenesc, venit de aiurea, pare că se-mprăştie în văzduh şi zice : ,,Ascultaţi !"

Paserea cîntă, paserea cîntă în izbucniri pătimaşe.

Dar, deodată, un tremur cuprinde această lume ciudată. Albă, înaltă, despletită, cu fruntea încinsă de flori, cu vestmîntul în falduri de sus pînă jos, o vedenie răsare din fundul cărării. Păşeşte încet, către copacul vrăjit, cu braţele întinse, ca şi cînd ar vrea să prindă pe cineva. Iar glasul adînc de odinioară pare că şopteşte iarăşi : ,,Plîngeţi! E fecioara, fecioara logodită, moartă în ajunul nunţii !" Şi umbrele pleacă în jos capul şi plîng ; şi mama îşi strînge copilul la sin ; şi bătrînul îşi îmbrăţişează fiul. Cu faţa ţintă înainte, vedenia trece, şi din ochi îi picură mărgăritare luminoase *, trece, ajunge supt copac, se razimă cu mînile de trunchiul lui şi, cu capul îngropat în bogăţia părului, îşi cutremură vestmîntul de suspine. Paserea parcă simte că cineva care a iubit şi n-a putut îmbrăţişa o ascultă : cîntă încet, stins, sfîşietor de duios. Şi

crengile presar cu floarea lor drumul pe care avea să se întoarcă mireasa nefericită, şi luceafărul îi împleteşte în păr beteala razelor lui.

Dar zorii zilei sosesc şi şterg această lume de umbre, amuţesc glasul privighetoarei... şi risipesc urzeala visului meu dureros.

(19 10)

UN MOLDOVAN

Tocmai îmi isprăvisem treburile la tribunal, cînd, la capătul unei săli, mă izbesc de cineva aşa de tare, că mai să vin pe spate. Ridic ochii : pe trupul lat în umeri, ca un mal, zăresc capul cu barba-n furculiţă al conului Ştefan Goruş.

— Ce~i, coane Ştefane, ce ai ? Era să mă turteşti.

Conul Ştefan Goruş îşi ridică sprincenile şi, cu un glas ca dintr-o bute, de răsună întreg tribunalul, înalţă mînile în aer :

— Vor să mă înşele, mă.! Vor să mă prade !

— Cum să te prade, coane Ştefane, ce vorbeşti ? Doar nu sîntem în codrul Herţei !

Conul Ştefan mă ia frumuşel de braţ şi mă duce încolo ; merg mai mult de nevoie decît de voie.

— Cum ? Iată cum. Ştii c-am avut procesul cela de moştenire, ll duc de ani de zile, nu atît pentru mine, că am cu ce trăi, mulţumesc lui Dumnezeu, dar pentru spitalul ce vreau să-1 fac.

Conul Ştefan se opreşte, mă-ntoarce dintr-o dată, titirez, împrejur, să-i vin în faţă, şi prinde iar să răcnească :

—• Fiindcă eu nu-mi vîntur banii, ca voi, prin cafenele, cu muierile şi cu cărţile. Să mă păzească Dumnezeu ! Fiecare om, mă, are datorii aici, pe pămînt ; că a mînca şi mai ştiu eu ce, e uşor. Fă bine, dacă te ţine cureaua : asta-i !

— Aşa-i, coane Ştefane !

— Păi dacă e aşa, ascultă !
Şi iar mă umflă înainte, pe sus, de braţ,
—* Cum îţi spuneam ! Am purtat procesul, am cheltuit — că să te ferească Dumnezeu de avocaţi — şi aproape să-1 cîştig, fiindcă e pe dreptate. Auzi tu, mucosule, pe dreptate !
Şi iar se opreşte, şi iar îmi face o dată vînt, de mă întoarce pe călcîie, şi iar îi cad în faţă.
— Tu să nu te superi că-ţi zic mucos, căci sînteţi mucoşi toţi, toţi sînteţi. Ce ştiţi voi de dreptate? Mă, eu am cunoscut un ispravnic care în douăzeci de ani de zile n-a umplut nici măcar un catastif cu pricinile oamenilor din tîrgul lui. Acela ştia să facă dreptate. O făcea cu gîrbaciul ; oamenii ţipau şi pe urmă îi sărutau mîna. Că nici pe ispravnic nu-1 ţinea parale bătaia, nici pe cel ce o primea. Aşa fel de dreptate ne trebuie.
— Aşa, coane Ştefane.
Şi în gînd mă blestemam : ,,Cine dracul mi-1 scosese pe zmeul de conul Ştefan Goruş în fată?"
— Apoi dacă-i aşa, uite.
Şi iar mă ia la primblare.
— Acu, printre alte hîrtii din dosarul procesului, era şi o dovadă scrisă de mîna lui moşu-meu, postelnicul. Era singura dovadă scrisă de mîna lui. M-auzi ? Ei, dovada asta, de-abia azi am aflat, nu purta număr în dosar. Auzi dumneata ? Eu de-abia azi am aflat! Ei, dar doi ticăloşi de avocaţi, puşi într-adins pentru asta de către Manolache, au văzut lucrul la vreme, şi ştii ?
Conul Ştefan se opreşte, iar o învîrtitură, şi glasul de uriaş cutremură sala :
— Ştii ? Au vrut să mi-o fure !
— Nu se poate, coane...
Conul Ştefan mă apucă de umăr de să mi-1 strivească.
___Au vrut să mi-o fure ! Mi-a spus chiar arhivarul, care, om cu frica lui Dumnezeu, a înţeles şi a numerotat foaia în faţa lor. Au vrut să mi-o fure, dumnealor, *colegii* dumitale ! cuconaşii : d-nii Gafencu şi Dornescu. Şi, deodată, conul Ştefan întinde gîtul, face ochii mici, de priveşte înainte, îşi tremură bărbiţa şi strigă : Cela, de colo, nu-i Dornescu ?... El îi. Haide !
Mă înşfacă de braţ şi : înainte. „Hait ! îmi ziceam în gînd, acum să vezi. Dacă l-o pocni o dată conul Ştefan cu laba lui, îl nenoroceşte." Pînă să mai gîndesc una şi alta, conul Ştefan se opreşte în faţa lui Dornescu. Acesta, cu glasul schimbat, mai mult bîlbîieşte :
— Ce ai, coane Ştefane... pari... pari mîniat.
Conul Ştefan înghite o dată în sec şi răspunde :
— Sînt !
,,Taci, îmi zic, nu e tocmai aşa de grozav cum credeam." Conul Ştefan începe :
— Cum să nu fiu ! închipuieşte-ţi că era să mi se fure din dosarul procesului meu o dovadă fără de care nu ştiu dacă aş mai fi cîştigat. Era să mi~o fure, domnule !
Dornescu îngălbeneşte, mişcă buzele, dar nu poate să- spuie nici un cuvînt.
„E adevărat", gîndesc eu. Conul Ştefan urmează :
— Ei, ce zici ? Era să mi-o fure doi ticăloşi. Unul ştiu că-i Gafencu, măgarul cel de Gafencu, ticălosul, hoţul cela (şi conul Ştefan adaogă cîteva vorbe moldoveneşti în cinstea lui), pe dînsul îl ştiu, dar mult aş da să-1 aflu şi pe celălalt, să-i dau eu o scărmăneală, să n-o mai uite. N-o merită, domnule, n-o merită ? Spune !
— Cum... să nu... cum să n-o merite... coane Ştefane, bolboroseşte Dornescu şi, fără să mai aştepte, mai îngînă cîteva cuvinte de iertare : că are treabă, la grefă, şi o ia la sănătoasa.
— Ei, aşa-i că-i adevărat ? îmi zice conul Ştefan. L-ai văzut ? Era galben ca un mort.
— Văzut, coane Ştefane.
— Păi... Nu mai ai treabă ?
— Nu.

-— Hai sa plecam atuncea.

Mă ia de braţ, mergem mai domol. Conul Ştefan îşi scoate batista de se şterge de năduşeală. Străbatem coridoarele lungi. Tocmai sîntem gata să ieşim, cînd, din susul scărilor de afară, răsare Gafencu.

Cu ghiozdanul îndopat de hîrtii, cu faţa foarte îngrijată — ca a unui om pe care afacerile îl doboară — avocatul intră şi dă cu ochii de conul Ştefan. Mai stăpîn pe el decît cela.lt, Gafencu întinde mîna :

— Ce mai faci, coane Ştefane ?

Conul Ştefan se face că nu vede, îl lasă cu mîna întinsă şi răspunde scurt :

— Foarte rău fac...

Gafencu îşi scutură mîna, vrînd să arate că o întinsese ca să-şi aşeze manşeta, şi, fiindcă conul Ştefan i se proptise în cale, întrebă cu glasul mai scăzut:

— De ce, coane ?

— Fiindcă era să-mi pierd procesul. Cred că ştii că am un proces. Au vrut să-mi fure o dovadă.

Gafencu întăi se-nroşeşte, apoi se-ngălbeneşte şi el, la rîndul lui, şi zice :

— Ei !

— Uite aşa am zis şi eu : ei ! Dar cel ce mi-a spus
3 a văzut cu ochii şi a ascultat cu urechile lui. Da ; au vrut să-mi fure o dovadă, — doi borfaşi, doi şnapani... Pe unul îl ştiu eu ; îi măgarul, îi porcul cela de Dornescu ; dar pe celalt aş vrea eu să-1 aflu, să-i ung cîteva perechi de palme (şi conul Ştefan adaogă şi-n cinstea lui câteva vorbe moldoveneşti), să ţie minte cît o trăi !

Pe Gafencu parcă-1 prinde ameţeala : clipeşte din ochi, înghite, încearcă să se mire :

— Auzi !... auzi !... mă iertaţi...

Conul Ştefan îi împlineşte gîndul :

— Ai vreo afacere, la grefă...

— Da... da... la grefă...

Şi o şterge. De-abia îmi ţin rîsul. Izbucnesc. Dar conul Ştefan mă trage după el, în stradă, şi opreşte o trăsură. Mă îmbie să mă sui, însă eu rămîn să merg pe jos. După ce se aşază bine, sprincenile conului Ştefan se ridică, chipul i se luminează dintr-o dată şi dă un hohot puternic de rîs, apoi, întinzîndu-mi mîna, îmi spune :

— Mult aş da să-i văd cînd s-or întîlni acuma.

(19 10)

O PATRULĂ

în cincizeci de ani şi jumătate, cîţi avea conul Vasile Antohi — de îndeletnicirea dumnisale, negustor de coloniale — nu fusese mai mulţumit ca în zilele aceste de căpitănie în Garda Naţională. De copil îi plăcuse oastea ; făcuse cinci ani la lăncieri, iar acuma, cînd starea ce avea îi atrăsese un grad aşa de înalt în gardă, îşi trăia visul. Umbla îmbrăcat numai în mundir, îşi zăngănea sabia de pavele şi, cînd se oprea la vorbă cu cineva, îşi ţăcănea, scurt,, sporii[1], căci fără ei nu înţelegea îmbrăcăminte ostăşească.

în odăiţa din faţa casei, în care e şi *canţileria* companiei, conul Vasile Antohi primeşte, în fiece dimineaţă, de la sergentul de rînd în ziua ceea, raportul companiei ; îl ascultă în picioare, rezimat c-o mînă pe masă, cu ceealaltă, vîrîtă în deschizătura hainei ; şi fiind cam surd de urechea stingă, stă totdeauna cu partea aceea a feţei întoarsă, lăsînd să i se vadă, în toată lungimea, barbişonul, roşcat, de capră. Cu ochii verzi, cu obrajii graşi, cam atîrnînd puţin, ca două pungi, cu *zecsuriîe* cîrlionţate spre sprincenele ridicate, conul Vasile Antohi are o înfăţişare deosebită. Dacă îl mai auzi şi vorbind, răguşit, totdeauna poruncitor, atunci înţelegi că un om ca el avea ce căuta în gardă. Şi-n adevăr, puţini să-şi facă datoria cum şi-o făcea căpitanul Vasile Antohi. Căci dacă în

[1] ***Spori* — pinteni.**

laşul pustiu de soldaţi — căci plecaseră toţi în război — n-ar fi fost patrulele trimise de către căpitan să-mpînzească mahalalele, ai fi avut ce vedea şi auzi. Numai în Ciurchi rînduise patru patrule, două în Păcurari, trei în Sărărie, alte trei spre Podul-Roş, şi una spre Copou, căci era uliţă boierească. Şi-a doua zi : veştile şi arestaţii — căci îi închidea pe-un cap. Din pricina aceasta le era frică la toţi de căpitanul Antohi. De o bucată de vreme bocluca-şii înţeleseseră că n-aveau încotro şi se astîmpăraseră. Oamenii liniştiţi erau mulţumiţi şi se-nchinau cu multă plecăciune cînd întîlneau pe căpitan. Iar cînd ieşea cu compania la mustru, căci 6 scotea în fiece săptămînă afară, în marş, spre via lui Pester, şi trecea pe uliţa Copoului, boierii făceau, prieteneşte, căpitanului cu mîna : „Ce mai faci, Antohi ?" Iar căpitanul îşi susmuţa barbişonul şi dădea, răguşit, piciorul : ,,Un-doi !" ,,Un-doi !"

Venise noiemvrie cu un omăt cît casa, cu viforniţe de să sufle tîrgul, dar căpitanul nu se lăsa doborît : patrulele erau patrule ; trebuiau să iscodească toată nopticica. Antohi le ţinea cîte-o cuvîntare, de-i îmbărbăta : „Ia gîndiţi-vă, le zicea el, ce-or fi făcînd bieţii căciulari, colo, la Plevna, ş-apoi să-mi veniţi cu văicăreli muiereşti, de vă dă mîna \" Şi negustorii tăceau, închideau seara dughenele, îşi luau mundirul de acasă, puşca de la companie şi, hai, în patrulă. Din cînd în cînd venea cîte o veste bună din război ; căpitanul se ducea atunci dintr-adins prin cafenele şi vorbea aprins, ca şi cînd şi lui i se cuvenea o părticică de laudă în izbîndă purtată de către ostaşii noştri.

Un singur om pare că-i purta sîmbetele căpitanului, un fost tovarăş care-şi cheltuia acum venitul, unul Costache Şăndrică, un morocănos, căruia nu-i plăcea nimic, care striga împotriva tuturor, şi mai ales împotriva gardei : ,,Ce ne trebuie nouă mămăligari ? ţipa într-una. Ce ? o să deie tătarii în tîrg? Şi dac-ar da, cine o să-i oprească ? Antohi ? Vasile Antohi ?" Căpitanul auzise el toate astea şi căuta numai prilejul să-i arate el, dar prilejul nu

sosise încă. Aşa că, astăzi, cînd sergentul venise să-i dea seama de starea companiei pe ziua de 28 noiemvrie şi-i spuse că Şăndrică trăgea chefuri şi ţipa împotriva oastei, şi mai ales a gardei, şi că asta o face de-o săptămînă în şir peste tot, căpitanul porunci ca, în seara aceea, luni, să vie opt oameni în patrulă, căci el singur avea s-o comande. După ce plecă sergentul, căpitanul îşi pişcă puţin barbişonul şi-l răsuci în degete, bucuros, şi, mulţumit, aşteptă să vie seara.

De cu ziuă stătuse ninsoarea, dar seara prinse a ninge din nou, potolit, cu fulgi mari, aşa cum îi plăcea conului Vasile Antohi cînd îl apuca, iarna, dorul de plimbat.

Erau ceasurile 10 jumătate ; cei opt gardişti veniseră, cu sergentul, şi aşteptau în dosul porţii. Căpitanul îşi luă mantaua blănită, chipiul, cizmele de iuft, şi porniră. Despicînd aşa troianul, pe uliţile pustii, căpitanului i se părea că umblă departe, într-o recunoaştere, pe cîmpiile Bulgariei, cu căciularii lui. Glasul sergentului îl trezi :

— O luăm devale, prin Tîrgul-Cucului, spre Tătăraş, domnule căpitan ?

— Da, da, răspunse căpitanul, şi patrula făcu la dreapta, spre biserica Goliei.

Căpitanul prinse să gîndească : de l-ar găsi pe Şăndrică acolo, are să-l dăscălească el : ori îşi închide odată pliscul, ori i-o face el. Tovarăş, tovarăş, dar vorba ceea, toate pînă unde pot merge. Putea să facă chefuri, treaba lui, făcea şi el cîteodată, dar să fie înainte de toate om cu suflet, ostaş, c-apoi... Şi căpitanul se trezi strigînd în gura mare. Gardiştii se strânseră mai la un loc, crezând că e vorba de ei, mergeau uluiţi.

Orbecăiră pe la toate cîrciumile, dar nu dădură de Şăndrică. Erau ceasurile 3 de noapte. Mai aveau de căutat într-un loc :

— Ici, pe hudiţa din dreapta, sîntem „La raiul etern", domnule căpitan.

— Haidem şi acolo !

Ocoliră şi, peste cîteva clipe, ajunseră în faţa crîşmei joase, cu obloanele închise, prin crăpăturile cărora străbăteau raze de lumini, roşii, verzi, galbene, care cum treceau prin sticlele cu apă văpsită din ferestre. Dinăuntru răsunau glasuri. Căpitanul puse pe sergent să se uite :

— Aici-i ?

Sergentul privi cînd printr-o crăpătură a obloanelor, cînd printr-alta.

— Parcă-ar fi... ba... e chiar dumnealui. E aici, domnule căpitan.

Atunci căpitanul Antohi puse mina pe clanţă, trase cu greu uşa proptită de omăt şi, el înainte, ceilalţi pe urmă, intrară în circiumă.

Supt tavanul jos, fumul de ţigară învăluia, la o masă din fund, trupurile cîtorva băutori. La tejghea, stăpânul dormita ; dar cînd zări patrula, se sculă în sus, mirat. Se închină şi întrebă politicos :

— Cu ce vă putem sluji, domnule căpitan ?

Căpitanul Antohi alese o masă, o arătă gardiştilor şi porunci :

— Două ocă de vin oamenilor !

Iar căpitanul se apropie de masa din fund :

— Bună seara, coane Neculai.

Dintre cei trei băutori, unul se întoarse, şi chipul puhav, cu mustăţile pleoştite, cu ochii umflaţi ai conului Neculai Şăndrică se arătă în lumină.

— Cei faci, Antohi ?

— Bine... coane Neculai... ia, în inspecţie ; îmi îngădui să stau şi eu ?

—• Cum nu.

Căpitanul îşi scoase mantaua, îşi dădu chipiul pe ceafă, se uită la ceilalţi doi tovarăşi de masă, îi cunoscu şi le întinse mîna. Erau : lumînărarul Pândele de la Sfînta Vineri şi dascălul Zaharia de la biserica Bărboşilor.

Şăndrică porunci o ocă de vin roş ; iar Antohi înjghebă vorba :

— Da' dumneata, coane Neculai, ce mai ala-bala?

— Ia, mă joc şi eu de-a baba-oarba cu norocul. Alta ce să fac dacă n-am ce face ?

Lumînărarul şi cu dascălul au băut pesemne bine de tot, sau îs mai slabi decît conul Neculai : dau de duşcă paharul, în sănătatea căpitanului? şi iar se string pe scaune, ghem, ca nişte arici, şi tac. Conul Neculai începe :

—• N-am ce face, măi Antohi, n-am ce face. Dacă aş fi şi eu ca tine, căpitan în gardie, aş mai tăia şi eu cînilor frunză.

Căpitanul îşi susmuţă barbişonul, scoate pieptul în afară şi trage cu ochiul spre masa gardiştilor, să vadă dacă au auzit. Oamenii vorbesc între ei, şopotesc de ale lor. Conul Neculai are gîdilici la limbă:

— Şi ce scotoceşti tu, Antohi ? Ce nu laşi tu pe bieţii oameni să doarmă liniştiţi ? Ii scoţi pe vifor-niţa asta, ba mai trezeşti şi dulăii de prin ogrăzi !

Căpitanul începe să fiarbă :

— Eu ca eu, string borfaşii, buclucaşii tîrgului dar dumneata, om beteag, de ce nu te culci de-vreme, şi vii din Sărărie tocmai ici, lîngă cimitir ?

Antohi face din ochi către cei doi, şi dascălul tuşeşte pe nas şi dă ou cotul lumînărarului.

— Ai înţeles 'mneata unde bate căpitanul?

Conul Neculai îşi înăcreşte buzele :

— Ştiu eu că ţi-ar părea bine să mă vezi colo, cu gura astupată de ţărnă, dar mai va ! O să vă mai batjocuresc oleacă, n-ai tu grijă.

— Şi de ce să ne batjocureşti ?

Conul Neculai o dată sare, ca ars :

— Fiindcă n-avem nevoie de păpuşi, de păpuşoi ca tine. Om bătrîn, bălţat ca un stigleţ, cu zdrînga-zdrînga la şold şi zur-zur-zur la călcîie...

— Coane Neculai!

— Ce te răţoieşti la mine ? Eu am fost împotriva gardiei; ce ne trebuie gardie ? ce, dau tătarii ? ce, vine Bujor, haiducul, să vă puie ouă răscoapte subţioară ? mă rog, ce ? Stai colo, Antohi, la tej-gheaua ta, în Păcurari, nu veni să ne faci pe marele, pe căpitanul de poteră, noaptea, prin crîşme.

— Coane Neculai 1 !

— Luaţi băieţii de prin dughene, îi purtaţi toată nopticica prin coclauri, şi-a doua zi dimineaţa dorm de-a-n picioarele... Spune tu, Pândele... aşa-i că-i cum zic eu ? Şi peste zi, la mustru. Şi căpitanul Antohi buhăieşte pe străzi, să-l audă lumea. Ha? „Cel cu paie! cel cu fin!" Muncă, la muncă ! Ne-ajunge oastea care-o avem. Nu ne trebuie irozi.

— Coane Neculai ! ! !

— Irozi, auzi tu ? Conul Neculai se-ntoarce spre gardişti : Măi băieţi, lăsaţi ruginiturile celea şi duceţi-vă pe-acasă.

Atîta i-a trebuit. Căpitanul Antohi s-a ţinut cît s-a ţinut, dar cînd a venit vorba la o adică, îşi susmuţă barbişonul şi pocni cu pumnul în masă, de se vărsară paharele. Lumînărarul şi dascălul tre-săriră.

—• Apoi, bine, vulpe bătrînă, va să zică tot e adevărat că zbieri împotriva gărzii ? Dar ce-ai vrea tu, căzătură, să rămîie tîrgul pe mîinile unor beţivi ca voi ? Să chefuiţi noaptea, a doua zi să dormiţi, şi seara să vă treziţi, s-o luaţi de la capăt? Şi asta-i pilda care o dai tu băieţilor ? Fiindcă n-ai copii ? Păi dacă ai fi avut un băiat, te-ar fi strîns de gît. Că în trupul tînăr curge sînge tînăr !

— Ca în tine !

— Ca în mine, eu nu sînt rablă bătrînă ca tine... Ascultă-mă, Şăndrică, ţine-ţi gura, că ţi-o închid eu. Pe asta m-am pus şi de asta te-am căutat : să-ţi spun, că altfel o păţeşti.

Conul Neculai scoase un sunet din buze care făcu pe lumînărar şi pe dascăl să rîdă şi porunci o ocă.

— Pentru mine, jumătate, deosebit, porunci cîr-ciumarului căpitanul.

Conul Neculai rîse :

— Mai bine.

Cîteşitrei ceilalţi îşi torn vin şi beau molcum, fără să spuie un cuvînt ; ceasul zăngăneşte hodo-rogit ; căpitanul Antohi cheamă la plată ; se gîn-deşte să plece ; atunci, deodată, conul Neculai, pe

care nu-l părăseşte gîndul, răsare cu glasul batjocoritor :

— Oastea lui Papuc I Parcă văd că vă cheamă în Bulgaria...

Antohi se 'întăreşte iar în scaun ;

— Acolo au cine sta. Nu le ţine dumneata de grijă. Aici, cei bătrîni, ca să închidă pe borfaşi şi gura javrelor ; acolo, cei tineri, să rupă gîtul păgînului.

—-Ba păgînul o să-i rupă gîtul tineretului dumitale, că-i moale, şi turcu-i credincios. Ce-au făcut pînă acuma ?

— Tacă-ţi gura!

— Ce-au făcut pînă acuma ? Spune, comandire ! Au mîncat sau nu bătaie ? Au mîncat. Mă, turcu-i vînjos. Cu ofiţeraşi ca ai noştri, cu terchea-berchea trei lei perechea, cu oşti unde unul vine opt se duc, nu Cade Plevna, mă.

Căpitanul Antohi îşi umflă pungile obrazului :

— Eu intru în păcat! Tu pui oastea încercată a osmanlîului cu căciularii noştri ! Da' le-au stat ei împotrivă, s-au luptat ei ca zmeii ? Dacă nu veneau şi ei, mai rămînea picior de rus ? Ticălosule !...

Dascălul şi luminărarul dormitează. Gardiştii s-au întins unii pe bănci, ceilalţi s-au culcat cu capul pe masă. Dar căpitanul nu se mai îndură acuma să plece, îl păzeşte pe Şăndrică cum păzeşte miţa pe şoarice, şi nici unul nu vrea să se ducă mai întîi. De la tejghea se aude sforăitul crîşmarului.

La urma urmei, conul Neculai cade şi el, doborît de somn...

Se luminează. E dimineaţă în putere.

Căpitanul tocmai vrea să-şi deştepte oamenii, să plătească şi să plece, cînd se aud bocănituri puternice în uşă. Crîşmarul sare buimac. Se uită speriat, ca şi cînd nu înţelege ce caută oamenii aceia acolo. Apoi se repede şi trage chinga de Iernii, de deschide uşa.

înăuntru se arată şapca înălbită de ninsoare a poştaşului, care strigă, bucuro* :

— A căzut Plevna !

Căpitanul dă buzna spre uşă.

— Ce, ce zici ? De unde ştii ?

— Uite gazeta, cu telegrama.

Antohi ia gazeta, citeşte, apoi, ca sărit din minţi, strigă :

— Dreepţi!

Gardiştii sar şi îşi iau armele.

Căpitanul se duce la masă şi zgîlţîie pe Neculai de umeri, apoi strigă :

— Scoală, n-auzi, scoală ! A căzut Plevna. Au intrat căciularii...

Şăndrică deschide un ochi, apoi cade din nou cu capul pe faţa mesei ; atunci Antohi porunceşte :

— Ridicaţi-1 doi şi ţineţi-1 în picioare, să asculte. Pe ceilalţi treziţi-i. Aşa. La uuu-măr !

Gardiştii ridică pe Neculai în sus ; dînsul mormăieşte, buimac ,• lumînărarul şi dascălul se scoală, îngrijaţi, iar gardiştii iau arma la umăr.

Căpitanul Antohi porunceşte cîrciumarului să deschidă obloanele, apoi, cu glas tunător, dă ordin :

— Ascultaţi ! Şi citeşte : Telegramă : *„Ieri la ceasurile* 3, *după prînz, Plevna a căzut în mîna căciularilor noştri. Osman-paşa, Leul, şi-a dat sabia în mîna colonelului Cerchez. Armatele au intrat biruitoare în Plevna."*

• Neculai se dezmeticeşte, parcă ar vrea să spuie ceva, dar căpitanul porunceşte :

— Lăsaţi-1 !

Şi Neculai cade, moale, pe scaun.

Iar Antohi, .înflăcărat, comandă celor opt gardişti :

— înainte, marş !

Scoţînd sabia, ca şi cum ar fi dus o companie, cu chipiul pe-o ureche, mîndru, căpitanul, în fruntea patrulei, porneşte pe ulicioara strimtă în pas milităresc, supt ninsoarea domoală şi deasă ce se cernea de sus. Iar în răstimpuri, cu glasul puternic, dă piciorul, scoţînd pe oameni în portiţe, miraţi :

— Stîng, drept, stîngo ! stîngoo ! stîngooo !

(19 10)

DOMNUL MAIOR

Din colţul în care sînt, stau şi-1 privesc. E neliniştit, îl văd cum îşi încruntă fruntea, cum aruncă priviri furioase, cum strigă la chelner, cum întoarce, pe o parte şi alta, gazeta, fără să-şi întîrzie privirile pe ceva. îl cunosc de vrun an şi mi-a plăcut cum l-am văzut, venind într-o zi, pe ploaie, fără umbrelă, umblînd semeţ, cu mustăţile cărunte, dese, şfichiuite la vîrfuri, ras, zvîrlind din ochii verzi priviri mîndre de om încercat. Fusese în oaste, făcuse războiul şi ieşise la pensie cu gradul de maior.

Cei care-1 cunosc de pe atuncea — spun oă vor fi vreo cincisprezece ani — îi zic : ,,Domnul maior" ; şi aşa de bine-i sta să-i spună toţi astfel, că niciodată n-ara fost ispitit să cercetez cum l-o fi chemînd.

îmi părea ciudat să-1 văd astăzi aşa de tulburat, cînd îl ştiam atît de liniştit. Mă ridic şi mă-ndrept spre masa lui.

— Am onoarea a vă saluta, domnule maior.

Dînsul se scoală în picioare, apropie oălcîiele, ca şi cînd ar fi vrut să-şi zurnăie pintenii, şi-mi strînge mîna.

Apoi mă întreabă repede :

— Faci un preferans ?

— Mă iertaţi, nu ştiu să-1 joc.

O strâmbătură din buze îmi dă să înţeleg că nu i-am fost pe plac.

Mă pofteşte :

— Şezi, te rog.

Mă aşez, de ceea parte a mesei ; iau o gazetă. Domnul maior bate, nerăbdător, în masă şi, cînd vine chelnerul, strigă :

— Nu ţi-am spus o dată să-mi aduci *Universul ?*

— Vi l-am adus.

Maiorul caută :

— A, da !

în clipa aceasta se deschide uşa ; un cunoscut se apropie de noi.

— Bună dimineaţa, domnule maior.

— Bună dimineaţa. Apoi, deodată, ca şi cînd iiar fi fost frică să nu-i scape : Joci un preferans ?

— Nu, domnule maior ; sînt cam grăbit.

Altă strîmbătură din buze : nici acesta nu i-a fost pe plac.

Stăm tăcuţi. în vremea aceasta mă gîndesc şi nu-mi pot desluşi stăruinţa aceasta a maiorului să joace preferansul. De un an de cînd tot vin în cafeneaua aceasta, mi se pare că l-am zărit numai o singură dată juoînd cărţile. Veşnic sta la aceeaşi măsuţă de lîngă fereastră, citind gazetele, cele româneşti şi străine, fumînd, moşnegeşte, ţigări peste ţigări...

Deodată trînteşte gazeta de scaun şi-mi curmă gîndul ; apoi se răsteşte :

— E de nesuferit, domnule ; nu mai am linişte, pentru numele lui Dumnezeu !

— Te văd şi nu-nţeleg pentru ce, domnule maior.

Maiorul îşi răsuceşte o ţigară, o sfarmă, îşi face alta, apoi începe să-mi vorbească, trunchiat:

— De treizeci de ani, domnule, joc preferansul. Vorba vine, joc o dată, de două ori pe lună : altădată, cînd luam leafa, acum, cînd ridic pensia... L-am învăţat în tabără... cînd eram *activ.* Şi, ca să-mi plătesc şi eu un gust, puneam lunar, în bu-

getul meu, să-i pierd... Maiorul curmă o clipă şirul : Chelner, un pahar cu apă! Apoi : Să-i pierd : cincisprezece lei... Cînd am ieşit la pensie, am tăiat cinci... De cînd joc, pierd : dar pierd pe toată linia. La dreptul, nici nu ştiu bine preferansul... îmi fac doar obiceiul. Un fel de bir lunar. Dar fiindcă m-am deprins cu el, trebuie să-1 dau. Eu, domnule, am totul măsurat, cumpănit : fiecare ban. Dacă n-aş da ăşti zece lei lunar, n-aş fi împăcat în mine în-sumi... Sînt un om ciudat... Ei, dar pierdeam şi mă linişteam. îmi vedeam de treabă. închipui-ți însă că luna asta... Neastîmpărat, iar bate în masă: Chelner, un chibrit ! Şi urmează : Luna asta am cîştigat: o săptămînă în şir. A cinci lei partida : treizeci şi cinci ; patruzeci şi cinci de lei peste tot, cari mă ard... Maiorul se-nflăcărează la față, se-n-furie : Şi nu mai am astîmpăr, domnule. Acuma văd că meteahna jocului e o ticăloşie. Nu-mi pot vedea de treabă : gazetele, scrisorile, plimbarea mea obişnuită. Toate — baltă ! Cît i-oi avea în bu-zunar, trebuie să joc. Am găzduit pe Necuratul în buzunar !... în treizeci de ani să cîştig şi eu o dată ! Piaza-rea ! Poftim ! Asta mi-a căzut pe cap ca o pa-timă, ca o boală... Trebuie săriri dau numaidecît...

Uşa se deschide ; intră un bătrîn, se-ndreaptă spre maior.

— Bună ziua, domnule maior.

— Faci un preferans ?

— Fac.

— Bravo ! zece lei partida.

— Zece lei partida.

— Bravo ! bravo !

Maiorul răsuflă uşurat, parcă i-ar fi luat cineva un bolovan de pe piept ; dă gazetele la o parte, se scoală şi se duc amîndoi la o masă mai în fund.

Privesc spre dînşii. Au început jocul. Mă scol ; am nişte treburi prin tîrg ; plec...

După vreo două ceasuri, mă întorc.

La masa din fund cei doi parteneri joacă mereu. Cer un şvarț, o gazetă şi, citind, aştept.

Cînd eram mai cufundat, cineva mă loveşte pe, umăr. Tresar, ridic capiii., Maiorul. * ?

— Uf! am scăpat... Bine c-a dat Dumnezeu ! I-am dat! Eram bolnav, domnule !

Scoate batista, îşi şterge sudoarea de pe față, apoi bate în masă :

— Chelner : gazetele ! Şi către mine: Nu mai ştiu ce e pe lume, domnule... Auzi dumneata !

(19 10)

JUDECĂTOR

Portărelul Petre Stoica e un om liniştit. Nu vede, nu aude, facă ce-o vrea oricine, zică toţi ce-or pofti. Fiecare e stăpîn pe el şi pe faptele lui ; cine strică, să-şi tragă singur păcatele ; care face bine, cu atît mai frumos pentru dînsul. El, un biet portărel, acolo, se mulţumeşte să vie dimineaţa, înainte de slujbă, să-şi beie şvarţul, cu o picătură de rom, să citească *Universul,* să se uite la pozele revistelor străine şi să privească apoi pe stradă.

Trec trăsurile, automobilele, comisionarii, miniştrii, ofiţerii, ourtizanele, se duc care-ncotro, la treaba lor, şi el petrece. Se uită cum îs îmbrăcaţi, cum păşesc, cum îşi ţin capul, şi tot teatrul ăsta nu-l costă nici un ban. 'La 11 jumătate o ia spre tribunal, agale. E tînăr, bine îmbrăcat, mustaţa neagră, sprîncenele groase, ca nişte lipitori, deasupra ochilor verzi, mici şi cuminţi, unele femei îl privesc galeş, şi dînsul e mulţumit. „La urma urmei, ce-i fericirea ? gîndeşte Stoica : mijlooul să te strecori mai fără durere printr-o lume de patimi."

Şi el n-a avut dureri. Şi-a luat bacalaureatul, apoi licenţa, fără nici o întîrziere. A intrat în slujbă fără nici o greutate, — aşa, printr-un noroc, căci n-are pe nimeni — şi-acuma îşi cîştigă traiul făr' de nici o-ncordare : Fericirea !

Azi nu-i mai vesel ca altă dată, dar nici mai mîhnit. A cetit gazeta, s-a uitat la poze, acum a venit

rindul privelii. $i-a sorbit şvarţul şi s-a-ntors într-o rînă spre trotuar. Pe geamul întins şi poleit de soare al cafenelei, învălmăşagul stradei se perindează ca pe pînza unui cinematograf

Tocmai privea uşa, cînd aude glasuri ascuţite, ridicate, a ceartă. Fără să vreie, Stoica întoarce capul : dinspre uşă veneau doi prieteni de-ai lui, prieteni de pe băncile şcoalei, ciondănindu-se. Unul e loan Slivneanu, celalt, loan Tudurescu, amîndoi slujbaşi. Cum îl zăresc pe Stoica, se reped la el. începe Slivneanu :

— Bine că te găsim pe tine, să te luăm de judecător.

Tudurescu e bucuros şi el:

— Foarte bine : aşa ; să ne judeci tu.

Sfios, portărelul întreabă :

— Dar ce e, ce-i ?

— Ascultă.

— Ascultă-ne.

— Păi bine, dar nu vă pot asculta decît pe rînd.

— Aşa, pe rînd. Tu eşti om cinstit, te stimăm...

— Daa, te stimăm !

— Taci, să-i vorbesc eu : te stimăm şi te iubim ; ce-i zioe tu : aia-i. Hotărît ! Primeşti ?

Tudurescu se-nvoieşte :

— Ce-o zice el, rămîne sfînt.

Slivneanu se aşază pe canapea, în faţa lui Stoica, şi începe :

— Dragă, acum vreo lună...

— Nu e o lună.

— Ba e o lună-n cap peste trei zile.

— Vra să zică încă nu e o lună...

Stoica roagă pe Tudurescu :

— Lasă-l, Tudurescule, să vorbească el întîi.

— Acum o lună, vine Tudurescu la mine. Cum intră şi-mi vede biblioteca...

— Ei, bibliotecă !

— Bi-bli-o-te-că! Tu n-o să ai una aşa cît ăi trăi ! Cum îmi vede biblioteca, se repede, se uită

peste rafturi, şi nu : ca să-i împrumut pe *Cei trei muşchetari,* în franţuzeşte, o ediţie rară, aproape *epuizată,* cu gravuri. „Uite, îi zic, ţi-o împrumut, dar de azi într-o săptămînă să mi-o aduci, tot aşa cum ţi-o dau."

Tudurescu îi curmă povestirea :

— N-am putut, dragă Stoica, n-am putut să citesc, cogeamite ceaslov, într-o săptămînă ; m-am dus şi l-am rugat să mi-o mai...

— Şi i-am mai lăsat-o încă...

— O săptămînă. Dar tot nu prididisem...

— Treaba ta. în sfîrşit, sourt: mi-o aduce azi. Asta nu-i nimica. Treacă-meargă. Dar cînd deschid cartea, ce să vezi ? băieţii gazdei dumnealui învăţaseră desemnul pe cartea mea...

— Ei, numai cîteva foi...

— Douăzeci şi cinci de foi mîzgălite : le-am numărat în faţa ta...

— Ce mîzgălituri, dragă Stoica, cîteva linii, să le ştergi cu miez de pîine.

— Auzi d-ta ! Păi de asta ţi-am dat cartea, să o şterg cu miez de pîine ? !... Să-mi aduci pe Porthos cu itrabucu-n gură, pe Aramis cu şapca de comisionar în cap, pe Richelieu — o stampă admirabilă ! — cu patine-n picioare ! Păi murdăriile astea nu se pot şterge, prietene ! Să-mi plăteşti polul : atîta mă costă. Asta-i cer, dragă Stoica, fiindcă i-o carte rară... Poftim, i-o las, dar să-mi deie douăzeci de lei, cît am dat pe ea.

— Nu-1 crede ; mai mult de cinci lei nu-1 poate costa. Să întrebăm la o librărie...

— Ce să-ntrebi, îţi spun că e o carte care mu se mai găseşte ; atîta am dat, înţelege-mă !

Stoica stă, se gîndeşte : cine i-a adus pe capul lui ? Ei, ce era de făcut ? Să-ncerce să-i împace.

— Oricum, Tudurescule, dacă mîzgăliturile nu se pot şterge, trebuie să-i plăteşti cartea ; e drept.

— Fireşte, zice Slivneanu.

— Bine, răspunde Tudurescu, să zic că să-i plătesc, dar un pol pentru cinci lei ?

— Dă, în privinţa asta şi tu ai dreptate : e poate cam mult.

— Ba nu-i de loc, deoarece eu l-am scos din pungă, se supără Slivneanu.

— Vorbă să fie, n-ai dat nici cinci lei pe ea.

— Ascultaţi-mă, încearcă Stoica, să nu fie nici pe-a unuia, nici pe-a celuilalt : dă-i, Tudurescule, zece lei, şi gata.

— Prea puţin, sare Slivneanu.

— Prea mult, se strîmbă Tudurescu.

— Atunci ? întreabă Stoica prostit.

— Atunci ? Mă rog, cui dai dumneata dreptate : mie sau lui ? strigă Slivneanu.

— Dragii mei, fiecare aveţi dreptate în felul vostru.

— *Merci.*

— Mulţumim !

— Numai că tu ceri prea mult.

— Poftim, prea mult...

— Şi el îţi dă prea puţin...

— Ei, asta-i, prea puţin...

— Ce puţin, omule ? Ce mult, domnule ? se ridică amîndoi şi strigă la portărel, care încremeneşte pe canapea. Ce puţin ? Ce mult ?

— Nu zic, dar... vezi... că...

Slivneanu îşi zvîrle pălăria pe ceafă cu o sfîrlă.

— Aferim ! am găsit şi noi judecător !

Tudurescu îşi susmuţă mustaţa şi arată spre Stoica :

— Straşnic cap mai are domnul ! Hai, Slivnene, că ne-om învoi noi. N-avem nevoie de luminile nimărui.

— Că chiar... Mergi la o ţuică ?

— Haidem !

— Poftim judecată ! Să-ţi fie-n nas ! Auzi : prea mult!

— Să spuie că-i prea puţin !...

— Dragii mei... îngînă Stoica.
— Ia, să ne slăbeşti!
— Slăbeşte-ne !
Şi cei doi prieteni pornesc din cafenea la braţ. Stoica rămîne buimac pe canapea ; într-un tîrziu îşi vine-n fire şi gîndeşte : „înţeleg să le fi căzut eu pacoste pe cap, dar aşa ! "
Şi-ntăiaşi dată portărelul Petru Stoica pleca mihnit la slujbă.

(1910)

DARUL LUI DUMNEZEU

E într-o duminică din april ; o dimineaţă frumoasă, toată numai floare şi lumină. Gheorghe Cornea şi-a pus în gînd să se răzbune de năbuşeala cancelariei în care stătuse închis o săptămînă şi-a plecat la plimbare, sclivisit, cu ochii lucitori de bucurie. 'Lumea forfoteşte pe stradă în toate părţile ; tîrgul zumzuie ca o prisacă. Cornea îşi face binişor loc printre oameni, se închină în dreapta şi-n stînga, la cunoscuţi, aruncă priviri piezişe fetelor frumoase şi se simte fericit.

Mergînd aşa, îşi face planuri : avea să mănînce în oraş, apoi, după prînz, să o ieie razna spre Şosea.

Cum se plimba astfel, i se propteşte, deodată, cineva în faţă şi-l opreşte :

— Uite Cornea !

Cornea priveşte pe omul din faţa lui ; parcă l-ai şti şi parcă nu. Necunoscutul caută să-i ajute :

— Ce, nu mă mai cunoşti ? Am învăţat doar împreună...

în capul lui Cornea prinde să licărească o amintire :

— Stai... stai... nu-mi spune... Ţoprea ! Nicu Ţoprea !

— Păi vezi ? Nicu Ţoprea, din Bacău. Am stat într-o bancă, Ia liceu. Vezi că ţi-ai adus aminte ?

Lui Cornea îi pare bine că şi-a găsit un prieten din copilărie, pe care nu-l mai văzuse de ani. Vrea să-şi arate bucuria, dar Ţoprea nu-i dă răgaz să

vorbească, îi ia mînile, i le ridică în sus, câ pâ nişte aripi, îl întoarce în loc.

— Ia te uită, ia te uită! Şi tot băiat frumos ai rămas : rumăn la faţă, sprincene arcuite, ochi cu năbădăi ; ei ! dar mustaţa, mustaţa nu-mi plaee^: la ce nu ţi-o îngrijeşti, mai bine ? Ţoprea lasă mînile lui Cornea şi-i apucă între degete sfîrcurile mustăţilor, de i le răsuceşte frumos : Aşaa !

Cornea se trage înapoi apoi pornesc amîndoi la plimbare. Ţoprea ia braţul prietenului şi i-1 pripde supt al lui, ca într-un laţ. Şi nu-şi mai poate stă-, pîni plăcerea :

• — Tii! ce bine îmi pare că te-am întîlnit, nu-ţi faci idee, Ţi-aduci aminte de pe cînd ne rodeam coatele pe băncile clasei a III-a ? îmi făceai tezele, fe-ai mai gîndit la Anibal ?

Cornea 1-a uitat :

— La Anibal ?

— Ei, la Anibal: A-a-anibal, la domnul Firtea, profesorul fie istorie. Nu-ţi aminteşti cum vorbea ? De cîte ori nu mă nigaţi voi, băieţii, să „vi-1 fac": *„Printre ma-ma-marii cu-cuceritori ai lumei, A-a-anibal"...* Şi cînd zicea „cu-cuceritorii", noi îi stri'gam : *cu-cu!* Şi cum strănuta, ha ? cum strănuta în mijlocul explicaţiei, cînd îi lăsam, într-adii}s, fereastra deschisă : „Hapciu ! hapciu !" Cum îşi ştergea nasul cu batista lui popească şi iar începea : „A-a-anibal".

Ţoprea îşi boţeşte obrazul, îşi lărgeşte buzele şi, . bălăbănindu-şi limba în gură, începe să facă mai departe pe domnul Firtea, străiiutînd din cînd în cînd, tare, cît ce putea.

Cornea se uită la el şi, privindu4, şi-1 aduce acuma bine aminte, aşa cum îl ştia în liceu : ghiduş, cu aceeaşi faţă spînă, moale, gata să se boţească în toate chipurile, să ieie înfăţişarea orişicui; cu acelaşi glas mlădios, darul lui Dumnezeu, bun să vorbească şi gros, şi subţire, şi şuierat, şi şişăit, cum cereau împrejurările ; cu aceiaşi ochi ciudaţi, cari se stingeau şi luceau ca şi cum se-ritorceau mereu pe o faţă şi pe alta în cap, ca Ia

păpuşi. Şi-i părea bir.e lui Cornea că-şi amintea de vremile acele.

Dar amintirile lui Ţoprea erau mai vii, mai puternice. De la domnul Firtea gîndul îi trecu la domnul Poire, profesorul de franceză :

— L-ai mai întîlnit ? A ieşit la pensie ; e aici, în Bucureşti. Cum ne mai chinuia şi acela. Şi ce glas ! Ce răget! Cum ne bătea capul cu fabulele lui La Fontaine. (

Lungindu-şi obrazul, încruntînd sprîncenile, răcnind aspru : cu *aaa, ooo,* şi *rrr,* Ţoprea începu să zbiere, rărind mersul, silind şi pe Cornea să calce în pas cu recitarea :

„La *raison — du plus fort — est toujours — la meilleure: Nous l'allons — montrer — tout ă l'heure."*[1]

Cornea începu să se simtă cam stingherit; tocmai atunci trecu pe lîngă dînşii un slujbaş de la acelaşi birou cu dînsul şi-i privi mirat. Alţii se uitau, zîmbind, la prichindelul care păşea apăsat, ţipa versuri franţuzeşti şi-şi schimonosea faţa. Cornea încercă să-1 oprească :

— Lasă-1 la naiba, dragă, că destul ne-a împuiat urechile în şcoală. Hai mai bine să privim lumea : uite-o cum se lăfăieşte de bucuria unei zile aşa frumoase.

Ţoprea rupe, în sfîrşit, firul fabulei, ia pasul obişnuit şi priveşte în sus :

— Straşnică zi... Apoi, deodată, strînge pe Cornea de braţ şi-i arată prin aer: Uite-o, uite-o, uite-o !... Au sosit!

Cornea cată mirat şi nu se dumireşte ce să fie. Ţoprea îl face să-nţeleagă :

— Au sosit! O rîndunică ! ! îşi umflă guşa şi începe : Le-ai auzit ? *Cirrrr-cirip-rip-rip-ri-ri-rip...* Ha ? nu fac aşa ?

[1] **Judecata celui puternic este întotdeauna cea mai bună. O vom demonstra îndată (fr.).**

Cornea, plictisit, îngînâ :

— Da, da, întocmai aşa...

— De-acuma iar îmi cîntă supt streşină toată ziulica ; bine c-au venit...

De frică să nu-^nceapă iar a ciripi, Cornea încearcă să-1 ieie cu vorba :

—• Ia spune-mi, dragă Ţoprea, ce mai faci tu ? Eşti slujbaş aici ? Unde stai ?

— He-he ! sînt slujbaş de opt ani încheiaţi. Am două sute de lei pe lună. Stau în Laerţiu. Am două odăiţe : na, bombonele, nu alta ! Apoi, foarte serios, îl pofteşte : Vino la mine; dar să vii ; să nu cumva să nu vii ; Laerţiu 27, sus la etaj, uşa din dreapta. O să vezi carta de vizită. Vii ; aşa c-o să vii?

Cornea, încîntat că 1-a făcut să vorbească lămurit, ca oamenii, se grăbeşte să-i răspundă :

— Cum să nu vin ? O să vin îndată ce-oi putea.

Ţoprea vrea să-1 atragă şi mai mult:

—• O să pun să-ţi cînte gramofonul. A ! am un gramofon şi nişte plăci scumpe : Caruso, Tamagno, — Tamagno în *Othello !* E ceva !... Ia ascultă.

Ţoprea scoate repede un jurnal din buzunarul pardesiului, îl răsuceşte ca un corn şi, ducîndu-1 la gură, începe să cînte dintru-ntâi înăbuşit, cu rîcîituri, apoi cu izbucniri de trompetă, ca gramofonul : *„Chhhh-tu-tu-tuuu-chhh-taaaa! \"*

De data aceasta lumea se opreşte de-a binelea, să-i vadă, cîţiva băieţi se iau după ei strîmbîndu-se de rîs. Ţoprea trage cu coada ochiului şi, mulţumit că place şi altora muzica lui, înteţeşte cîntecul. In vremea aceasta Cornea nu mai poate de ruşine ; caută să-şi smulgă mina de supt aceea a prietenului, dar nu izbuteşte, căci dînsul i se atîrnase, ca o ancoră, de braţ.

în sfîrşit, după alte cîteva chhh-ituri, Othello moare, iar Ţoprea ia, triumfător, cornul de hîrtie de la gură :

— Ce zici ?

Cornea însă nu-i poate răspunde ; galben de necaz, nu ştie ce să facă, încotro să apuce, să scape de omul acela care acuma îl chinuia. îi venea să intre într-un gang, într-o casă, oriunde, numai să nu-1 mai audă, să nu-1 mai vadă.

Dar pe cînd îl munceau gîndurile astfel, Ţoprea tresare, se dă la o parte şi îşi scoate repede pălăria îh faţa unui uscăţiv care-i răspunde moţăind. Dar Ţoprea, încîntat, se întoarce către Cornea de-i spune, ca într-o mare taină :

—• Ăsta-i *maestro* Satanda, marele compozitor, îl cunoşti ? Să te duci să-i asculţi vestita simfonie, *Simfonia valurilor. A,* e straşnică !

Pe Cornea îl cuprinse deodată un fel de spaimă grozavă : dacă începea iar să i-o cînte şi pe aceasta? îşi răsuci braţul, să şi-1 tragă, în vreme ce Ţoprea se şi pregătea :

— E straşnică... O ştiu întreagă pe dinafară. E o intrare a violoncelelor! lucru mare ; numai s-o auzi ! întiinzîndu-şi buzele, zbîrcindu-şi obrazul, Ţoprea începe simfonia : *Mmm-nnn-vvvvnn...*

Apoi, înflăcărat, îşi trage braţul, să poată *conduce* cu amîndouă mîinile, ca maestrul. Atunci Cornea, deznădăjduit, priveşte în toate părţile, să găsească o scăpare undeva ; tocmai atunci, la încrucişarea străzilor, trecea, repede, tramvaiul. Cornea se aruncă spre el ca-nspre un liman, sare din fugă pe scara vagonului şi se face nevăzut. Ţoprea rămîne pe trotuar mirat, dar mai ales furios că-i rupsese firul simfoniei. însă mai apoi se mîngîie : porneşte mai departe, cîntînd-o în gînd.

(19 10)

DIN VIAȚA NOASTRĂ

E foarte cald. în grădinița cafenelei totuşi adie un vînticel ce ne dezmiardă, răcoritor, fața. Stau la o masă, dimpreună cu prietenii mei : Dumitru Brazi, Corneliu Stîncă şi Tănăsel Cucernicul. Cîteşipatru ne uităm cu jind la două vrăbiuți cari fac „idroterapie" în revărsarea picăturilor reci din avuzul de supt copacii umbroşi. Fericite lighioane, că pot, aşa, de față cu toți, să-şi scuture zăduful zilei de iunie. în grădină sînt două-trei mese, acoperite cu halbele deşertate de cîțiva nemți gălăgioşi ; încolo, pustiu peste tot; cîteva din tipurile obişnuite nu se mai văd, — s-or fi dus la băi.

— Tocmai, încep eu, încotro te duci, vara asta, Mitică ?

Poetul, cu barbişonul în vînt, cu ochii pierduți, se reculege repede, ca de obicei, şi-mi spune planul de călătorie ce-l înjghebase :

—• Dragul meu, aştept să sfîrşesc cu examenele — poetul e profesor — şi mă duc la Lausanne. Peste cîteva zile, cel mult la 1 iulie, sînt plecat.

Şi hotărîrile prietenilor mei se arată mai închegate decît totdeauna. Corneliu pleca la Miinchen, neapărat:

— De-abia aştept să mă văd în tren. Ce viață la Miinchen, dragă ; ce viață ieftină, liniştită, artistică. Muzee vestite, bere cum numai acolo poți bea, obiceiuri patriarhale. Scapi de **mutra lui** X, a lui Y, de nervozitățile prietemlorH*

Mă uit la el şi prind ochirea care-o aruncase îui Mitică, o dată cu cele din urmă cuvinte. Băgaserc eu de la început seama că se cam pişcaseră.

—- Şi tu, Tănăsel ?

A ! Tănăsică al nostru, mai romanțios, se suia pe un vapor şi : Adio ! țară, pentru cel puțin trei luni.

—• Mă sui la Constanța în vapor şi rătăcesc pe mări pînă-n octomvrie. Unde-oi vedea un colț de umbră, rămîn, stau o zi, două, şi, hait! mai departe, jidove rătăcitor ! în Bucureşti nu vezi, dragă, că te prăjeşti ?

Fericiți prieteni !

Deodată, cîteşitrei pun coatele pe masă şi, într-un glas :

— Dar tu ?

Eu ? Ce-i drept, nu mă gîndisem. Dar mi se părea caraghios ca numai eu singur din cuartetul nostru să n-am un plan. Trebuia să am şi eu unul, fireşte, mai puțin avîntat, fiindcă nu-s poet.

— Eu ?... eu... da... o să mă duc şi eu la o mănăstire, la... Văratic, poate.

— E mai frumoasă Agapia, spune Corneliu.

— Da, fac eu, la Agapia.

— Dragul meu, du-te la Putna, în Bucovina, mă sfătuieşte Mitică.

— Aşa ; n-ar fi rău, la Putna, mă grăbesc să o dreg.

— Caută-ți de treabă, zice, ca un om care cunoaşte locurile, Tănăsel. Pune-te pe plută la Dorna şi ia-o pe Bistrița pînă la Piatra. E o călătorie dumnezeiască.

— Ştii că ai dreptate ? îi răspund eu.

Dar prea le făcusem gustul ! îmi iau îndrăzneala să le dau un sfat :

— Dragii mei, mi se pare că nici voi n-ați ales locurile unde vreți să vă duceți potrivit cu firea voastră. Eu v-aş sfătui să schimbați : să se ducă Mitică la Miinchen, Tănăsică la Lausanne şi Corneliu pe mare.

Prietenii se indignează :

— Nu se poate! Am hotărît! S-a sfîrşit!

-— Binee L.

Vrăbiuţile îşi usucă penele la soare ; stau aşa cîteva clipe, apoi zboară din nou în ploaia avuzului. Chelnerii dormitează ; nemţii au plecat.

Peste puţin ne despărţim şi noi.

• Ce fierbinţeală ! Asfaltul arde supt picioare. Oamenii umblă pe stradă buimaci. Merg, moleşit, spre tipografie. E în mijlocul lui iulie, şi încă n-am plecat din Bucureşti.

în ce umbră s-or fi scăldînd Văratecul, Agapia ; ce răcoroase sînt undele Bistriţei ; supt ce vuit ocrotitor va fi aşteptînd Putna sosirea mea ! Şi gîndurile mă fură. Cel puţin, prietenii mei au fost mai norocoşi. Au făcut ce-au făcut şi-au plecat. De-abia acum mă prinde mirarea că nici unul dintre ei nu s-a gîndit să-şi ieie ziua bună de la mine. Ba măcar să-mi trimită, aşa, o cartă poştală ilustrată, din Budapesta, spre pildă, pe unde-au trecut. Acuma pe Tănăsică să-1 mai ierţi, că pe apă e mai greu : răul de mare, furtunile, porturile depărtate...

Cu o iuţeală vertiginoasă vine din deal tramvaiul electric ; de-abia am vreme să-1 prind cu coada ochiului, şi l-am şi văzut. Să fie cu putinţă ? Nu se poate ! Fără de îndoială, mă'nşelasem. Ca o sclipire mi. s-a-ntrupat, la una din ferestre, chipul lui Corneliu. Poate unde m-am gîndit la el. Ei! ce bine o fi petrecind, ştrengarul, în Miinchen ! Şi iarăşi mi se face un învălmăşag în minte : Putna, Văratecul, Dorna.

Ce să mă mai gîmdesc degeaba ! De s-o putea, bine, de nu, m-oi mîngîia şi eu cu Cişmigiul. Chiar aşa, diseară, după masă, mă duc în Cişmigiu...

E răcoare. Plopii şopotesc pe malul lacului. Lîngă stînca avuzului, în mijlocul apei, lebedele dormitează.

E linişte, o linişte adîncă, neturburată de nimic. E aproape de miezul nopţii, şi-n afară de paznicul gradinei, care trece încet, ca şi cînd ar fi împrumutat şi el ceva din taina locului, nu se mai zăreşte nimeni. Ba, mă înşel : pe-o bancă, lîngă peşteră, sînt două umbre. Trebuie să fie doi îndrăgostiţi. O ciudăţenie de om singuratec mă împinge spre dînşii. Trec. Ce Dumnezeu ! întorc iarăşi capul. Sînt chiar ei! Doar nu visez, — şi se fac că nu m-au cunoscut! Mă îndrept, hotărît, spre dînşii:

— ComeUu ! Mitică ! Cum se poate ?!... V-aţi întors ? fac eu, ca şi cînd aş fi căzut din cer.

S-au sculat în picioare. Mitică rîde încurcat, întretăiat, cu bărbiţa lui de ţap în aer. Văd bine că e cam stingherit.

—• M-am întors, da... de la Predeal... Am pierdut două sute de lei... Dracul să ia... Am stat în casă... Stau toată ziua închis...

— Bine, dar tu ?

Corneliu îngăimă un cuvînt, două, apoi celelalte curg la locul lor.

—• Eu... eu. Am pus cele şase sute de lei la casa de economie, şi cu ce voi strînge la anul, mă duc într-o călătorie mai mare. Ce să umblu cu Munchenul ! Mă duc în America ; ce ţară interesantă ! Ce oameni practici ! Ce...

— Zi, îl întrerup eu, tot bine te-am zărit azi in tramvai. Tu erai ?

—• Eu... Numai azi am ieşit... Stau toată ziua închis şi scriu. Din întîmplare m-am întîlnit cu voi...

Ne aşezăm jos.

—• Va să zică numai Tănăsică s-a ţinut de cuvînt, spun eu.

Mitică îşi tremură barbişonul, mulţumit:

— Ce, nu ştii ? A ! el e fericit. Are o grădiniţă, şi-a cumpărat o stropitoare, a legat-o de-un copac şi face toată ziua duşuri. L-am văzut : aflase că Marea Neagră e înfuriată şi 1-a prins frica !... închipuieşte-ţi! Dar rîsul i se curmă repede şi, încruntat : Ei, dar tu ?

— Dar tu ? îl întovărăşeşte Corneliu.

Aşa-i, eu mă uitasem.

— Eu ?... eram să plec, dar... aşa... a plesnit un motor la tipografie... şi m-a lăsat la coala a 3-a. A trebuit să aştept o săptămînă, să reiau corecturile... să...

Tăcem cîteşitrei... Fiecare ne simţim stingheriţi, înciudaţi oarecum. Mitică îşi necăjeşte barbişonul •, Corneliu vrea să-şi dea aere de nepăsare — cască silit. Ei I nu se poate, trebuie să ne înviorăm, ce Dumnezeu ! Şi-mi vine în minte o propunere care avea să înveselească pe prietenii mei. Mă întorc spre ei şi le-o spun :

— Ştiţi ce ? Hai să scrim cîte o carte cu impresii de pe unde am călătorit.

(1910)

CHIPURI DE DEMULT

Nimic nu se desprinde mai lămurit din trecut ca unele chipuri pentru cari inima ţi-a bătut mai tare, de dragoste sau de milă ; oamenii aceia îţi rămîn bine întipăriţi în minte, ca şi cum şi-ar fi apăsat într-îttisa obrazul, ca-ntr-un aluat ce le-a păstrat, neatinsă, asemănarea. Şi cîteodată, cînd poate nici nu credem, atunci răsar şi ele, ca venite dintr-o altă lume, prin care am trecut şi noi cîndva.

„Bine-aţi venit !" dar, chipuri dragi ale copilăriei mele !

,,Bine-aţi venit !" aici, în mintea mea, căci o dată cu voi vin şi împrejurările, şi vremea, şi farmecul zilelor de-atunci !... Staţi, încet, să vă văd pe fiecare, bine-bine, să vă înfăşor cu dragostea sufletului meu, cum atuncea vă petreceam, unora dintre voi, pe după gît braţele mele de copil!

Mătuşa Smaranda. —- Mică, mototolită parcă, în fusta ei verde şi în caţaveica roşie căptuşită cu blană de vulpe, pare că o văd ici, pe scaun, în faţa mea. Umbla totdeauna legată la cap cu un tulpan alb, curat, cu capetele înnodate drept în creştet, ca două urechiuşi. Avea sprincenele îmbinate, aşa de îmbinate, că multă vreme nu m-am lămurit de ce mătuşa Smaranda are o singură sprinceană stufoasă, ce pleca de deasupra ochiului stîng, ţinea toată marginea de jos a frunţii, şi la capătul ochiului drept se scobora aşa de mult, ca şi cum s-ar fi unit cu geana. Ochii îi erau verzi, şi supt fie-

care dintre ei, drept în umerii obrajilor, avea cîte o aluniță. Fața îi era zbîrcită ca o smochină. Era iute la treabă şi ocăra pe toţi. Iar vorba ei era, cîte-odată numai, cepeleagă.

Strîngea parale, şi cînd aduna mai multe, nu ştia ce să facă cu ele.

într-un an, înainte de sărbătorile Crăciunului, şi-a luat, după multă chibzuială, un palton.

îi plăcea să umble bine îmbrăcată. Şi-a luat un palton lung pînă-n pămînt, cu înflorituri de găitan pe la poale, cu gulerul şi betițele de blană. S-a arătat la toţi cu dînsul, a firitisit-o fiecare ai casei, era mulțumită mătuşa Smaranda, şi-ar fi fost şi mai fericită dacă nu i s-ar fi părut paltonul cam greu.

Să fi avut bătrîna pe atunci vreo şaizeci de ani.

Aşa, în ajunul Crăciunului, spre iseară, fratele meu mai mic mă cheamă să-mi spuie în taină ceva :

—• Uite ce-a ascuns mătuşa Smaranda ! îmi zise el, şi-mi arătă o grămăjioară de pat&ce de plumb, mari cîit unul de cinci lei.

îl întreb :

— De unde le-ai luat ?

Atunci frate-meu mă desluşeşte : jos, la poalele paltonului cu pricina, la mijlocul fiecărui nod de găitan, fuseseră puse, ca o floare, rotogoale de plumb, învălite în postav. Ce nu descoperă copiii ? Frate-meu dăduse de urma lor şi le scosese cu bri-ceagul. Dar ce plînsete pe mătuşa Smaranda ! Ce suspine, ce ocări !

A doua zi, mătuşa Smaranda s-a îmbrăcat şi-a plecat în tîrg. La întoarcere aduse un şirag de smo-chine, şi jumătate din ele, da, jumătate, le-a dat lui frate-meu. Spre seară am aflat pricina : frate-meu, scoţîndu-i de la poale bucăţile de plumb, îi uşu-rase paltonul...

...Ce te-i fi făcut, dragă bătrînă ? în ce colț vei fi trăind apăsată de ani, sau supt ce cruce te-i fi odihnind de încordările unei vieți lungi şi obosi-toare, mătuşă Smaranda ?

Petrişor-Ghiavolul. — Era cît un mijloc de om, nu mai' mare. Era băiatul bariergiului de la bariera Copoului. Şi tătîne-său îl îmbrăca, iarna, cu ciu-bote cu carîmbi, cojocel cu blană de miel, îi în-cingea tot mijlocul şi pieptul într-un brîu roş şi-i turna o căciulă brumărie, ţuguiată, în cap, —• îm-brăcăminte de haiduc.

Poate să fi fost Petrişor numai cu vreun an, doi mai mare decît mine ; dar era fălcos, îndesat şi ţeapăn, că părea totdeauna răsărit ca un trunchi din sucul pămîntului.

La Crăciun şi la Anul nou porţile ne erau des-chise ,• veneau colindătorii şi urătorii, rînduri-rîn-duri ; veneau oameni mari, veneau băieţi şi fete. Dar de nici unul nu făceam mai mare haz ca de *Ghiavolul,* cum îl porecliseră ai noştri pe băiatul rohatgiului. Noi îl aşteptam în fiecare an, căci so-sea întotdeauna cam pe după prînz. Ne uitam spre rohatcă : printre valurile de omăt începea să se zărească o mogîldeaţă cenuşie, apoi mogîldeaţa se mărea, se mărea, şi-n locul căciulei vedeam, în în-tregime, trupul lui Petrişor.

Păşea îndrăzneţ, împlîntîndu-se pînă la genunchi în troiane. în poartă se oprea, răşchira picioarele, sufla ostenit şi ne striga :

— Eu să vă cînt ? Ha ?

Mama îl lăsa să strige de mai multe ori, căci îi plăcea să-l vază înţepenit în glezne, ***"m.*** mîinile în buzunarele pantalonilor, vorbind cu glasul furios parcă, scuturîndu-şi capul la fiecare întrebare, ca şi cum ne azvîrlea cuvintele în geam :

— Eu să vă cînt ? Ha ?

Şi cînd îl chemam, punea capul în piept, se zvir-lea voiniceşte, se oprea în faţa ferestrei, ţintea streşina casei, ca şi cînd acolo era scris *Pluguşo-rul,* şi, legănîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, începea :

Aho ! Aho ! copii şi fraţi,
Staţi puţin şi nu minaţi...

Cînd sfîrşea, îşi trecea podul palmei pe supt naâ, îşi arunca mai pe ceafă căciula şi se uita cu ochii lui albaştri, curaţi şi furioşi, la noi :

— V-am urat!

Mama îl chema, îi da bani şi bunătăţi...

...Ce vei fi făcînd tu, Petrache băiete ? Ţi-o mai fi păstrat viaţa ochiul acela îndrăzneţ, trupul acela puternic ? Te vei mai fi repezind tu cu bărbia-n piept, ca la luptă, în vîrtejul grijelor din fiecare zi ? Cine ştie ! Dar ce bine-mi pare, Petrache-Ghiavole, că nu te-am mai văzut de-atuncea şi că-n mintea mea nu te-ai mai putut schimba !

Vasile poştaşul. — Nu era bătrîn Vasile poştaşul, dar noi, toţi copiii, îi ziceam *Moşul.* Poate unde grijije îl încăruntiseră, poate unde-l vedeam şchiopătînd, gheboşat, cu geanta mare, plină vraf de scrisori şi gazete, atîrnîndu-i ca o piatră de gît. Trebuie să fi fost tras la faţă moş Vasile, să fi avut ochii şterşi, pentru că, din tot chipul lui, nu-i ţin minte decît nasul, nasul înroşit de ger, căci vara, nu ştiu de ce, nu i-am văzut decît şapca. Cu toate acestea, parcă nici n-am nevoie să ştiu mai mult din chipul lui moş Vasile, aşa îl am de ajuns în minte. Dar ce mi-a rămas încă în auz e glasul acestui om. N-am auzit glas mai jalnic ca al lui. Cînd venea să spuie : ,,Aveţi o scrisoare !" îmi venea să plîng. De cincisprezece ani împărţea scrisori pe dealul Copoului. Tata îl iubea mult. îl ajutau toţi. Avea şase copii ; la Anul nou venea cu cei mai răsăriţi.

Odată, într-un ajun, a venit singur. Tata i-a ieşit înainte şi i-a dat, ca în fiecare an, darul în bani. Apoi i-a urat :

—• Să trăieşti, Vasile ; să-ţi trăiască şi să-ţi fie fericiţi copiii.

Atunci, cum stam lîngă tata, am auzit glasul jalnic al poştaşului răspunzînd numai atît:

— Ah ! aseară mi-a murit fetiţa...

Tata a tresărit, a băgat repede mîna în buzunar şi, fără să se uite, i-a dat bani mulţi. Apoi m-a luat în braţe, de m-a sărutat lung pe frunte...

...Va mai fi bătut mult încă moş Vasile uliţa Copoului ; va mai fi răsunat de multe ori încă glasul lui adine la uşile oamenilor de pe acolo : ,,Aveţi o scrisoare !" Dar la casa albă, din preajma grădinii lui vodă Sturza, nu ne-a mai găsit pe noi...

Moşul Alecu. — Era slăbănog ; cu obrazul tras ; cu bărbiţă albă, pe care şi-o tundea singur ; avea ochii cenuşii şi capul chel. Mustăţile îi erau îngălbenite de ţigară, — fuma aşa de mult, că din ele ieşea veşnic fum. Umbla plecat înainte, zîmbea veşnic şi citea neîntrerupt despre stele. Multe ştia ; foarte multe ne povestea. Dar despre stele cunoştea lucruri înspăimîntătoare pentru noi, copiii, pe atuncea ,• serile, cînd ne puneam în pat, şi moş Alecu ne povestea cît e de mare soarele, cîtă pară şi cîtă arşiţă, cîte rîuri de foc sînt într-insul, ne cuprindea fierbinţelile şi bîiguiam prin somn.

în serile de toamnă stăteam în balcon cu moşul. Şi parcă-l văd cum urmărea, cu degetul întins, căderea stelelor. Noi pîndeam să-i spunem :

— A căzut încă una, moşule !

Iar mătuşa Smaranda, care sta cinehită într-un colţ, mormăia :

— A murit un om !

Moşul, ca om învăţat, ce ştia cum stă rostul lucrurilor, se supăra foc şi-i zicea :

— Ia nu mai vorbi fleacuri !

Şi ne spunea el : cum acele erau fărâmături din stelele ce se loveau între ele...

—- Cap în cap... adăoga, batjocoritoare, mătuşa Smaranda.

Iar moşul se înfuria şi mai tare.

Crescusem mari şi-l cam necăjeam, bietul om ! Ţin minte că, într-un ajun de Anul nou, la un *revelion,* i-am dat, unul peste altul, pahare cu vin, cu şampanie, cu vişinată, cu de toate :

— Pş batirul meu, moşule ! îi ziceam eu.

— Şi de-al meu ! îl ruga fratele meu.

Şi-am ameţit pe moşul. Atunci s-a supărat şi-a vrut să plece acasă. Dar noi l-am dus în odaia noastră de culcare, i-am făcut patul pe o canapea şi l-am culcat ca pe-un copil, cum ne culca şi el cu doi-trei ani mai înainte. Cînd l-am văzut cu capul pe pernă, ne-am pus în genunchi lîngă el, l-am alintat pe frunte şi l-am rugat, rîzînd :

— Rămîi, moşule, rămîi să te culci la noi.

Atunci, parcă-1 văd, moşul a deschis ochii şi ne-a spus :

— Ţţţ ! mă duc, mă duc acasă.

Şi-a adormit!...

...Dragă moşule, ce durere rn-a cuprins cînd am auzit că, singur-singurel, în odaia strimtă şi săracă, te-ai dus pentru totdeauna, şi eu n-am putut să-ţi alint, ca şi atunci, fruntea, fruntea largă şi lucie de supt care izvorau atîtea poveşti minunate !...

Atîta lăsăm şi noi pe lume : cîte o fărămitură din sufletul nostru în amintirea acelora cari ne-au iubit !

(19 10)

MUŢUNACHE

Povestire pentru Margareta şi Rodica

E cald. Lumea s-a ascuns la răcoare, în fundul odăilor cu ferestrele oblonite. în aer abureşte fierbinţeala. Pămîntul arde ca păretele unui cuptor. Nu se aude ciripit de pasere. Nu se strecoară nici un nor pe cer. Frunzele-s veştejite; florile tînjesc de dorul ploaiei •, fluturii stau cu aripile arse. Şi-n grădina pustie s-ar părea că nu e nimeni.

Cu toate acestea, într-un colţ întunecat, în umbră, Muţunache, un copilaş de vreo şase ani, s-a ascuns, să nu-l găsească nimeni. Nu e singur, deşi copilul nu e niciodată singur cînd e cu el. Muţunache a luat şi pe Bombonel, un căţeluş mic cît o găină, cu blana creaţă şi albă ca de oaie. Şi-acum stau la sfat amîndoi. Căţeluşul, sprijinit pe labele dinainte, se uită drept în ochii copilului, care, aşezat pe-o brazdă, îi vorbeşte :

— E cald, Bombonel... Nu-i aşa că ţi-i cald, căţeluşule ?...

Căţeluşul mişcă din coadă, la dreapta şi la stînga, cască şi mîrîie. Dacă ar putea vorbi, i-ar răspunde :

,,Cum să nu-mi fie cald, prietene, nu vezi ce de mai blană am pe mine ?"

Copilaşul întinde mîna şi-1 alintă :

— Mămiţa n-o să ne găsească. Ne-am ascuns bine. Mamita coase.

Şi cum copiii, mai bine decît oamenii ,mari, înțeleg* ce spun cățeii, Muțunache pricepu că ochişorii mici şi negri ai lui Bombonel se tînguiâu :

•„Nu mi-e frică doar c-o să ne găsească, dar mi-e cald de moi:."

Tocmai acum copilaşul îşi aminti că luase ceva din.casă, din sertar. Duse mînuța în buzunarul pestelcii şi scoase ceva ce străluci în bătaia razei de soare ce se strecurase printre două frunze: era o pereche de foarfece.

— Lasă, Bombonel, o să-ți fie răcoare şi ție ; vino aici, lîngă mine.

Cu sprincenele încruntate, muşcîndu-şi buza de jos cu dințişorii ascuțiți şi strînşi ca ai unui pieptepe, încordîndu-se, Muțunache apucă pe Bombonel de gît, întinse mîna, şi mai întâi îi taie smocul de păr din frunte.

—• Aşaa !... Ai să fii *pupuia !...*

Apoi îi tunse ceafa, pe urmă spatele, coada şi labele. Părul se împrăştie pe jos ; cățeluşul se simțea mai uşor cum sticleau foarfecele, aşa îi sticleau şi lui ochii de bucurie.

— Aşa !... Ai să fii pupuia... Da'... să nu mă spui mamitei!...

Tocmai în clipa aceasta glasul mamei răsună în apropiere :

— Muțunache ! Muțunache !...

Apoi se făcu tăcere ; copilaşul încremeni cu foarfecele în mină. Cățeluşul ridică în sus capul, ciuli urechile şi, cu botul în vînt, spre aleea de unde venise strigătul, se pregătea parcă să-şi apere binefăcătorul. Ba, ca să se arate cîine mai bărbătos decît cățel ce era, latră scurt: „Ham !..."

Crengile se dădură la o parte ; mama lui Muțunache rămase locului, împietrită :

— Pentru Dumnezeu, cine mi-a sluțit pe Bombonică ?!... Apoi îşi aruncă ochii în jos: Uitați-vă !... Vra să zică tu ai luat foarfecele ; şi eu le caut de-un ceas !... De unde le-ai luat, demone ?

Mttțunafche se sculase în picioare, plecase capul în piept şi tăcea.

. — Spune-mi, de unde le-ai luat ?

Copilul de-abia îngînă :

— De... nicăieri!...

Bombonel hămăie iar, să adeverească cele spuse de prietenul său. Dar mama nu-i crede. Ii vine să-l certe pe Muțunache şi mai tare. Se uită la cățeluş, îi vine să rîdă, se stăpîneşte însă şi-l ia pe copilaş cu binele :

— Hai, Muțunache, puiule, de unde ai luat foarfecele? Mămița vrea să-i spui drept.

Muțunache se gîndeşte puțin, apoi îşi lasă buza în jos şi răspunde, printre lacrimi :

— Le-am găsit jos... pe drum, şi le-am luat... că plîngeau şi ele, săracele... şi m-au rugat: „Ia-ne, nene, şi pe noi, că ne-am pierdut!..."

Muțunache duce mîna la ochi şi plînge ; mama îl ia în brațe, îl sărută şi rîde ; Bombonel latră de bucurie.

(19io)

DEMISIA

Ba cu gluma, ba cu un pahar de vin, nici nu ştii cînd fuge vremea : o dată te trezeşti că se luminează de ziuă ! Ion Şerbescu se plecă, dădu perdeaua la o parte, apoi spuse tovarăşului său, Gheorghe Mincu :

— Mă, se face ziuă.

Mincu se-ndoi, făcu ochii mici, să pătrundă întunerecul sur de afară, apoi bătu cu inelul în marmura mesei :

— încă un rînd !

Dintr-un colţ se înălţă o umbră, merse, clătinîndu-se, pînă la butoiul de lîngă tejghea, dădu drumul canelei şi se îndreptă apoi spre masă, cu două halbe cu bere. Pe urmă, fără nici un cuvînt, se duse şi se topi iarăşi în colţul de unde răsărise adineoare. Mincu dădu din cap :

— Numai chelner să nu fii !

Şerbescu răspunse cu îngîmfarea lui de glas, veşnic batjocoritoare :

— Chelner... şi cîntăreţ de operetă.

— Prea ne terfeleşti şi tu breasla.

— Ba nu. De cîte ori, ca şi ăsta, pentru un cuplet nerod, care a plăcut publicului, nu ţi-ai deschis gîtlejul de cinci-şase ori pe rînd ?

— Nu-i totuna.

— Haide... *Prosit!*

— *Prosit!*

Şerbescu îşi aprinse o ţigară. Prietenii tac o clipă şi se privesc. Şerbescu e plin la faţă ; poartă

mustăţile rase ; are ochii tăiaţi, ca migdala ; bărbia ieşită în afară îi dă chipului înfăţişarea aceea îndrăzneaţă şi batjocoritoare pe care o are şi-n întorsătura vorbei. Deşi nu poate să aibă mai mult de treizeci şi cinci de ani, părul, pieptănat cu cărare, e înflorit ici-colo de sclipiri albe.

Mincu, sfrijit ; cu obrajii înfundaţi •, aproape fără de gene şi sprincene ; dar luminat de zîmbetul ascuţit pe care meseria cupletistului îl pecetluieşte totdeauna pe buze, se miră parcă : ,,îţi merge bine la Constanţa, Şerbeiscule". Şerbescu, drept răspuns, îşi asmuţă buzele şi dă drumul la rotogoale de fum care ies, una după alta, se rotesc, apoi se-nşiră-n aer, ca o salbă.

Pe urmă se uită primprejur.

— Mincule, am rămas singuri.

Mincu priveşte întinzîndu-şi gîtul.

— Nu tocmai, uite, colo, la spatele tău, încă un întîrziat.

Şerbescu întoarce capul tocmai iringă peretele din fund, un om, cu o halbă dinainte, stă cu ochii pierduţi în gol.

— Ştii ce, Mincule ? spune Şerbescu. Hai să-l chemăm şi pe ăla. Tot sîntem numai noi singuri la vremea asta. Şi, fără să mai aştepte răspunsul lui Mincu, Şerbescu se-ntoarce către străin : Domnule, domnule, faceţi-ne plăcerea şi poftiţi la masa noastră. Apoi, către Mincu : Mai petrecem.

Omul se scoală, îşi ia grăbit halba, pălăria şi paltonul şi, fără nici o vorbă, vine de se aşază, stingherit oarecum, la masă.

Mincu mai bate cu inelul şi porunceşte : ,,Un rînd !" Umbra din colţ se-nalţă, se clatină din nou pe picioare, se opreşte o clipă — cînd Şerbescu adaogă : ,,Trei halbe" — apoi aduce iarăşi băutură şi se topeşte în fund.

Cei doi prieteni privesc pe străin. E un om bălan, cu ochii albaştri ; zâmbeşte fericit •, din părul lins de pomadă i se scoboară un cîrlionţ pe frunte.

Mincu ridică halba :

^ în sănătatea dumitale, domnule,,.

Străinul se ridică, uluit, şi se-nclină în faţa celor doi artişti :
— Petru Ştiucă.
— în sănătatea dumitale, domnule Ştiucă.
Mincu şi Şerbescu îşi aruncă o privire veselă pe deasupra halbelor. Petru Ştiucă bea pe nerăsuflate halba, apoi, cu ochii în jos, către cei doi:
— V-am admirat astă-seară.
Artiştii, la rîndul lor, se închină, şi Mincu bate iar în masă :
— încă un rînd de trei !
Şerbescu aprinde altă ţigară şi întreabă pe noul-venit :
— Ce sînteţi dumneavoastră ?
Petru Ştiucă pare încurcat, se-nroşeşte, se întoarce pe scaun şi, în sfîrşit, vorbeşte :
— Nu sînt mai... mai nimic... Vedeţi, am avut multe nenorociri... aş fi vrut să rămîn în gazetărie... dar, vedeţi, nici în gazetărie nu-ţi poţi spune gîndul lămurit... eu sînt pentru libertate... da, am făcut şi conservatorul... eu vă cunosc de mult... din Bucureşti... vedeţi, fără libertate, nu e nimic frumos pe lume... şi gazetăria... ei, am avut multe nenorociri.
— Ia să bem, să bem, domnule Ştiucă, zice Şerbescu, iar Mincu porunceşte încă un rînd.
— Fără de libertate, începe din nou Şerbescu, nu e nimic frumos pe lume. Nu e aşa, Mineuie ?
Mincu tuşeşte, se-neacă :
— Nimic, nene Şerbescule.
— Dar, în sfîrşit, ce sînteţi, domnule Ştiucă?
Ştiucă iar se mişcă pe scaun, şi zîmbetul lui parcă are ceva dureros ; fără de îndoială, îi e greu să facă o mărturisire.
— Vedeţi... cum v-am. spus, am avut multe necazuri... am luat aşa, deocamdată, o slujbă la... percepţie. Apoi, repede, ca şi cînd ar vrea să dreagă ce-a zis: Dar vă rog... vă rog să nu vă faceţi o idee rea de mine... v-am admirat astă-seară... am făcut conservatorul., am fost chiar controlor îa teatrele de vara de aici... Pe atunci nu veniserăţi încă dumneavoastră...
Şerbescu făcu din ochi lui Mincu, apoi strînse mîna poftitului.
— A ! atunci sîntem între colegi. Păi de ce nu ne-ai spus de la început, dragă ?
Mincu iar scoală chelnerul să aducă un rînd... Chelnerul, necăjit la fiecare zece minute, se trezeşte de-a binele. Dă perdelele la o parte. Pe geamul aburit, lumina cenuşie nu poate încă pătrunde; dar din uluci se aude cum picură bura de ploaie. Petru Ştiucă a băut trei halbe pe rînd, şi acum e la a patra; ochii i s-au împăinjenit puţin şi capul stă aplecat pe un umăr ; priveşte prostit ; dar, în schimb, a căpătat gust de vorbă :
— Da, după cum v-^am spus, am fost controlor ; am şi jucat uneori, da', ştiţi, în roluri mici... ce vreţi... necazurile m-au adus la... la percepţie...
Şi deodată, se înfurie ; cei doi prieteni îl privesc încîntaţL
— Şi, ştiţi, aşa, ca controlor, cîştigam mai mult... şi eram liber... Fără libertate...
Mincu îi dă dreptate şi-1 aţîţă :
— Fireşte : fără libertate, nimic nu e frumos pe lume.
Lui Şerbescu îi trece o idee năstruşnică prin cap. Ridică halba ; golesc băutura cîteşitrei, şi mai vine un rînd.
Şerbescu loveşte cu pumnul în masă :
— Cît ai pe lună, domnule ?
— O sută douăzeci de lei.
— Şi ca controlor cît cîştigai ?
Funcţionarul îşi vîră cele trei degete de la mîna dreaptă în buzunarul jiletcei, scoate pieptul în afară şi dă capul pe spate, de răspunde cu ifos, încîlcindu-se :
— Pin' la o sută şaapte-şaaapte-zeeci de... de lei pe lună, bez... bez Vlaaşca şi Te-Teleorman.
Şerbescu se-nfurie :
— Păi bine, ce-ai căutat atunci la percepţie, domnule ? Păi dumneata eşti de percepţie ? Dum-

neata, cu talentele dumitale 1 Dumneata să-ţi pui capul sănătos supt *Evanghelie ?*

Mincu îşi înăbuşe rîsul •, Şerbescu pufneşte, apoi izbucneşte deodată :

— Dă-ţi demisia, domnule, ce mai stai ? Dă-ţi demisia.

Funcţionarul se-ndreaptă în scaun, parcă ar vrea să se înşurupeze.

— Aşa... ai dreptate... trebuia să mi-o dau... o să mi-o dau... ce mai vorbă... îmi dau demisia. Apoi bătu, înviorat, în masă, la gîndul demisiei: Un rînd de trei !

Ia pe Mincu de umăr şi, arătînd pe Şerbescu :

— Iacă om... aşa, da... îmi dau demisia... hotărît... Libertatea e totul... Ce-mi pun eu cap sănătos supt *Evanghelie ?...* Pence, pence, pentr-o sută douăzeci...

Şerbescu iar ridică halba :

— Bravo, domnule ; aşa-mi placi... *Prosit!*

Afară s-a luminat de-a binele.

Pe trotuarul ud se strecoară trecătorii rari ; zarzavagiii trec cu căruţele spre piaţă. Cei doi artişti au băut tocmai cît le trebuia să fie ve>seli la culme. Funcţionarul însă e topit. Din cînd în cînd mai suge din cea din urmă halbă cîte o înghiţitură şi strigă scurt, cu ochii întorşi spre tavan :

— Demisia ! Demisia !

Mincu şopteşte, rîzînd, lui Şerbescu :

— Bine, nene Şerbescule, ce ţi-ai făcut păcat cu ăsta ?

Şerbescu răspunde înţelepţeşte :

— Ce-ar fi, dragă, dacă n-am mai îndulci viata cu cîte o glumă ?...

Ceasornicul bate orele şapte. Prietenii sînt cam obosiţi, plătesc, iau între ei pe Petru Ştiucă şi pleacă spre casă. Aerul rece de afară îi înviorează. Funcţionarul se mai trezeşte ; dar în minte i s-a înfipt un gînd care îl stăpâneşte cu îndărătnicie. După cîţiva paşi, se opreşte în dreptul unei tutungerii ; intră înăuntru, şi artiştii, după dînsul. Ştiucă se clatină cîteva clipe îh faţa tejghelei, parcă a uitat la ce venise, apoi strigă deodată :

— O coală de hîrtie... mi-ministerială... şi un timbru de tr'zeci.

Mincu se uită la Şerbescu, şi amîndoi holbează ochii :

— La ce iai hîrtia, nene Ştiucă ? îl întreabă Mincu.

— Cum la ce ?... Pent' pentru demisie... îmi dau demisia...

Şerbescu îl ia cu binişorul :

— Ia lasă, prietene, n-o să ţi-o dai azi doar... mai tîrziu... la vară... cînd or veni trupele de teatru.

Ştiucă se înfurie :

— Acum... chiar astăzi... îmi dau azi demisia !

Plăteşte, ia hîrti^ şi timbrul şi iese iar în stradă. Aerul rece iar îi trece peste faţă, ca un ştergar jilav, şi iar îl înviorează.

^— Nu ţi-am spus eu, nene Şerbescule, că-ţi faci păcatul cu ăsta ? zice Mincu în urmă.

— Dă, măi, te pomeneşti că şi-o dă, netotul.

Apoi îl ia pe Ştiucă de braţ.

— Ia ascultă, dragă prietene, se poate să iai o glumă în serios ? Noi am glumit. Dar ce n-am da noi să avem o slujbă ca a dumitale... o slujbă onorabilă, frumoasă.

Ştiucă îi pune mina în piept şi-1 împinge :

— îmi dau demisia... ai înţeles?... Demisia!

Artiştii nu ştiu ce să facă. Merg cîteşitrei tăcuţi.

Mincu îl întreabă :

— încotro, nene Ştiucă ?

— La percepţie... mă duc să mi-o dau.

— Ce e de făcut cu nebunul ăsta, nene Şerbescule ?

Pe dreapta tocmai se deschidea o prăvălie.

— Ia haidem să mai luăm un vin, zice Şerbescu.

Şi, tîrîş-grăpiş, îl împing şi pe Ştiucă înăuntru, în faţa mesei rotunde, Şerbescu îşi toceşte limba, să-1 aducă la gînduri mai bune :

— Dragă, frate Ştiucă, a fost o glumă... Am glumit, bătu-m-ar Dumnezeu să mă bată ! Uite,

întreabă şi pe Mincu dacă n-am glumit. De ce să-ţi dai demisia ? Păi noi, ştii dumneata, cum tragem; pe dracul de coadă? Crezi că-i uşor să rămîi aşa, fără cinci parale? Noi am vrut numai să rîdem, aşa, prieteneşte. Haide, Ştiucă băiete, haide, de hatîrul nostru, dacă ne iubeşti, lasă demisia încolo. Vezi-ţi de slujbă. Hai şi te culcă, mă duc eu la directorul prefecturii, că-1 cunosc, să spun că ţi-i cam rău ; ba am să'l rog să te şi înainteze, puiule, zău am să-1 rog. Haide, Ştiucă dragă, hai acasă...

Sînt aproape 9 ceasuri de cînd îl dăscălesc artiştii cad de oboseală.

în sfîrşit, cu mare greutate, îl iau, îl urcă într-o trăsură şi, după ce îl întreabă unde stă, spun birjarului să mîie...

în odăiţa sărăcăcioasă şi umedă, c-un ochi de geam cît palma, îl dezbracă amîndoi, ca pe-un copil, şi-1 pun în pat, Cînd să plece, Şerbescu îl ia de mînă:

—- Nene Ştiucă, ne-ai făgăduit: nu demisionezi.

Ştiucă îşi deschide ochii şi de-abia bolboroseşte :

— Bine... biine... de... de hatîrul voostru !

(19 1 0)

LA ȚANC !.

De la gară, conul Nicolai Țupea s-a dus întins la hotel. Şi-a luat o odaie, s-a dezbrăcat cit ce-a putut mai repede, s-a pus în pat şi, om cumpănit şi cu rost, cum îl lăsase Dumnezeu, după ce şi-a aşezat capul pe pernă, a început să-şi orînduiască, în gînd, ceasurile de a doua zi dimineață, aşa cum i le cereau treburile.

...Vra să zică : țanc, la 9 ceasuri, îl aştepta avocatul Sbiceanu la judecătorie, să iscălească procura ce i-o ceruse ; la 10 trebuia să fie, neapărat, pe sala tribunalului, să ieie nişte bani de la fratele dumisale, care se abătea o clipă pe acolo pentru-o hîrtie, în drumul de acasă spre gară, căci pleca în străinătate; la 12, neîntîrziat, îl poftise să prînzească un prieten, care fusese în ajun prin Ploieşti.

Foarte bine ! Acuma, cînd pusese la cale tot ce avea de făcut, putea dormi fără grijă.

Aşa, îi mai răsună în urechi huruitul trăsurilor pe stradă ; mai tresări de cîteva ori în sunetul soneriei de pe sală ; îi mai trecu prin minte cuvintele lui Costea, care-l poftise în a}un la masă *. Nene Țupeo, la 12 fix, că-ți leg lingurile de brîu"se măi întoarse pe o parte, pe alta se mai întinse o dată, apoi rămase pe spate şi adormi...

Cum era obişnuit să se scoale devreme, deschise ochii dimineața, la 6. Aşadar, mai putea să stele în pat, să-şi perindeze în gînd ceasurile ; 9 — judecătorie •, 10 — tribunal 12 — prînz, Costea,

O rază de soare se strecură printre perdele şi-i

luă văzul ; dar îl trezi de-a binele. Se sculă. Potrivi aşa ca la 7 jum. să fie spălat, îmbrăcat, cu pălăria în cap, gata de ducă. Peste o clipă ieşi în stradă, o luă agale pînă ce ajunse de se opri la o cafenea, să-şi bea şvarţul cu lapte, cum obişnuia acasă. Se aşeză la o masă şi, fără să vreie, îşi aruncă privirea spre ceasornicul din perete : 7 şi un sfert ! Cum Dumnezeu, gîndi conul Ţupea : plecase de la otel la 7 jum., făcuse pînă aici cel puţin un sfert de oră, şi ceasornicul cafenelei arată 7 şi un sfert. Chemă chelnerul :

— Ceasornicul dumneavoastră e în urmă !

Chelnerul privi spre perete, scoase ceasul din buzunar şi răspunse hotărît :

— Tocmai : şapte ş-un sfert.

Conul Ţupea se gîndi atunci că Ploieştiul merge cu cel puţin jumătate de ceas înaintea Bucureştiului. Nu i s-ar fi părut aşa de ciudat dacă l-ar fi găsit cu o jumătate de ceas în urmă. îşi scoase şi dumnealui ceasornicul, îl potrivi binişor la 7 şi 20 de minute şi începu să-şi soarbă şvarţul ; apoi luă să citească *Universul* trăgînd din cînd în cînd cu coada ochiului sus, pe perete. Citi gazeta de la un cap la altul, şi cînd minutarul adaogă lui 8 încă o jumătate, chemă chelnerul, plăti şi plecă. Socoti : erau 8 jum., domol-domol, pînă la judecătorie, să tot facă 25 de minute. Tocmai bine.

Cînd zări uşa judecătoriei, scoase ceasornicul : ajunsese cu cinci minute mai devreme. Intră pe sala îmbîcsită, căută la arhivă, în sala de şedinţe, crăpă uşa de se uită în camera de chibzuinţă : Sbiceanu nicăieri. Fireşte, dacă sosise mai curînd de ora întîlnirii, trebuia să-1 aştepte. Se aşeză pe-o bancă, ca să mai răsufle puţin. Cum sta aşa, cu mînile încrucişate, privind în gol, ochii dumnisale îngropaţi în obrajii graşi, dospiţi ca două pîini, se opriră, deodată, pe ceva rotund din faţă, drept deasupra uşii. Conul Ţupea deschise dintru-ntăi buzele, apoi îşi descleştă fălcile şi rămase, aşa, cu gura căscată. Lucrul cela rotund era un ceasornic, şi ceasornicul arăta tocmai 9 jum. !

După ce-i trecu lui conul Ţupea mirarea, scoase repede ceasornicul din vestă : 9 fără un minut. Se ridică de pe bancă şi alergă la uşier :

— Mă rog dumnitale, ceasornicul dumneavoastră merge bine ?

Uşierul se uită sus, spre uşă :

— Tocmai aşa : 9 şi jumătate.

— Atunci, domnul avocat Sbiceanu a fost pe aici ?

— Fost ; acum vreo jumătate de oră : s-a uitat peste tot şi-a plecat.

Conul Ţupea blestemă cafeneaua, se jură să nu-i mai calce piciorul într-însa şi prinse să se gîndească unde ar fi putut pune mîna pe avocat. Dar unde avea să-1 caute, aşa, în neştire ? Pierduse întîlnirea, ce mai avea să facă ? îşi scoase iar ceasul din buzunar, mută, uşurel, minutarul înainte, şi cum dădu cu ochii de cifra 10, se bătu cu mîna peste frunte. La 10, neîntârziat, trebuia să fie la tribunal. Tii ! şi ce bucăţică de drum. Conul Ţupea îşi zvîrli, c-un bobîrnac, pălăria pe ceafă şi-o luă la picior.

Parcă era un făcut ; nici urmă de trăsură în tot lungul străzii. „Să ştii, îşi zise conul Ţupea, că-1 pierd şi pe frăţîni-meu, fire-ar ale dracului de ceasornice !" în sfîrşit, după ce-i ieşise limba din gură de atîta fugă, cînd începu să se zărească, de departe, tribunalul, hait! şi-o trăsură. Conul Ţupea se sui într-însa, şi-n două minute sta în dreptul scărilor tribunalului, cu capul pe spate, cu gura căscată, cum rămăsese şi pe bancă.

Sus de tot, între două femei goale, de piatră, un ceas mare cît o roată de car arăta, obraznic, 9 şi 35. Conul Ţupea sta şi nu se dumirea : plecase la 9 şi jum. de la judecătorie ; să fi mers, pe puţin, cu drumul în trăsură cu tot, douăzeci de minute ; şi aici să găsească o deosebire numai cu cinci minute între ceasornicul judecătoriei şi cel al tribunalului!

Şi cum privea aşa la ceasul arătos şi măreț, aşezat între cele două zeiți încremenite, conul Țupea gîndi, cu dreptul, că un ceasornic ca acesta nu putea să arate decît adevărul — al judecătoriei o luase razna, de înşelase şi pe Sbiceanu. După ce judecă astfel, scoase ceasul din buzunar şi, încredințat că-n sfîrşit prinsese adevăratul mers al vremii, purtă acul minutarului iarăşi înapoi. Şi cum se întorsese puțin spre dreapta, cu coada ochiului prinse, peste drum, geamurile unei berării. „Să beau măcar o bere, îşi zise conul Țupea, am toată vremea." Se duse, se aşeză la o masă de lingă fereastră, să poată privi ceasul de deasupra tribunalului, căci, deşi îl puse şi pe-al dumnealui, parcă pierduse încrederea în toate celelalte ceasornice de pe lume, ceru o halbă şi căută să-şi reguleze răsuflarea, căci, de alergătură şi grabă, inima parcă tot nu i se aşezase la loc. Bău halba, mai ceru şi un pahar cu apă, îl dădu şi pe acesta de duşcă, apoi îşi aruncă ochii pe geam, sus, spre coperişul tribunalului. Conul Țupea se înroşi, apoi îngălbeni, — ceasornicul parcă împietrise şi el; minutarele arătau, obraznice, ca şi adineoare, 9 şi 35 minute !

— Bine, domnule, țipă conul Țupea către chelner, ceasornicul ăsta stă pe loc ?

Chelnerul dădu din umăr şi răspunse :

— Se vede!

Deznădăjduit, conul Țupea aruncă banii pe masă, ieşi ca o furtună, trecu strada şi sui dintr-un suflet scările. Ceasornicul dinăuntru îl lămuri îndată : erau tocmai 10 şi jumătate, — ora plecării trenului cu care se ducea fratele d-sale. Conul Țupea îşi scoase pălăria, îşi şterse sudoarea de pe frunte, îşi suflă nasul, privi primprejur, ca şi cum căuta să prindă pe cineva care-l urmărea să-l necăjească, şi, după ce-şi scutură palmele una de alta, ca să-şi arate că întâlnirile i se duseseră pe apa sîmbetei, se îndreptă spre banca din față şi se puse să gîndească. Vra să zică, tot ceasornicul judecătoriei mergea bine ; ia să socotească : plecase la 9 şi jum., făcuse douăzeci de minute drumul, şi cu cele zece minute pierdute în berărie, tocmai jumătate de ceas ; la dreptul, ceasornicul trebuia să arate 10 ceasuri în cap, zi 10 şi cinci, hai şi 10, dar el bătea chiar acum 10 şi jumătate ! Ori aşa, ori altfel, tot nu se putea întîlni atunci cu fratele d-sale... Necăjit, rămase să se odihnească pe bancă, fără să se mai gîndească la nimic.

Într-un tîrziu parcă simți că-l încearcă foamea. Se odihnise ; se sculă şi plecă în oraş, încet-încet, ca omul care nu mai are nimic de făcut în ziua aceea. Cînd dădu de prăvălii, începu să privească pe la geamuri ; îi trebuia o cravată ; pe cea de la gîto picase cu mîncare. Asta-i! era poftit la prînz la Costea, se dumeri deodată conul Țupea.

O luă mai repede ; de cînd se gîndise la mîncare, parcă începuse să-l necăjească foamea de-a binelea. îngrijat, scoase, din obişnuință, ceasul, să se uite; erau 11 fără douăzeci. „Du-te dracului!" îl blestemă şi-l înfundă cu ciudă în buzunar. Chiar atunci, pe aproape, un ceasornic suna sfertul. ,,Unsprezece ş-un sfert, gîndi conul Țupea, pînă la 12 mai am." Dar, deodată, un gînd abraş îl cuprinse, într-o clipă îşi aminti de tot ce i se întîmplase, şi acuma se întreba speriat : De cumva ceasul lui Costea arăta în clipa aceea unul după douăsprezece ? Rămînea şi flămînd !

„Birjar!" strigă conul Țupea din adîncul plămînilor la o trăsură. Se sui în grabă şi, spunînd încotro să-l ducă, porunci să mîie în goana cailor.

(19 10)

TABLOUL

După un drum făcut aproape în fugă, din pricina ploaiei care se întețise, nuvelistul loan Strat ajunse în gangul întunecos şi umed al casei pictorului Alexandru Farca. Urcă scările înguste şi sună de două ori scurt, semnul prin care îşi făcea cunoscută sosirea. Uşa se deschise repede, şi o țigăncuşă, un popîndoc de fată — modelul pictorului – cu o-gherghină la ureche, îl întîmpină, arătîndu-şi şiragul dinților sticloşi.

— Unde-i maistrul, fetițo ?

Țigăncuşă întinse mîna spre uşa atelierului.

Scriitorul păşi încet şi rămase-n prag. Pictorul se ridică de după pînza ce-l ascundea întreg, apoi rosti cu glasul lui dulceag :

— Intră, dă !

îşi dădură mîna, iar artistul bătu din palme şi strigă :

— La loc, Stanco !

Țigăncuşă, arătîndu-şi iarăşi şiragul dinților lucioşi, se aşeză, turceşte, în fundul divanului.

Pictorul îşi luă paleta, iar scriitorul se ținu la o parte, privind la prietenul său. întotdeauna îi făcea plăcere să-l vadă lucrînd, căci Farca avea un dar deosebit, o frăgezime în culoare, care da lucrurilor şi ființelor aşternute pe pînză ceva din curățenia dumnezeiască pe care aievea nu o aveau. Şi acum, uitîndu-se la interiorul acela care se desluşea aeric, cu peretele din fund încărcat de covoare şi arme orientale, cu raze piezişe de lumină ce lunecau de pe fereastra îngustă, să se frîngă în oglinda din stînga, scriitorului îi veni în minte o apropiere şi nu se putu opri să nu i-o spuie pictorului :

— Ascultă, maistre, toate ființele tale au ceva din eroii *Divinei Comedii.*

Şi fiindcă pictorul, deprins cu laudele prietenului, nici nu întorsese capul, el urmă :

— Pentru că tu iai ființe din iadul pămîntului ăstuia, le treci prin purgatoriul paletei tale şi le laşi pe pînză în lumină de paradis.

Şi fiindcă artistul tot nu răspunse, glumi cu țigăncuşă :

— Ce zici, Stăncuțo ?

Țigăncuşă îl maimuțări :

— De paradis.

Apoi îşi arătă şiragul luminos al dinților. Dar pictorul se răsti :

— Stanco !

Modelul îşi lăsă capul pe umărul sting şi, încetul cu încetul, tăcerea muncii, tăcerea rodniciei, se lăsă peste atelierul pictorului.

Farca muncea, cu capul plecat, cu mîna dreaptă, mişcată numai din cot, răzimată pe sprijinitorul pe care stînga i-l punea într-ajutor, cu ochii aproape închişi, cu barba, galbenă ca aurul, coborîtă pînă lîngă paleta cu culori.

Prietenul, rămas în picioare, îl privea mereu.

într-un tîrziu, glasul pictorului curmă tăcerea :

— Aşa, mai am de făcut *draperia* de jos... Destul, Stanco...

Se dădu cîțiva paşi înapoi, privi pînza, apoi spuse din nou :

— Aşa... numai draperia de jos, şi gata...

Scuturîndu-se, ca şi cum ar fi vrut să se smulgă gîndului, sări de gîtul scriitorului :

— Hai să adulmecăm aerul... ca copoii... Vrei ?

— Plouă.

— Ei !

— Uită-te.

Pictorul îşi aruncă privirea spre luminătorul de sticlă de deasupra.

— Uite, frate... aşa-i... Şi mie îmi mai străluceau încă razele soarelui de dimineaţă ! Şi parcă-1 trecu un fior: Brrr !... vine toamna... Atunci ce facem?...

— Draperia !

— Da, să caut draperia... Dar unde ?

Stătu puţin pe gînduri, se mai învîrti prin atelier, parcă voia să ieie o hotărîre ce nu-1 prea mulţumea, în sfîrşit, vorbi :

— Ştiu eu una... o văd parcă... Dar nu vreau să o caut... uite-o colo.

Pictorul se puse jos, pe divanul din fundul odăii, lîngă prietenul său, şi arătă cu mîna :

— Da... Acolo sînt toate ale tatei, aşezate de mîna lui... Apoi se întoarse repede spre Strat : Ştii tu, dragul meu, că de atunci... sînt cîţi ani ?... Aşa : nouă, — că de atunci n-am deschis încă lada ceea? Cum n-am deschis biroul din salon... iiici scrinul de ici, din sală. Şi adaose, pierdut pe gînduri : Nu ştiu de ce, n-am foist niciodată ispitit să fac lucrul ăsta, parcă m-am sfiit.

Apoi îşi luă hotărîrea, se sculă în picioare şi întrebă prietenul :

— S-o caut ?

— Dacă ştii că e acolo...

— E acolo. Toate draperiile tatei sînt închise acolo...

— Atunci...

— Atunci... Stanco, dă-mi mănunchiul ceia de chei.

Şi cîteşitrei rămaseră în faţa lăzii deschise, din care se împrăştia un miros vechi de frunză putrezită. Pictorul luă încet, una cîte una, pînzeturile străvezii, colorate aprins, din ţesăturile cărora firul de aur scotea luciri stinse. Din fund de tot trase capătul unei draperii galbene ca paiul ; pe faţa draperiei acesteia erau ţesute, împrăştiat, mănunchiuri de căpşune cu frunze. Căpşunele atîrnau în afară ca nişte ciucuri, rumene, fragede parcă în mătasa îmbinată cu nespusă iscusinţă. Pictorul se întoarse spre prietenul său :

— Am găsit-o.

Şi repede o smulse din fundul lăzii, dar în aceeaşi clipă se rostogoli dintre faldurile ei, în ladă, un tablou. Pictorul se plecă, îl luă, se uită la el şi tresări. Pe urmă fugi lîngă fereastră, cu el în mînă, urmat de către scriitor. Farca mai privi cîteva clipe, apoi întoarse tabloul spre Strat, să-1 vadă şi dînsul, şi, cu glas înăbuşit, spuse :

— Am descoperit o taină... Şi se dojeni : Vezi de ce nu caut niciodată prin lucrurile rămase?...

Strait privi îndelung schiţarea uşoară, neîndemînatecă, a unei privelişti de ţară : o cîmpie, cîteva case în fund, un copac cu ramurile răşchirate,

Pictorul, tulburat, se trînti pe marginea divanuIui. O vreme îndelungă rămaseră cîteşitrei tăcuţi. Din cînd în cînd, Stanca îşi arunca ochii, ca şi cînd vroia să iscodească sufletul celor doi bărbaţi,

într-un tîrziu, artistul începu să povestească :

— Tn ai copilărit cu mine... ştii ce zvăpăiat eram. De cîte ori n-a auzit tatăl tău pe bietul tata plîngîndu-se că nu-i calc pe urmă. Tîrziu, pe la optsprezece ani, mi-a abătut să pictez şi eu.

Apoi, fiindcă Strat rămăsese lîngă fereastră, îl chemă :

— Vino ici, lîngă mine... Aşa... într-o zi am luat penelele şi culorile tatei, m-am dus la Căldăruşani şi-am făcut o schiţă. Tata, încîntat, a încadrat-o... şi eu, mai încîntat, am pus-o, spre vînzare, în geamul unei prăvălii de pe Calea Victoriei... Ceream treizeci de lei pe ea !

Stanca trecuse lîngă fereastră, luase, la rîndul ei, tabloul găsit şi-1 privea, dar trăgea cu urechea, prefăcîndu-se că n-ascultă.

— ...Peste trei zile... crezi ?... tabloul se vînduse. O săptămînă am plutit între cer şi pămînt... Căpă-

tasem aripi... Lucrul ăsta a fost hotărîtor... M-am pus pe lucru. Puţinul ce sînt astăzi faptului ăstuia i-l datoresc... Parcă văd : cînd m-am întors acasă cu vestea asta, tatei i s-au umezit ochii, m-a sărutat şi mi-a spus : „Vezi, eu n-am izbutit atît ele curînd ca tine. Pune-te pe muncă..."

Pictorul stătu o clipă, pe obraz i se scoborî uni rînd de lacrimi. Se duse, luă tabloul din mîna fetei şi-l arătă prietenului :

— Uite-l... ăsta-i tabloul. Astăzi aflu că-l cumpărase tata.

(1910)

TABLA ILUSTRAŢIILOR

CUPRINSUL